

ಭಾಸನು ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ
ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳು-
ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ

ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಪದವಿಗಾಗಿ ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ
ಸಂಶೋಧನಾ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ

ಸಂಶೋಧಕರು

ಶ್ರೀಮತಿ. ಸವಿತಾ ಎನ್.

ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ
ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧನಾ ವಿಭಾಗ
ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ
ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಕಾಲೇಜು ಆವರಣ
ಶಿವಮೊಗ್ಗ.

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು

ಡಾ.ಬಿ.ಎಸ್. ಮಹದೇವಯ್ಯ

ವಿಶ್ರಾಂತ ಪ್ರಾಂಶುಪಾಲರು
ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಕಲಾ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕಾಲೇಜು
ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ
ಶಿವಮೊಗ್ಗ.

ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧನಾ ವಿಭಾಗ
ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ
ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಕಾಲೇಜು ಆವರಣ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ.

2017

R/L
8919
1997

3 10

8928

Government University of
Mansarovar, Jaipur

ನನ್ನ ಈ ಸಂಶೋಧನಾ ಕೃತಿಯನ್ನು ನನ್ನ

ಕುಲದೇವರು

ಹಾಗೂ

ನನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದೇವರುಗಳಾದ ಮಾತಾ ಪಿತೃಗಳ

ಪಾದಾರವಿಂದಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ

ಡಾ.ಬಿ.ಎಸ್.ಮಹದೇವಯ್ಯ
ವಿಶ್ರಾಂತ ಪ್ರಾಂಶುಪಾಲರು

ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಕಲಾ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕಾಲೇಜು
ಶಿವಮೊಗ್ಗ 577203

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರ ದೃಢೀಕರಣ ಪತ್ರ

ಶ್ರೀಮತಿ. **ಸವಿತಾ ಎನ್.** ಅವರು “ಭಾಸನು ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ” ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯ ಸಂಶೋಧನ ಮಹಾ ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ನನ್ನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ. ಪದವಿಗಾಗಿ ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂಶೋಧನ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವು ಸಂಶೋಧಕರ ಸ್ವಂತ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಮೂಲಕ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದ ಯಾವುದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಮೊದಲು ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಬೇರಾವುದೇ ಪದವಿಗಾಗಲಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ ಎಂದು ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ದಿನಾಂಕ: 12-12-2017

ಸ್ಥಳ: ಶಿವಮೊಗ್ಗ.

[ಡಾ.ಬಿ.ಎಸ್.ಮಹದೇವಯ್ಯ]

ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ

ಶ್ರೀಮತಿ. ಸವಿತಾ ಎನ್.
ಸಂಶೋಧಕರು

ನ್ಯಾ.ಸಂ.ಅ. ಹಾಗೂ. ಸಂ. ವಿಭಾಗ
ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ
ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಕಾಲೇಜು ಅವರಣ
ಶಿವಮೊಗ್ಗ 577203

ಸಂಶೋಧಕರ ಪ್ರಮಾಣ ಪತ್ರ

ಡಾ.ಬಿ.ಎಸ್. ಮಹದೇವಯ್ಯ, ವಿಶ್ರಾಂತ ಪ್ರಾಂಶುಪಾಲರು, ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಕಲಾ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕಾಲೇಜು, ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಇವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳು- ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ ಎಂಬ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶೋಧನ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ. ಪದವಿಗಾಗಿ ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಸಂಶೋಧನ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಮೊದಲು ಬೇರಾವುದೇ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಪದವಿಗಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ದಿನಾಂಕ: 13/12/2019

ಸ್ಥಳ: ಶಿವಮೊಗ್ಗ.

Savitthan
[ಶ್ರೀಮತಿ. ಸವಿತಾ ಎನ್.]

ಕೃತಜ್ಞತೆ ಸಮರ್ಪಣೆ

ಡಾಕ್ಟರೇಟ್ ಪದವಿಗಾಗಿ ಪಿಎಚ್.ಡಿ ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದಾಗ ಈ ಹಂಬಲಕ್ಕೆ ಬೆಂಗಾವಲಾಗಿ ನಿಂತು, ಸೂಕ್ತ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ನೀಡಿ ಸಲಹೆ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿ, ನನ್ನ ಬರವಣಿಗೆಗೆ ಪೂರಕ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿಕೊಟ್ಟ ನನ್ನ ಪೂಜ್ಯ ಗುರುಗಳಾದ ಡಾ. ಬಿ.ಎಸ್.ಮಹದೇವಯ್ಯ, ವಿಶ್ರಾಂತ ಪ್ರಾಂಶುಪಾಲರು, ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಕಲಾ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕಾಲೇಜು, ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ನನ್ನ ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ಪದವಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಪದವಿಯ ತನಕ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವ ನನ್ನ ಗುರುಗಳು ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾದ ಡಾ.ಶೃತಿಕೀರ್ತಿ ಎಂ.ಎ. ಅವರಿಗೆ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ನಮ್ಮ ವಿಭಾಗದ ಅತಿಥಿ ಉಪನ್ಯಾಸಕರಾದ ಕಾಶಿನಾಥ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಶೋಭಾ ಜಿ. ಭಟ್ ಇವರಿಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ನನ್ನ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಅನೇಕ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿದ ಎ.ಟಿ.ಎನ್.ಸಿ.ಸಿ. ಕಾಲೇಜಿನ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗದ ಡಾ. ಪದ್ಮನಾಭ ಅಡಿಗ ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ನನ್ನ ಸಂಶೋಧನೆಗಳಿಗೆ ಸೂಕ್ತ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿದ ವಿದ್ವಾನ್ ಎಸ್.ಟಿ. ಶಂಕರಾನಂದ ಜೋಯ್ಸ್, ಹಾಗೂ ವಿದ್ವಾನ್ ಮಹೀಪತಿ ಎಸ್. ಜೋಯ್ಸ್ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಕಾಲೇಜಿನ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೇ ಬಯಸುತ್ತಿರುವ ಡಾ. ಡೈಸಿ ಜಾಸ್ಕೀನ್ ಜಾರ್ಜ್, ಡಾ. ಮುತ್ತಯ್ಯ, ಡಾ. ನಾಗಾರ್ಜುನ, ಡಾ. ಹಾಲಮ್ಮ ಶ್ರೀಯುತ.ಶಿವಣ್ಣನವರ್ ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ನನಗೆ ಜನ್ಮ ನೀಡಿ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಲು ಕಲಿಸಿ ನನ್ನ ಓದು ಬರಹವನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ ನನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಅಪ್ಪ, ಶ್ರೀಯುತ. ಲಂಕೆನಾಗಪ್ಪ, ನನ್ನ ಅಮ್ಮ ಶ್ರೀಮತಿ. ನೀಲಮ್ಮ ಹಾಗೂ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಹೇಮಾವತಿ ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ನನ್ನ ಈ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಬೆನ್ನುಗ್ಗುವಲಾಗಿ ನಿಂತು ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ ನನ್ನ ಪತಿಯಾದ ವಿ. ರವೀಂದ್ರ ಕೂಡಲಿ, ನನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಮಗಳಾದ ನೇಹಶ್ರೀ ಕೆ.ಆರ್. ಹಾಗೂ ನನ್ನ ಸಹೋದರರಾದ ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ಮೂರ್ತಿ, ಮೋಹನ್ ಕುಮಾರ್, ಕಾರ್ತಿಕ್ ಎನ್. ಅಜಯ ಎಮ್.ಹೆಚ್, ಸುಜಯ. ನನ್ನ ಅತ್ತಿಗೆಯರಾದ ಸುನೀತಾ, ನೇತ್ರಾವತಿ, ರಮ್ಯ ಮತ್ತು ಅತ್ತೆ ಮಾವಂದಿರಾದ ಕೆ.ಬಿ.ವೆಂಕಟೇಶಪ್ಪ, ಮಂಜಮ್ಮ ಕೂಡಲಿ ಹಾಗೂ ನನ್ನ ಸಹೋದರರ ಮಕ್ಕಳಾದ ಧಾರಣಿ, ಹರ್ಷಿಣಿ, ಸಂಕೇತ್, ಮಾನ್ವಿತ್ ಹಾಗೂ ನನ್ನ ಅಕ್ಕ-ಭಾವನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಮಧು ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಇವರನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೆನೆಯುವೆ.

ನನ್ನ ಸಂಶೋಧನಾ ಅವಧಿಯ ಅನೇಕ ಸಾರಲೇಖ ಮತ್ತು ಮಹಾಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಬೆರಳಚ್ಚು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಶಿವಮೊಗ್ಗದ ಭಾರತಿ ಜ್ಯೋತಿ ಕಂಪ್ಯೂಟರ್ಸ್, ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ಗಾಯತ್ರಿ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ ಜಿ. ಎಲ್ ರಾಮು, ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

✍ ಶ್ರೀಮತಿ. ಸವಿತಾ ಎನ್.

ಪರಿವಿಡಿ

ಅಧ್ಯಾಯ	ವಿಷಯ	ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ
ಅಧ್ಯಾಯ -1		01-28
	ಪೀಠಿಕೆ,	01
	ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ ವ್ಯಾಪ್ತಿ	02-07
	ಸಂಶೋಧನಾ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿ	08-11
	ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ	12-14
	ರೂಪಕ ಸ್ವರೂಪ, ವಸ್ತು-ರಸ	15-28
ಅಧ್ಯಾಯ -2		29-51
	ಭಾಸ-ಸಮಸ್ಯೆ,	29-36
	ಭಾಸನ ಕಾಲ ದೇಶ	36-44
	ಹಾಗೂ ಕೃತಿಗಳು	45-51
ಅಧ್ಯಾಯ -3 ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕಮ್		52-106
	ಮೂಲರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ಕಥೆ	52-59
	ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ	60-83
	ಬದಲಾವಣೆಗಳು -ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ	
	ನಾಟಕಕಾರನ ಆಶಯಗಳು	83-106

ಅಧ್ಯಾಯ -4 ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕಮ್ 107-134

ಮೂಲರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ ಕಥೆ 107-119

ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ 119-131

ಬದಲಾವಣೆಗಳು -ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ

ನಾಟಕಕಾರನ ಆಶಯಗಳು 131-134

ಅಧ್ಯಾಯ -5 ಯಜ್ಞಫಲಮ್ 135-226

ಮೂಲರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕದ ಕಥೆ 135-153

ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ 153-221

ಬದಲಾವಣೆಗಳು -ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ

ನಾಟಕಕಾರನ ಆಶಯಗಳು 221-226

ಅಧ್ಯಾಯ -6 ಉಪಸಂಹಾರ 227-235

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳುಹಾಗೂ

ಅಧಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು 236-240

ಅಧ್ಯಾಯ 1

ಪೀಠಿಕೆ, ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ,
ಸಂಶೋಧನಾ ಸ್ವರೂಪ,
ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳ
ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ
ರೂಪಕ ಸ್ವರೂಪ, ವಸ್ತು-ರಸ

ಅಧ್ಯಾಯ -1

ಪೀಠಿಕೆ, ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಸಂಶೋಧನಾ ಸ್ವರೂಪ,

ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

ರೂಪಕ ಸ್ವರೂಪ, ವಸ್ತು-ರಸ

ಪೀಠಿಕೆ:- ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಚ್ಯಯದ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಮತ್ತು ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಗ್ರಂಥಗಳೇ ವೇದಗಳು. ಅವುಗಳೇ ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವವೇದ. ಈ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಆಕರವನ್ನಾಗಲಿ, ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಮೂಲ ಗ್ರಂಥವನ್ನಾಗಲಿ ಆಧರಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಇವು ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಪರಮಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿ ಇವೆ. ಅವು ಅಪೌರೇಷೇಯವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಈ ರೀತಿಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಉದಾತ್ತ ಜೀವನದ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಉಪದೇಶಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಾನವ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯಬೇಕಾದ ಮುಖ್ಯಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ಗ್ರಂಥಗಳೇ ವೇದಗಳು ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿ.

ಇಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಮೌಲ್ಯಗಳ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಸಾಧಾರಣ ಜನರಿಗೆ ವೇದಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೇ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರು ಅದರ ಸಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಇತಿಹಾಸಗಳನ್ನು, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕ ಆ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಈ ಸಾಹಿತ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ವೇದಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಇವುಗಳಿಗೆ “ಉಪಜೀವ್ಯಗ್ರಂಥಗಳು” ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಉಪಜೀವ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೇ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಇತಿಹಾಸಗಳು, ಪುರಾಣಗಳು, ಕಾವ್ಯಗಳು ಅಂತರ್ಭಾವವಾಗುತ್ತವೆ. ಇವೆಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಕಾವ್ಯಗಳು ತುಂಬಾ ಪ್ರಮುಖವಾದ, ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಈ ಕಾವ್ಯಗಳು ವೈದಿಕ,

ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳನ್ನೇ ಆಧರಿಸಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ಭಾಗವತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿವೆ.

ಉದ್ದೇಶ ವ್ಯಾಪ್ತಿ

ಮನೋವಿನೋದದ ಸಾಧನವಾದ ಕ್ರೀಡನೀಯಕವೇ ಕಾವ್ಯ. ಇದು ದೃಶ್ಯವೂ ಇರಬಹುದು, ಶ್ರವ್ಯವೂ ಇರಬಹುದು. ನಾಟಕಾದಿಗಳು ನೋಡತಕ್ಕವರಿಗೂ ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತಾದಿ ಕಾವ್ಯಗಳು ಓದುವವರಿಗೂ ಮನೋವಿನೋದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು. ಕೇವಲ ಮನೋರಂಜನೆಯಾದರೆ ಸಾಲದು, ಮಾನವನ ನಡೆನುಡಿಗಳನ್ನೂ ತಿದ್ದಿ ದುಃಖ, ಮೋಹ, ಮದ ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾನವನನ್ನು ದೂರ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಭಾರತೀಯ ನಾಟ್ಯಕಲೆಯ ವಿಚಾರವನ್ನೆತ್ತಿದಾಗಲೆಲ್ಲ ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ನಮ್ಮ ಎದುರು ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. 36 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ ಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೂ ಇತರ ಲಲಿತಕಲೆಗಳಿಗೆ ಗಣಿಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಟ್ಯ ಕಲೆಯ ಸ್ವರೂಪ, ತತ್ವ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನು ಹೃದಯಂಗಮಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಏಕಮಾತ್ರ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ವೈವಿಧ್ಯ ವೈಶಾಲ್ಯಗಳು ಇದನ್ನು ನಾಟ್ಯ ಕಲೆ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯೆಗಳ ವಿಶ್ವಕೋಶವನ್ನಾಗಿಸಿದೆ. ನಾಟ್ಯಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುವ ಭಾವಗಳ ಗಣನೆ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ವಿನಿಯೋಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭರತಮುನಿಯಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಯಥಾರ್ಥವು ಮಹತ್ವಶಾಲಿಯಾದುದು. ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಭಾವಾದಿ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಮಾನವ ಸ್ವಭಾವದ ಗಹನತೆಯು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ. ಅದು ಇತ್ತೀಚಿನ ಮನೋವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗೆ ಅನುಗತವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮುಜ್ಜಲವಾದ ಸ್ವರೂಪ ಉಳ್ಳ ಮಾನವೀಯ ಸಂವೇದನಾಸ್ಥಾನದ ಅಂತರತಮ ಪ್ರದೇಶವು ನಾಟ್ಯವಿದ್ಯೆಯ ಆತ್ಮವಾಗಿದೆ. ತತ್ಪಲವಾಗಿ ಭರತಮುನಿಯಿಂದ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಭಾವವಿವೇಚನೆಯು ಅನರ್ಘ್ಯವಾದ ಮೌಲ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಅದು ಮುಂದಿನ ತಲೆಮಾರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೂ ಉಪಜೀವ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಟಕಕಾರರಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಪ್ರಮುಖವಾದವನು. ಕಾಳಿದಾಸನು ಮಾಳವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದಾರನು ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದ ಕೀರ್ತಿವಂತರಾದ ಭಾಸ, ಸೌಮಿಲ್ಲ, ಕವಿಪುತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಕವಿಗಳ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾದ ಆದರವೇತಕ್ಕೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ.

प्रतियशसां भाससौमिल्लकविपुत्रादीनां प्रबन्धान् ।

अतिक्रम्य वर्तमानकवेः क्रियायां कथां परिषोदो बहुमानः ॥ (1)

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾಸನಾಟಕಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ನಂತರ ಬಂದ ಕವಿಗಳೂ ಸಹ ಭಾಸನ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಆದರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಸನು ಸೂತ್ರಧಾರನಿಂದ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ ಬಹುಭೂಮಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ಪಠಾಕಸ್ಮಾನಗಳಿಂದ ತನ್ನ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಸುಶೋಭಿತಗೊಳಿಸಿ ಮಂದಿರಗಳಂತೆ ತನ್ನ ನಾಟಕಗಳಿಂದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಗಳಿಸಿದನೆಂದು ಬಾಣನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಜಶೇಖರನೂ ಸಹ ಭಾಸನಾಟಕಗಳ ಅಗ್ನಿಪರೀಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತವು ಸುಡದಿರುವ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳು ಸರ್ವೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾಲ್ಕು ನಾಟಕಗಳ ಪೈಕಿ ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ಮೂರು ನಾಟಕಗಳಾದ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕ, ಅಭಿಷೇಕನಾಟಕ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಫಲ ಎಂಬುವುಗಳನ್ನು ಸಂಶೋಧನೆಗಾಗಿ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈಗಾಗಲೇ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ ಭಾಸ ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಕ ಬಾಂದಳದಲ್ಲಿ ಧೃವತಾರೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ನಾಟಕಕಾರ. ನಾಟಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇಡೀ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ 14 ನಾಟಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಮತ್ತೋರ್ವ ಕವಿಯಿಲ್ಲ. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಅನೇಕ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಉತ್ತರಾರಮಚರಿತೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು

(1) ಕಾಳಿದಾಸನ ಮಾಳವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾರಿಪಾಶ್ವಿಕನ ಮಾತು

ನಾಟಕೀಯ ಮೌಲ್ಯ ಕಡಿಮೆ. ಆದರೆ ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದ. ಇವನ ಎಲ್ಲ ನಾಟಕಗಳು ಅಭಿನಯ ಸಾಧುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಾಟಕಗಳು ದೇಶದ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಅಭಿನೀತವಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಎಲ್ಲರ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ. ಇವನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯ ಮತ್ತು ಬಹುಮುಖತೆಗಳು ವಿಶೇಷ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣ, ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ನಾಟಕಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಸಿತಗೊಂಡವುಗಳು. ಈ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸುವ ವರ್ಣನೆಗಳ ಆಧಿಕ್ಯವಾಗಲೀ, ಕಾರ್ಯಾನ್ವಿತೆಯನ್ನು ತಡೆಯುವ ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ ಅನಗತ್ಯ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಲೀ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲ ರೂಪಕಗಳು ನಾಟಕೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಹಾಗೂ ಸುಸಂಘಟಿತವಾಗಿವೆ. ಪಾತ್ರಗಳ ಸಂವಾದವೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಲ್ಲ. ಪಾತ್ರವರ್ಗದವರು ಉಚಿತಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಭಾಸನು ಸಂವಾದ ತತ್ವದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದನು. ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸರಳ, ಸುಬೋಧ ಹಾಗೂ ಅಭಿನಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಹಿಂದೆ ಬಿದ್ದಿಲ್ಲ. ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಉಪಮಾನಗಳಿಂದ ಇವನು ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕೃತ್ರಿಮವಲ್ಲದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತೆಯೇ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಇವನು ಉಪಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಔಚಿತ್ಯವು ಬಹು ಮಂಜುಳ ಹಾಗೂ ಕೃತ್ರಿಮರಹಿತವಾಗಿವೆ. ಓದುಗರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತನ್ನೆಡೆಗೆ ಆಕರ್ಷಿಸುವಂತಹ ರೂಪಕಗಳೂ ಇವೆ. ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಾವಣನ ದೋಷದಿಂದ ಲಂಕೆಯ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ವಿನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದಳೆಂಬುದನ್ನು ಬಹು ಆಗ್ರಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

मम शरवरातपातभगना कपिवरसैन्य तरङ्गताडितान्ता ।

उदाधिजलगतेव निविपन्ना निपतति रावणकर्णधार दोषात् ॥ (1)

(1) ಭಾಸನ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ 4ನೇ ಅಂಕದ 18ನೆ ಶ್ಲೋಕ

ಈ ವಿಧವಾದ ನೈಸರ್ಗಿಕ ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಹೀಗೆ ಈ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕವಿ ಅಸಾಧಾರಣ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ವ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳಿಂದ ತನ್ನ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೂ ಅವರ ಕಮನೀಯ ಕಾವ್ಯಕಲೆಯಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸ, ಶೂದ್ರಕ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಪ್ರೇರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿರುವ ಕಾರಣ ಭಾಸನು ಸದಾ ಸ್ಮರಣೀಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರುವ ಶೈಲಿ, ತಂತ್ರ, ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ, ರಸಪರಿಪೋಷಣೆ, ವರ್ಣನೆ, ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳು ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿದೆ.

ಭಾಸನ ಈ ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಷ್ಟೇನು ಅಧ್ಯಯನಗಳು ನಡೆದಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ಉಪನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧನಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮಹಾಭಾರತಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳ ಮೇಲೆ ಪಿ.ಹೆಚ್.ಡಿ. ಪ್ರಬಂಧ ಹೊರಬಂದಿರುವುದು ನನ್ನ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಪ್ರೇರಣೆ ಪಡೆದು ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಭಾಸನು ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಬಹುತೇಕವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಗಮನಾರ್ಹ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಾಟ್ಯ ಸ್ವರೂಪ, ನಾಟ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ದಶರೂಪಕಗಳು, ಉಪರೂಪಕಗಳು, ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಕಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹಿನ್ನೆಲೆಗಾಗಿ ಸಾದರಪಡಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನಂತರ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭಾಸನಾಟಕಗಳೇನೋ ನಮ್ಮ ಮುಂದಿವೆ. ಆದರೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಇವು ಭಾಸನವೇ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲ. ಭಾಸನ ಈ ನಾಟಕಗಳು ಮೂಲರೂಪದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೇರಳದ ನಾಟಕ

ಕಂಪನಿಯವರು ಇವುಗಳನ್ನು ರಂಗಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿರದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ ಎಂದು ವಾದಿಸುವವರು ಇದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಕೇರಳದ ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಈ 13 ನಾಟಕಗಳನ್ನೂ ಭಾಸವಿರಚಿತ ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಜೀವರಾಮ ಕಾಳಿದಾಸ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಸುಮಾರು 1940 ರಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಫಲವೂ ಭಾಸವಿರಚಿತವೆಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಭಾಸ ಸಮಸ್ಯೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ನಂತರ ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ಕವಿಯ ಕಾಲ, ದೇಶ ಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ಪರಿಚಯಿಸಿ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಪ್ರಧಾನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮೂರು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ನಾಟಕ ಕಥೆ ಬರುವ ಭಾಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ನಂತರ ನಾಟಕದ ಕಥಾಸಂವಿಧಾನವನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ, ಈ ಬದಲಾವಣೆಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ಮೌಲಿಕತೆಗಳೇನು ಹಾಗೂ ಮಾನವ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಕವಿಯ ಸಂದೇಶವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಈ ಮೂರು ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಇದೇ ತಂತ್ರವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪಾತ್ರಚಿತ್ರಣ, ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಶೈಲಿ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ತರಲಾಗಿದೆ. ಕೊನೆಯ ಉಪಸಂಹಾರ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಎಲ್ಲ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಸಾರಾಂಶವನ್ನೂ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಭಾಸನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಹಾಗೂ ಸಂದೇಶಗಳು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿದ್ದು, ಈ ಕಾಲಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮನಗಾಣಿಸುವುದೇ ಈ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದ ಉದ್ದೇಶ. ನಾಟಕ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ ಈ ಕವಿಯ ಹೃದಯ ವಿಶಾಲವಾದುದು. ದೃಷ್ಟಿ ತಾತ್ವಿಕವಾದುದು. ಇವನು ದೋಷಾನ್ವೇಷಿಯಲ್ಲ. ಗುಣಪಕ್ಷಪಾತಿ, ದೋಷಗಳಿಗೆ ಭೂತಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದು ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೀಳುಗೈದು ದಮನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ತಿದ್ದುವುದು ಇವನ ಧ್ಯೇಯ. ಧರ್ಮದ್ರೋಹಿಗಳೆಂದೂ ಪಾತಕಿಗಳೆಂದೂ ಎಲ್ಲರೂ

ತೆಗಳಿರುವ ದುರ್ಯೋಧನ, ಕರ್ಣ, ಘಟೋತ್ಕಚ, ರಾವಣ ಮುಂತಾದವರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಕವಿಯು ಕರುಣಾವರುಣಾಲಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಮನೋಭಾವ ಮತ್ತು ರಸಪೋಷಣೆಗಳಿಗೆ ಪುರಾಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ತಾತ್ಕಾರ-ತಿರಸ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಹಾನುಭೂತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಗಲಿ, ರಾಕ್ಷಸರಾಗಲಿ ಯಾರಾದರೇನು? ಎಲ್ಲರೂ ಅನುಕಂಪಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರೇ, ಭೀಮನು ಹಿಡಿಂಬೆಯನ್ನೂ ಕುರಿತು ಜಾತ್ಯಾತು ರಾಕ್ಷಸೀ ನ ಸಮುದಾಚಾರೇಣ' | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಮಾತುಗಳು ಇಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಜೀವಿನಿಯಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ಮೂಲಕ ಅಸೀಮ ದೇಶಪ್ರೇಮವನ್ನೂ, ಪ್ರಭುನಿಷ್ಠೆಯನ್ನೂ, ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನವನ್ನೂ ಕವಿಯು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಚಾರುದತ್ತದಲ್ಲಿ ವೇಶ್ಯೆಯ ಅಂತಸ್ತು, ಕುಲವಧುವಿನ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕವಿಯು ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಆನಂದದಂತೆ ಆದರ್ಶವೂ ಪ್ರಧಾನ ಫಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸುಖಶಾಂತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆದರ್ಶ ಜೀವನವನ್ನು ಕವಿಯು ತನ್ನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯರಮಣೀಯತೆ ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ಶ್ರವ್ಯ ರಮಣೀಯತೆ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲ. ದುರ್ಯೋಧನನ ಮರಣದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯುವ ಊರುಭಂಗಂ ಇಡೀ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೇ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರಕಾರದ್ದು. ದುಃಖಾಂತ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಇವತ್ತಿಗೂ ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ನಿಂತಿದೆ. ಇವನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿನ ಪಾತ್ರ ಚಿತ್ರಣ ಅದ್ವಿತೀಯ. ಹಾಗೆಯೇ ರಸಚಿತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯೇನಿಲ್ಲ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಸಾಭಿನಿಲೇಶ ಕಾಣಬರುತ್ತದೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಭಾಸನಲ್ಲಿ ಇವೆರಡೂ ಗಂಗಾಯಮುನಾ ಸಂಗಮದಂತೆ ಇವೆ. ಇವನ ನವಿರಾದ ಹಾಸ್ಯರಸಚಿತ್ರಣ ಅದ್ವಿತೀಯವೆಂದು ಬಗೆದ ವಿಮರ್ಶಕರು “ಭಾಸೋ ಹಾಸಃ” ಎಂದು ಸರಸ್ವತಿಯ ಮುಗುಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಶೋಧನಾ ಸ್ವರೂಪ:-

‘ಭಾಸನು ರಾಮಾಯಾಣಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳು - ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ’ ಎಂಬ ಈ ಸಂಶೋಧನಾ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಾಲಯಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಜೊತೆಗೆ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಕುರಿತು ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಜ್ಞರಾದ ಹಿರಿಯ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಸಂಪರ್ಕಿಸಿ ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಓದು ಹಾಗೂ ಚರ್ಚೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬಂದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಓದಿನೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಈ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವುದು ಈ ಅಧ್ಯಯನದ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ.

ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿ

ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಹಿಂದೆ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಲೋಕವು ಕಾಮಕ್ರೋಧಾಧಿಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಸುಖ ದುಃಖಭಾಜನರಾಗಿರಲು ಮಹೇಂದ್ರ, ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ “ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರೂ ಭಾಗವಹಿಸುವಂತಹ ಒಂದು ಕ್ರೀಡೆಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಅವನು ಹಾಗೇ ಆಗಲೆಂದು ಹೇಳಿ, ಋಗ್ವೇದದಿಂದ “ಪಾಠ್ಯ” [ಸಾಹಿತ್ಯ]ವನ್ನೂ, ಯಜುರ್ವೇದದಿಂದ “ಅಭಿನಯವನ್ನೂ” ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಗಾನವನ್ನೂ, ಅಥರ್ವ ವೇದದಿಂದ “ರಸಗಳನ್ನೂ” ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸೇರಿಸಿ “ನಾಟ್ಯ” ವೆಂಬ ಪಂಚಮ ವೇದವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಭರತನು ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳೊಡನೆಯೂ, ಅಪ್ಸರೆಯರೊಡನೆಯೂ, ಇಂದ್ರಧ್ವಜೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದನು. ಆ ನಾಟಕದ

ವಸ್ತುವು ದೇವತೆಗಳು ದೈತ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ್ದೇ ಆಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ಗಲಾಟೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು ರಾಕ್ಷಸರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಧ್ವಜದ ಕೋಲನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಓಡಿಸಿದನು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೀಗೆ ಆಗದಿರಲಿ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನು ನಾಟ್ಯಮಂದಿರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಸೂಚಿಸಿದನು. ಆ ಮಂಟಪದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ನಾನಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ದಿಕ್ಪಾಲಕರನ್ನೂ ನೇಮಿಸಿದನು.

ಈ ಮಧ್ಯೆ ದೈತ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ “ನಾವೂ ದೇವತೆಗಳಂತೆಯೇ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲವೇ, ನೀನು ನಮಗೆ ಅವಮಾನವಾಗುವ ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬಹುದೇ? ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರು. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವರಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೇಳಿದನು. ಹೀಗೆ ಭಾವಿಸಬಾರದು. ನಾಟ್ಯವೆಂಬುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಭಾವಗಳ ಅನುಕೀರ್ತನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವೆಡೆ ಧರ್ಮ, ಕೆಲವೆಡೆ ಕ್ರೀಡೆ, ಶಮ, ಹಾಸ್ಯ, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಯುದ್ಧ, ಕಾಮ, ಕೆಲವೆಡೆ ವಧೆ ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಾನು ರಚಿಸಿರುವ ನಾಟ್ಯವು ನಾನಾ ಭಾವಗಳನ್ನು, ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಲೋಕ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಅನುಕರಣ ಮಾಡಿ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನೂ ಸುಖ, ವಿನೋದ, ಧೈರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರದ ಜ್ಞಾನ, ಶಿಲ್ಪ, ವಿದ್ಯೆ, ಕಲೆ, ಯೋಗ, ಕರ್ಮ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಸುಖದುಃಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲೋಕಸ್ವಭಾವದ ಅಭಿನಯವೇ ನಾಟ್ಯ”. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇಸರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಡಿ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿದನು. ಹಾಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೆಂದು ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಉತ್ಪನ್ನಗೊಂಡ ನಾಟಕವು ಮುಂದೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಗಾಧವಾಗಿ ಪ್ರಸಾರಗೊಂಡು ಬೆಳೆಯಿತು ಎನ್ನಬಹುದು.

‘नाटकान्तं साहित्यम्’ ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನರ ಉಕ್ತಿಯಂತೆ ನಾಟಕವೆಂಬುದು ಸರ್ವವಿಧ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಪ್ರಕಾರ ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಂಥ ವಿಚಾರವೇ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ‘नाट्यं भिन्नरुचैः जनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम्’

ಎಂಬ ಕವಿಕುಲಗುರುವಿನ ಮಾತಿನಂತೆ ವಿಭಿನ್ನ ಗುಣ ಸ್ವಭಾವ ಉಳ್ಳವರಾದ ನೋಡುಗರನ್ನು ಒಗ್ಗೂಡಿಸುವ ಐಕ್ಯತಾಸಾಧಕ ವೇದಿಕೆ ನಾಟಕ ಎಂಬುದು ಸರ್ವವಿಧಿತ. ಜಗತ್ತಿನ ನಾಟಕಪ್ರೇಮಿಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಾಚೀನಭಾಷೆಗಳಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಗ್ರೀಕ್ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಭಾಷೆಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪರಿಚಯ ಪಡೆಯುವುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮೂಲತಃ ಅಭಿಜಾತ ಸಾಹಿತ್ಯವೆನಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಶರಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನರತ್ನಗಳಿವೆ. ಸಾಹಿತ್ಯಸೋಪಾನ ಸರಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿಸ್ತ ಪೂರ್ವ ಆರನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಾಟಕ ಪ್ರಕಾರವು ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಉದಯಿಸಿತು. ಗ್ರೀಕ್ ಸಾಹಿತ್ಯವು ನಾಟಕಸಾಹಿತ್ಯದ ತೊಟ್ಟಿಲು. ಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೂ ನಾಟಕಪ್ರಕಾರವು ಪಸರಿಸಿತು ಎಂಬುದು ತಜ್ಞ ವಿಮರ್ಶಕರ ಮಾತು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾಟಕ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಲುಪಿದ ಮಹಾಕವಿಗಳೆಂದರೆ ಭಾಸ, ಕಾಳಿದಾಸ, ಶೂದ್ರಕ, ವಿಶಾಖದತ್ತ ಹಾಗೂ ಭವಭೂತಿ ಇವರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಮಿನುಗುವ ಧ್ರುವತಾರೆಗಳು.

ಯಾಗ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ, ದೇವತಾಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ದೇವರ ಬಗ್ಗೆಯಾಗಲೀ, ಇಲ್ಲವೇ ವೀರನ ಹುಟ್ಟು, ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಮದುವೆ, ಕಷ್ಟ-ಸುಖಗಳು, ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯಗಳು, ಅದ್ಭುತ ಗುಣಗಳು, ಪುನರುತ್ಥಾನ ಇವುಗಳನ್ನು ವೇಶ ಧರಿಸಿ, ಆ ದೇವತೆಯೋ, ವೀರನೋ ತಾವೆಂಬಂತೆ ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ನಟಿಸಿ, ಕುಣಿದು, ಹಾಡಿ, ತೋರಿಸಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಳೆಯಾಗಲಿ, ದೇವರು ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಿ, ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೋ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೋ ಕೊಡಲಿ, ರಾಜರು ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯಭಾರ ನಡೆಸಲಿ, ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದನ್ನೇ ಭರತವಾಕ್ಯವೆನ್ನಬಹುದು.

ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಯಕನಿಗೂ ನಾಯಕಿಗೂ ಮದುವೆಯು, ನಾಯಕ ಪ್ರತಿನಾಯಕರ ಘರ್ಷಣೆಯೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯ. ಅದೇ ನಾಟಕದ ಜೀವಾಳ. ಇಂದಿಗೂ ನಾಟಕಗಳ ಒಳತಿರುಳಾದ ಉದಾತ್ತ ಅನುಭವಗಳೂ, ಅಭಿನಯ ಕಲೆಗಳೂ ಅರಳುತ್ತಾ ಬಂದಿವೆ.

ನಾಟಕದ ಸ್ವರೂಪ :-

ಮೇಳ, ಗೀತ, ಕುಣಿತದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ಮೇಳದ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸಂವಾದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ತೋರಲಾಗದ್ದನ್ನು ಅಥವಾ ತೋರಲಾರದ್ದೆಂಬ ಭಾವವುಳ್ಳದ್ದನ್ನು ಆಖ್ಯಾನರೂಪವಾಗಿ ವಿಷ್ಕಂಭಾದಿ ರೂಪವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಪಾತ್ರಪೋಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ, ಕಡೆಗೆ ನಾಟಕೀಯತೆ ಎಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಂವಾದ, ಪಾತ್ರಗಳ ಸ್ವಭಾವ, ನೋಡತಕ್ಕದ್ದರ ಪ್ರಧಾನತೆ, ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದರ ಭಾವ, ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ನಾಟಕದ ಆಕಾರ ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಕಡೆಯವರೆಗೂ ಒಂದೇ ದೃಶ್ಯ, ಅಥವಾ ವಸ್ತು ವಿಭಾಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೆರೆ, ಒಂದು, ಎರಡು ಹೀಗೆ ಅಂಕಗಳು, ನಾಟಕಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಕಥೆಯನ್ನು, ಚಿತ್ರವನ್ನು ದೃಶ್ಯದ ಮೇಲೆ ತೋರಿ, ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂಥದ್ದಾಗಿದೆ.

ದೇವತಾಂಶವಾದ ಉದಾತ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಮೇಳಗೀತೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಟಕವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಗೀತೆ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಹೋಗಿ ಕೇವಲ ನಾಟಕೀಯತೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಾ ಲೋಕಸಹಜವಾದ ಗದ್ಯ, ಛಂದಸ್ಸು ಮತ್ತು ಗದ್ಯದ ಮಿಶ್ರ ಆಮೇಲೆ ಲೋಕಸ್ವಭಾವ, ಸಮಾಜಚಿತ್ರಣಗಳನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತದೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ :-

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೋಪಾನದಲ್ಲಿ ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನದ ಸೋಪಾನ [ಮೆಟ್ಟಿಲು] ಎಂದು ನಮ್ಮವರು ಭಾವಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಸತ್ಯವೂ ಕೂಡ, ಏಕೆಂದರೆ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಲಲಿತಕಲೆಗಳು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ ರಮಣೀಯತೆಯನ್ನು ತರುತ್ತವೆ. ಚರಿತ್ರೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ನಾಟಕವು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಗೊಂಚಲಿನಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೆ ಅರಳಿದ ಉತ್ತಮ ಕುಸುಮವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕವೆಂಬುದು ಕೃತಿಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಒಳಭೇದ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಈ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಇರುವ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯದಿಂದ “ನಾಟಕ” ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆ ಗುಂಪಿನ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಭೇದದ ವಿವಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದ ಕಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸರ್ವ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ರೂಢಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತದ ಆಲಂಕಾರಿಕರು ಕಾವ್ಯವನ್ನು “ದೃಶ್ಯ”ವೆಂದೂ “ಶ್ರವ್ಯ” ವೆಂದೂ ವಿಭಾಗಿಸಿ ನಾಟಕಾದಿ ಪ್ರಬೇಧಗಳನ್ನು “ದೃಶ್ಯ” ದ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪದ್ಯಾತ್ಮಕ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು “ಶ್ರವ್ಯ” ವೆಂಬ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೃಶ್ಯವೆಂದರೆ ನೋಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಹಾಗಾಗಿ ಇವುಗಳನ್ನು ರೂಪಕ (ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು) ಎಂದೂ ಕರೆಯುವುದು ಉಂಟು. ಇದಲ್ಲದೇ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ನಾಟ್ಯ ವೆಂದೂ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿ ರೂಪಕ ಗಳನ್ನು ನಾಟ್ಯದ ಕೋಟಿ (ಪಕ್ಷ) ಯಲ್ಲಿಯೇ ತರುವುದೂ ಉಂಟು. ಹೀಗೆ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಕಲೆಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ ರಮಣೀಯತೆಯನ್ನು ತಂದು ವಿಧವಿಧವಾದ ರುಚಿಯನ್ನುಳ್ಳಂತಹ ಜನರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಧನ ಅಥವಾ ಮಾಧ್ಯಮ ಇದಾಗಿದೆ.

ನಾಟಕವೆಂಬ ಪದವು 'ನಟ್' ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ 'ಣಿಜ್' ಮತ್ತು 'ಣ್ವಲ್' ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಸಂಭವಿಸುವ ಪದ. ಗದ್ಯಪದ್ಯ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಗಳು ಬಾಹುಳ್ಯವಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥವೇ ನಾಟಕ. ಇದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ.

ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಒಂದು ನಾಟಕವೆಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತ, ನಾಟ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಅಭಿನಯ ಇವೆಲ್ಲ ಇರಬೇಕು ಎಂದು ಅದನ್ನೇ ಭರತನು ತನ್ನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಾಂಶಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಸಗಳು, ಭಾವಗಳು, ಅಭಿನಯಗಳು, ಧರ್ಮೀ, ವೃತ್ತಿಗಳು, ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು, ಸಿದ್ಧಿ, ಸ್ವರಗಳು, ಗಾಯನ ಹೀಗೆ ಹತ್ತು ಹಲವು ಅಂಶಗಳು ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ. ಒಂದು ನಾಟ್ಯ ಅಥವಾ ನಾಟಕವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ರಸಗಳು, ಭಾವಗಳು ಇವೆಲ್ಲ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ನಾಟಕಗಳು ಆನಂದವನ್ನು ತರುವುದಲ್ಲದೇ, ಜೀವನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮಹತ್ವವಾದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಈ ನಾಟಕಗಳ ಸ್ವರೂಪ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಯಕರು ಉದರ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮಾದಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಥಾ ವಸ್ತುವು ಕವಿಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದದ್ದಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಮೌಲ್ಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಇತಿಹಾಸಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ನಾಟಕಗಳಿಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನೆಂದರೆ ಇಂದಿನ ನಾಟಕಗಳು ಈಗಿನ ವಾಸ್ತವಿಕ ಜೀವನದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳು ಆದರ್ಶ ಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಘಟನೆಗಳು ಇಂದಿನ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನೊದಗಿಸಿದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಲೋಕೋತ್ತರ ಘಟನೆಗಳಿಗೂ ಸಹಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇಂದಿನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೈನಂದಿನ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ,

ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಒಂದೊಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣ ಅರ್ಥಕೊಡುವ, ರಸಭೂಯಿಷ್ಯವಾದ ಕಾವ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಉಳಿದ ನಾಟಕಗಳು ಘಟನಾ ಅಥವಾ ಕಥಾಪ್ರಧಾನವಾದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳು ರಸಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಇರುವುದಲ್ಲದೇ ನೀತಿಗರ್ಭಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ರಸಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾದ ಧೀರೋದಾತ್ತ ನಾಯಕರು ದುರ್ಗತಿಗೆ ಇಳಿಯುವುದು, ಅಸಂಭವವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದುರಂತ ನಾಯಕರು ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಘಟನೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಆ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಬಂದರೂ ಅವು ಕಡೆಗೆ ಮಂಜಿನಂತೆ ಕರಗಿಹೋಗುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಜಯ ಸಿಗುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಸಾರುತ್ತವೆ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳು. ಇದೇ ನಾಟಕಕಾರರ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದು.

ಆನಂದ, ಶಾಂತಿ, ಸೌಂದರ್ಯ ಈ ರೀತಿಯ ಹಲವು ಸತ್‌ವೃತ್ತಿಗಳೇ ಮನಸ್ಸಿನ ಪರಮಲಕ್ಷ್ಯಗಳು. ಈ ಲಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇರುವ ಪ್ರಮುಖ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ಸಾಧನವೇ ನಾಟಕ. ಈ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ನೋವಿನಿಂದ, ತಾಪತ್ರಯದಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮರೆಸುವ ಸಾಧನ ಈ ನಾಟಕ. ಈ ನಾಟಕವೆಂಬುದು ಜೀವನವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ದರ್ಪಣ (ಕನ್ನಡಿ) ಇದ್ದ ಹಾಗೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳ ವರ್ಣನೆಯೂ ಅಥವಾ ಅದರ ಬಳಕೆಯೂ ಆಗಬಹುದು. ಆದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವೀರ ಮತ್ತು ಶೃಂಗಾರ ರಸಗಳೆರಡು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಹೀಗೆ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಕಾಳಿದಾಸ, ಭಾಸ, ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಟಕಕಾರರು ಪ್ರಮುಖರಾದವರು. ಅಗ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿರುವವರು ಇವರಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನನವಾದವನು ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರೂಪಕಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ವಸ್ತು-ರಸ:-

1. ನಾಟಕ:- ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟಕವು ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಇದರ ಮಹತ್ವ ಹೇಗಿದೆಯೆಂದರೆ ಕಾವ್ಯेषು ನಾಟಕಂ ರಮ್ಯಮ್ ಎಂದು ಒಂದು ಮಾತಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಈ ನಾಟಕಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳೇನು ಎಂದರೆ, ನಾಟಕಗಳ ವಿಷಯ ವಸ್ತುವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇತಿಹಾಸಗಳಿಂದ ಆಯ್ದ ವಿಷಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಾಯಕ ಪ್ರಧಾನ, ಧೀರೋದಾತ್ತನಾಗಿರಬೇಕು. ಪ್ರಧಾನ ರಸ ಶೃಂಗಾರ ಇಲ್ಲವೆ ವೀರ. ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ, ಪ್ರತಿಮುಖ, ಗರ್ಭ, ವಿಮರ್ಶೆ ಎಂಬ ಪಂಚಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸಬೇಕು. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಐದರಿಂದ ಹತ್ತು ಅಂಕಗಳು ಇರಬೇಕು. ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಂಗತಿ ಎಂದರೆ ನಾಯಕನ ವಧೆ ಇರಬಾರದು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಆ ರೀತಿಯ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದರೂ ಕೂಡಾ ಪುನಃ ನಾಯಕನ ಪುನರುಜ್ಜೀವನ ಇರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವನಾಥನು ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ನಾಟಕಂ ಖ್ಯಾತವೃತ್ತಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪಂಚಸಂಧಿಸಮನ್ವಿತಮ್ ।

ವಿಲಾಸಾರ್ಥಾದಿಗುಣವದ್ಯುಕ್ತಂ ನಾನಾವಿಭೂತಿಭಿಃ ॥ (1)

ಸುಖದುಃಖಸಮುಬ್ಧೃತಿಃ ನಾನಾರಸ ನಿರಂತರಮ್ ।

ಪಂಚಾಧಿಕಾಃ ದಶಪರಾಸ್ತತ್ರ ಅಙ್ಕಾಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ ॥ (2)

ಪ್ರಖ್ಯಾತವಂಶೋ ರಾಜರ್ಷಿಃ ಧೀರೋದಾತ್ತಃ ಪ್ರತಾಪವಾನ್ ।

ದಿವ್ಯೋಽಥ ದಿವ್ಯಾಽದಿವ್ಯಃ ವಾ ಗುಣಾವಾನಾಯಕೋ ಮತಃ ॥ (3)

एक एव भवेदङ्गी शृङ्गारो वीर एव वा ।

अङ्गमन्ये रसास्सर्वे कार्यो निर्वहणेद्भुतः ॥ (1)

प्रसिद्धेपि प्रबंधानां नानारसनिबन्धने ।

एको रसोऽङ्गीकर्तव्यः तेषामुत्कर्षमिच्छता ॥ (2)

चत्वारः पंचवा मुख्याः कार्यव्यापृत पूरुषाः ।

गोपुच्छाग्रसमाग्रं तु बन्धनं तस्य कीर्तितम् ॥ (3)

ಇದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಹೀಗಿವೆ :-

ಕಾಳಿದಾಸನ ಅಭಿಜ್ಞಾನ ಶಾಕುಂತಲಮ್, ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯಮ್, ಭವಭೂತಿಯ ಉತ್ತರರಾಮ ಚರಿತಮ್, ವಿಶಾಖದತ್ತನ ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸಮ್, ಶ್ರೀಹರ್ಷನ ನಾಗಾನಂದಮ್ ಭಟ್ಟನಾರಾಯಣನ ವೇಣೀಸಂಹಾರಮ್ ಭಾಸನ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕಮ್, ಸ್ವಪ್ನವಾಸದತ್ತಮ್, ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕಮ್ ಯಜ್ಞಫಲಮ್ ಇತ್ಯಾದಿ.

2. ಪ್ರಕರಣ:-

ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಪ್ರಕಾರವೇ ಪ್ರಕರಣ. ಇದೂ ಕೂಡಾ ನಾಟಕದ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ ರಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನಾಯಕನಿರಬೇಕು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕರಣವಸ್ತು ಉತ್ಪಾದ್ಯವಾಗಿ ಇರಬೇಕೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ನಾಯಕನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವೈಶ್ಯ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವರ್ಣದವನಾಗಿರಬೇಕು. ಧೀರಶಾಂತ ರಸವು ನಾಯಕನಲ್ಲಿರಬೇಕು ಎಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ, ದಶರೂಪಕಕಾರನು

(1)(2)(3) ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಂ 6/10,11, 12 ನೇ ಕಾಲಿಕೆ

अथ प्रकरणे वृत्युत्पाद्य लोकसंश्रयम् ।

अमात्यवणिजा विप्रमेकं कार्याच्च नायकम् ॥ (1)

धीरपशान्ततं सापायं धर्मकामार्थतत्परम्

शोषं नाटकवत्सन्धिप्रवेशकरसादिकम् ॥ (2)

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ನಾಯಕಿ ಕುಲಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಗಣಿಕಾ ಎಂದು ಇಬ್ಬರು ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಲಸ್ತ್ರೀ ಎಂಬುವವಳು “ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಿ” ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಆರೀತಿಯ ಪಾತ್ರದವಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಮತ್ತು ಗಣಿಕಾ ಎಂಬುವ ನಾಯಕಿ ಹೊರಗಿನವಳು. ಬಾಹ್ಯವಾಗಿರುವವಳಾಗಿ ಇರುತ್ತಾಳೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾಯಕಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪ್ರಕರಣವು ಎರಡು ರೀತಿಯನ್ನಾಗಿ ಅಥವಾ ಭಾಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದಶರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

नायिका तु द्विधा नेतुः कुलस्त्री गणिका तथा ।

क्वचिदेकैव कुलजा वेष्या काऽपि द्वयं क्वचित् ॥ (3)

कुलजाभ्यन्तरा बाह्या वेष्या नाटकमोग्रयोः ॥

आभिः प्रकरणं त्रेधा संकीर्णं धूर्तसंकुलम् ॥ (4)

(1) (2) ದಶರೂಪಕದ 3/39 -40ನೇ ಕಾರಿಕೆಗಳು

(3) (4) ದಶರೂಪಕ 3/41, 42ನೇ ಕಾರಿಕೆಗಳು

ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ, ಭಾಸನ ಚಾರುದತ್ತಮ್, ಭವಭೂತಿಯ
ಮಾಲತೀಮಾಧವಮ್, ಶೂದ್ರಕನ ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕಮ್, ಉದ್ದಂಡಕವಿಯ
ಮಲ್ಲಿಕಾಮಾರುತಮ್ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನೀಡಬಹುದು.

3. ಭಾಣ:-

ಈ ಭಾಣವೆಂಬ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ತಾನೇ ಸ್ವತಃ ಅನುಭವಿಸಿದ
ಅಥವಾ ಅನ್ಯರು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಧೂರ್ತರ ಚರಿತೆಯನ್ನು ಪ್ರಸಂಗವಾಗಿ
ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವ ಶೈಲಿ ಇದರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶೌರ್ಯ
ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ವೀರರಸ ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆ ಗುಣಗಳ ಸ್ತುತಿಯ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಶೃಂಗಾರ
ರಸವು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಅಂಕ ಇರಬೇಕು. ಮುಖನಿರ್ವಹಣಾ
ಸಂಧಿಗಳು ಹತ್ತು ಲಾಸ್ಯಾಂಗಗಳು ಪ್ರಾಯಿಕವಾಗಿ ಭಾರತೀ ವೃತ್ತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ.
ಉದಾಹರಣೆ:- ಲೀಲಾಮಧುಕರ, ಭಾಣ ಎಂದರೆ ಮಾತು. ಅದರಂತೆ ಈ ರೂಪಕ
ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದೆಲ್ಲಾ ಮಾತು. ಒಬ್ಬನ ಮಾತು ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ
ಅಭಿನಯವಾಗಲೀ, ವಸ್ತುವಾಗಲೀ, ಕಥಾಸಂವಿಧಾನವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ. ಮಾತಿಗೆ
ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ವರ್ಣನೆ ಹೆಚ್ಚು. ವಾಮನ ಭಟ್ಟ ಬಾಣನ [ಸುಮಾರು ಕಿ.ಶ
1500] 'ಶೃಂಗಾರಭೂಷಣ' ವೇ ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಭಾಣಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹಳೆಯದು.
ದಶರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

भाणस्तु धूर्तचरितम् स्वानुभूतं परेणवा ॥

यत्रोपवर्णयेदेको निपुणः पंडितो विटः ॥ (1)

संबोदनोक्तिप्रत्युक्ती कुर्यादाकाशभाषितैः ।

सूचयेद्वीरशृङ्गारौ शौर्यसौभाग्यसंस्तवैः ॥ (2)

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿ :- (1) (2) ದಶರೂಪಕ 3/49, 50ನೇ ಕಾರಿಕೆಗಳು

भूरसा भारती वृत्तिरेकांको वस्तु कल्पितं ।

मुखनिर्वहणो साङ्गे लास्यङ्गानि दशापि च ॥ (1)

ಈಶ್ವರದತ್ತನ ದೂರ್ತವಿಟಸಂವಾದಃ, ಬಾಣನ ಮುಕುಟತಾಡಿಶಮ್, ವರದಾಚಾರ್ಯನ ವಸಂತ ತಿಲಕ, ಹೀಗೆ ಬಹು ಭಾಣ ಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ.

4. ಪ್ರಹಸನ :-

ಇದು ಹಾಸ್ಯರಸ ಪ್ರಧಾನವಾದ ರೂಪಕದ ಭೇದ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಅಂಕವಿರಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಹಸನವು ಶುದ್ಧಮ್, ವಿಕೃತಮ್, ಸಂಕೀರ್ಣಮ್, ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಭಿಕ್ಷು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ವೇಷಭೂಷಾದಿ ಸಹಿತ ಹಾಸ್ಯ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶುದ್ಧಪ್ರಹಸನ ವೆಂಬ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಂತರ್ಭಾವವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಂಚುಕಿ, ಷಂಡ, ವೃದ್ಧಾದಿಗಳ ವಿಪರೀತ ಧರ್ಮ ಪೃಷ್ಠಿ ರೂಪದ ವರ್ಣನೆಯು ವಿಕೃತ ಪ್ರಹಸನದ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಚೋರ, ಕಿತಬ, ದೂರ್ತರ ಪ್ರಹಸನಗಳು ಅಥವಾ ಹಾಸ್ಯಮಾತುಗಳ ವರ್ಣನೆಯು ಸಂಕೀರ್ಣ ಪ್ರಹಸನಗಳ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ದಶರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಧನಂಜಯನು ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

पाण्डी विप्रभृति चेट चेटी विटाकुलम् ।

चेष्टितं वेशभाषादिभिः शुद्धं हास्यवचोन्वितम् (2)

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತಹ ಪ್ರಹಸನಗಳು ಬಹಳಷ್ಟಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವತ್ಸರಾಜನ “ಹಾಸ್ಯಚೂಡಾಮಣಿಃ” ಸಾಮರಾಜನ “ಧೂರ್ತ ನರ್ತಕಮ್”,

(1) (2) ದಶರೂಪಕ 3/51, 52ನೇ ಕಾರಿಕೆಗಳು

ಮಹೇಂದ್ರವಿಕ್ರಮನ “ಮತ್ತವಿಲಾಸಃ” ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಹಸನ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಇದರ ವಸ್ತುಕಲ್ಪಿತ ಮತ್ತು ಕೀಳುಜನರ ಚರಿತ್ರೆ, ಹಾಸ್ಯ ಪ್ರಧಾನರಸ, ಸಂಧಿ ಸಂಧ್ಯಂಗ, ಲಾಸ್ಯಾಂಗ, ಅಂಕ ಇವು ಭಾಣದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇರುವುದು ಉಂಟು. ಆರ್ಯಭಟೀ ವೃತ್ತಿಯಾಗಲೀ, ನಿಷ್ಕಂಭಕ ಪ್ರವೇಶಕಗಳಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ.

5. ಡಿಮಃ:-

ಈ ಒಂದು ರೂಪಕ ಪ್ರಭೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಸ್ತುವು ತುಂಬಾ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿರಬೇಕು. ಕೌಶಿಕೀ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಸಾತ್ವತೀ, ಆರಭಟೀ, ಭಾರತೀ ವೃತ್ತಿಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ನಿಬದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇದರಲ್ಲಿ ದೇವ-ಯಕ್ಷ, ಕಿನ್ನರ-ಗಂಧರ್ವ ನಾಗಾದಿ ಹದಿನಾರು ಧೀರೋದಾತ್ತ ನಾಯಕರು ಇದರಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕು. ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ-ಇಂದ್ರಜಾಲ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯ ಗ್ರಹಣ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರಬೇಕು. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಾಲ್ಕು [4] ಅಂಕಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು. ಇದರ ವಸ್ತು ಪ್ರಖ್ಯಾತ. ರೌದ್ರರಸವು ಪ್ರಧಾನ. ಮಿಕ್ಕವುಗಳಂತೆ ಶಾಂತ, ಹಾಸ್ಯ ಶೃಂಗಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಕೈಶಿಕೀ ವೃತ್ತಿಯು ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆ:- ತ್ರಿಪುರಾದಾಹ.

ಡಿಮೆ ವಸ್ತು ಪ್ರಸಿद्धं ಸ್ಯಾತ್ ವೃತ್ತಯಃ ಕೌಶಿಕೀಂ ವಿನಾ ।

ನೆತರೋ ದೇವಗಂಧರ್ವಯಜ್ಞರಕ್ಷೋಮಹೋರಗಾಃ ।

ಭೂತಪ್ರೇತ ಪಿಶಾಚಾಘಾಃ ಷೋಡಶಾತ್ಯಂತ ಮುಢ್ಢತಾಃ ।

ರಸೈಃ ಚ ಹಾಸ್ಯ ಶೃಂಗಾರೈಃ ಷಡ್ಭಿಃ ದೀಪ್ತೈಃ ಸಮನ್ವಿತಃ ॥ (1)

ಮಾಢೇಂದ್ರಜಾಲಸಂಗ್ರಾಮ ಕ್ರೋಧೋಢ್ಢಂತಾದಿ ಚೆಷ್ಟಿತೈಃ ।

ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯ ಉಪರಾಗೈಶ್ಚ ನ್ಯಾಯೈ ರೈದ್ರರಸೋಽಙ್ಗಿನಿ ॥ (2)

(1) (2) ದಶರೂಪಕದ 3/57, 59 ನೇ ಕಾರಿಕೆಗಳು

6. ವ್ಯಾಯೋಗ:-

ವ್ಯಾಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಹಿಂದಿನ ಘಟನೆಗಳ ವರ್ಣನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಅಂಕವಿರುವ ಇದು “ಧೀರೋದಾತ್ತ ನಾಯಕರಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಅವನು ರಾಜರ್ಷಿ, ಅಥವಾ ದಿವ್ಯ, ಕೈಶಿಕೇ ವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಹಾಸ್ಯ ಶೃಂಗಾರ ಶಾಂತಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ರಸಗಳು ಪ್ರಧಾನ. ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀನಿಮಿತ್ತ ಸಂಗ್ರಾಮದ ವರ್ಣನೆ ಇರಬಾರದು, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬರಬೇಕು. ಇದರ ವಸ್ತು ಪ್ರಖ್ಯಾತ. ಸ್ತ್ರೀನಿಮಿತ್ತವಲ್ಲದ ಜಗಳ. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕಡಿಮೆ. ಪುರುಷಪಾತ್ರಗಳು ಹೆಚ್ಚು. ಗರ್ಭವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಗಳಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆ :- ಸೌಗಂಧಿಕಾಹರಣ.

ख्यातेतिवृत्ते व्यायोगः ख्यातोद्धत नराश्रयः ।

हीनो गर्भविमर्षाभ्यां देप्तास्युः डिमवद्रसाः । (1)

स्त्रीनिमित्त संग्रामः जामदग्न्यजये यथा ।

एकाहाचरितैरङ्घो व्यायोगो बहुभिन्नैः । (2)

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ ವ್ಯಾಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಭಾಸನ ಮಧ್ಯಮವ್ಯಾಯೋಗ, ಧೂತಘಟೊತ್ಕಚಮ್, ದೂತವಾಕ್ಯಮ್, ಕಾಂಚನಾಚಾರ್ಯರ ಧನಂಜಯ ವಿಜಯಮ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು.

(1) (2) ದಶರೂಪಕದ 3/60, 61ನೇ ಕಾರಿಕೆಗಳು

7. ಸಮವಕಾರ:-

ಇದರಲ್ಲಿ ಬರುವುದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ವಸ್ತುವಾಗಿರಬೇಕು. ಮೂರು ಅಂಶಗಳಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ವೀರರಸ ಪ್ರಧಾನ ರಸ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಅಂಕದಲ್ಲೂ ಕಪಟ, ಶೃಂಗಾರ, ಉಪದ್ರವಾದಿಗಳು ವರ್ಣಿಸಿರಬೇಕು. ಇದರ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಸಮವಕೀರ್ಯತೆ ಅರ್ಥಾ: ಅस्मिन् इति समवकारः ಎಂಬುದಾಗಿ. ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿ ಇಲ್ಲ. ಎರಡನೇ ಅಂಕಗಳು, ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಂಧಿಗಳು, ಮಿಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಬರುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಖ್ಯಾತರೂ ಉದಾತ್ತರೂ ಆದ ಹನ್ನೆರಡು ದೇವಮಾನವರು ನವನಾಯಕರು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಫಲ. ವೀರರಸ ಪ್ರಧಾನ. ಕೈಶಕೀ ವೃತ್ತಿ ಕಡಿಮೆ. ಬಿಂದುಪ್ರವೇಶಕಗಳಿಲ್ಲ. ಗಾಯತ್ರಿ, ಉಷ್ಟಿಕ್ ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಶೃಂಗಾರತ್ರಯ, ಕಪಟತ್ರಯ, ವಿಧವತ್ರಯಗಳು ವೀಧಿಯ ಹದಿಮೂರು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಾದವುಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದ ಕಥೆ ಇಪ್ಪತ್ತಾಲ್ಕು ಗಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಎರಡು-ಮೂರನೆಯ ಅಂಕವು ಎಂಟು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಈಗ ನಮಗೆ ದೊರೆತಿರುವ ಸಮವಾಕರವು ಸಮುದ್ರಮಥನವೊಂದೇ. ಭರತನು ಇದೇ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಸಮವಾಕರವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

कार्यं समवकारेऽपि आमुखं नाटकादिवत् ।

ख्यातं देवासुरं वस्तु निर्विमर्षास्तु सन्धयैः ॥ (1)

वृत्तयो मन्दकैशिक्यो नेतरो देवदानवाः ।

द्वाल्शोदत्त विख्याताः फलम् तेषां पृथक् पृथक् ॥ (2)

(1) (2) ದಶರೂಪಕದ 3/32, 33ನೇ ಕಾರಿಕೆಗಳು

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ವತ್ಸರಾಜನ “ಸಮುದ್ರಮಂಥನ” ಭಾಸನ ಪಂಚರಾತ್ರಮ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂತರ್ಭಾವವಾಗುತ್ತದೆ.

8. ವಿವೇಚನೆ:-

ಇದರಲ್ಲಿ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಒಂದೇ ಅಂಕ ಇರಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೌಶಿಕೀ ವೃತ್ತಿಯೇ ರಸ. ಶೃಂಗಾರರಸ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪಾತ್ರಗಳಿರಬೇಕು. ಒಂದು ಅಥವಾ ಎರಡು ಪಾತ್ರಗಳಿರಬೇಕು ಅಷ್ಟೇ. ವಿವೇಚನಾಪದದ ಲಕ್ಷಣವು ದಶರೂಪಕಕಾರರಾದ ಧನಂಜಯನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಅಂಕ. ಮುಖನಿರ್ವಹಣಾ ಸಂಧಿಗಳು, ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ವಿಥಿತು ಕೌಶಿಕೀವೃತ್ತೌ ಸನ್ಧ್ಯಜ್ಞಾಙ್ಗೈಸ್ತು ಭಾಣವತ್ |

ರಸಃ ಸೂಚ್ಯಸ್ತು ಶೃಂಗಾರಃ ಸ್ಪೃಶದಪಿ ರಸಾಂತರಮ್ || (1)

ಯುಕ್ತಾ ಪ್ರಸ್ತಾವನಾಖ್ಯಾತೈಃ ಅಙ್ಗೈರುದ್ಧಾತ್ಯಕಾದಿಭಿಃ |

ಏವಂ ವಿಥಿ ವಿಧಾತವ್ಯಾ ಸೈಕಪಾತ್ರಾವಿಯೋಜಿತಾ || (2)

ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿವೇಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಮಾಲವಿಕಾ ಮತ್ತು ಮಾಧವಿ ವಿಥಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಹೆಸರು ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ರಚನಾಕಾರರ ಹೆಸರು ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

(1) (2) ದಶರೂಪಕದ 3/68, 69 ನೇ ಕಾರಿಕೆಗಳು

9. ಅಂಕ :-

ಇದಕ್ಕೆ “ಉತ್ಸೃಷ್ಟಿಕಾಂಕ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಕವಿಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದ್ದು ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕರುಣಾ ರಸವು ಪ್ರಧಾನರಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧ ವಿಚಾರಗಳಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವು ಪ್ರಖ್ಯಾತ. ಒಂದೇ ಅಂಕವಿರುತ್ತದೆ. ನಾಯಕರು ಹಲವು. ಅವರು ಚತುರರಲ್ಲ. ಕರುಣಾರಸ. ಅನೇಕ ಹೆಂಗಸರು ಶೋಕಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಧೀ ವೃತ್ತಿ ಅಂಗಾದಿಗಳು ಭಾಣದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಇದರಲ್ಲಿ ಜಯಾಪರಾಜಯಗಳು ಬಹುವೈರಾಗ್ಯ ವಿಚಾರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯುದ್ಧ ಬರೀ ಮಾತಿನಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ನಾಟಕದ ಒಳಗೆ ಬರುವ ಗರ್ಭಾಂಕ ನಾಟಕವನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಂಕ ಎಂದು ಎಣಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಪ್ರೇಕ್ಷಣಿಕ” ವೆಂಬುದು ಈ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು. ಉನ್ಮತ್ತರಾಘವಮ್, ಕಮಲಾಕರುಣಾವಿಲಾಸಃ, ಗೌರ್ವಾಣಿವಿಜಯಮ್, ಶರ್ಮಿಷ್ಠಾಯಾತಿ, ಸ್ವರ್ಣಮುಕ್ತವಿವಾದಮ್, ಸುಷ್ಮವಿಜಯಮ್ ಇವು ನಮಗೆ ತಿಳಿದುಬರುವ ಅಂಕಗಳು.

ಉತ್ಸೃಷ್ಟಿಕಾಂಕೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತಂ ವೃತ್ತ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಪ್ರಪಂಚಯೇತ್ |

ರಸಸ್ತು ಕರುಣಾ ಸ್ಥಾಯಿ ನೇತರಃ ಪ್ರಾಕೃತಾ ನರಾಃ || (1)

ಭಾಣವತ್ಸನ್ಧಿವೃತ್ಯಕ್ಷೈಃ ಯುಕ್ತಃ ಸ್ತ್ರೀ ಪರಿದೇವಿತೈಃ |

ವಾಚಾ ಯುಕ್ತಂ ವಿಧಾತವ್ಯಂ ತಥಾ ಜಯಪರಾಜಯೈ || (2)

ಇದರಲ್ಲಿ ಭಾಸನ ಋಭಂಗಮ್ ಕರ್ಣಭಾರಮ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಅಡಿಪುಟ (1) (2) ದಶರೂಪಕ 3/70-71 ಕಾರಿಕೆಗಳು

10. ಈಹಾಮ್ಯಗ :-

ಈಹಾಮ್ಯಗವೆಂದರೆ ಮೃಗವದಲಭ್ಯಾಂ ನಾಯಿಕಾಂ ನಾಯಕಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇಹತೇ ಇತಿ ಇಹಾಮ್ಯಗಃ ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳಿರಬೇಕು. ಶೃಂಗಾರಾಭಾಸವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ರಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಯುದ್ಧವು ನಡೆದೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಯಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಆ ಯುದ್ಧವು ನಿವಾರಣೆಯಾಗಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯ ವಿಷಯಗಳಿರಬೇಕು. ಮರಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಬಾರದು. ಇದರಲ್ಲಿ ವಸ್ತು ಮಿಶ್ರ. ಅಂಕಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಮುಖ ಪ್ರತಿಮುಖ ನಿರ್ವಹಣಾ ಸಂಧಿಗಳು ಪ್ರಖ್ಯಾತರೂ, ಧೀರೋಧಾತ್ತರೂ ಆದ ನರದಿವ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಪ್ರತಿನಾಯಕರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿನಾಯಕನೋ ಗೂಢವಾಗಿ ಆಯುಕ್ತವಾದುದ್ದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ದಿವ್ಯಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಕದಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರಾಭಾಸವಿರುತ್ತದೆ. ದಿವ್ಯರೋ, ಮೃತ್ಯುರೋ, ಹತ್ತು ಜನ ಪತಾಕಾನಾಯಕರಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಹಾಮ್ಯಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವತ್ಸರಾಜನ “ಠುಕ್ರಮಣಿಹರಣಮ್” ವೇ ಪ್ರಾಚೀನ. ವೀರವಿಜಯಮ್, ಸರ್ವವಿನೋದನಾಟಕಮ್ ಎಂಬುದು ಇತ್ತೀಚಿನ ಮತ್ತೆರಡು ಈಹಾಮ್ಯಗಗಳು.

ಮಿಶ್ರಮಿಹಾಮ್ಯಗೋ ವೃತ್ತಂ ಚತುಙ್ಗಂ ತ್ರಿಸಂಧಿತಮ್ ।

ನರದಿವ್ಯವನಿಯಮಾನಾಯಕಪ್ರತಿನಾಯಕೌ ॥ (1)

ಖ್ಯಾತ ಧೀರೋದಾತ್ತಾವನ್ಯೋ ವಿಪರ್ಯಾಸಾದಯುಕ್ತಕೃತ್ ।

ದಿವ್ಯಸ್ತ್ರಿಯಾಮನಿಚ್ಛಂತಿಂ ಅಪಹಾರಾದಿನೇಚ್ಛತಃ ॥ (2)

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿ:- (1) (2) ದಶರೂಪಕ 3/72-73 ಕಾರಿಕೆಗಳು

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ರೂಪಕಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಹಾಗೂ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದೇ “ನಾಟಕ”. ನಾಟಕವು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಕಭೇದಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವೆಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಅಷ್ಟು ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅದು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ “**काव्येषु नाटकं रम्यम्**” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ನವರಸಗಳ ಮಹತ್ವವು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲದೆ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಕಥೆ, ಕಾದಂಬರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆಯಾದರೂ ಇವೆಲ್ಲವುಗಳಿಗಿಂತ ಪೂರ್ಣತೆ ಇರುವುದೇ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುವ ಭಾವದ ವಿಸ್ತೃತ ವರ್ಣನೆಯೇ ಮಹಾಕಾವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಇವೆಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಮೂಲ ಆಕರವೇ “ನಾಟಕ”. ಈ ರೀತಿಯ ನಾಟಕಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷೆಯಲ್ಲೂ ಸಿಗುತ್ತದೆ, ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿದೆ. ಇದರ ವಸ್ತು ಪ್ರಖ್ಯಾತ, ವೃದ್ಧಿವಿಲಾಸ, ಸುಖದುಃಖಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಐದು ಸಂಧಿಗಳು, ಐದರಿಂದ ಹತ್ತು ಅಂಕಗಳು. ನಾಯಕರು ಧೀರೋದಾತ, ರಾಜರ್ಷಿ, ದಿವ್ಯ ಅಥವಾ ದಿವ್ಯಾದಿವ್ಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಮುಖ್ಯ ಪುರುಷ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ಐದು ಜನ, ರಸಗಳು ಹಲವು.

ಭರತನು “ಉಪರೂಪಕ” ಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇವು ಅವನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇರಲೇ ಇಲ್ಲವೋ, ಇದ್ದೂ ಅವನು ಅವುಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಲಿಲ್ಲವೋ, ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಟಕಾದಿ ಹತ್ತು ರೂಪಕಗಳು, ರಸವನ್ನೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅಭಿನಯಿಸುವುವೆಂದು, ಉಪರೂಪಕಗಳು ಭಾವವನ್ನು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವುವೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಈ ಎರಡು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಕಥೆಯೂ, ರಸಪುಷ್ಟಿಯೂ ಇರದೇ, ನರ್ತನ ಅಭಿನಯಗಳೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದಂತೆಯೂ, ಇವು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಬಂಧ ವಿಶೇಷಗಳಾಗಿದ್ದಂತೆಯೂ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಮತ್ತು ಇವು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ದೇಶಕಾಲಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಕಾರರು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಪರಿಚಿತವಾದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿರುವಂತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಉಪರೂಪಕಗಳು ಏಳು

ಎಂಬುದು ಒಂದು ಮತ. ಭೋಜರಾಜನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಇವು ಹದಿನಾಲ್ಕು. ಅಗ್ನಿಪುರಾಣದ ಪ್ರಕಾರ ಹದಿನೇಳು, ಭಾವಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಇಪ್ಪತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಲಕ್ಷಣಕಾರರಿಂದ ಈ ಉಪರೂಪಕಗಳಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಣ್ಣ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಟಕಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವಂತೆ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ನೇತಾ, ವಸ್ತು, ರಸ ಈ ಮೂರು ಇರುತ್ತವೆ.

ವಸ್ತು :- ವಸ್ತು ಎಂದರೆ ನಾಟಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ "ಕಥಾಭಾಗ" . ಇದಕ್ಕೆ "ಇತಿವೃತ್ತಮ್" ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಧಿಕಾರಿ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂದರೆ ನಾಟಕದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಬರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಥೆ. ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವೆಂದರೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಥೆಗೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಮಧ್ಯೆ ಬರುವ ಕಥೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಸ್ತುವು ಇರಬೇಕು. ಇದು ಕವಿಯ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡುತ್ತದೆ.

ಪಾತ್ರಗಳು :- ಸಮಗ್ರ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಥವಾ ಅಭಿನಯಿಸುವ ಪಾತ್ರಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ನಾಯಕ, ನಾಯಿಕೆ, ನಾಯಕನ ಸಹಾಯಕರು, ನಾಯಿಕೆಯ ಸಹಾಯಕರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಇದು ತುಂಬಾ ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ನಾಯಕ :- ನಾಯಕನು ಧೈರ್ಯ, ಶೌರ್ಯ, ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವನು. ಸಮರ್ಥ, ತ್ಯಾಗಿ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರಿಯವಾದಿ, ವಿದ್ಯಾವಂತ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಸದ್ವಂಶಜ, ಇದು ನಾಯಕನ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಧೀರೋದಾತ್ತ, ಧೀರಲಲಿತ, ಧೀರೋದ್ಧತ, ಧೀರಶಾಂತ, ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಧೀರೋದಾತ್ತನಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳೆಂದರೆ, ಸುಖ ದುಃಖಗಳಿಂದ ಚಲಿತನಾಗದಿರುವುದು. ಮಹಾಸತ್ಯ, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಕ್ಷಮೆ, ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು, ಸ್ಥೈರ್ಯ, ವಿನಯ, ಮುಚ್ಚಿದ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ, ಕಾರ್ಷ್ಣಮತೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ. ಧೀರಲಲಿತನ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳೆಂದರೆ ಮೃಧುಸ್ವಭಾವ, ಸಂಗೀತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ

ಆಸಕ್ತನಾಗಿ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿ ಸುಖದಿಂದ ಇದ್ದುಬಿಡುವಿಕೆ. **ಧೀರೋದ್ಧತನ** ವಿಶೇಷತೆಗಳು- ದರ್ಪ, ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳು, ಮಾಯಾ ಮೋಸಗಳು, ರೌದ್ರಚಾಂಚಲ್ಯಗಳು, ಅಹಂಕಾರ, ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ತುಂಬಿರುವವನು. **ಧೀರಶಾಂತ** ನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗುಣಗಳೆಂದರೆ- ನಾಯಕನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಗುಣಗಳು ಇವನಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಇರುವ ನಾಯಕ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಅಧಮ ಎಂಬ ಭೇದಗಳೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ.

ನಾಯಕಿ :- ನಾಯಕಿ ಎಂದರೆ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಧಾನ "ಸ್ತ್ರೀ" ಪಾತ್ರ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಯಾ [ತನ್ನವಳು] "ಅನ್ಯಾ" [ಇತರಳು] "ಸಾಧಾರಣಿ" ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಭಾಗ ವಿಭಾಗ ಮಾಡುತ್ತಾ ನಾಯಕಿಯರನ್ನು ಭೇದದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ವಿವರವನ್ನು "ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಮ್" ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇತರ ಪಾತ್ರಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಾಯಕನ ಅಥವಾ ನಾಯಕಿಯ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ನಾಯಕನ ಸಹಾಯಕರು :- ಪೀಠಮರ್ಧ [ಪ್ರಾಸಂಗಿಕ ಎಂದು] ವಿಟ, ಚೇಟ, ವಿದೂಷಕ, ಮಂತ್ರಿ, ಕುಣ್ಣ, ಕಿರಾತ, ಋತ್ವಿಕ್, ಸ್ನೇಹಿತ, ಸಾಮಂತ, ಸೈನಿಕ ಮುಂತಾದವರು.

ನಾಯಕಿಯ ಸಹಾಯಕರು :- ಸಖಿ, ದಾಸಿ, ಸಾಕುತ್ತಿರುವ ಹುಡುಗಿ, ನೆರೆಯವಳು, ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ, ಹೀಗೆ ಹಲವು ಪಾತ್ರಗಳು ಸಹಾಯಕ ಪಾತ್ರಗಳು ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ 2

ಭಾಸ - ಸಮಸ್ಯೆ

ಭಾಸನ ಕಾಲ ದೇಶ

ಹಾಗೂ ಕೃತಿಗಳು

ಅಧ್ಯಾಯ -2

ಭಾಸ ಸಮಸ್ಯೆ - ಭಾಸನ ಕಾಲ ದೇಶ ಹಾಗೂ ಕೃತಿಗಳು

ಈ ಮಹಾಕವಿಯ ದೇಶಕಾಲಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಯಾವ ಪುರಾವೆಗಳೂ ನಮಗೀಗ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೆಲವೊಂದು ವಿಚಾರದ ಪರಿಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಪಂಡಿತರ ಆಶಯಗಳಿಂದ ಹೀಗೊಂದು ಕಾಲ, ಅಥವಾ ದೇಶ ಇವನದು ಎಂದು ಊಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಈತನ ನಾಟಕಗಳು ಯಾವುವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಬಹು ಕಷ್ಟಕರವಾದ ಸಂಗತಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವ ಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ಈತ ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನಾಗಲೀ, ಕಾಲವನ್ನಾಗಲೀ, ದೇಶವನ್ನಾಗಲೀ, ಅಥವಾ ಯಾವುದೇ ರಾಜರನ್ನಾಗಲೀ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಮಹಾಕವಿಯ ಬಗ್ಗೆ ನಿಖರವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ “ಭಾಸ” ನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಕವಿ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಎಂಬುದಂತು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸಾದಿ ಕವಿಗಳ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈತನ ಬಗ್ಗೆ ಹೊಗಳಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕಾಳಿದಾಸ ಮಹಾಕವಿಯು ತನ್ನ *माळविकाग्निमित्रम्* ಎಂಬ ನಾಟಕದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಸನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಭಾಸನು ಕಾಳಿದಾಸಾದಿ ಮಹಾಕವಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದವನೆಂದು ಇದರಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸಕವಿಯ ಕಾಲವನ್ನೇ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟಕರವಾದ ಸಂಗತಿ. ಆದರೂ ಕೆಲವೊಂದು ಪುರಾವೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ಭಾಸನ ಕಾಲದ ಬಗ್ಗೆ ದೇಶದ ಬಗ್ಗೆ ಅವನ ಕೃತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಹಿತಿ ಸಿಗಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಭಾಸ ಸಮಸ್ಯೆ :-

ಡಾ|| ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಈ ರೂಪಕಗಳು ಭಾಸಕೃತವೆಂದು ಪ್ರಕಟಿಸಿದಾಗ ಭಾರತೀಯ ಹಾಗೂ ವಿದೇಶೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬಹುಮಂದಿ ಇದನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿದರು. ಇದನ್ನು ಕೆಲವರು ವಿರೋಧಪಡಿಸಿದರು. ಡಾ|| ಬಾರ್ನೆಟ್, ಭಟ್ಟನಾಥ ಸ್ವಾಮಿ, ಹೀರಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿ, ಎ.ಕೆ. ಪಿಶಿರೋತಿ, ವಿದ್ವಾನ್ ಕುಪ್ಪುಸ್ವಾಮಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದರು. ಡಾ|| ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ವಾದಿಸುವಂತೆ ಈ ರೂಪಕಗಳು ಭಾಸಕೃತವೆಂದು ಒಪ್ಪುವ ಗುಂಪಿಗೆ ಡಾ|| ಎಮ್.ವಿಂಟರ್‌ನಿಟ್ಸ್, ಡಾ|| ಬೆರ್ರಿಡೇಲ್ ಕೀತ್, ಪ್ರೊ|| ಕಾಳೆ, ಡಾ|| ಅಭಯಂಕರ್, ಡಾ|| ಸುಖ್ನಿಕರ್ ಮೊದಲಾದವರು ಸೇರುವವರು. ಆಗಿನಿಂದಲೂ ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವಾದ-ಪ್ರತಿವಾದಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಇಂದಿಗೂ ಕೂಡ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿದೆ.

ರಾಮಾಯಣಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ರಚಿತವಾದ ಹದಿಮೂರು ನಾಟಕಗಳ ಹಸ್ತ ಪ್ರತಿಗಳು 1909-10 ರಲ್ಲಿ ತಿರುವಾಂಕೂರಿನ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಡಾ|| ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಲಭ್ಯವಾದವು. ಇವುಗಳ ಕರ್ತೃವಿನ ಹೆಸರಾಗಲಿ, ಅವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮತ್ತಾವುದೇ ವಿಚಾರಗಳಾಗಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅವು ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾವ್ಯಗುಣವುಳ್ಳವೆಂದು ಅವುಗಳ ಅವಲೋಕನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಟಕಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಘಟನೆ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಕರ್ತೃವಿನ ಹೆಸರುಗಳು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಆ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಊಹಾಪೋಹಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದವು. ನಾಟಕಗಳ ಅವಲೋಕನದಿಂದ ಕೆಳಕಂಡ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾಗಿರುವಂತಹ ಸಾಮ್ಯಾಂಶಗಳು ಡಾ|| ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದವು.

1. ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಕಗಳು ನಾನ್ವಾನ್ತೆ ತತಃ ಪ್ರವಿಶತಿ ಸೂತ್ರಧಾರಃ | ಎಂಬ ಸೂಚನೆಯೊಡನೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕವು ನಂತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸಾದಿಗಳ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕವಾದ ನಂತರ ನಾನ್ವಾನ್ತೆ ಎಂಬ ರಂಗಸೂಚನೆ ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ.
2. ಇವುಗಳ ಪೀಠಿಕಾ ಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥಾಪನಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಇತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಪ್ರಸ್ಥಾವನಾ ಎಂದಿಲ್ಲ.
3. ಸ್ಥಾಪನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಅಥವಾ ಕೃತಿಯ ಹೆಸರಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸ್ಥಾವನ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳು ಇಂತಹ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ.
4. ಈ ಗುಂಪಿನ ಹಲವಾರು ನಾಟಕಗಳ ಮೊದಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಧಾನಕ್ಕೆ ಮುದ್ರಾಲಂಕಾರವೆಂದು ಹೆಸರು.
5. ಈ ನಾಟಕಗಳ ಭರತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದು, ಇಮಾಮಪಿ ಮಹಿಂ ಕೃಸ್ನಾಂ ರಾಜಸಿಂಹಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತು ನಃ" ಎಂಬ ಪಂಕ್ತಿಯು ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸದೊಡನೆ ಹಲವಾರು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪುನರುಕ್ತವಾಗಿದೆ.
6. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಭಾಷೆ, ಶೈಲಿ, ತಂತ್ರ, ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲೂ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ. ಒಂದು ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಹಲವು ಪದಗಳು ವಾಕ್ಯಗಳು, ಉಕ್ತಿಗಳು ಪದ್ಯಭಾಗಗಳು, ಸಂಪೂರ್ಣ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

7. ನಾಟ್ಯಾಂಶವಾದ ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನದ ಬಳಕೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಚಾರ.
8. ಅಪಾಣಿನೀಯ ಹಾಗೂ ಆರ್ಷೇಯ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸಮಾನಾಗಿವೆ.
9. ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ನಾಟಕ ನಿಯಮಗಳ ಪಾಲನೆ ಈ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ.
10. ನಾನಾ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಹೋಲಿಕೆ, ಒಂದೇ ನಿರೂಪಣೆ, ಕೆಲವು ಪಾತ್ರಗಳು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ ಉದಾ:- “प्रतिज्ञायौगन्धरायणम्, स्वप्नवासवदत्तम्, प्रतिमानाटकम्, अभषेक नाटकम्” ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಹಾರಿಯ ಹೆಸರು ‘ವಿಜಯಾ’
11. निष्क्रम्य प्रवेश्य ಎಂಬ ರಂಗ ನಿರ್ದೇಶನಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರಗತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿರುವುದು.
12. ಆಯಾ ನಾಟಕಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಅದರ ಸಮಾಪ್ತಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಕವಿಯು ಬರೆದಿರಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಆ ಕರ್ತೃ ಯಾರು? ಅವನ ಹೆಸರೇನೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮುಂದುವರೆಯಿತು.

ಭಾಸ :-

ಕರ್ತೃವಿನ ಹೆಸರನ್ನು ಕುರಿತ ಸೂಚನೆ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಹಲವಾರು ಆಧಾರಗಳಿಂದ ದೊರಕಿತು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಬಾಣನ ಹರ್ಷಚರಿತೆಯ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವಂತಹ ಶ್ಲೋಕ:-

ಸೂತ್ರಧಾರಕೃತಾರಮ್ಭಿಃ ನಾಟಕೈರ್ಭಹುಭೂಮಿಕೈಃ ।

ಸಪತಾಕೈರ್ಯಶೋ ಲೋಭೇ ಭಾಸೋ ದೇವಕುಲೈರಿವ ॥ (1)

ಸೂತ್ರಧಾರನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಅನೇಕ ಪಾತ್ರ ಪ್ರಸಂಗಗಳುಳ್ಳ ನಾಟಕಗಳಿಂದ ಭಾಸ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದನೆಂಬ ನಿಜ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇಂಥ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಅವು ಭಾಸಕೃತವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ರೂಪುಗೊಂಡಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ಲೋಕ ಅದು ಕ್ರಿ.ಶ. 10ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜಶೇಖರನೆಂಬ ಅಲಂಕಾರಿಕನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಭಾಸನಾಟಕ ಚಕ್ರೇಪಿ ಛೇಕೈಃ ಕ್ಷಿಪ್ತೈಃ ಪರಿಕ್ಷಿತುಂ ।

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಸ್ಯ ದಾಹಕೋಭೂನ್ ಪಾವಕಃ । (2)

ಭಾಸನಾಟಕಚಕ್ರದ ಗುಣಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿಪ್ರಾಯವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ದಹಿಸಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದ ಕಡೆಗೆ ಗಣಪತಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಗಮನ ಹರಿದು ಅದರ ಕರ್ತೃವು ಆ ನಾಟಕಗಳು ಏಕಕರ್ತೃಕವೆಂಬ ತೀರ್ಮಾನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವನೇ ಕರ್ತೃವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟರು. ಅವರ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಬೆಂಬಲವೂ ದೊರಕಿತು. ಆದರೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ನಾಟಕಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯಲ್ಲಿ

(1) ಬಾಣನ ಹರ್ಷಚರಿತೆಯ 1ನೇ ಉಚ್ಚಾಸದ 15ನೇ ಶ್ಲೋಕ

(2) ರಾಜಶೇಖರ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ

ಸಮನಾಗಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಭಾಸನ 'ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ' ದಿಂದ ಎಂದು ಕೆಲವು ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಧೃತವಾಗಿರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಹದಿನಾಲ್ಕರಲ್ಲೊಂದಾದ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭಾಸನೇ ಕರ್ತೃವೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಕಾಣೆ, ಬರ್ನೆಟ್ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ವಿರೋಧ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಆದರೆ ವಿಂಟರ್‌ನೆಟ್, ಸುಖ್ತಂಕರ್ ಮೊದಲಾದವರು ಆ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಾಟಕಗಳು ಮಾತ್ರ ಭಾಸನವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಆದರೆ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉಳಿದ ನಾಟಕ ಕರ್ತೃವು ಅನಿಶ್ಚಿತವೆಂದು ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರು. ಹೀಗಾಗಿ ತಿರುವಾಂಕೂರಿನ ಹದಿಮೂರು ನಾಟಕಗಳ ಕರ್ತೃ ಯಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಕಷ್ಟು ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲದೇ ಇಂದಿಗೂ ನಿರ್ಧಾರಗೊಳ್ಳದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸ ಮುಂತಾದ ಮಹಾಕವಿಗಳಿಂದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡ ಭಾಸನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಟಕಕಾರನೆಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದ. ಭಾಸನಂತಹ ನಾಟಕಕಾರನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ಉತ್ಕರ್ಷವು ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತವು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಒಂದು ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ ಕೃತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಭಾಸಕೃತವೆಂದು ಹೇಳುವಷ್ಟು ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದವುಗಳೂ ಭಾಸಕೃತವೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಈಗ ಭಾಸನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ನಾಟಕಗಳಿದ್ದರೂ ಸುಮಾರು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕೆಳಗೆ ಅವುಗಳ ಲಭ್ಯತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸುಭಾಷಿತ, ಕಾವ್ಯ, ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸಾ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅವನದೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಕೃತಿಗಳು ಲಭ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕವಿ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದ ಕಾಳಿದಾಸನೇ ತನ್ನ "ಮಾಳವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರ"ದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ "ಭಾಸ, ಸೌಮಿಲ್ಲ, ಕವಿಪುತ್ರ ಮುಂತಾದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳಿರುವಾಗ ನನ್ನಂಥ ನೂತನ ಕವಿಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಆದರ ಬಂದೀತು?" ಎಂದು ಅಧೈರ್ಯಪಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಇವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹಾಡಿ ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೆ ಬಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 750 ರಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಕವಿ ವಾಕ್ಪತಿರಾಜನು ನನಗೆ

ಕವಿಕುಲಗುರು ಕಾಳಿದಾಸನು, ಅಗ್ನಿಸಖಿನಾದ ಭಾಸನು, ಸೌಮಿಲ್ಲನು ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಇಷ್ಟವಾದ ಕವಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಹಾಗೆಯೇ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.1000ದ ಆಸುಪಾಸಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದ “ರಾಜಶೇಖರನು” ಭಾಸನನ್ನು ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅವುಗಳನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಲು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತವನ್ನು ಬೆಂಕಿಯು ಸುಡಲಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ಒಂದು ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳೆಲ್ಲಾ “ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ” ಕ್ಕೆ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತಾಗುವುದಲ್ಲದೇ ಆ ನಾಟಕದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ “ದಾಹಕವಾಗದ ಪಾವಕ” ಕ್ಕೂ ಜ್ಞಾಪನವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ವಾಕ್ಪತಿರಾಜನು ಭಾಸನನ್ನು जलणामित्त ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಜಯದೇವನು ‘ಭಾಸ’ನನ್ನು ‘ವಾಗ್ದೇವಿಯ ನಗುವಿಗೆ’ ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾನೆ. “ಸರ್ವಾನಂದ’ ನೆಂಬುವನು ಸುಮಾರು (ಕ್ರಿ.ಶ. 1159) ರ ಆಸುಪಾಸಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ “ಅಮರಕೋಶ ಟೀಕಾ ಸರ್ವಸ್ವ” ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ, ಅದರಿಂದ “ಕಾಮಶೃಂಗಾರ”ಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ದಂಡಿಯು ಮತ್ತು ವಾಮನನು ಇವರಿಬ್ಬರು ಚಾರುದತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಿಂದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಭಿನವಗುಪ್ತನು (ಹತ್ತನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ “ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ” ಮತ್ತು “ಚಾರುದತ್ತ” ಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ವಿಪರ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕೃತಿಗಳು “ಭಾಸ” ರಚಿತ ಕೃತಿಗಳು ಎಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಯಾರೂ ಕೂಡಾ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ.

ಆದರೆ ರಾಮಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಗುಣಚಂದ್ರ ಎಂಬುವವರು ತಮ್ಮ “ನಾಡ್ಯದರ್ಪಣಮ್” ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ “ಭಾಸಕೃತ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತೇ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಒಂದು

ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ದರಿದ್ರಚಾರುದತ್ತ ರೂಪಕದ ಹೆಸರು ಹೇಳಿರುವುದಲ್ಲದೇ ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕದಿಂದಲೂ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ “ಸೋಮಪ್ರಭ” ನೆಂಬುವನು “ಕುಮಾರಪಾಲ ಪ್ರತಿಬೋಧ” ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಉದಯನನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನನಾದ ಒಬ್ಬ ನಾಟಕಕರ್ತ “ಭಾಸ” ನೆಂಬುವನು ಇದ್ದ ಎಂದೂ ಅವನು ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ, ಅವನು ಅನೇಕ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದನೆಂದೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು “स्वप्नवासवदत्त” ಎಂದೂ ಈ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅಥವಾ ಕೃತಿಗಳ ಕರ್ತೃವು ಲಕ್ಷಣ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಕವಿಯೆಂದು ಆಲಂಕಾರಿಕರಿಂದ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನೆಂದೂ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಭಾಸನ ಕಾಲ- ದೇಶ

* “ಸ್ಥಾಪನೆ” ಯಲ್ಲಿ ಕವಿಕಾವ್ಯಾದಿಗಳ ಹೆಸರು ಮುಂತಾದವನ್ನು ಹೇಳದೇ ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಹೆಸರು ಮುಂತಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ರೂಡಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆಯೇ (ಅಂದರೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆ) ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

* ಈ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅಪೂರ್ವ ವಾಕ್ಯ ಸಂಪತ್ತು, ಅಲಂಕಾರಭಾರವಿಲ್ಲದ ರಸಪುಷ್ಟಿ, ರಸಾನುಗುಣವಾದ ರೀತಿ, ನಾನಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನೂ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗುವಂತೆ

ಚಿತ್ರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಸುಲಭವಾದ ಪದ ಚೋಡಣೆ, ಗಂಭೀರವಾದ ಮೃದು ಮಧುರ ಶೈಲಿ, ತಿಳಿಯಾದ ಭಾಷೆ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಾಸನ ಪ್ರಾಚೀನತೆಗೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿಗೆ, ಅನುರೂಪವಾಗಿದೆ.

- * ಈ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇದೂ ಕೂಡಾ ಪ್ರಾಚೀನತೆಗೆ ಒಂದು ಸಾಕ್ಷಿ.
- * ಕಾಳಿದಾಸ, ಶೂದ್ರಕ, ಮುಂತಾದವರು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳ ವಾಕ್ಯಗಳು, ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಈ ರೂಪಕಗಳು ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತ ಹಿಂದೆಯೇ ರಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕವಿ ಭಾಸನೆಂಬುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಭಾಸಕರ್ತೃಕವೇ ಎನ್ನಬೇಕು. ಭಾಸನ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕವು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣ ದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಿದರೆ ಬೇರೊಂದು ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸಿದಂತೆಯೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಕೌಟಿಲ್ಯನೇ [ಚಾಣಕ್ಯ] ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಭಾಸನ ಆ ಕೃತಿಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರಬೇಕು- ಎಂದರೆ ಭಾಸನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಥವಾ ಐದನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ [ಕೌಟಿಲ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನವನು] ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.
- * ಪಾಣಿನೀಯ ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕೆಲವು ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಭಾಸನು ಪಾಣಿನಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾಣಿನಿ ಇನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಪಾಣಿನಿಯು ನಂದರಾಜ, ಕೌಟಿಲ್ಯ ಇವರ ಸಮಕಾಲೀನನು. ಆದರೆ ಭಾಸನು ಕೌಟಿಲ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನನು.

- * ಭಾಸನು ವ್ಯಾಸ, ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ಹಾಗೆಯೇ ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನು “ಋಷಿ” ಎಂತಲೂ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಯಾಂಕನು 12ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ “ಪೃಥ್ವೀ ರಾಜ ಚರಿತೆ”ಕ್ಕೆ ಬರೆದಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.
- * ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ಇರುವ ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದು, ರಂಗದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ, ವಧೆ, ಮರಣಾಧಿಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುವುದು ರಾಜನನ್ನು ರಾಣಿಯಲ್ಲದೆ ಇನ್ನಿತರರೂ “ಆರ್ಯಪುತ್ರ” ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸುವುದು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಇವನು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರಬೇಕು ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಆಗ ಇನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಈಗಿರುವ ಗ್ರಂಥವು ಈಗಿನ ನಾಟಕಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸರಿಹೋಗುವಂತೆ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದ ಹಳೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಶಿಲಾಲಿ, ಕೃಶಾಶ್ವ ಮುನಿಗಳು ಪಾಣಿನಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆಯೇ ನಾಟ್ಯಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದರೆಂದು ಇತಿಹಾಸ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆ ಮುನಿಗಳ ನಟಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಈ ಭಾಸಮುನಿಯ ರೂಪಕಗಳು ವಿಷಯವಾಗಿರಬಹುದು.
- * ರಸಪರಿಪುಷ್ಟಿ, ಮೃದು ಮಧುರವಾದ ರೀತಿ, ಸುಲಭವಾದ ಬಿಗಿಯಾದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ವಾಕ್ಯಗಳು, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಇದ್ದಿರಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾಲವು ಪತಂಜಲಿ ಪಾಣಿನಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನವನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ನಮಗೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದೇನೆಂದರೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಹದಿನಾಲ್ಕು ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ರಚಿಸಿರುವುದು, ಅವು ಭಾಸನದೇ, ಆತನು ಬಹುಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಒಬ್ಬ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮತ್ತು ಮಾದರಿ ಕವಿ ಅಥವಾ ಋಷಿ, ಎಂದು ಅಂದಾಜು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕ್ರಿ.ಪೂ ಐದು ಅಥವಾ ಆರನೇ ಶತಮಾನದವನು ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ,

ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಇರುವಾಗ ಆತನ ಕಾಲಮಾನ ಎಲ್ಲಾ ಆಯಿತು, ಆದರೆ ದೇಶ ಯಾವುದಿರಬಹುದು? ಆತ ವಿಂಧ್ಯೋತ್ತರದ ಪ್ರದೇಶದವನೋ ಅಥವಾ ವಿಂಧ್ಯದ ದಕ್ಷಿಣದ ಪ್ರದೇಶದವನೋ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಕಾಡುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದಿಷ್ಟು ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಿಕ್ಕಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಚುರವಾಗಿದ್ದ ಸಂಗತಿ, ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ರಾಮನು ಸೀತೆಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, “ಸಂಬಂಧ” “ವಿಚಾರ” ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು, ಸೋದರಮಾವನಿಗೆ ಜೋಡಿ ಮರ್ಯಾದೆ- ಇವೆಲ್ಲಾ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಕರ್ತೃವು ಕೇರಳ ದೇಶೀಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾಗಿ ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಇವಿಷ್ಟೇ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಲಾರವು. ಏಕೆಂದರೆ;

ಕೇರಳದ ಭೂಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಹೊರಶತ್ರುಗಳ ಕಾಟ ಕಡಿಮೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಿಕ್ಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಷ್ಟವಾಗಿರಬಹುದಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಇಂದೂ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರಬಹುದು. ಹಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ ಇದೇ ಕಾರಣ. ಪ್ರತಿಮಾನಾಟಕದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಪ್ರಸ್ತಾವದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಯಾವ ಕಾಲವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೋ ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಮನು ತನಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾಗದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸೀತೆಯ ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಾನೇ ಹೇಳಿದ್ದು ನಿಜ, ಆದರೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವೇ ನಡೆದಿದ್ದರೆ, ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಸೀತೆಗೆ

ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೋ ಏನೋ ಯಾರಿಗೆ ಗೊತ್ತು? ಇದು ಅಷ್ಟು ತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಸಮಾಧಾನವಲ್ಲದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಕೊಕ್ಕೆ ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಲಾರದ ಬಹು ತೊಂದರೆಗಳು ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ- ಕೇರಳ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾಗುವ ಮುಹೂರ್ತದವರೆಗೂ ಹೆಂಡತಿಗೆ [ಸೀತೆಗೆ ಆದಂತೆ] ಆ ವರ್ತಮಾನವೇ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಇಂಥಾ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ “ನಾಟ್ಯಧರ್ಮ” ಎಂದು ಉಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಸಂಬಂಧ, ವಿಚಾರ, ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈಗ ಮಲಯಾಳದಲ್ಲಿ ಮದುವೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಈ ಅರ್ಥಗಳು ಬಂದಿದ್ದರೂ ಅವಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅರ್ಥಗಳ ಛಾಯೆಯಾದರೂ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ಅರ್ಥವು ಅಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಎಂದಿಗೂ ಯಾರೂ ಬದಲಾಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಬದಲಾಯಿಸಲು ಆಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈ ಅರ್ಥಗಳುಂಟು. ಇತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂದರೆ “ಕುಮಾರಸಂಭವ” “ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತೆ” “ರಘುವಂಶ” ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಬೋಧಾಯನ ಆಪಸ್ತಂಬರ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸೋದರ ಮಾವಂದಿರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಮರ್ಯಾದೆಯು ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ.

ತಿರುಚನಾಪಳ್ಳಿ ದೇಶೀಯ ಪಾಠಶಾಲೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಾಪಕರಾದ “ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವ ಶರ್ಮರು” ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಮೇಲೆ ಸೂಚಿತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸಿ, ಈ ಕವಿಯು ತಮಿಳು- ಚೇರು ದೇಶದವನಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂ, ಸುಮಾರು “ಶಿಲಪ್ಪಾದಿಕಾರಂ” ಕಾವ್ಯದ ಕಾಲದವನಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆಂದರೇ- ಶಿಲಪ್ಪಾದಿಕಾರ ಕಾವ್ಯದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ

- * ಶ್ರವಣರು ಪ್ರಬಲರಿದ್ದರು
- * ಬಲದೇವ ಪೂಜೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು.
- * ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬೌದ್ಧ ತಮಿಳು ಗ್ರಂಥಗಳು ರಚಿತವಾದವು.
- * ಅದೇ ಗ್ರಂಥಗಳು ಬೃಹತ್ಕಥೆ ಮುಂತಾದವು 'ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳು' ತಮಿಳು ಭಾಷೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿತವಾದವು..

ಈ ರೀತಿಯ ಅಂಶಗಳೇ ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣದ ಮೂರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ರವಣ ಮತ್ತು ವಿದೂಷಕರ ವೃತ್ತಾಂತವು ಶ್ರವಣ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ "ಮತ್ತವಿಲಾಸ" ಮತ್ತು ಭಗವದ್ಗುಣೀಯ ಇವುಗಳ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಜೈನರು ಕ್ಷೀಣರಾಗಿ ಗೌರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿ ಬರುವ "ಅಧಿಷ್ಠಾನ" ವೆಂಬ ಶಬ್ದವು "ಪ್ರತಿ" ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಬೌದ್ಧ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ಶಿಲಪ್ಪಾದಿಕಾರವು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಹೆಸರು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಬಲದೇವ ದೇವಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಬಲದೇವನು ತಮಿಳು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ರಂಗಾಧಿದೇವತೆಯಾಗಿ ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಭಾಸನು "ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ" ದ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಬಲದೇವರನ್ನು' ಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಸಾರಸಪಕ್ಷಿಗಳ ಸಾಲನ್ನು ಬಲದೇವರ ತೋಳಿನಂತೆ ಸುಂದರವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಭಾಸನು ತನ್ನ ಕಾಲದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬಲರಾಮನಿಗೆ ಇದ್ದ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಫಲಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಗುಣಾಡ್ಯನ "ಬೃಹತ್ಕಥೆಯು" "ಪೆರುಂಕತ್ಯೆ" ಎಂದು ತಮಿಳಿಗೆ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಿ ವತ್ಸರಾಜನಾದ ಉದಯನನ ವೃತ್ತಾಂತವು ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. "ಮಣಿಮೇಕಲ್ಯೆ" ಯ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣವನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವಂತಿದೆ. ತನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾಗಿದ್ದ ವತ್ಸನ ಕಥೆಯನ್ನು ಕವಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಆಗಿದೆ.

ಬಹುಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಗತಿಸಿದವರ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. “ತೋಲಕಾಪ್ಪಿಯ” ಎಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಹಿತ್ಯಕಾರರಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಮೊದಮೊದಲು ಈ ರೀತಿಯ ಗೌರವವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾದಾಡಿ ವೀರ ಮರಣವನ್ನು ಅಪ್ಪಿದಂತಹ ವೀರಯೋಧರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಮೇಲೆ ಇದ್ದ ನಾಯಕರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಈ ರೀತಿಯ ಗೌರವವನ್ನು ಕೊಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ದಶರಥ ಪ್ರತಿಮಾ ಗೃಹವು ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ರಚಿಸಿದ್ದು. ಇಂಥ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಗೆ ಪೂಜೆಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹವು ದೇವಸ್ಥಾನವೆಂದು ಭರತನೂ ಭ್ರಾಂತಿಪಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಗೃಹಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ “ಕೊಟ್ಟಂ” ಎಂದು ಹೆಸರು. “ಕೊಟ್ಟಂ” ಎಂಬುದು ಒಂದು ತೆರೆದ ದೇವಾಲಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಮಾ ಗೃಹವೂ ದೇವಾಲಯದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಭಾಸನು ತಮಿಳು-ಚೇರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ “ಶಿಲಪ್ಪಾದಿಕಾರಂ” ಕಾವ್ಯದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸಿದ್ದನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಟಕಗಳು “ಶಾಕ್ಯ” ರ ನಾಟಕಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಇವು ಏಳು ಅಥವಾ ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಶಾಕ್ಯಿಯರ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಏಳು ಅಥವಾ ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದೇನೂ ಅಲ್ಲ, ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು ಎನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ “ಕುಟ್ಟಬ್ಯಾಕಿಯನ್” ಎಂಬ ಶಾಕ್ಯನು “ಶೆಂಗುಟ್ಟುವನ್” ಎಂಬ “ಚೇರರಾಜನ” ಮುಂದೆ ನಾಟಕವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದಂತೆ ಶಿಲಪ್ಪಾದಿಕಾರರಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ “ಶಿಲಪ್ಪಾದಿಕಾರ”ವು ಜೈನಗ್ರಂಥ. ಜೈನರಲ್ಲಿ ಬಲದೇವ ವಾಸುದೇವರು ಕಾರಣ ಪುರುಷರೆಂದು ಪೂಜ್ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುದು ಪಂಪರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಓದಿದವರಿಗೆ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ. ಇದರಿಂದ ಶಿಲಪಾದಿಕಾರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದ (ಬಲ) ರಾಮನ ಪೂಜೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಬೃಹತ್ಕಥೆಯು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ತಮಿಳಿಗೆ ಭಾಷಾಂತರವಾಯಿತೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣ, ಆದರೆ ಭಾಷಾಂತರವು ಇನ್ನೂ ಬಿಸಿ ಬಿಸಿಯಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ಕವಿಯು ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡನೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಬೃಹತ್ಕಥೆಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇವತ್ತೂ ಯಾರದರೂ ಒಂದು ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯಲಾರದೇನು? ಅಲ್ಲದೇ ಆಗ ಜೈನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇತ್ತು. ಜೈನ ಕಾಲವು ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋದ ನಂತರ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ಶತಮಾನಗಳು ನಡೆದುಬಂದಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳು ಜೈನರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು ಎಂದು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಆಗ ಕರ್ತೃವು ತಮಿಳು-ಚೇರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಅಥವಾ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಯಾವುದಾದರೂ ದೇಶದವನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸರಿಯಾಗಿ ಇದಮಿತ್ಥಂ ಎಂದು ನಿರ್ಧಾರವು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಸಂಶೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಒಂದು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಹೇಳಬಹುದೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದೆ ಭಾಸನೆಂಬ ಮಹಾಮಹಿಮ ಕವಿಯೊಬ್ಬ ಇದ್ದ. ಆತ ನಾಟಕ ಕರ್ತೃವೂ ಆಗಿದ್ದ ಎಂಬ ವಿಚಾರವು ದೃಢ ಎಂದು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾಳಿದಾಸ ಮತ್ತು ರಾಜಶೇಖರನ ವಾಕ್ಯಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಕೂಡಾ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೂ ಎಷ್ಟೇ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಟಕಗಳು ಭಾಸಕರ್ತೃಕವೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಹೊರಟರೆ ಉದಾ:- ದಂಡಿಯು

लिम्पतीव तमोङ्गानि वर्षतीवांजनं नभः ।

असत्पुरुष सेवेव दृष्टिनिष्पलतां गता ॥

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಇದು ಎಲ್ಲಿಂದ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಭಾಮಹ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅದರ ಕರ್ತೃ ಯಾರು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ತುಂಬಾ ಸಂಗತಿಗಳು ನಮಗೆ ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಈ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೂರದಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಅವು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಸರಪಳಿಯಂತೆ ಕಂಡರೂ, ಹಿಡಿದು ಎತ್ತಿದಾಗ ಒಂದೊಂದು ಎರೆಡೆರಡು ಕೊಂಡಿಗಳು ಬಿಡಿ ಬಿಡಿಯಾಗಿಯೇ ಬರುತ್ತವೆಯೇ ಹೊರತು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ರಾಜಶೇಖರನ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಈ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಬ್ದರೂಪ, ಶೈಲಿ, ಸರಳತೆ, ರಸಮಾಧುರ್ಯ, ಶೃಂಗಾರ ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಅಪೂರ್ವದೃಶ್ಯಾವಳಿಗಳನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕಿ, ಈ ಗ್ರಂಥವು ಭಾಸನದಿರಬಹುದೆಂದು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿನ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಬಹುದು. ಯಾರು ಈಗ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿರುವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವರು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ ಅವರೇ ಈ “ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಾದಿಗಳು ಗುಂಪನ್ನು ಅಂದರೆ “ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣ, ಅಭಿಷೇಕನಾಟಕ, ಪಂಚರಾತ್ರಿ, ದೂತವಾಕ್ಯ, ಬಾಲಚರಿತೆ, ಅವಿಮಾರಕ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ನಾಟಕಗಳ ಶೈಲಿ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಇವೆಲ್ಲ ಏಕಕರ್ತೃಕವೇ ಎಂದು ಹೇಳುವಹಾಗೆ ಇದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಈ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕವು ಭಾಸನ ಮೂಲ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಿಂದ ಶಾಕ್ಯರು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ “ರಂಗಪ್ರತಿ” ಎಂದು ಹೇಳುವಷ್ಟು ಈ ಕಡೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡಾ ಇದಿನ್ನೂ ‘ಅನುಮಾನ’ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲೇ ಉಳಿದಿದೆಯೇ ಹೊರತು ‘ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ’ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಇನ್ನು ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಬರುವ ಸಂಶೋಧನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಯಶಸ್ಸು ಕಾಣಬಹುದು ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾಸನ ಕೃತಿಗಳು:-

ಇನ್ನೂ ಈತನ ಕೃತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಒಟ್ಟು ಹದಿಮೂರು ಕೃತಿಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಆ ಹದಿಮೂರು ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವ ಮುದ್ರಾಲಂಕಾರ ರೂಪವಾದ ಮಂಗಳ, ಕವಿಕಾವ್ಯಗಳ ಹೆಸರಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಾಪನೆ, ಒಂದೇ ತರಹದ ಭರತವಾಕ್ಯ, ರಸಪುಷ್ಟಿ, ರೀತಿ, ಭಾಷೆ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಈ ನಾಟಕಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಏಕಕರ್ತೃಕವೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ **स्वप्नवासवदत्तम्** ಎಂಬ ಕೃತಿಯು ಭಾಸನಿಂದಲೇ ರಚಿಸಿದ್ದು ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ. 1000 ದಲ್ಲಿ ರಾಜಶೇಖರ ಎಂಬಾತನು ತನ್ನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಭಾಸನ ಕೃತಿಯೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಇದರಂತೆಯೇ ಇರುವ ಉಳಿದ 13 ಕೃತಿಗಳೂ ಇವನದ್ದೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ ಆ 14 ಕೃತಿಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ:-

ರಾಮಾಯಣ ಆಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳು, -

೧), ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕಮ್ ೨) ಅಭಿಷೇಕನಾಟಕಮ್ ೩) ಯಜ್ಞಫಲಮ್

2. ಮಹಾಭಾರತ ಆಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳು,

೧) ಮಧ್ಯಮವ್ಯಾಯೋಗಃ, ೨) ಪಂಚರಾತ್ರಮ್, ೩) ದೂತಘಟೋತ್ಕಚಮ್, ೪) ಕರ್ಣಭಾರಮ್,

೫) ಅರುಭಿಷೇಕಮ್ ೬) ದೂತವಾಕ್ಯಮ್

3. ಭಾಗವತ ಆಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳು, ೧) ಬಾಲಚರಿತಮ್,

4. ಬೃಹತ್ಕಥಾ ಆಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳು,

೧) ಚಾರುದತ್ತಮ್, ೨) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಾಂಧ್ಯಾರಾಣಮ್, ೩) ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಮ್,

೪) ಅವಿಮಾರಕಮ್

ಹೀಗೆ 14 ಕೃತಿಗಳು ಭಾಸನಿಂದ ರಚಿತವಾದವು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಭಾಸನ ರೂಪಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಒಂದು ಅವಲೋಕನ

ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲ ನಾಟಕಕಾರರಲ್ಲಿಯೂ ತಪ್ಪದೇ ಗೋಚರಿಸುವ ಒಂದು ರಚನಾ ವಿಧಾನವೆಂದರೆ ಜನ ಪ್ರಚುರವಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಥೆಗಳ ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆಯೇ ತಮ್ಮ ನಾಟಕಗಳ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಮುಂದಾಗುವುದು. ಭಾರತೀಯ ನಾಟಕಲಕ್ಷಣ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಜನಕವಾದ ಭರತ ಈ ನಾಟಕದ ಮೂಲತತ್ವವನ್ನು ಮನಗಂಡಿದ್ದನು. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಅವನು ವರ್ಗೀಕರಿಸಿ ಚರ್ಚಿಸಿರುವ ನಾಟಕದ ಹತ್ತು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮಿಕ್ಕೆಲ್ಲವೂ ಇತಿಹಾಸದಿಂದಲೋ ಇಲ್ಲವೇ ಬೇರೆ ಜನಪ್ರಚುರ ಆಖ್ಯಾನಗಳಿಂದಲೋ ಕಥೆಗಳಿಂದಲೋ ಆಯ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಈ ರೂಢಮೂಲವಾದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವಿಶ್ವದ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಭಾಸ ತನ್ನ ಹದಿಮೂರು ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಇತಿಹಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಚಲಿತ ಆಖ್ಯಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಎತ್ತಿಕೊಂಡನು. ಮೂರು ನಾಟಕಗಳ ಕಥಾವಸ್ತು ರಾಮಾಯಣದಿಂದ ಬಂದರೆ, ಆರು ಮಹಾಭಾರತದಿಂದಲೂ, ಒಂದು ಕೃಷ್ಣಚರಿತೆಯಿಂದಲೂ ಎರಡು ಸಮೀಪದ ಗತಕಾಲದ ಇತಿಹಾಸದಿಂದಲೂ, ಮಿಕ್ಕ ಎರಡು ಜನಪ್ರಿಯ ಕಥೆಗಳಿಂದಲೂ ಎತ್ತಿಕೊಂಡವು. ಆಕರಗಳ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ವರ್ಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮಹಾಭಾರತ ಆಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳು

ದೂತವಾಕ್ಯ :- ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಒಂದು ಸನ್ನಿವೇಶ ಕೃಷ್ಣದೌತ್ಯದ್ದು. ಕೃಷ್ಣ ಕೌರವರ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ದೂತನಾಗಿ ಹೋದರೂ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಅವರ ಪಾಲಾದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯ ಕೊಡುವಂತೆ ದುರ್ಯೋಧನನ್ನು ಮನ ಒಲಿಸುವಲ್ಲಿ ವಿಫಲನಾದನಷ್ಟೇ.

ಆ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಈ ದೂತವಾಕ್ಯ ನಾಟಕವಾಗಿ ರೂಪಾಂತರಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇತಿಹಾಸದ ಆ ಸನ್ನಿವೇಶ ಬೇರಾವ ಮಾರ್ಪಾಟನ್ನೂ ತಳೆಯದೆ ಅಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಕಥೆಯ ಸಂಯೋಜನೆ, ಪಾತ್ರಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಗಮನೀಯ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಬಂದಿರುವ ಸಣ್ಣ ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳಿಗೆ ನಾಟಕ ಪ್ರಕಾರದ ಅಗತ್ಯಗಳೇ ಕಾರಣ.

ಕರ್ಣಭಾರ :- ಕರ್ಣಭಾರ ಕೂಡ ಇನ್ನೊಂದು ಏಕಾಂಕ ನಾಟಕ. ಇದರ ಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ರಣಾಂಗಣ. ವೇಷಾಂತರದಿಂದ ಬಂದು ಬೇಡುವ ಕರ್ಣ ವೃತ್ತಾಂತ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಬಂದಿದೆ. ಏರುಪೇರುಗಳು ಕಡಿಮೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಲಾಕೌಶಲದಿಂದ ಭಾಸ ಕರ್ಣನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಉದಾತ್ತಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ದೂತಘಟೋತ್ಕಚ :- ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಆಧರಿಸಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಏಕಾಂಕನಾಟಕ ದೂತಘಟೋತ್ಕಚವಾದರೂ ಅದು ಮಿಕ್ಕವುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಘಟೋತ್ಕಚನ ದೌತ್ಯ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಾಸನ ಕಲ್ಪನೆಯ ಶಿಶು. ಕೃಷ್ಣ ಘಟೋತ್ಕಚನನ್ನು ದೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಬಳಿಗೆ ಪಾಂಡವರ ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಅಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಅವರಿಗೊಂದು ಮುನ್ನೆಚ್ಚರಿಕೆಯ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಿರ್ದೋಷಿ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಶತಗುಣ ವೇಗದಿಂದ ಕೌರವರ ಮೇಲೆಯೇ ತಿರುಗುಬಾಣವಾಗಿ ಮರಳುವುದೆಂಬುದೇ ಈ ಸಂದೇಶದ ಸಾರ. ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲೇ ಒದಗಲಿರುವ ಶತಪುತ್ರರ ಕಗ್ಗೊಲೆಯ ದುರಂತವನ್ನು ತಾಳಿಕೊಳ್ಳಲು ದೃತರಾಷ್ಟ್ರ ತನ್ನಲ್ಲೇ ಆತ್ಮಬಲವನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಘಟೋತ್ಕಚ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಮಧ್ಯಮವ್ಯಾಯೋಗಃ :- ಇದರಂತೆಯೇ ಮಧ್ಯಮವ್ಯಾಯೋಗ ಕೂಡ ಭಾಸನ ಸೃಜನಾತ್ಮಕ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಫಲ. ತಂದೆಯಾದ ಭೀಮನೊಡನೆ ಘಟೋತ್ಕಚನ

ಸಮಾಗಮ ಮತ್ತು ತಂದೆಮಕ್ಕಳ ಕಲಹ ಇದರ ಕೇಂದ್ರವಸ್ತು. ಇದು ಉಪವಸ್ತುವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ದಂಪತಿಗಳ ವೃತ್ತಾಂತದೊಂದಿಗೆ ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ದಂಪತಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮಧ್ಯದ ಮಗನನ್ನು ಘಟೋತ್ಕಚನ ಕೈಗೆ ಅವನ ತಾಯಿ ಹಿಡಿಂಬೆಯ ಊಟದ ಸಲುವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಒತ್ತಾಯಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದ ಭೀಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಯುವಕನ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಮುಂದಾಗುತ್ತಾನೆ. ಭೀಮನೂ ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ [ಮಧ್ಯಮ] ಹೀಗೆ ನಾಯಕ ಇಬ್ಬರೂ ಮಧ್ಯಮರೊಂದಿಗೆ ಸೆಣೆಸುವುದು ನಾಟಕದ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯನ್ನು ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ.

ಊರುಭಂಗ :- ಇದೊಂದು ಅಪೂರ್ವಏಕಾಂಕ ನಾಟಕ ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧದ ಕಡೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಭೀಮ ಹೀಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ತೊಡೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಗದೆಯಿಂದ ಬಡಿದು ಪುಡಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಭೀಮನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಹೇಗೆ ದುರಂತ ಮರಣ ಒದಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಬಾಲಚರಿತೆ :- ಬಾಲಚರಿತೆ ಐದು ಅಂಕಗಳ ನಾಟಕ. ಇದು ಅದ್ಭುತವೂ, ದಾರುಣವೂ ಆದ ಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಧರಿಸಿದೆ. ಈ ಲೀಲೆಗಳು ಶಿಖರಕೇರುವುದು ಕಂಸವಧೆ, ಮತ್ತು ಉಗ್ರಸೇನನಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಗಳಿಂದ ಭಾಸನು ನಾಟಕರೂಪವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಕೆಲವಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಮಹಾಭಾರತದ ಹರಿವಂಶಗಳ ನಿರೂಪಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ ನಿರೂಪಣೆಗಳಿಂದಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ.

ಪಂಚರಾತ್ರ :- ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಭಾಸ ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಗೆ ವಾಪಾಸ್ಸು ಬರುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕೆ ಇಡಿಯಾಗಿ ಮೀಸಲಿರುವ ನಾಟಕ ಇದೊಂದೇ. ಇದರ ಕೇಂದ್ರವಸ್ತು. ವಿರಾಟಪರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಗ್ರಹಣ. ಆದರೆ ಈ ಒಟ್ಟು ಕಥೆಗೆ ಭಾಸ ತನ್ನ ಕಲ್ಪನೆಯ ಮಾರ್ಪಾಡೊಂದರಿಂದ ಹೊಸ ರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಐದೂ ದಿನಗಳ ಗಡುವೇ ಈ ಹೊಸ ಕಲ್ಪನೆ. ಈ ಗಡುವಿನೊಳಗೆ ಪಾಂಡವರು ಕಾಣಿಸಿಕೊಟ್ಟರೆ

ಅವರ ಪಾಲಿನ ಅರ್ಧ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುವುದಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನ ಘೋಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪಂಚರಾತ್ರ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಈ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ.

ಬೃಹತ್ಕಥಾ ಆಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳು:-

ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣ :- ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳಿರುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಭಾಸ ಉದಯನ ಕಥೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ತನ್ನ ಮೊದಲ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅದರ ಯಶಸ್ಸಿನ ಫಲವಾಗಿಯೇ ಮತ್ತೆ ಅವನು ಅದೇ ಕಥೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದರೂ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತವನ್ನು ರಚಿಸಲು ಮುಂದಾಗಿರುವುದು ಅಸಂಭವವಲ್ಲ. ಈ ಎರಡೂ ನಾಟಕಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಅಡಕವಾದ ಹಾಗೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ರೂಪಿಸುತ್ತದೆ ಮೊದಲನೆಯದು ಉದಯನನ ಜೀವನ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಪೂರ್ವದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು, ಎರಡನೆಯದು ವಿವಾಹಾತ್ಮರ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಮಾಡುವ ಎರಡು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗಳು ಪ್ರದ್ಯೋತನ ರಾಜಧಾನಿ ಅವಂತಿಯಲ್ಲಿ ಸೆರೆಯಾಳಾಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಸ್ವಾಮಿಯೊಡನೆ ಪ್ರದ್ಯೋತನ ಮಗಳಾದ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಅಪಹರಣವೂ ಜರುಗುವಂತೆ ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು ಈ ನಾಟಕದ ಕಥಾವಿನ್ಯಾಸ.

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ :- ಆರು ಅಂಕಗಳಿರುವ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ಉದಯನನ ಮೇಲೆ ವಾಸವದತ್ತೆಗಿರುವ ನಿಸ್ವಾರ್ಥ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಸ್ತ್ರೀಯೊಬ್ಬಳು ಮಾಡಬಹುದಾದ, ಅತ್ಯಂತ ದುಷ್ಕರವಾದ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಆಕೆ ಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಪ್ರಣಯಪಥದಲ್ಲಿ ಸವತಿ ಹೆಂಗಸೊಬ್ಬಳು ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಬರುವುದನ್ನೂ ಕೂಡ ತಾಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಗಟ್ಟಿ ಮನಸ್ಸೇ ಆಕೆಯ ಸತ್ತ ಪರೀಕ್ಷೆಯ ತ್ಯಾಗ. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ರಾಜಕೀಯ ಕುತಂತ್ರದ ಪ್ರವೇಶವಿದೆ. ಇದೇ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಎದ್ದುಕಾಣುವ ಬದಲಾವಣೆ ಇಲ್ಲಿಯದು. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣ ದೀಪ್ತಶೃಂಗಾರದ

ರೋಮಾಂಚಕ ಸಾಹಸಗಳಿಂದ ಗಾಢವಾಗಿ ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ರಾಜಕೀಯ ನಾಟಕವಾದರೆ, ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ಅದೇ ರಾಜಕೀಯ ಗಟ್ಟಿ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವ ಅನನ್ಯ ಪ್ರೇಮದ ಅಮರಚರಿತ್ರೆ.

ಅವಿಮಾರಕ :- ಅವಿಮಾರಕ ಆರು ಅಂಕಗಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಎ.ಎಸ್.ಪಿ. ಅಯ್ಯರ್ “ಭಾಸನ ರೋಮಿಯೋ ಅಂಡ್ ಜೂಲಿಯಟ್” ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಸಮಕಾಲೀನ ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಐತಿಹ್ಯವನ್ನಾಧರಿಸಿದೆ. ಕುರಂಗಿ ಎಂಬ ರಾಜಕುಮಾರಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಅವಿಮಾರಕನ ಪ್ರೇಮಾವೇಶವನ್ನು ಇದು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ನಾಯಕನಿಗೆ ಯಾವುದೋ ಶಾಪ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ವೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿರಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲೇ ನಾಟಕದ ಘಟನೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಶಾಪಾವಧಿ ಮುಗಿದು ವಿಘ್ನಗಳೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹೃತವಾಗಿ ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮಿಗಳ ಸಂಗಮವೆಂಬ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಮಂಗಳದಿಂದ ನಾಟಕ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ.

ಚಾರುದತ್ತ :- ಜಾನಪದ ಐತಿಹ್ಯವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ಇನ್ನೊಂದು ನಾಟಕ ಬಹುಶಃ ಬೃಹತ್ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಕಥೆಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿರಬಹುದು. ಗಣಿಕೆ ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ದರಿದ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದರೋ ಗುಣೋನ್ನತನಾಗಿರುವಂಥ ಚಾರುದತ್ತನ ಮೇಲಿರುವ ಪರಿಶುದ್ಧ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಹೆಣೆಯುವ ನಾಟಕ ತಂತ್ರ ಭಾಸನಿಂದ ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸೃತವಾಗಿದೆ. ಚೋರವೃತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬ ಗಣಿಕೆಯ ದಾಸಿಯನ್ನು ಪ್ರೇಮಿಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಸಂಗ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾನಾಂತರ ಕಥೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನಮಗೆ ದೊರೆತಿರುವ ನಾಟಕ ಅಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ವಸ್ತುವು ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇತಿವೃತ್ತವಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವೃತ್ತಾಂತ. ರಣಧೀರನಾದ ನಾಯಕನ ಚರಿತ್ರೆಯಿಲ್ಲ. ದಾನವೀರನಾದ ಒಬ್ಬ ಬಡವನ, ಆದರೆ ಗುಣಶಾಲಿಯ ಪ್ರಣಯ ಕಥೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವ

ನಾಟಕವೆನಿಸಿದ 'ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕ'ಕ್ಕೆ ಮೂಲ, ಕೆಲವರು ಇದನ್ನು ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕದ ಸಂಗ್ರಹವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಭಾಸನು ರಾಮಾಯಣವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಬರೆದ ನಾಟಕಗಳಾದ "ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕಮ್", ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕಮ್" ಮತ್ತು "ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕಮ್" ಇವುಗಳನ್ನು ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸೋಣ. ಇದು ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದ ವಿಷಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ 3

ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕಮ್

ಮೂಲರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ
ಕಥೆ, ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ,
ಬದಲಾವಣೆಗಳು-ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ
ನಾಟಕಕಾರನ ಆಶಯಗಳು

ಅಧ್ಯಾಯ -3

ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕಮ್

ಮೂಲರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ಕಥೆ, ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ
ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ, ಬದಲಾವಣೆಗಳು-ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ನಾಟಕಕಾರನ

ಆಶಯಗಳು

ಮೂಲರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ಕಥಾಭಾಗ:-

ರಾಮಾಯಣ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಆದಿಕಾವ್ಯ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಕಥೆ ಶ್ರೀರಾಮನ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕುರಿತಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಅನೇಕ ಉಪಕಥೆಗಳೂ ವರ್ಣನೆಗಳೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ರಾಮನು ಅಯೋಧ್ಯಾ ಪಟ್ಟಣದ ಅರಸನಾದ ದಶರಥನ ಹಿರಿಯ ಮಗ. ತಂದೆಗೆ, ಜನರಿಗೆ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಾದ ರಾಜಕುಮಾರನಾಗಿದ್ದನು. ಆದರೆ ವಿಧಿ ಅವನಿಗೆ ಅರಮನೆಯ ಸುಖಜೀವನವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ ಒಂದು ಆಸೆಯಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇವನನ್ನು ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಇವನ ಪ್ರೀತಿಯ ತಮ್ಮನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ ರಾಮನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಶ್ರಮವಾಸದಲ್ಲಿಯೇ ರಾಮನ ಸತ್ವ ಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ತಾಟಕಿ ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸ ಪರಿವಾರವನ್ನು ರಾಮನು ನಿರ್ನಾಮ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಮೇಲೆ ಮಿಥಿಲಾ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಜನಕಮಹಾರಾಜನು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ಶಿವಧನುಸ್ಸನ್ನು ಮುರಿದು ಸೀತೆಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗುತ್ತಾನೆ. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದಂತಹ ಪರಶುರಾಮನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಂದಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.

ಭರತ, ಶತ್ಯಘ್ನರ ಸೋದರಮಾವನಾದ ಯುಧಾಜಿತುವಿನ ಹಾಗೂ ಮಾತಾಮಹನಾದ ಅಶ್ವಪತಿ ಲಾಲನೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ತಂದೆಯನ್ನು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರು. ನಾಲ್ವರು ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರಲ್ಲೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯತೆ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಿತ್ತು. ನಾಲ್ವರು ದಶರಥನ ನಾಲ್ಕು ಬಾಹುಗಳಂತಿದ್ದರು.

ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ರಾಮನು ನಿಪುಣನಾಗಿದ್ದನು. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಜಗತ್ತಿನ ಸದ್ಗುಣಗಳೆಲ್ಲ ರಾಮನ ರೂಪ ಧರಿಸಿ ಭಾವಿಗಳಿಸಿದಂತಿತ್ತು. “ಗುಣಾधिके प्रसि जनोनुरज्यते” ಎಂಬಂತೆ ಗುಣಾತಿಶಯದಿಂದಾಗಿ ಜನಗಳೆಲ್ಲರೂ ರಾಮಾನುರಾಗಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಗುಣಗಳಿಂದಾವೃತನಾದಂತಹ ರಾಮನ ಬಗೆಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ದಶರಥನು ರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದು, ಅದನ್ನು ಕಂಡು ತಾನು ಆನಂದಿಸಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದ್ದನು. ತಾನು ವೃದ್ಧನಾಗುತ್ತಿದ್ದು ಮುಂದೆ ರಾಜನಾಗಲು ರಾಮನೇ ಸಮರ್ಥನೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತ ಪೌರರನ್ನು, ಪ್ರಮುಖ ರಾಜರುಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕರೆಸಿ, ರಾಮನ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ರಾಮನಿಗೆ ಪಟ್ಟಕಟ್ಟಲು ಅವರ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಭರತನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕೂ ಮುಂಚೆಯೇ ರಾಮನ ಅಭಿಷೇಕ ಮುಗಿಯಬೇಕೆಂದು ಮಾರನೆಯ ದಿನವೇ ಸಮಾರಂಭವನ್ನು ಜರುಗಿಸಲು ಏರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಭರತನು ಒಳ್ಳೆಯವನೇ ಆದರೂ ಅವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಬದಲಾಯಿಸಬಹುದೆಂಬ ಸಂಶಯ ದಶರಥನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದೆ.

विप्रोषितश्च भरतो यावदेव पुरादितः ।

तावदेवाभिषकस्ते प्राप्तकालो मतो मम ॥

(1)

(1) ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಮಾಯಣದ ಅಯೋಧ್ಯಾ ಕಾಂಡದ 4ನೇ ಸರ್ಗದ 25 ನೇ ಶ್ಲೋಕ.

जेष्ठानुवतौ धर्मात्मा तानुप्रोषो जितेन्द्रियः ।

किंनु चित्तं मनुष्याणामनित्यमिति मे मतिः ॥

(1)

ಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ರಾಮನಿಗೆ ಹೇಳುವನೇ ಹೊರತು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತಾರಿಗೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಮನ ತಾಯಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಜನರಿಗೆಲ್ಲಾ ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕೈಕೇಯಿಯ ದಾಸಿಯಾದ ಮಂಥರೆ ನೋಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳಿಂದ ಕೈಕೇಯಿಗೆ ಈ ವಿಷಯ ಮೊದಲು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅವಳೂ ಕೂಡ ಮೊದಲು ಸಂತೋಷವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಮಂಥರೆ ರಾಮನ ಅಭಿಷೇಕದಿಂದ ಭರತನಿಗೂ ಕೈಕೇಯಿಗೂ ಆಗುವ ಕೆಡುಕನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವಳ ಮನಸ್ಸು ಬದಲಾಗುತ್ತದೆ. ದಶರಥನು ಕೈಕೇಯಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವ ಮೊದಲೇ ಅವಳ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗನಿಗೆ ರಾಜ್ಯದ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಾಗಿ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನು. ರಾಜ್ಯವೇ ಸ್ತ್ರೀಶುಲ್ಕವೆಂಬ ವಿಷಯ ರಾಮನಿಗೂ ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ದಶರಥನು ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ರಾಮನ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಆತುರ ಪಟ್ಟನೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಹಾಗಿದ್ದರೂ ರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕೈಕೇಯಿಗೆ ಮಂಥರೆಯು ಉಪಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ. ದಶರಥನು ಅವಳಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಎರಡು ವರಗಳ ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ. ಹಿಂದೆ ಕೈಕೇಯಿ ದೇವಾಸುರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪತಿಯ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಅವನ ಜೀವವನ್ನು ಉಳಿಸಿದಾಗ ಕೊಟ್ಟ ವರಗಳವು. ಅವನ್ನೀಗ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಸಕಾಲವಾಗಿತ್ತು. ದಶರಥನು ಕಾಮಾತುರನಾಗಿ ಅವಳ ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದೊಡನೆಯೇ ಭಾಷೆ ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ದಶರಥನಿಂದ ಆಣೆ ಇಡಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಎರಡು ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಭರತನು ರಾಜನಾಗಬೇಕು, ರಾಮನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷ ವನವಾಸ

(1) ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಮಾಯಣದ ಅಯೋಧ್ಯಾ ಕಾಂಡದ 4ನೇ ಸರ್ಗದ 26ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಮಾಡಬೇಕು. ದಶರಥನು ಎಷ್ಟು ಬೇಡಿಕೊಂಡರೂ ಅವಳು ತನ್ನ ಹಠವನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಮನನ್ನು ಅವರ ಬಳಿಯೇ ಕರೆಸಿಕೊಂಡು ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ರಾಮನು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನಿಗೂ ವನವಾಸ ಬಂದಿತಲ್ಲ ಎಂಬ ದುಃಖವಿಲ್ಲದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ.

अथ सीता समुत्पत्य वेपमाना च तं पतिम् ।

अपष्यत् लोकसन्तप्तं चिन्ताव्याकुलितेन्द्रियम् ॥ (1)

ಆದರೆ ಪಿತೃವಾಕ್ಯಪರಿಪಾಲನೆಗೋಸ್ಕರ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಅವನು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಹೊರಡುವುದು ವಿಳಂಬವಾದರೆ ಜನರು ರೊಚ್ಚಿಗಳೆಳಬಹುದೆಂದು ಹೆದರಿ ಕೈಕೇಯಿ ತಾನೇ ರಾಮನಿಗೂ ಮತ್ತು ಅವನ ಹಿಂದೆ ಹೊರಟ ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೂ ನಾರುಡೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವ ರೀತಿ ಕೂಡ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದ ಸೀತೆಗೆ ತಾನೇ ವಲ್ಕಲವನ್ನು ತೊಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಸೀತೆಯು ತನ್ನೊಡನೆ ಬರಕೂಡದೆಂದು ರಾಮನು ತಡೆದಾಗ ಸೀತೆ ರಾಮನನ್ನು ಗಂಡುವೇಶದ ಹೆಂಗಸೆಂದು ಜರಿಯುತ್ತಾಳೆ. ದಶರಥನಿಗೆ ಪುತ್ರಶೋಕ ತಡೆಯಲಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಮೊದಲೇ ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೃಶವಾಗಿದ್ದ ಅವನ ದೇಹ ಶೋಕದಿಂದ ಮತ್ತಷ್ಟು ಕುಸಿದು ರಾಮನ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವನು ಪ್ರಾಣ ಬಿಟ್ಟನು. ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಕೌಸಲ್ಯೆಯಿಂದ ಅವನು ಕಟು ನಿಂದನೆಗಳನ್ನೂ ಕೇಳಬೇಕಾಯಿತು. ಆದರೆ ಕಡೆಗೆ ಜೀವ ತೊರೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ತಾನಿನ್ನೂ ಯುವಕನಾಗಿದ್ದಾಗ ತಿಳಿಯದೇ ಮಾಡಿದ ಮಹಾಪಾಪವೂ ಸ್ವತಃ ತಂದುಕೊಂಡ ಮಹಾಶಾಪವೂ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬಂದವು. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಾಡುತ್ತಾ ಮಜ್ಜಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಕುಮಾರನು ಕೊಡದಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಆನೆಯ ಘರ್ಜನೆಯೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಬಾಣ ಬಿಟ್ಟು, ಅವನನ್ನು ಕೊಂದಿದ್ದನು. ಅವನ ತಾಯಿ ತಂದೆಯರು ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಕುರುಡರಾಗಿದ್ದು, ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಪುತ್ರಶೋಕವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಪ್ರಾಣ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಪ್ರಾಣ ಬಿಡುವಾಗ

(1) ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಅಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡದ 26ನೇ ಸರ್ಗದ 6ಶ್ಲೋಕ

ದಶರಥನಿಗೂ ಪುತ್ರಶೋಕದಿಂದ ಸಾಯುವಂತೆ ಶಪಿಸಿದರು. ಈಗ ಅದು ಫಲಿಸಿತೆಂದು ದಶರಥನಿಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇತ್ತ ಭರತನಿಗೆ ಕೆಟ್ಟ ಕನಸುಗಳು ಬೀಳುತ್ತವೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ದೂತರು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಕ್ಷೇಮವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನಿನಗೆ ಅಭ್ಯುದಯ ಕಾದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವನನ್ನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಕರೆತರುತ್ತಾರೆ. ಗೋಳು ಸುರಿಯುವ ಊರನ್ನು ನೋಡಿದ ಭರತನ ಕಳವಳ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ರಾಜಭವನದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದ ಅವನು ತಾಯಿಯ ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಕೈಕೇಯಿಯೇ ಅವನಿಗೆ ದಶರಥನ ಮರಣ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ರಾಮ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಸೀತೆಯರು ದಂಡಕಾರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಹೋಗುವಂತೆ ತಾನೇ ಮಾಡಿದಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಭರತನಿಗೆ ಈ ಭರತನಿಗೆ ಈ ವರ್ತಮಾನ ವಜ್ರಾಘಾತದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ರಾಜ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ರಾಮನನ್ನೇ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭರತನು ಅವಳನ್ನು ಉಗ್ರವಾಗಿ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ, ರಾಮನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬರಲನುವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಭರತನು ಸೇನಾಸಮೇತನಾಗಿ ಚಿತ್ರಕೂಟಕ್ಕೆ ಬಂದುದನ್ನು ನೋಡಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಕೋಪದಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಭರತನ ಉದ್ದೇಶ ಹೇಯವಾಗಿರದೆಂದು ರಾಮನು ಅವನನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಭರತನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠ, ಸುಮಂತ್ರ, ತಾಯಿಯರು ಎಲ್ಲರು ಬಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಭರತನೊಬ್ಬನೇ ರಾಮದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗುತ್ತಾನೆ.

ರಾಮನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅವನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ವಿಚಾರಿಸಲು ಭರತನು ಪಿತೃವಿಯೋಗದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಣ್ಣನನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಾನೆ. ಶೋಕಾರ್ತನಾದ ರಾಮನು ಮಡಿದ ತಂದೆಗಾಗಿ ಪ್ರಲಾಪಿಸುತ್ತ ಮಂದಾಕಿನಿಯ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜಲಾಂಜಲಿಯನ್ನೂ ಇಂಗಳದ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಪಿಂಡವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯರೂ ಬಂದು ಗೋಳಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ರಾಮನು ತಂದೆಯ ಮಾತನ್ನು ಮೀರಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಜಾಬಾಲಿ, ವಸಿಷ್ಠ, ಮುಂತಾದವರೂ ನಾನಾ ರೀತಿಯಿಂದ

ರಾಮನನ್ನೊಪ್ಪಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜಾಬಾಲಿ ನಾಸ್ತಿಕವಾದವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ವಸಿಷ್ಠರು ರಘುವಂಶದ ಕುಲಧರ್ಮವೆಂದು ರಾಮನನ್ನು ರಾಜ್ಯಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾಮನು ಸತ್ಯಪಾಲನೆಗೆ ತಪ್ಪಲಾರೆನೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಭರತನಾದರೋ ತಾನು ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹಟ ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಕಡೆಗೆ ರಾಜ್ಯ ರಾಮನದೇ ಎಂದೂ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿ ತೀರುವವರೆಗೆ ಭರತನೂ ಜಟಾವಲ್ಕಲಧಾರಿಯಾಗಿ ರಾಮನ ಪಾದುಕೆಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದೂ ಕಡೆಗೆ ರಾಮನೆ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದೆಂದೂ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಭರತನು ನಂದಿಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಾಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ.

ಇದಾದ ಮೇಲೆ ತಪಸ್ವಿಗಳಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಪೀಡೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ರಾಮಾದಿಗಳು ದಂಡಕಾರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ವಿರಾಧನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಮುಂದೆ ಇವರು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಸೀತೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ನಡುವೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದಳು.

अग्रतः प्रययौ रामः सीता मध्ये सुशोभना ।

पृष्ठतस्तु धनुष्पाणिर्लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ॥ (1)

ಅನೇಕ ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಅವರು ಪಂಚವಟಿಗೆ ಬಂದಮೇಲೆ ಶೂರ್ಪಣಖಿ ಅವರನ್ನು ಕಾಮಿಸಿ ಬಂದಳು. ಅವಳ ವಿರೂಪಕರಣವಾಯಿತು. ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೆಂದು ಬಂದ, ಖಿರ, ದೂಷಣ ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ಸಂಹಾರವೂ ಆಯಿತು. ಈ ವೃತ್ತಾಂತವು ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಕ್ಷಸರಾಜ ರಾವಣ ಕಿವಿ ತಲುಪಿತು. ರಾಮನ ಪತ್ನಿ ಅನುಪಮ ಸುಂದರಿಯೆಂಬುದು ಕೂಡ ರಾಮನಿಗೆ ತಿಳಿಯಿತು. ಸಹೋದರಿಯಾದ ಶೂರ್ಪಣಖಿಗೆ ಆದ ಅವಮಾನದಿಂದ ರಾವಣನ ರೋಷಾನ್ನಿ ಉರಿಯಿತು. ಮಾಯಾವಿಯಾದ ಮಾರೀಚನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನು ಸುವರ್ಣಮೃಗದ ರೂಪದಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದೂ ತಾನು

(1) ಅರಣ್ಯ ಕಾಂಡದ 11ನೇ ಸರ್ಗದ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಸೀತಾಪಹರಣ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದೂ ಮಾರೀಚನಿಗೆ ಇಷ್ಟ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವನನ್ನು ರಾವಣನು ಹೆದರಿಸಿ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಕಾಡನ್ನೇ ಬೆಳಗಿಸುತ್ತ ಬಂದ ಆ ಚಿನ್ನದ ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಸೀತೆಗೆ ಆಸೆಯಾಯಿತು. ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಅದು ರಾಕ್ಷಸ ಮಾಯೆ ಇರಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಅದನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದೇ ಧರ್ಮಸಮ್ಮತವೆಂದು ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ರಾಮನು ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಣದೇಟು ಬಿದ್ದೊಡನೆಯೇ ರಾಮನ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ 'ಹಾ ಸೀತೆ, ಹಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ' ಎನ್ನುತ್ತಾ ಮಾರೀಚನು ನಿಜರೂಪದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದನು. ಆರ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆ ಸೀತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ರಾಮನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಮಾಯೆಯೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಎಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೂ ಸೀತೆಗೆ ಅವನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಆಕೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಲ್ಲೇ ಸಂಶಯ ಮೂಡುತ್ತದೆ. 'ನನ್ನ ಆಸೆಯಿಂದ ನೀನು ಹೀಗೆ ಒಬ್ಬನೇ ಕಾಡಿಗೂ ಬಂದಿದ್ದೀಯೆ, ನಾನು ಪ್ರಾಣ ಬಿಡುವೆನೇ ಹೊರತು ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಕಠೋರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಎದೆ ಕುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ರೋಧನ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಅದನ್ನು ನೋಡಲಾರದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭವನ್ನೇ ಕಾದಿದ್ದ ರಾವಣನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ವೇಷದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯ ಹತ್ತಿರ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಸೀತೆ ಅವನಿಗೆ ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ತನ್ನ ಮನೆಯ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ತನಗೆ ವಯಸ್ಸು ಹದಿನೆಂಟು, ರಾಮನಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಎಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳಿಕೊಂಡ ರಾವಣನು ತನ್ನ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅವಳು ತನ್ನೊಡನೆ ಬಂದು ಸುಖಿಸಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಅವಳು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ರಾವಣನು ತನ್ನ ಭೀಮಾಕಾರವನ್ನು ತಾಳಿ ಆಕೆಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ವಿಮಾನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಿಂದ ಓಡುತ್ತಾನೆ. ಸೀತೆಯ ಆರ್ತಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಡ್ಡ ಬಂದ ಜಟಾಯುವನ್ನು ರಾವಣ ಕೊಂದು ಮುಂದೆ ಸಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಸೀತೆಯಿಲ್ಲದೆ ದುಃಖಿಸುತ್ತ ಅವಳನ್ನೇ ಹುಡುಕುತ್ತ, ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಗೆ ಬಂದು ಸುಗ್ರೀವನ ಸಖ್ಯೆ ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ. ಅವನ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಾವಣನ್ನು ಕೊಂದು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿತಳಾದ ಸೀತೆಯೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳು ಮುಗಿದಿದ್ದವು. ಭರದ್ವಾಜಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಭರತ ಮತ್ತು ತಾಯಿಯರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಭರದ್ವಾಜರಿಂದ ತಿಳಿದು, ಭರತನಿಗೆ ಈ ಎಲ್ಲ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಮೊದಲು ಹನುಮಂತನನ್ನು ರಾಮನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಭರತನಿಗೆ ಸೀತಾಪಹರಣ, ಸುಗ್ರೀವ ಗೆಲೆತನ, ರಾವಣ ವಧೆ ಒಂದು ಗೊತ್ತೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮೇಲೆ ರಾಮನನ್ನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ನ್ಯಾಸವಾಗಿದ್ದ ರಾಮನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವನಿಗೇ ಭರತನು ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ನಾನು ನಿನಗೆ ಕೊಟ್ಟ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನೀನು ನನಗೇ ಮತ್ತೆ ಕೊಟ್ಟಂತೆ, ನೀನು ಕೊಟ್ಟ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಿನಗೇ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ರಾಮನ ಅಭಿಷೇಕ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಸಭಾರತದಲ್ಲೂ ಸಹ ರಾಮೋಪಖ್ಯಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ರಾಮನ ಕಥೆ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿದೆ. ಅಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣದ ಗುಹ, ಅತ್ರಿ ಇವರುಗಳ ಹೆಸರು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೈಕೇಯಿಗೆ ಒಂದೇ ವರವಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದೆ. ಅರಣ್ಯಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ವಿರಾಧ, ಸುತೀಕ್ಷ್ಣ, ಅಗಸ್ತ್ಯ, ಶಬರಿ ಇವರ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯ ಅಗ್ನಿಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಸಂಗಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಆಧುನಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ರಾಮೋಪಖ್ಯಾನವು ರಾಮಾಯಣಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಕಥಾರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೂ ಉಂಟು ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣದ ಸಂಗ್ರಹವೆನ್ನುವ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಸ್ತೃತಾಂಶಗಳು ಬಾರದಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ ಅಂಶ. ಇದು ಅದರ ಪ್ರಾಚೀನತೆಗೊಂದು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ಕಥಾಸಂವಿಧಾನ

ನಾಟಕದ ಕಥೆ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಂತೆ ನೇರವಾಗಿ ಹರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ಪಗತಿಯಿಂದ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಿಂದ ಘಟನೆಗಳು ಸಂಘಟಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಿಂದ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಮನುಷ್ಯ ಸ್ವಭಾವದ ವಿಭಿನ್ನ ರೂಪಾಂತರಗಳಿಗಲ್ಲ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದರೆ ವಿಭಿನ್ನತೆಗಳ ನಡುವೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಅಭಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ನಾಟಕಕಾರನ ಉದ್ದೇಶವು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸೂಚ್ಯವಾಗಿಯೂ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ವಾಚ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪೂರ್ಣ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಟಕದ ಕಥೆಯು ಒಂದು ದಾರವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೆ, ಅದು ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದಾರವೆನಿಸದೆ ಬೇರೆ ದಾರಗಳೂ ಸೇರಿದ ಗಂಟಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ದಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ನಾಟಕಕಾರನ ಪ್ರತಿಭೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾದ ಕಥಾಸೂತ್ರವನ್ನು ನಾವು ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಈ ಪ್ರಸ್ತುತ “ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ” ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಾಗಿ ಈ ಒಂದು ನಾಟಕಕ್ಕೆ ‘ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕಮ್’ ಎಂದು ಹೆಸರಿಡಲು ಕಾರಣವೇನಿರಬೇಕು ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದಾಗ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಟಕವೇ ಒಮ್ಮೆ ಕಣ್ಣ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಭರತನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅವನು ಮೊದಲು ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾನೆ. ಆ ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ದಶರಥನ ಪ್ರತಿಮೆ ಮಾತ್ರವಿದ್ದರೆ ಕವಿಯ ಉದ್ದೇಶ ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಭರತನಿಗೆ ಅದು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥರಾದವರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಡುವ ಸ್ಥಳವಿದು ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಕವಿಯ ಪ್ರಯತ್ನ ವಿಫಲವೇ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ದಿಲೀಪ, ಅಜ, ರಘು, ದಶರಥ ಹೀಗೆ ನಾಲ್ವರ ಪ್ರತಿಮೆಯಿರುವಾಗ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಯಾರೆಂದು

ತಿಳಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಭರತನಿಗೆ ಭಯ ಆವರಿಸಬೇಕಾದರೆ ಕೇಳುತ್ತಿರುವವನು ರಾಜಪುತ್ರ ಭರತನೇ ಎಂದು ದೇಗುಲಿಗನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದರೂ ಆಗ ಅವನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಆ ವಿಷಯ ಅವನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಂತೆ ಕವಿಯು ಅಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮರುಕ್ಷಣವೇ ನಿಜಸ್ಥಿತಿ ತಿಳಿದ ಭರತನು ಪದೇ ಪದೇ ಮೂರ್ಛೆ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಮುಖಭಾವಕ್ಕೂ ಭರತನ ಮುಖಭಾವಕ್ಕೂ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅವನು ಸಂತೈಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಎಷ್ಟೇ ಬಿಡಿಸಿ ಬಿಡಿಸಿ ನೋಡಿದರೂ ಅಷ್ಟು ಔಚಿತ್ಯ ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹ ದೃಶ್ಯದ ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಸುಂದರವಾದ ದೃಶ್ಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಈ ನಾಟಕಕ್ಕೂ “ಪ್ರತಿಮಾನಾಟಕ” ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿರಬಹುದೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಇದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸೂಚ್ಯವಾದ ಉಪಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. “ಪ್ರತಿಮಾ” ಎಂದರೆ “ಸದೃಶವಾದ ಆಕೃತಿ” ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಭರತನು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪ್ರತಿರೂಪದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮುಖದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಗುಣ, ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಾ. ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿರಲಿ, ಸೀತಾದೇವಿಯೂ ಕೂಡಾ ಭರತನನ್ನು ನೋಡಿ ರಾಮನೆಂದೇ ಭ್ರಮೆಗೊಳಗಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಗುಣಸಾದೃಶ್ಯವು ಕೈಕೇಯಿ, ಸೀತೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಪ್ಪುವಂಥಹದ್ದು. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿರುವವರೋ ಆದರ್ಶ ಪಾತ್ರಗಳೇ. ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಾಲಂಕಾರದಿಂದ ಹೆಸರಿಸುವಂತೆ

सीताभवः पातु सुमंत्रतुष्टः ।

सुग्रीवरामः सहलक्ष्मणश्च ।

यो रावणार्यप्रतिमश्च देव्या

विभीषणात्माभरतोऽनुसर्गम् ॥ (1)

(1) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 1ನೇ ಅಂಕ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾಗುರುಗಳು ಪ್ರತಿರೂಪವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಕವಿ ಭಾಸನು ಈ ಸುಂದರವಾದ ನಾಟಕಕ್ಕೆ “ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕಮ್” ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಒಟ್ಟು ಇದರಲ್ಲಿ ‘ಏಳು ಅಂಕಗಳು’ ಜೋಡಣೆಗೊಂಡಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ “ಅಯೋಧ್ಯಾ ಮತ್ತು ಅರಣ್ಯ ಕಾಂಡ” ಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಈ ಸುಂದರವಾದ ನಾಟಕವನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರ “ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕ”ದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನವನ್ನು ಈಗ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಗಮನಿಸೋಣ.

ಅಯೋಧ್ಯಾ ಪಟ್ಟಣದ ಅರಸನಾದ ದಶರಥನಿಗೆ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವು ಬಂದಿದೆ. ಅವನ ಅವಸಾನದ ಕಾಲವೂ ಹತ್ತಿರ ಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದು ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ವಸಿಷ್ಠ, ವಾಮದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ದಶರಥನಿಗೆ ಪುತ್ರಶೋಕದಿಂದಲೇ ಮರಣವೊದಗುವುದೆಂಬ ಶಾಪವೃತ್ತಾಂತವೂ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಆಗ ಅವರು ಸುಮಂತ್ರನೊಡನೆ ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ದಶರಥನ ಮರಣವನ್ನಂತೂ ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಆಗದಿರುವ ಮಾತು, ಆದರೆ ನಿರಪರಾಧಿಯಾದ, ಗುಣನಿಧಿಯೂ ಆದ ಶ್ರೀರಾಮನ ವಿಪತ್ತನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ತಪ್ಪಿಸಲಾದೀತೇ ಎಂದು ಅವರ ಆಲೋಚನೆ. ದಶರಥನ ಮರಣವೆಂಬುದು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದರೂ ಆಗಬಹುದು, ಏನಾದರೂ ಆಗಬಹುದು, ಆದರೆ ಅದು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ವಿಪತ್ತಿಗೆ ತರಬಹುದು ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿ, ತಾವೇ ರಾಮನನ್ನು ಅಲ್ಪಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಗುರಿ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರೆ, ದಶರಥನು ಪುತ್ರಶೋಕದಿಂದ ಸತ್ತರೂ ಮಗನು ಅಧಿಕ ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಅವರಿಗೆ ತೋರಿತು.

ತಂದೆಯಿಂದ ದೀರ್ಘ ವಿಯೋಗದ ಬದಲು ಹದಿನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳ ವಿಯೋಗದಿಂದಲೇ ರಾಮನ ಪ್ರತಿಕೂಲವೆಲ್ಲ ಶಮನವಾಗುವಂತೆ ಇತ್ತು. ಆದರೆ

ದಶರಥನಿಗೆ ವಸಿಷ್ಠರೇ ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳ ಪುತ್ರವಿಯೋಗದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಮರಣ ಕಾರಣವಾಗುವಂತಹ ತೀವ್ರ ಪುತ್ರವಿಯೋಗ/ಪುತ್ರಶೋಕ ದಶರಥನಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹದಿನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಅವನು ವಿಯೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸುವ ಯೋಚನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೋ ಏನೋ ! ಆದ್ದರಿಂದ ದಶರಥನಿಗೆ ಇದು ನಾಟಕದಂತೆ ಕಾಣಿಸದೇ ಇದು ಸತ್ಯವೆಂದೇ ಭಾವನೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸಹಾಯ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿತ್ತು. ರಾಮನ ಅಭಿಷೇಕದ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ದಶರಥನಿಗೆ ಕೈಕೇಯಿ ಹೋಗಿ ರಾಮನನ್ನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ದಿನ ಕಾಡಿಗೆ ಕಳುಹಿಸು ನನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಅಂದರೆ ಭರತನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾಗಲಿ ಎಂದರೆ ದಶರಥನ ಆಶಾಭಂಗ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಪುತ್ರಶೋಕ ಬರುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅವನು ಆಕೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಾಗ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಮಾತನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದ ರಾಜಾಧಿರಾಜನು ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಅವರಿಗಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ವಸಿಷ್ಠವಾಮದೇವಾದಿ ಋಷಿಗಳಿಗೂ ಕಳಂಕವೇ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ತಾಯಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ರಾಜ್ಯ ಭರತನಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ತನಗಿಂತಲೂ ರಾಮನೇ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನೆಂದು ತೋರಿದರೆ ಭರತನು ಕಡೆಗೆ ರಾಮನಿಗೆ ಅದನ್ನು ಕೊಡುವುದೂ ಅವರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವೇ.

ಆದ್ದರಿಂದ ವಸಿಷ್ಠಾದಿಗಳು ಕೈಕೇಯಿಯನ್ನು ಹೋಗಿ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಕೈಕೇಯಿ ರಾಮನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವಳು ಒಪ್ಪುವ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಪ್ಪದೇ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರೆ ಶಾಪವು ಫಲಿಸಿ ರಾಮನಿಗೆ ವಿಪತ್ತೇ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕೈಕೇಯಿಗೆ ರಾಮನನ್ನು ಕಂಡರೇ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಭರತನಷ್ಟೇ ಪ್ರೀತಿ ಇತ್ತು. ಆದರೆ ಹಿರಿಯರ ಮಾತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಈ ರಹಸ್ಯ ಮತ್ತಾರಿಗೂ ಹೊರಬೀಳದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಸಖಿಯರಿಂದ, ಗಂಡನಿಂದ, ಜನರಿಂದ ದಶರಥನ ಇನ್ನಿಬ್ಬರು ಮಡದಿದಿಯರಿಂದ, ಹೆತ್ತ ಮಗನಿಂದಲೂ ಅಪವಾದವನ್ನೂ, ನಿಂದೆಯನ್ನೂ ಕೇಳದೆ ವಿಧಿಯಿರಲಿಲ್ಲ. ದಶರಥನ ಅವಸಾನಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ರಹಸ್ಯ ರಟ್ಟಾಗದಿದ್ದರೆ, ದಶರಥನು ಮರಣವನ್ನಪ್ಪದೇ ರಾಮನ ದುರ್ಗತಿಯನ್ನು

ಕಾಯಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆನಂತರವೂ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಅರಿತಿದ್ದ ಸುಮಂತ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಶೋಕವಶರಾದವರಿಗೆ ಈ ಆಟ ರಾಮಪ್ರೇಮದ ಪರಿಣಾಮವೇ ಹೊರತು ರಾಜ್ಯಲೋಭದ ಕುರುಹಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದ ಪಾಪಿಯೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಬೈಯುವುದನ್ನೂ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಅನ್ಯಾದೃಶವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ, ರಾಮನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಕೌಸಲ್ಯಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೋರಿಸಿದ ತಾಯಿ ಕೈಕೇಯಿ. ಆದರೆ ಎಂಥಾ ವಿಧಿ ನೋಡಿ, ಅವಳ ಬಾಯಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳೆನ್ನುವ ಬದಲು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳೆಂಬ ಮಾತನ್ನು ಆಡಿಸಿಬಿಟ್ಟಿತು.

ದಶರಥನು ರಾಮನ ಮೇಲಿನ ಮಮತೆಯಿಂದ ಅವನನ್ನು ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ರಾಮನು ತಂದೆಯ ಮೇಲಿನ ಮಮತೆಯಿಂದ ಬೇಡವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯದ ಹೊರೆಯಿಲ್ಲದೆ ರಾಜನ ಮಗನಾಗಿ ಇರುವುದರಲ್ಲೇ ಆನಂದ. ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಹಟ ಹಿಡಿಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ತಂದೆಯಾದ ದಶರಥನು ಆಣೆಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ರಾಮನ ಬಾಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಸಿ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೇನು ಅಭಿಷೇಕ ಆಗಬೇಕು, ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಮಂಥರ ಬಂದು ದಶರಥನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ರಾಣಿ ಕೈಕೇಯಿಯ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಹೇಳಿದಳು. “ಹೋಗಪ್ಪಾ” ಎಂದು ಮಗನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನು ರಾಜ್ಯದ ಹೊರೆ ಹೋಯಿತಲ್ಲಾ ಎಂದು ಆನಂದದಿಂದ ತನ್ನ ಮಡದಿಯಾದ ಸೀತೆಯನ್ನು ನೋಡಲು ಬರುತ್ತಾನೆ.

ಸೀತೆ ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ದಾಸಿಯೊಬ್ಬಳ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾರು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. ತನಗೂ ಈ ವಸ್ತ್ರ ಒಪ್ಪುವುದೋ ಎಂದು ಚಾಪಲ್ಯದಿಂದ, ಅದೂ ಕೂಡಾ ನಟರು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಳೆಯ ನಾರು ಸೀರೆ. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶುಭವಾದ್ಯಗಳು ಮೊಳಗುತ್ತವೆ. ರಾಮನ ಅಭಿಷೇಕವೆಂಬ ಸುದ್ದಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ವಾದ್ಯಗಳು ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಆನಂತರ ರಾಮನೇ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಸೀತೆಯೊಡನೆ ಸರಸವಾಡುತ್ತಾ ರಾಮನು ರಾಜ್ಯ ತಪ್ಪಿದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ತಪ್ಪಿತೆಂದು ಸೀತೆಗೆ

ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಸಂಕಟವಿಲ್ಲ. ಅವಳೂ ರಾಮನಂತೆಯೇ ಹರ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಮಾವನು
 ಸುಖವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದೇ ಅವಳ ಹೆಬ್ಬಯಕೆ. ಅನಂತರ ರಾಮನ ಅವಳೊಡನೆ
 ಸರಸವಾಡುತ್ತಾ ಸೀತೆಯು ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೆರೆದಿಟ್ಟಿರುವುದನ್ನೂ, ನಾರುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು
 ಧರಿಸಿರುವುದನ್ನೂ ಗಮನಿಸಿ ತನಗೂ ಅದು ಪ್ರಿಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸೀತೆಯು
 “ಅಯ್ಯೋ! ಅದು ಅಮಂಗಳ” ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅದು ಹಾಸ್ಯವೆಂದು ಮಾತನ್ನು
 ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಇತ್ತ ಪ್ರಸಂಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ
 ಕಂಚುಕಿಯೊಬ್ಬನು ಬಂದು ಮಹಾರಾಜರ ಅವಸ್ಥೆ ತುಂಬಾ
 ಚಿಂತಾಜನಕವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಕೈಕೇಯಿಯ ರಾಜ್ಯಲೋಭದಿಂದಲೂ,
 ಕ್ರೌರ್ಯದಿಂದಲೂ ರಾಮನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕಾಡಿಗೆ
 ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಕೈಕೇಯಿಯು ಯಾವುದೋ ಒಂದು
 ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿರಬೇಕೆಂದು ರಾಮನು ಅವಳನ್ನು ನಿಂದಿಸುವುದಕ್ಕೆ
 ಯಾರನ್ನೂ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಭರತನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಸೆಪಟ್ಟ ತಪ್ಪು ತನ್ನದೇ ಎಂದು
 ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ತ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ತನ್ನ ತಂದೆಯು ಮೂರ್ಛಗೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ
 ಕೇಳಿ ಕೋಪಗೊಂಡು ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಸ್ತ್ರೀರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಆರ್ಭಟಿಸುತ್ತಾ
 ರೋಷಾವೇಶದಿಂದ ಅಣ್ಣನ ಬಳಿಗೆ ಧಾವಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನು ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾಗಿ
 ಅವನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸೀತೆಯೂ ತಮ್ಮ ಜೊತೆ ನಾನೂ ಕಾಡಿಗೆ ಬರುವೆ
 ಎಂಬ ತನ್ನ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ರಾಮನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹಳೆಯ ನಾರುಸೀರೆಯನ್ನು
 ಸೀತೆಯು ಧರಿಸಿದ್ದಳೆಂದು ತಿಳಿದ ನಾಟಕಶಾಲೆಯ ಒಡತಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ
 ನೂತನವಾದ ನಾರುಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದು ಸಕಾಲವಾಯಿತೆಂದು ರಾಮನು
 ತೆಗೆದಿಡುತ್ತಾನೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಬೇಡುವುದನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೇ
 ರಾಮನು ಅವನಿಗೂ ಕಾಡಿಗೆ ಬರಲು ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನಿಗೂ
 ನಾರುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ದಶರಥನನ್ನು ನೋಡದೆ, ಮಾತನಾಡಿಸದೇ, ಕೂಡಲೇ
 ಎಲ್ಲರೂ ಕಾಡಿಗೆ ಹೊರಟೇ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ.

ನಂತರ “ಶಿಥಿಲ ದೇಹಮತಿ” ಯಾದ ದಶರಥನು ಪರಿಪರಿಯಿಂದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸೀತೆಯರನ್ನೇ ಹಂಬಲಿಸುತ್ತ, ರಾಮನನ್ನು ಸುಮಂತ್ರನು ಇನ್ನು ಕರೆತರಬಹುದು ಎಂದು ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಾ, ಕೊನೆಗೆ ಆಶಾಭಂಗವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೇ ಉನ್ನತನಂತೆ ತನ್ನನ್ನೂ, ಕೈಕೇಯಿಯನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತ, ಕೌಸಲ್ಯೆ, ಸುಮಿತ್ರೆಯರ ಗುರುತನ್ನೂ ಹಿಡಿಯಲಾರದವನಾಗಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ.

ಇತ್ತ ವಸಿಷ್ಠವಾಮದೇವಾದಿಗಳು ಮತ್ತು ಸುಮಂತ್ರ, ಇವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಉಳಿದೆಲ್ಲವರೂ ಅಂದರೆ ತನ್ನ ಮಗನನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ಕೈಕೇಯಿಯನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವರೇ ಆದರು. ಅತ್ತ ಭರತನನ್ನು ಕರೆತರಲು ಅವರು ರಥವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವನು ಶೂನ್ಯನಗರದ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವುದೂ ವಸಿಷ್ಠಾದಿಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಭರತ ಬಂದೊಡನೆಯೇ “ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಈ ಮುಹೂರ್ತವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿಲ್ಲ, ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರಿಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲೇ ಗತಿಸಿದ ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ರಾಜರೆಲ್ಲರ ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹ ಇರುವುದು ಅವರಿಗೆ ಗೊತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೌಸಲ್ಯೆ ಮುಂತಾದವರೂ, ಸುಮಂತ್ರನೂ ದಶರಥನ ಪ್ರತಿಮಾದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಅವರು ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಭರತನೂ ದೇವಸ್ಥಾನವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗುವನು. ಮೊದಲು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ನಂತರ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಪಿತೃವಿಯೋಗ ಮತ್ತು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಸೀತೆಯರ ವನಗಮನದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ದೇಗುಲಿಗನಿಂದ ತಿಳಿದು ಮೂರ್ಛಿತಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ತಾಯಿಯರ ಹಸ್ತಸ್ಪರ್ಷದಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡರೂ ಶೋಕದಿಂದ ವಿಹ್ವಲನಾಗಿ ತಾಯಿಯಾದ ಕೈಕೇಯಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಅಹಿತಕರ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ನಿಂದಿಸುತ್ತಾನೆ.

यः स्वराज्यं परित्यज्य त्वन्नियोगाद्ब्रह्मणः ।

तस्य भार्या हृता सीता पर्याप्तस्ते मनोरथः ॥ (1)

ವಸಿಷ್ಠಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ್ದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ರಾಮಾದಿಗಳಿರುವ ಆ ಅರಣ್ಯವೇ ಅಯೋಧ್ಯೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಸುಮಂತ್ರನೊಡನೆ ಚಿತ್ರಕೂಟಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾನೆ.

ಚಿತ್ರಕೂಟಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿ ರಾಮನನ್ನು ಕಂಡು ಇಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರ ಭ್ರಾತೃಪ್ರೇಮದಿಂದ ಪ್ರಹರ್ಷಗೊಂಡು ಅಶ್ರುಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾಮನಿಗೆ ದಶರಥನ ಮರಣದ ವೃತ್ತಾಂತವು ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಭರತನು ಅದನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ರಾಜ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಷಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನೀನೇ ಆಳಬೇಕೆಂದು ಭರತನು ಹಟ ಮಾಡಿ, ರಾಮನು ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಕೇಳದೇ ಕೊನೆಗೆ ರಾಮನ ಪಾದುಕೆಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷ ಮಾತ್ರ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಪುನಃ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ರಾಮಪಾದುಕೆಯ ಸಮೇತವಾಗಿ ಬಂದು ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ತ ರಾಮನಿಗೂ ಭರತನ ಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯದ ಹೊರೆ ಎಲ್ಲವೂ ಬಿದ್ದಿತೆಂಬ ಚಿಂತೆ ಇತ್ತು. ಭರತನಿಗೆ ರಾಮನ ಕಷ್ಟ ಹೇಗೋ ಎಂಬ ಕೊರಗು. ಹಾಗಾಗಿ ಭರತನು ಆಗಾಗ ಸುಮಂತ್ರನನ್ನು ಅಯೋಧ್ಯೆಯಿಂದ ರಾಮನಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ರಾಮನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ.

ರಾಜಾ ದಶರಥನ ಪ್ರತ್ಯಾಭಿಷೇಕ ಶ್ರಾದ್ಧದ ದಿನ ಬಂದಿದೆ. ಆಗ ರಾಮನಿಗೆ ಯೋಚನೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ರಾಜವೈಭವದಿಂದ ಜೀವನ ಕಳೆದ ತಂದೆಗೆ ಇಂತಹ ಮಗನು ಕಾಡುಹಣ್ಣಿನ ಪಿಂಡವನ್ನು ಕೊಡುವುದೇ ಎಂಬುದಾಗಿ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ

(1) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 6ನೇ ಅಂಕದ 13ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಪರಿವ್ರಾಜಕನ ವೇಷದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟ ರಾವಣನು ಬಂದು ತಾನು ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾರಂಗತನೂ, ಶ್ರಾದ್ಧಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಷ್ಣಾತನೆಂದೂ ತನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನು ನಂಬಿದ ರಾಮನು ಅವನನ್ನು ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ವಸ್ತುವಾವುದೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಆತ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. 'ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಿಕ್ಕುವ ಸುವರ್ಣ ಮೃಗಗಳಿವೆ' ಅವು ಸಾಧಾರಣ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಅವು ಹಿಮಾಲಯದ ಏಳನೆಯ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರೆ ಪಿತೃಗಳು ಆಗಲೇ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾದರೆ ನಾನು ಧನುಷ್ಪಾಣಿಯಾಗಿ ಹಿಮಾಲಯಕ್ಕೂ ಹೋಗುವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಸುವರ್ಣಮೃಗವು ತಾನೇ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಕುಲಪತಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಲೆಂದು ಮುಂಚೆಯೇ ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಮೃಗವನ್ನು ತರಲು ರಾಮನೇ ಹೊರಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಮನು ದೂರ ಹೋದ ಮೇಲೆ ರಾವಣನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ನಂತರ ಸುಮಂತ್ರನು ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣಸೀತೆಯರನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಜನಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಅಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಸೀತಾನ್ವೇಷಣಕ್ಕಾಗಿ ವಾನರ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಂದ ಸುಮಂತ್ರನು ಭರತನ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಲಾರದೆ ವಿಷಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಕಡೆಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ಭರತನ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯು ಇನ್ನೂ ತಾರಕಕ್ಕೆ ಏರಿ ತಾಯಿಯನ್ನು ನಿಂದಿಸಲು ಹೊರಟಾಗ, ಆಗ ಕೈಕೇಯಿ ನಿಜಾಂಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುಮಂತ್ರನ ಬಾಯಿಂದಲೇ ಹೇಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಭರತನು ತನ್ನ ತಾಯಿ ನಿರ್ದೋಷಿಯೆಂದು ಮನಗಂಡು ಅವಳ ಕ್ಷಮಾಪಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡು, ರಾಮನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆಂದು ದೊಡ್ಡ ಸೇನೆಯನ್ನೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅರ್ಧದಾರಿಯಲ್ಲೇ ಋಷ್ಯಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೃತಿಕಾರ್ಯನಾದ ರಾಮನ ದರ್ಶನ ಭರತನಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಕೌಸಲ್ಯೆ, ಕೈಕೇಯಿ ಸುಮಿತ್ರ ಮುಂತಾದವರೆಲ್ಲರೂ ಅವನ ಜೊತೆಯೇ

ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ವಸಿಷ್ಠ ವಾಮದೇವಾದಿ ಋಷಿಗಳು ಅಲ್ಲಿಗೇ ಅಭಿಷೇಕೋದಕವನ್ನೂ ತಂದಿದ್ದಾರೆ. ಕೈಕೇಯಿಯೇ ರಾಮನನ್ನು ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಲು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕವಾದ ಮೇಲೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲೂ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಅಭಿಷೇಕ ಸಮಾರಂಭ ನಡೆಯಲೇಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುತ್ತಾಳೆ. ಹೀಗೆ ಸುಖಮಯವಾಗಿ ನಾಟಕವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಮಗ್ರ ನಾಟಕದ ಸಾರಾಂಶ ಹೇಳಬಹುದು.

ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರಗಳು

ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕವು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ನಾಟಕಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅದರಲ್ಲಿಯ ಪಾತ್ರರಚನೆಯೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಈ ನಾಟಕದ ಪಾತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಾನವ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಂದ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿರುವ ಪಾತ್ರಗಳೇ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರೂ ಪಾತ್ರರಚನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವೆನಿಸುವಂತೆ ಭಾಸನು ಅಮೋಘವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅನೇಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ರಚಿಸಿರುವ ಪಾತ್ರಗಳೆಂದಿಗೂ ರಾಮಾಯಣದ ಪಾತ್ರಗಳ ಪಡಿಯಚ್ಚುಗಳಲ್ಲ. ಪಾತ್ರ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ತೋರಿಸಿರುವ ಅನಾದೃಶ್ಯವಾದ ಕೌಶಲವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಲು ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ತಿಳಿಸಿ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಬೇಕಾಗಿದೆ. “ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕ” ಎಂಬ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 15 ಪಾತ್ರಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಇರುವ ಕೆಲವು ಪಾತ್ರಗಳ ವಿಸ್ತೃತ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಯತ್ನ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇವರ ಪಾತ್ರಗಳೆಂದರೆ ಶ್ರೀರಾಮ, ಸೀತಾದೇವಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಭರತ ಮತ್ತು ಅತಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಕೈಕೇಯಿ ಮತ್ತು ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿ.

ಶ್ರೀರಾಮ :- ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಆದರ್ಶದ ಸೆಲೆ, ಘನತೆಯ ಗಣಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ರಾಮನನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವೆಂದು ಇಂದಿಗೂ ಅವನಿಗೆ ಜಾತಿ ಮತ, ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಸಮಸ್ತ ಹಿಂದೂಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜೆಯು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಭಾಸನ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಾತ್ರವು ಮತ್ತಷ್ಟು ಘನತೆಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವು ನಿಂತುಹೋಗಿ ತನಗೆ ರಾಜ್ಯ ಭೋಗವು ತಪ್ಪಿಹೋದುದೇ ಅವನಿಗೊಂದು ಸಂತೋಷ. ತಂದೆಯು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗುವುದು, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯಾಗುವುದು ತಪ್ಪಿತೆಂಬುದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ದಶರಥನಿಗೆ ಪುರುಷ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಾದ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಶ್ರೀರಾಮನ ಮೇಲೆ ಅತ್ಯಂತ ವ್ಯಾಮೋಹ. ಆತ ಸಕಲ ಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನಂತೆ ಬಹಳ ಗುಣಶಾಲಿಯೆಂದು. ಶ್ರೀರಾಮನೆಂದರೆ ಯಾರು? ಉದ್ಧತನಾದ ರಾವಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮನುಷ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದ ಸನಾತನನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಎಂದು ರಾಮಾಯಣವು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

सहि देवैरुदीण्यस्य रावणस्य वधार्थिभिः ।

अर्थितो मानुषे लोके जज्ञे विष्णुः सनातनः ॥ (1)

ಎಂದು ಈತ ಕೌಸಲ್ಯೆಗೆ ಶೂರನೂ, ರೂಪವಂತನೂ ಆದ ಏಕೈಕ ಪುತ್ರನಾಗಿದ್ದ. ಅವನಿಗೆ ಯಾರ ಮೇಲೂ ಅಸೂಯೆಯಾಗಲೀ, ದ್ವೇಷವಾಗಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಪುತ್ರನು ಇಡೀ ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ತಾಯಿಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಮಗನಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀರಾಮ.

(1) ಅಯೋಧ್ಯಾ ಕಾಂಡ-1ಸರ್ಗ-7 ಶ್ಲೋಕ

“परगुण परमाणून् पर्वतीकृत्य नित्यम्” ಎಂಬ ಹಾಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಬೇರೆಯವರ ಚಿಕ್ಕ ಉಪಕಾರವನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಮತ್ತು ದೊಡ್ಡ ಉಪಕಾರದ ಹಾಗೆ ಚಿಂತಿಸುವ ಒಂದು ಅಪರೂಪದ ಉದಾತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಇವನು ನಿತ್ಯವೂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನಲ್ಲದೇ, ಬಿಡುವು ದೊರೆತಾಗ ಪರಿಶುದ್ಧ ಚರಿತ್ರೆ ಉಳ್ಳವರೂ, ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ, ಅನುಭವಿಗಳೂ ಆದ ಸಜ್ಜನರೊಡನೆ ಸಮಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶಕ್ಕೆ ಕಿರೀಟಪ್ರಾಯವಾದ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ವಂಶೋಚಿತವಾದ ದಯಾದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ, ದೀನ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವನು, ಅದನ್ನು ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದವನೂ ಕೂಡ. ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮವು ಸ್ವಧರ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಆದರವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ರಾಮನು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಾಗ ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಆಚಾರ್ಯರಂತೆ ತನ್ನ ವಾಗ್ವೈಖರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಆದರೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಆಚಾರ್ಯರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಮಾವೃತನಾಗಿದ್ದನು. ವೇದ ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆ ಎಂದರೆ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ತಂದೆಯನ್ನು ಮೀರಿಸುವಷ್ಟು ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆ ಎಂದರೆ “ಮಂತ್ರರಹಿತವಾದ ಆಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಕ್ರಮ” ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆ ಎಂದರೆ “ಮಂತ್ರರಹಿತವಾದ ಆಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಕ್ರಮ”. ಎಂತಹ ವಿಪತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಗೆಡದ ಧೀರ. ಸತ್ಯವನ್ನೆ ನುಡಿಯತಕ್ಕವನು. ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂದರೆ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು. ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಗಳನ್ನು ಕಾಲೋಚಿತವಾಗಿ ಬಳಸುವ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರ ಮತ್ತು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವ್ಯವಹಾರ ಇವೆರಡರಲ್ಲೂ ಕುಶಲತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅತ್ಯಂತ ವಿನಯಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದವನು. ಈತನು ಸಕಲ ಶ್ರೇಷ್ಠಗುಣಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಹೊರಗೆ ಸುಳಿದಾಡುವ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವೋ ಎಂಬಂತೆ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ತನ್ನ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೋರ್ಪಡಿಸದ ಗಂಭೀರಸ್ವಭಾವದವನು. ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರಂತೆಯೇ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸಮರ್ಥವಾಗಿ

ಇರಿಸಬಲ್ಲವನಾಗಿದ್ದ. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಎಂದರೆ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ರಹಸ್ಯವಾದ ಆಲೋಚನೆ ಎಂದು. ಅದು “ಮಂತ್ರಿ-ಗುಪ್ತ ಭಾಷಣ” ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಶಬ್ದ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಶಬ್ದವಾದ ಕಾರಣ, ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಕೇವಲ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಜೊತೆ ಅಥವಾ ಯಾವ ಯಾವ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಯಾರ ಜೊತೆ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅವರ ಜೊತೆಯೇ ಮಾತ್ರ ಆ ಗುಪ್ತ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಬೇರೆ ಯಾರ ಜೊತೆಯೂ ಅದು ಚಿಂತಿಸುವಂತಿಲ್ಲ. ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ವಾಕ್ಯವು ಇದೆ षट्कर्णैः बाध्यते मंत्रः। ಎಂದು ಅಂದರೆ ಷಟ್ ಕರ್ಣೈಃ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಎರಡು ಕಿವಿ ಹೀಗೆ ಇಬ್ಬರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕಿವಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂರನೆಯವನು ಬಂದರೆ ಆಗ ಆರು ಕಿವಿಗಳಾಗುತ್ತದೆ. ಆರನೆ ಕಿವಿಗೆ ಈ ಗುಪ್ತವಿಚಾರಗಳು ಹೋಯ್ತೆಂದರೆ ಆ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ “ಮತ್ರಾಲೋಚನೆ” ಯು ನಶಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಮೂರನೆಯವನಿಗೆ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಇಡಬೇಕಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಗುಪ್ತವಾಗಿಯೇ ಇಡುತ್ತಿದ್ದ ಎಂದು. ಇದು ರಾಜನ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿಯ ಶ್ರೀರಾಮನ ಮನೋಭಾವವೇ ಬೇರೆಯದಾಗಿದೆ. ಕೈಕೇಯಿಯು ಭರತನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾಗಬೇಕು, ರಾಮ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ದಶರಥನಿಗೆ ಕೇಳಿದಾಗ ಅವನು ಶೋಕದ ಭಾರವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಆತ್ಮಸಂಯಮವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಸೀತೆಯ ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು. ರಾಮನು ದುಃಖಿತನಾಗಿರುವ ರೀತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಸೀತೆಯು ನಡುಗುವಳು.

ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

तां दृष्ट्वा सा हि धर्मात्मानशशाक फ्रमनोगतम्

तं शोकं राघवः सोमं ततोविवृततां गतः ॥ (1)

(1) ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಅಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡದ 26ನೇ ಸರ್ಗ, 7ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಪಿತ್ರಭಕ್ತಿ ಪರಾಯಣನೆಂಬುದು ನಿಜವಾದರೂ ರಾಮನಿಗೆ ತಂದೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಸಮಾಧಾನ, ತಾನು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಹೇಳಿದುದರಲ್ಲಿ ದಶರಥನು ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವನು.

गुरुश्च राजा च पिता च वृद्धः क्रोधात्महर्षाददवासि कामात् ।

यद्यादिशेत् कार्यमवेक्ष्य धरमं कस्तं न कुर्यादनृशंसवृत्तः ॥ (1)

ಆದರೆ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಾಮನು ತನ್ನ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಜನರು ವಿಸ್ಮಯ ಪಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮಗನು ತಂದೆಯ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನು ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ರಾಮನು ಕೈಕೇಯಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪ್ರಯಾಣದ ಉದ್ದೇಶ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಕಾಣುವ ಈ ನೃಪಾತ್ಮಜೆಯು ನಾನು ವನಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಮಗ ಭರತನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಅಡೆತಡೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸಲಿ ಎಂಬ ಬಿರುನುಡಿಗಳನ್ನಾಡುವನು.

ಆನಂತರ ತನ್ನ ದುರಾದೃಷ್ಟವನ್ನು ಬೈದುಕೊಂಡು ಸುಮ್ಮನಾಗುವನು. ರಾಮನಾಗುವನು. ರಾಮನಿಗೆ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕೈಕೇಯಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ. ತಾನೇ ಅವಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೈಯುವುದಿರಲಿ, ಕೈಕೇಯಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಂಚುಕೀಯ ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕೂಡ ರಾಮನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ. अतः परं न मातुः परिवादं श्रोतुमिच्छामि ಇನ್ನು ಈ ಮಾತೃನಿಂದನೆಯನ್ನು ನಾನು ಕೇಳತಕ್ಕವನಲ್ಲ, ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿಬಿಡುವನು. ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಾಮನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭೇದಭಾವವೂ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾನು ರಾಜನಾದರೂ ಒಂದೇ,

(1) ಅಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡದ 21ನೇ ಸರ್ಗದ 59ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಭರತನು ರಾಜನಾದರೂ ಒಂದೇ ಎಂಬುದು ಅವನ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ತಂದೆಯ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಕೋಪದಿಂದ ಇರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಡನೆ ಅವನು ನಾನು ರಾಜನಾದರೂ, ಭರತನು ರಾಜನಾದರೂ ಒಂದೇ ಅಲ್ಲವೇ? ನಿನಗೆ ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದರೆ ರಾಜನಾದ ಭರತನಿಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ನಿಂತು ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಹೇಳುವನು.

भरतो वा भवेद्राजा वयं वा ननु तत्समम् ।

यदि तेऽस्ति धनुःशलाघा स राजा परिपाल्यताम् ॥ (1)

ಕೈಕೇಯಿಯಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಪೂರ್ಣ ಗೌರವವು, ಪ್ರೀತಿಯು ಇರುವುದು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ರಾಜಪದವಿಯು ತನಗೆ ಸಿಗದಂತೆ ಮಾಡಿದುದರಲ್ಲಿ ಕೈಕೇಯಿಯು ತನಗೇನು ಕೆಡುಕು ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನ ಭಾವನೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ರಾಮನ ತಾಳ್ಮೆಯು ಅನುಚಿತವೆಂದು ರೋಷದಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದಾಗ “ಸತ್ಯಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ ತಂದೆಯ” ಮೇಲೆ ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡಲೇ ದೋಷಬಾಹಿರನಾಗಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುಜ ಭರತನನ್ನೇ ಕೊಲ್ಲಲೇ? ಈ ಮೂರು ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕೋಪದಿಂದ ಇರುವ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುವನು.

ताते धनुर्मयि सत्यमवेक्ष्यमाणे ।

मुंचानि मातरि शरं स्वधनं हरन्त्याम् ।

दोषेषु बाह्यमनुजं भरतं हनानि ।

किं रोषणाय रुचिरं त्रिषु पातकेषु ॥ (2)

(1) (2) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 1ನೇ ಅಂಕದ 20, 22ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು

ಕೈಕೇಯಿಯು ತನ್ನ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ತಾನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳೆಂಬ ಮನೋವೈಖರಿಯೂ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮನಿಗೂ ಬಹಳ ದೂರವಿದೆ.

ಸೀತಾದೇವಿ :-

ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಸೀತಾದೇವಿಯ ಚರಿತ್ರೆಯು ಅತಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಸಾತ್ವಿಕತೆ ಉಳ್ಳದ್ದು ಆಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸೀತಾದೇವಿಯು ತಾಳ್ಮೆ ತಪ್ಪಿ ಎರಡು ಬಾರಿ ಕಠೋರನುಡಿಗಳನ್ನಾಡಿ ಘರ್ಜಿಸುವಳು. ಸೀತಾದೇವಿಯು ರಾಮನು ಕಾಡಿಗೆ ಹೊರಡುವಾಗ ತಾನು ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳುವಳು. ಇದಕ್ಕೆ ರಾಮನು ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡದೆ ಇರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಹೊರಗೆ ನೋಡಲು ಪುರುಷಾಕಾರವಿದ್ದರೂ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು ತಮ್ಮ ತಂದೆಯಾದ ಜನಕನು ಅಳಿಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ನಿನ್ನಂಥವನನ್ನು ಹೇಗೆ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದೆನೋ ತಿಳಿಯದು ಎಂದು ಮೂದಲಿಸುವಳು.

ಸೀತೆಯ ಘರ್ಜನೆಯು ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಿಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಮ, ನಿನ್ನನ್ನೇ ನಂಬಿಕೊಂಡು ಬಹುಕಾಲದಿಂದಲೂ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನ ಹೆಂಡತಿಯಾಗಿರುವ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ, ಎಂದು ಹೇಳುವಳು. ನಂತರ ಸುವರ್ಣ ಮೃಗವನ್ನು ರಾಮನು ಓಡಿಸಿಕೊಂಡುಹೋದಬಳಿಕ ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಮಾರೀಚನು ರಾಮನ ಬಾಣದಿಂದ ಮೃತಪಡುವಾಗ ಹಾಸೀತೆ ! ಹಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ ! ಎಂದು ಕೂಗುವನಷ್ಟೆ. ಸೀತೆಯು ಆ ಧ್ವನಿಯನ್ನೇ ಕೇಳಿ ರಾಮನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವಳು. ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಅಣ್ಣನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಲು ಸಮ್ಮತಿಸದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಸೀತಾದೇವಿಯು ಕೋಪದಿಂದ ಘರ್ಜಿಸುತ್ತಾ ಕರ್ಣ ಕಠೋರವಾಗಿ ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಇದೊಂದು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿದರೆ ಸೀತಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತಾವ ದೋಷವೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅವಳು

ಪಾವನ ಸ್ವರೂಪಳಾದ ಸಾಧ್ವಿ- ಪತಿವ್ರತಾ ಶಿರೋಮಣಿ ಸ್ತ್ರೀಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ
ಆದರ್ಶಸ್ವರೂಪಳಾದ ಪತಿ ಪರಾಯಣೆ.

ಭಾಸನ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸೀತಾದೇವಿಯು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುವುದಕ್ಕೆ
ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯ ಸಂವಿಧಾನವೂ ಕಾರಣ. ಭಾಸನು ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು
ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ
ಲಕ್ಷ್ಮಣನಲ್ಲಿಯೂ, ಭರತನಲ್ಲಿಯೂ, ಅವಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಉಂಟೆಂಬುದನ್ನು
ತೋರಿಸಲು ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿರ್ದರ್ಶನಗಳಿವೆ. ಭರತ ಲಕ್ಷ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಅವಳು
ಮಾತೆಯಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಭರತನು ರಾಮನ ಪಾದುಕೆಗಳನ್ನು ಬೇಡಲು ಕಾಡಿಗೆ
ಬಂದಾಗ ಅವಳು ಅವನಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯಂತೆ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹೊರಡುವ
ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಭರತನಿಂದ ಕೇಳಿ ಭರತನು ಈ ದಿನವೇ ಹೊರಡಬೇಕೆ ಎಂದು
ವಾತ್ಸಲ್ಯಪೂರಿತೆಯಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ರಾಮನು ಆಗ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ಕ್ಷಣ
ಮಾತ್ರವೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯಬಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಭರತನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಲು
ಅನುಮತಿಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಅತಿ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸೀತೆಯು ಅದಕ್ಕೆ
ಒಪ್ಪುತ್ತಾಳೆ. ಸೀತಾದೇವಿಯ ಪಂಚಪ್ರಾಣಗಳೂ ರಾಮನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿಹೋಗಿದೆ.
ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ದೇಹ ಎರಡು, ಆದರೆ ಆತ್ಮವು ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ಭಾಸನು
ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ನಾಯಕಿಯರಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸೀತೆಯೇ ಅತಿ ಉತ್ತಮಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ :-

ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಪಾತ್ರವೂ ತುಂಬಾ ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ. ಕೋಪ ಬಂದರೂ ಅದು
ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿರುವುದು ಉತ್ತಮರ ಲಕ್ಷಣ. ಇದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ ಸೇರಿದ್ದಾನೆ.
ಕೋಪವೆಂದರೆ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಭಾಗಮಾಡಿದ ನೀರು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಕೈ ಎತ್ತಿದೊಡನೆಯೇ ಮತ್ತೆ
ಸೇರುವಂತೆ ಮೊದಲು ಕೋಪಗೊಂಡಿದ್ದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ರಾಮನು ಸಮಾಧಾನ
ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಶಾಂತವಾಗಿ ಹೊರಟು ಹೋಗುವನು. ಆನಂತರ ಅವನ ಮನಸ್ಸು
ಎಂದಿಗೂ ಕ್ಷೋಭೆ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಕಾಡಿಗೆ

ಹೋದ ಮೇಲೆ ದಶರಥನಿಗೆ ಬಿರುನುಡಿಯ ಭಿನ್ನಹವನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವಂತೆ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಳುಹಿಸಿಲ್ಲ. ಭರತನು ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅವನ ತಮ್ಮನ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದನೆಂದು ತಮ್ಮನಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವೆಂದೂ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ರಾಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಭಾಸನ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಪ್ರೇಮಪೂರಿತವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ.

ಭರತ: :- ಭರತನ ಪಾತ್ರವು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಮಚಂದ್ರನ ವನವಾಸಕ್ಕೂ ದಶರಥನ ಮರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮನನೊಂದು ಮಂಥರೆ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಭರತನು ಪ್ರಹರಿಸಿದಂತೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲೂ ಭರತನ ದುಃಖ ಸಂತಾಪಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಅವನು ದುಃಖದಿಂದ ತಾಯಿಯನ್ನು ನಿಂದಿಸುವನಾದರೂ ಯಾರನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಹರಿಸುವ ಯೋಚನೆ ಅವನಿಗಿಲ್ಲ. ಭರತನು ತನ್ನ ತಾಯಿ ಮಾಡಿದಂತಹ ಅಪರಾಧವನ್ನು ತಾನೇ ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು ವ್ಯಥೆ ಪಡುವನು. ಕೈಕೇಯಿಯ ರಾಜ್ಯದ ಆಸೆಯಿಂದ ಅನರ್ಥ ಉಂಟಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಸಂಕಟಪಡುವನು. ಪ್ರಜೆಗಳೊಡನೆ ರಾಮನ ಬಳಿ ಹೋಗಲು ಸಿದ್ಧನಾದ ಭರತನನ್ನು ಕುರಿತು ಸುಮಂತ್ರನು ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನೀನು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಡುವೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಅವನು ಹೇಳುವ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವೇ? ಈ ಪೂಜ್ಯಳಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ಎಂಬ ಉತ್ತರದಿಂದ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನ ಯೋಚನೆಯೂ ತನ್ನ ಮಾತೆಯಾದರೂ ಅಪರಾಧಿನಿ ಎಂದು ತಾನು ಭಾವಿಸಿರುವ ಕೈಕೇಯಿಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗಿರುವ ತಿರಸ್ಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ಆ ಬಳಿಕ ಸುಮಂತ್ರನು ನೀನು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಭರತನು ಹೇಳುವಂತಹ ಉತ್ತರ, ರಾಮನಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಪ್ರೇಮ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಪ್ರಿಯನಾದ ರಾಮನೆಡೆಗೆ ಹೋಗುವೆನು. ಅವನಿಲ್ಲದ ಅಯೋಧ್ಯೆಯು ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲ. ರಾಮನೆಲ್ಲಿರುವನೋ ಅದೇ ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಡುವನು.

ಭರತನು ಅರಣ್ಯ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದಾಗ ಸುಮಂತ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ರಾಜ್ಯದ ಆಸೆಯಿಂದ ಕೈಕೇಯಿಯ ಪುತ್ರ ಭರತನು ಬಂದಿರುವನು ಎಂದು ರಾಮನಿಗೆ ತಿಳಿಸು ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಭರತನ ಸಂಕಟವನ್ನು ಅರಿತ ಸುಮಂತ್ರನು ಈ ರೀತಿಯ ಅಪವಾದವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಅವನು ಅದು ಪರದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಕುಲಕ್ಕೆ ಕಳಂಕ ಪ್ರಾಯನಾದ ಭರತನು ದರ್ಶನವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳು ಎನ್ನುವನು. ಸುಮಂತ್ರನು ಕುಮಾರ ನಾನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾರೆ. ಭರತನು ಬಂದಿರುವನೆಂದು ಮಾತ್ರವೇ ಹೇಳುವೆನು ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಡುವನು. ಭರತನು ಬೇಡ, ಬೇಡ, ಬರಿಯ ಹೆಸರನ್ನೇ ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುವುದು. ಭರತನು ಸರಳ ಹೃದಯನಾದ ಭಾತೃಪ್ರೇಮಿ. ರಾಮನು ನೀರು ಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ನೀರನ್ನು ತರಲು ಹೊರಟ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಡನೆ ಭರತನು ಆರ್ಯ, ಅದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲ. ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡಬೇಕಾದುದು ಕಿರಿಯನಾದ ನನ್ನ ಕೆಲಸ. ನಾನೇ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ನೀರನ್ನು ತರುವನು. ಅವನ ಸರಳತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೆಚ್ಚಿದವನಾರು? ಕೊನೆಗೆ ರಾಮನು ತಾನು ಊರಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾಯಿಯು ಕೋರಿದಂತೆ ಭರತನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವಾಗಬೇಕೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದಾಗ ಭರತನು ರಾಮನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಬೇಕು, ಆರ್ಯ ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಹೊಡೆಯುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ವಂಶವೇ ನನ್ನ ವಂಶವೂ ಆಗಿದೆ. ನಿನ್ನ ತಂದೆಯೇ ನನ್ನ ತಂದೆಯೂ ಹೌದು. ಎಲೈ ಸತ್ಪುರುಷನೇ ಮಾತೃದೋಷವನ್ನು ದೋಷವಾಗಿ ಯಾರು ಎಣಿಸಿದರು.

ಆರ್ತನಾದ ಭರತನಲ್ಲಿ ದಯೆಮಾಡಿ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡು ಎಂದು ಹೇಳುವ ದೈನ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಕರುಣಾ ರಸವು ಉಕ್ಕಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ರಾಮನು ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಮುಗ್ಧನಾಗಿ ಆಲೋಚನಾ ಪರವಶನಾಗುವನು. ಸೀತಾದೇವಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಗುಣನಿಧಿಯಾದ ಭರತನ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು ಸಂತೋಷಪಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಭರತನ ಭಕ್ತಿಗೊ, ರಾಮಚಂದ್ರನ ಪ್ರೇಮಕ್ಕೂ ವಾಚಕರ ಮನಸ್ಸು ಕರಗಿ ಕಣ್ಣೀರಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ

ಹೊರಸೂಸುವುದು. ಭರತನ ಭ್ರಾತೃಪ್ರೇಮವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮುಗಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದ ಬಳಿಕ ರಾಮನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಅಣ್ಣ ಒಪ್ಪಿದನೆಂದು ಆನಂದವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ರಾಮನು ಅದನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟಾನೆಂದು ತಿಳಿದು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಕೇಳಿದೆಯಾ? ಆರ್ಯ ಕೇಳಿದೆಯಾ ತಾತ ಸುಮಂತ್ರ ಕೇಳಿದೆಯೋ ಎಂದು ಕೇಳಿ ತನ್ನ ಸಂತೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವನು. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಘಟನೆಯೊಂದನ್ನು ಭಾಸನು ಆರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದೂ ಸಹ ಭರತನ ಬಂಧು ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಹೃದಯಮಾರ್ದವತೆಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಪಾತ್ರಪೋಷಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ. ಭರತನು ತಾನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಬಳಿಕ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸಮೇತನಾದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಕುಶಲವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರಲು ಸುಮಂತ್ರನನ್ನು ಜನಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವನು. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಭ್ರಾತೃಸ್ನೇಹಪರವಶನಾದ ಭರತನು ಅಯೋಧ್ಯೆ ವೀರರಾದ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶೀಯರು ಪೂಜ್ಯೆಯಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ವಧುವಾಗಿ ಪಡೆದುದರ ಫಲವಾಗಿ ಈಗ ವಧುವಿನ ಅಪಮಾನವನ್ನು ಕಾಣಬೇಕಾಯಿತು ಎನ್ನುವನು. ಆ ನಂತರ ಕೈಕೇಯಿಯು ದಶರಥನಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಂತಹ ಶಾಪ ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವು ವಸಿಷ್ಠರೆ ಮುಂತಾದವರಿಗೆಲ್ಲ ತಿಳಿದಿತ್ತು ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವಳು. ಹಿಂದೆ ಅವಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇವಳು ಮೊದಲು ತಾಯಿಯಾಗಿದ್ದಳು ಈಗಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದ ಭರತನೇ ಭ್ರಾತೃಸ್ನೇಹದ ದೆಸೆಯಿಂದ ತಾನು ಮಾತೆಯಾದ ಆಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಠೋರವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕೈಕೇಯಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಕ್ಷಮೆ ಯಾಚಿಸುವನು. ಕೈಕೇಯಿಯೂ ಸಹ ಸರಳ ಹೃದಯದವನಾದ ಭರತನ ಆ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಮಗು, ತಾಯಿಯಾದವಳು ಯಾರು ತಾನೆ ಪುತ್ರನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸದೆ ಇರುವಳು. ಏಳು ಮಗು ಏಳು, ನೀನು ಮಾಡಿರುವಂತಹ ತಪ್ಪಾದರೂ ಏನು ಎಂದು ಹೇಳುವಳು. ಬಂಧುಪ್ರೇಮಿ ಭರತನು ಅನುಗ್ರಹಿತನಾದೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ರಾವಣ ನಿಧನಕ್ಕಾಗಿ ಸೈನ್ಯ ಸಮೇತನಾಗಿ ಅಂದೇ ಹೊರಡಲು ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ವೀರವಾಣಿಯನ್ನು ಮೆರೆಯುವನು.

ಕೈಕೆಯಿ :- ಈಕೆ ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿ. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆಯೇ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೈಕೆಯಿಯ ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ರಾಮನ ಅಭಿಷೇಕ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ರಾಮನಿಗೆ ವನವಾಸ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರಮನೆಯ ಆಳಾದ ಕಂಚುಕಿಯನಿಂದ ಹಿಡಿದು, ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ದಶರಥ, ಭರತ ಸಮೇತರಾಗಿ ಊರಿನ ಜನರು ಕೊನೆಗೆ ದೇಗುಲದ ಪೂಜಾಕರ್ತರು, ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಅವಳನ್ನು ಪಾಪಿಯೆಂದೇ ಧೂಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಳಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಅರಮನೆಯ ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳಾದವಳು. ಇವಳ ಈ ಹಾಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಬುದ್ಧಿ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆಲ್ಲ ಕಾರಣ ಎಂದು ಕಂಚುಕಿಯನೆಂದರೆ, ರಾಜಾ ದಶರಥನು ಹೇ ದೆವರೇ ಕೈಕೆಯನ್ನು ಏಕೆ ದಟ್ಟಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣುಹುಲಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಮಗ ಭರತನಂತೂ ಅವಳ ಹೆಸರು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಂತೇ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಬೆಂಕಿ ಬಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಆಡಿ “ಇವಳು ತಾಯಿಯಲ್ಲ, ಭರ್ತೃದ್ರೋಹವನ್ನು ಎಸಗಿದ ಮಹಾಪಾಪಿ” ಎಂದು ಧಿಕ್ಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಅವಳ ದುಷ್ಕಾರ್ಯಗಳ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನೇ ಒಂದು ಮಾಡಿ ಅವಳನ್ನು ಧೂಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

वयमयशसा चीरेणार्यो नृपो गृहमृत्युना

प्रततरुदितैः कृत्स्नाऽयोध्या मृगैः सह लक्ष्मणः ।

दयिततनयाः शोकेनांबाः स्नुषाऽध्वपरिश्रमैः ।

धिगित वचसा चोऽग्रेणात्मा त्वया ननु योजिताः ॥ (1)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಗಂಗಾ ಮತ್ತು ಯಮುನಾ ಈ ಎರಡು ಪುಣ್ಯನದಿಗಳ ವೃದ್ಧಿ ಒಂದು ಕೊಚ್ಚಿಯಿರುವ ನೀರು ಅಥವಾ ನದಿ ಹರಿದರೆ ಹೇಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಕೌಸಲ್ಯ ಮಾತೆ ಮತ್ತು ಸುಮಿತ್ರಾ ಮಾತೆ ಇವರಿಬ್ಬರು ಮಹಾಮಾತೆಯರ ಮಧ್ಯೆ ನೀನೊಬ್ಬಳು ಇದ್ದೀಯೆಂದು ಅದು ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೆ

(1) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 3 ಅಂಕ- 17 ಶ್ಲೋಕ

ಶೋಭೆಯಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ದೂಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಆದ ನಂತರ ಆಕೆ ನಿಜವನ್ನು ಹೇಳಿ ನಾನು ಈ ಒಂದು ದುರ್ಘಟನೆಗೆ ಕಾರಣಳಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇದು ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಒಂದು ವಿಶೇಷ.

ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಬರುವುದು ಮೂರೇ ಸಲ. ಎರಡು ಸಲ ಭರತನ ಸಿಟ್ಟಿಗೆ ಆಹುತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ, ಒಂದು ಸಲ ರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ನೋಡಿ ಆನಂದಿಸುವುದಕ್ಕೆ. ಆದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಅವಳೇ ಸೂತ್ರಧಾರಿಣಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾಳೆ. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಆಡುವ ಮಾತು ಅತಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಆದರೂ ಅವು ಬಹಳ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅವಳ ಪಾತ್ರ ಅಷ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿ ರೂಪಿತಗೊಂಡಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಷ್ಟು ಜನ ತನ್ನನ್ನು ಟೀಕಿಸಿದರೂ ಕೈಕೇಯಿ ತನ್ನ ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ತಾನು ತಪ್ಪು ಮಾಡಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಕಾಲ ಬರುವುದನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಸಹನೆಯಿಂದಲೇ ಇರುತ್ತಾಳೆ. ಅಪರಾಧಿಗೂ ಸಹನೆ ಮೀರುವಂತಹ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಬಂದರೂ ನಿರಪರಾಧಿಯಾದ ಕೈಕೇಯಿ ತನ್ನ ಸಹನೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು ಅವಳ ಪಾತ್ರದ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು ಕೈಕೇಯಿಯನ್ನು ಅಪರಾಧಿಯೆಂದೇ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಭಾಸನು ಅವಳ ನಿರಪರಾಧಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ತಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅವೆಲ್ಲವೂ ಮುಂದೆ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಕೈಕೇಯಿಯ ಪಾತ್ರವು ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಕೌಸಲ್ಯಾ ದೇವಿ :-

ಕೊಸಲ್ಯೆಯ ಪಾತ್ರವು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಘನತೆ, ಗಾಂಭೀರ್ಯಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿರುವುದು ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ರಾಮನನ್ನು ಕಾಡಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ

ದಶರಥನನ್ನು ನಿಂದಿಸುವಳು. ದಶರಥನು ದಿಕ್ಕು ತೋರದೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಕರುಣೆ ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿ ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ಎರಗುವನು. ಆಗ ಕೌಸಲ್ಯೆಗೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಉಂಟಾಗಿ ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ದಶರಥನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವಳು. ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಕ್ಷಮಾಮಯಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸುರಲೋಕದ ರಮಣಿ ಎಂದು ತೋರುವುದು. ತನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನೇ ಹಿಂಡುತ್ತಿರುವ ಶೋಕವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಅವಳು ಸುಮಿತ್ರೆಯೊಡನೆ ದಶರಥನನ್ನು ಸಂತೈಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವಳು. ದಶರಥನ ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಸಮಭಾಗಿಯಾಗಿ ಸಹಾಯಕಳಾಗಿರುವಳು. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಕೌಸಲ್ಯೆಯೂ ನಿರಪರಾಧಿಯಾದ ರಾಜ್ಯಲೋಭದ ಲವಲೇಶವನ್ನೂ ಕಾಣದ ಭರತನ ಮೇಲೆ ಆಗ್ರಹಗೊಂಡು ಕ್ರೂರ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕೈಕೇಯಿಯಿಂದ ಕೊಡಿಸಿರುವ ನಿಷ್ಕಂಟಕವಾದ ಈ ರಾಜ್ಯವು ರಾಜ್ಯ ಕಾಮಿಯಾದ ನಿನಗೆ ದೊರೆತಿದೆ ಎಂದು ಕಠೋರ ಮಾತನಾಡುವಳು.

ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ವರ್ತಿಸುವ ರೀತಿಯನ್ನಾದರೂ ನೋಡಿ ಅಭಿವಾದನ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲು ಸುಮಂತ್ರನು ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಕಡೆಗೆ ತೋರಿಸಿ ಅವಳು ರಾಮನ ಜನನಿಯಾದ ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿ ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಆಗ ಭರತನು ಅಮ್ಮ ನಿರಪರಾಧಿಯಾದ ನಾನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಅದನ್ನೇ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಓದಿದರೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಬರುವಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾತೃವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿ ವತ್ಸ ನಿಸ್ಸಂತಾಪನಾಗು ಎಂದು ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಆಶೀರ್ವದಿಸುವಳು. ಆ ಬಳಿಕ ಸುಮಂತ್ರನು ಸುಮಿತ್ರೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವನು. ಭರತನು ಸುಮಿತ್ರೆಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವನು. ನಂತರ ಸುಮಂತ್ರನು ಕೈಕೇಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅವಳು ನಿನ್ನ ತಾಯಿ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವನು. ಭರತನು ಕೈಕೇಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವನು. ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಆಗ ಅಡ್ಡ ಬಂದು ಸರ್ವ ಸದಾಚಾರವನ್ನು ಅರಿತ ನೀನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೇಕೆ? ಎಂದು ಕೇಳುವಳು. ಭರತನು ಆಗ ತಾಯಿ ಎಂದೆಯೋ, ಅಮ್ಮ ನನ್ನ ತಾಯಿ ನೀನೇ. ಅಮ್ಮ ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮತ್ತೆ ಅವಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುವನು. ಅದಕ್ಕೆ ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಅವನು ಕೈಕೇಯಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ

ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಧ್ವನಿ ಬರುವಂತೆ ಅಲ್ಲ ಅಲ್ಲ ಇವಳು ನಿಮ್ಮ ತಾಯಿ ಎಂದು ಹೇಳುವಳು. ಅಪರಾಧಿನಿಯಾದ ಕೈಕೇಯಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಅವಳಿಗೆ ಸೋದರಿಯಂತೆ ಪ್ರೇಮ. ಹೀಗೆ ಕೌಸಲ್ಯಿಯ ಗುಣವು, ನಡತೆಯು ಅಮೋಘವಾದವು.

ಬದಲಾವಣೆಗಳು- ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ನಾಟಕಕಾರನ ಆಶಯಗಳು

ಈ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕವೆಂದು ಅಭಿಹಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಸ್ತುತ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಮೂಲ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಪ್ರಸಂಗಗಳಿಗಿಂತ ಕೆಲವೊಂದು ಬಹಳ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ತನ್ನದೇ ಆದ ಆಲೋಚನೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕಥೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಕೆಲವು ವಿಭಿನ್ನತೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾವು ಈ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗಿಂತ ಭಾಸನೇ ತುಂಬಾ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಕಾರಣರು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳೇ ಎಂಬುದು ಮರೆಯಬಾರದು. ಅದು ಬೇರೆ ವಿಚಾರ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ ಅರಮನೆಯ ಜನರೂ ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ಗುಣದೋಷಭರಿತವಾದ ಮಾನವರು. ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯರಾದ ಮಹಾಪುರುಷರೇನಲ್ಲ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಕಥೆಯೂ ಹೃದ್ಯವಾಗಿದೆ ಎನ್ನಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಭಾಸನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆ ರಾಮಾಯಣದ ಕಾಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ದೋಷಾತೀತರಾದ ಆದರ್ಶ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆ ಬೆಳೆದಿರುವ ಹಾಗೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ರಾಮ, ಸೀತೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಕೈಕೇಯಿ, ದಶರಥ, ವಸಿಷ್ಠರು ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ನ್ಯೂನತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಉದಾತ್ತಚರಿತರಾದ ರಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣಾಂಶಗಳ ಲೋಪವುಂಟೆಂದರೆ ನಾಟಕದ ನೀತಿಗೆ ಕುಂದು ಬರಬಹುದೆಂದು ಭಾಸನು ಭಾವಿಸಿರಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಲೋಪದ ಲೇಶ ಕಾಣದ ಹಾಗೆ ವಿನೂತನವಾಗಿ ಕಥಾಜಾಲವನ್ನು ಹೆಣೆದಿದ್ದಾನೆ.

ಕೈಕೇಯಿಯ ಅಪವಾದವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಲ್ಕಲಧಾರಣೆಯ ಆಕಸ್ಮಿಕ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನೂ ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹದ ಘಟನೆಯನ್ನೂ ಜೋಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮಾತೆ ಸೀತೆಯ ಪಾತ್ರವನ್ನೂ ಉದಾತ್ತಗೊಳಿಸಲು ಆಕೆ ಪತಿಯನ್ನಾಗಲಿ, ಮೈದುನನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ್ನಾಗಲೀ ಧಿಕ್ಕರಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ರಾಮನ ಪಾತ್ರವೂ ಕೂಡಾ ಮತ್ತಷ್ಟು ಉನ್ನತವಾಗುವಂತೆ ಅವನನ್ನು ವಿರಕ್ತ ಧರ್ಮಾಸಕ್ತ ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಕವಿಯು ಜೋಡಿಸಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಭಾಸನು ಕಥಾಸಂವಿಧಾನ ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು, ಉತ್ತಮ ನಾಟಕಕಾರನೆನ್ನುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಮಾಯಣದ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಾಗದಂತೆ, ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿನ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಉಜ್ವಲವಾಗಿ ತೋರಿಸಲು ಸಫಲನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಭಾ ಬಲದಿಂದ ನೂತನ ನಾಟಕವನ್ನೆ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ ಭಾಸ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಈ ಕಥಾಯೋಜನೆ ನಾಟಕೀಯವಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೇವಲ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಂದ ರಮಣೀಯತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಉದಾತ್ತ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿಯುವ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ನಿತ್ಯ ಜೀವನದ ಸಂಪರ್ಕ ತಪ್ಪದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಭಾಸನ ಈ ನೂತನ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗಗಳೇ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಧೀರೋದಾತ್ತನಾದ ರಾಮನೂ ಹಾಸ್ಯಪ್ರಿಯನೆಂದು ತೋರಿಸಲು ವಲ್ಕಲ ಪ್ರಸಂಗ ಸಹಾಯವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹದ ಭಟ- ಸುಧಾಕಾರರ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಜೀವನದ ಪಡಿಯಚ್ಚು ಮನಮೋಹಕವಾಗಿ ಮೂಡುತ್ತದೆ. ಹೃದಯವಿದ್ರಾವಕವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ನಡುನಡುವೆ ಇವು ತರುವ ವೈವಿದ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ನಾಟಕೀಯವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ರಾಮನೂ ಶ್ರಾದ್ಧಾಚರಣೆಯ ಶ್ರದ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಮೋಸಹೋಗುವ ದೃಶ್ಯವೂ ಅತೀವ ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ

ಕುಸುಮಕೋಮಲ ಹೃದಯವಂತನೂ, ತಂದೆಯನ್ನು ಕಾಣುವ ಹಿರಿಯಾಸೆಯಿಂದ ಪುಲಕಿತನೂ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಭರತನಿಗೆ ಬರಸಿಡಿಲಿನಂತೆ ಒಂದೇ ಏಟಿಗೆ ಕೆಟ್ಟ ಸುದ್ದಿಗಳ ಪರಂಪರೆಯನ್ನೇ ಸಿಡಿಸುವ ಬದಲು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ, ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ, ಸ್ವಷ್ಟಾಸ್ವಷ್ಟವಾಗಿ, ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಯೋಚಿಸಿರುವ ಪ್ರತಿಮಾದೃಶ್ಯ ಮಹಾನಾಟಕಕಾರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರಿಸುವ ಕಲೆ. ಇದನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವ ದೃಶ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲೇ ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ. ಈ ದೃಶ್ಯವೇ ಭಾಸನಿಗೆ ಪರಮಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತೆನ್ನುವುದಕ್ಕೂ, ಮತ್ತು ಭರತನ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ತೂಗಿ ನೋಡುವ ರಸಿಕನು ಇದನ್ನು ಮೊದಲು ಗಮನಿಸಬೇಕೆನ್ನುವುದಕ್ಕೂ, ಕವಿಯು ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಹೆಸರೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕವಿಯು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಲೇಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಈ ಮುಂದೆ ಗಮನಿಸೋಣ.

1. ನಾರುಸೀರೆಗಳನ್ನು ಕೈಕೇಯಿಯು ಕೊಡುವ ಬದಲು ಹೇಗೋ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಕಾಕತಾಳೀಯ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ರಾಮಾದಿಗಳು ಆ ನಾರು ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಉಡುವ ಪ್ರಸಂಗ.
2. ರಾಜ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಆನಂದಿಸುವ ರಾಮಸೀತೆಯರ ಸ್ವಭಾವ. ವನವಾಸದಿಂದ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ಬೇಗನೆ ಅವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ಹರ್ಷಿಸುವ ರಾಮ ಮೂಲರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ.
3. ಭರತನಿಗೆ ಮರಣದ ವೃತ್ತಾಂತ ತಿಳಿಯುವುದು ಕೈಕೇಯಿಯ ಮುಖಾಂತರವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಊರ ಹೊರಗೆ ಇರುವ ದೇಗುಲಿಗನ ಮುಖಾಂತರ.
4. ಸೀತೆ ಯಾವಾಗಲೂ ರಾಮನನ್ನಾಗಲಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನಾಗಲೀ ಧಿಕ್ಕರಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲ. ಚಪಲೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಅಥವಾ ಬಾಲೆಯಂತೆ ಸುವರ್ಣ ಜಿಂಕೆಗೆ

ಆಸೆ ಪಡುವ ಘಟನೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ವಸ್ತು ಬೇಕೆಂಬ ರಾಮನ ಸಹಜ ಕುತೂಹಲವೇ ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲಾ ಘಟನೆಗೆ ಕಾರಣ.

5. ಭರತನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷವೂ ರಾಮನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನೇ ಹೊರತು ಸುಮ್ಮನಿರಲಿಲ್ಲ.
6. ಕೈಕೇಯಿಗೆ ಎಂದಿನಿಂದಲೂ ರಾಮನಲ್ಲಿದ್ದ ಪುತ್ರಪ್ರೇಮ ಅವಳನ್ನು ಕಣ್ತುಂಬ ರಾಮನ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ಎರಡು ಬಾರಿ ನೋಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವುದು.
7. ಕೈಕೇಯಿಯ ಶುಲ್ಕ ಮತ್ತು ದಶರಥನ ಸತ್ಯಪರಿಪಾಲನಾ ಕರ್ತವ್ಯಗಳ ಜೋಡಣೆ.
8. ಶ್ರೀರಾಮನು ವನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದರ ಸಂದರ್ಭದ ಜೋಡಣೆ.

ನಾವು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕವೆಂಬ ಹೆಸರೇ ಭಾಸನ ಕಲ್ಪನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ದಶರಥನು ಮೃತಪಟ್ಟಂತಹ ಸಂಗತಿಯು ಭರತನಿಗೆ ತಿಳಿಯುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಲಾ ಸೌಂದರ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅತಿಶಯವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಸನ ಸಂವಿಧಾನವೇ ಬೇರೆ, ಕಲೋಪಾಸಕನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಅದು ಕೇವಲ ಅಭಿನಂದನೀಯವೂ ಹೌದು. ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಸಮೀಪವಾಗುವ ತೋಪಿನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹ, ಸೂರ್ಯವಂಶದ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಮೃತಪಟ್ಟವರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಮಾ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇಡುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ದಶರಥನು ಮೃತಪಟ್ಟ ಕೂಡಲೇ ಅವನ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿದ್ದಂತಹ ರಘು, ದಿಲೀಪ, ಅಜ ಈ ಮೂವರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಸಾಲುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜ್ಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭರತನನ್ನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಲು ರಥವನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ದಶರಥನ ಮರಣವೃತ್ತಾಂತವು ಭರತನಿಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ದಶರಥನು ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ

ಅಸ್ವಸ್ಥನಾಗಿರುವನೆಂದು ಮಾತ್ರವೇ ಅವನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತಾನು ಹೋಗುವ ವೇಳೆಗೆ ತಮ್ಮ ತಂದೆಯು ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿರುವನೆಂದು ಭರತನಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಂತಹ ನಂಬಿಕೆ. ಭರತನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹಬ್ಬವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಷಯಗಳ ರಾಶಿಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಶೋಕವೆಂಬ ಕಾಳಸರ್ಪವು ತನ್ನನ್ನು ಆವರಿಸುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯದೆ ಭರತನು ತಾನು ನಮಸ್ಕರಿಸುವಾಗ ತನ್ನ ತಂದೆಯು ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಆಶೀರ್ವದಿಸಿ ತನ್ನ ಕೈಗಳಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುವುದನ್ನೂ ಮಾತೆಯರು ಚಿರಕಾಲ ತನ್ನನ್ನು ಅಗಲಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಂಬನಿ ತುಂಬಿ ನಿಲ್ಲುವುದನ್ನೂ, ತನ್ನ ಸಹೋದರರು ತ್ವರೆಗೊಂಡು ಓಡಿಬರುವುದನ್ನೂ, ಭೃತರೆಲ್ಲರೂ ತನ್ನನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವುದನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ತನ್ನನ್ನು ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನಗುವುದನ್ನೂ ಊಹಿಸಿಕೊಂಡು ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾ ತನ್ನ ಸೋದರಮಾವನ ಮನೆಯಿಂದ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

पतितमिव शिरः पितुः पादयोः स्निह्यतेवास्मि ।

राज्ञा समुत्थापितः त्वरितमुपगता इव ॥ (1)

भ्रातरः क्लेदयंतीव ममाश्रुभिर्मतरः ।

सदृश इति मदानिति व्याहतश्चेति भृत्यैरिवाहं

स्तुतः सीवया परिहसितमिवात्मनस्तत्र

पश्यामि वेषं च भाषं च सौमित्रिणा ॥ (2)

ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಟ್ಟು ನಗುವಂತಾಗುವುದು. ಭರತನು ಅಯೋಧ್ಯೆಯನ್ನು ತಲುಪಿದಾಗ ಪುರಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಲು ಇನ್ನೂ ಮುಹೂರ್ತವು

(1) (2) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 3 ನೇ ಅಂಕದ 3, 4ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ತೋಪಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅವನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಕಾಯಬೇಕಾಗುವುದು. ಆಗ ಅವನು ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು. ಅಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಪ್ರತಿಮೆಗಳೊಡನೆ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತನಾಗುವನು. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಳವಳವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಭರತನು ಕಾವಲುಗಾರನಾದ ದೇವಕುಲಿಕನನ್ನು ಕುರಿತು “ಬದುಕಿರುವವರ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲೇಕೆ ಇಟ್ಟಿರುವೆ? ಎಂದು ಕೇಳುವನು. ದೇವಕುಲಿಕನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವನು. ದಾರುಣವಾದ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯಲು ಮತ್ತಿನ್ನೇನು ಬೇಕು. ಭರತನುಶೋಕದ ಆವೇಗದಿಂದ ತಾನು ಸುಖದ ಸ್ವಪ್ನಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿರುವಾಗ ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಹತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಶೋಕದ ಆವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿ, ತನ್ನ ದುರ್ದೈವವನ್ನು ಹಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಇದೆಲ್ಲಾ ಕವಿಯೇ ಸ್ವಂತವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಕಥಾಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಭರತನಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನದಾದ ದುಃಖವು ಕಾಡಿತು. ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರೂ ಸೀತಾದೇವಿಯೂ ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋದುದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾದ ಕೈಕೇಯಿಯೇ ಕಾರಣಳಾಗಿರುವಳೆಂಬುದು ದೇವಕುಲಿಕನಿಂದ ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು. ಭರತನು ದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಮೂರ್ಛಿತನಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವನು. ಪ್ರತಿಮಾ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದಂತಹ ಕೌಸಲ್ಯ, ಸುಮಿತ್ರ, ಕೈಕೇಯಿ ದೇವಿಯರು ಅವನನ್ನು ಸಂತೈಸುವರು.

ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೆಯ ದೃಶ್ಯವೇ ಬಹಳಷ್ಟು ನಿದರ್ಶನವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬರುವಂತಹ ಸಂಗತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಭಾಸನಿಂದಲೇ ಕಲ್ಪಿತವಾದವುಗಳಾಗಿದೆ.. ಅವದಾತಿಕೆ ಎಂಬ ಚೇಟಿಯು ತಂದಿದ್ದ ವಲ್ಕಲವನ್ನು ಧರಿಸಿದರೆ ಹೇಗಿರುವುದೋ ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ ಸೀತಾದೇವಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿ ವಲ್ಕಲವನ್ನು ಧರಿಸುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಆತಂಕ ಮಿಶ್ರವಾದ ಮತ್ತು ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಕಳವಳವು ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಅಂದು ರಾಮನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾಗಬೇಕಾದ ಶುಭ ದಿವಸ. ಅಂತಹ ದಿವಸವೇ ಸೀತಾದೇವಿಯು ವಲ್ಕಲವನ್ನು ಉಡುವುದೆಂದರೆ ಕೇವಲ ಆತಂಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಏನಾಗುವುದೋ ಎಂಬುದಾಗಿ ಭೀತಿಯೂ, ತವಕವೂ, ಉಂಟಾಗುವುದು. ವಲ್ಕಲವು

ಮುನಿ ಜನ ಉಚಿತವಾದುದು. ತಪೋನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಧರಿಸಬೇಕಾದುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೀತಾದೇವಿಯು ವಲ್ಕಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವು ನಡೆಯುವುದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಏನೋ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದರ ವಿಷಯವನ್ನು ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕಲಾಭಿಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾಗುವುದೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯು ಸೀತೆಯ ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದೊಡನೆಯೇ “ತಂದೆ ದಶರಥನು ಕ್ಷೇಮದಿಂದಿರುವನಷ್ಟೆ” ? ಎಂದು ಕೇಳುವಳು. ಇದರಿಂದ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ದುಃಖ ಸೂಚನೆಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಶ್ರೀರಾಮನು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂಬುದು ಮುಂದೆ ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಸೀತೆಯೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧವಾಗುವರು. ರಾಮನು ವಲ್ಕಲವನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು, ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಸಂಗೀತ ಶಾಲೆಯಿಂದ ಹೊಸ ವಲ್ಕಲವು ಬರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಭಾಸನು ತನ್ನ ಕಲಾಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಸೀತಾದೇವಿಯು ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಹಳೆಯ ವಲ್ಕಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅರಮನೆಯ ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಧರಿಸದೇ ಇರುವಂತಹ ನೂತನ ವಲ್ಕಲವನ್ನು ಆರ್ಯರೇವೆಯು ಕಳುಹಿಸುವಳು. ಅದನ್ನು ರಾಮನು ಧರಿಸುವನು. ಆದರೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಕೈಕೇಯಿಯೇ ವಲ್ಕಲವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ದಶರಥನ ದುಃಖವನ್ನು ಚಿತ್ರಣ ಮಾಡಿರುವುದರಲ್ಲಂತೂ ಭಾಸನು ಕರುಣಾರಸದ ಚರ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಭವ್ಯವಾದ ಕಲ್ಪನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅವುಗಳ ಜೋಡಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಹೊಸ ಹೊಸ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವುದರ ತನ್ನ ಕೌಶಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಬೀರಿ, ಶೋಕರಸವನ್ನು ಪುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸಿ ಅದು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆವರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನು ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಿಣಾಮವು ಹಾಗಿರಲಿ, ಸುಮ್ಮನೆ ನಾಟಕವನ್ನು ಓದಿದರೆ ಸಾಕು ದಶರಥನೇ ನಿಂತು

ಪ್ರಲಾಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ದಶರಥನ ಶೋಕವೂ ಮಿತಿ ಮೀರುವುದು. ಈಗಾಗಲೇ ಅರೆವಾಸಿ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದಿರುವುದು. ಶೋಕಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದಶರಥನ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಬೆಂದುಹೋಗಿರುವುದು. ಅವನು ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ಜನರು ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡುವನು. ಯಾರೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಗುರುತು ಹಿಡಿಯಲು ದಶರಥನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನು ಕೌಸಲ್ಯಾ ದೇವಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ನೀನು ಯಾರು ಎಂದು ಕೇಳುವನು. ಆಗ ದೇವಿಯು ನಾನು ಕೌಸಲ್ಯೆ ಎಂದು ಹೇಳುವಳು. ಆಗ ಅಚ್ಚರಿಯಿಂದ ದಶರಥನು ಸಮಸ್ತ ಜನರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೂ, ಹೃದಯಕ್ಕೂ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ರಾಮನ ಜನನಿಯಾದ ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿಯು ನೀನೆಯೇ ಎಂದು ಕೇಳುವನು. ಆನಂತರ ಸುಮಿತ್ರೇ ದೇವಿಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಅವಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾರದೆ ಇಲ್ಲಿರುವಂತಹ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀ ಯಾರು? ಎಂದು ಕೇಳುವನು. ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ತಾಯಿಯಾದ ಸುಮಿತ್ರೇ ಎಂದು ಮುಂದಣ ಮಾತನಾಡುವುಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ವತ್ಸ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೆಂಬ ಮಾತು ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಟೊಡನೆಯೇ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ದಶರಥನು ಎಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಕಾಣಲೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ. ಅಯ್ಯೋ ಕಷ್ಟ, ಕಷ್ಟ ಎನ್ನುವನು. ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಏನನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದಳೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವಳು. ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನೂ, ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನೂ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಡಲು ಅವರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದ ಸುಮಂತ್ರನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದಿರುವನೆಂದು ಅಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ವಾರ್ತೆ ಬರುವುದು. ದಶರಥನು ಅಪಿ ರಾಮೇಣ | ಎಂದು ಕೇಳುವನು. ಬರಿದಾದ ರಥವು ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಉತ್ತರ ಬರುವುದು. ಶೋಕಜ್ವಾಲೆಯು ದಶರಥನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಬುಗಿಲೇಳುವುದು. ರಥವು ಬರಿದಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಮನೋರಥವೂ ಭಗ್ನವಾಯಿತು. ಈ ರಥವು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ದಶರಥನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಯಮನು ಕಳುಹಿಸಿರುವ ರಥವೇ ಸರಿ ಎಂದು ಹೇಳುವನು.

ಇದು ಎಷ್ಟೊಂದು ಸಂತಾಪಕರವಾಗಿದೆ. ಸುಮಂತ್ರನು ಬಳಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ದಶರಥನು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ವೈದೇಹಿಯರಿಗೆ ಮರಣ ಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಕಲ ಜನರನ್ನೂ ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುವಂಥ ಸಮಾಚಾರವನ್ನೇನಾದರೂ ಕಳುಹಿಸುವರೇ?

ಎಂದೇ ಕೇಳುವನು. ಆಗ ಸುಮಂತ್ರನು ಮಹಾರಾಜರೇ ಹೀಗೆ ಅಮಂಗಳ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ನೀನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರನ್ನು ನೋಡುವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಇದಕ್ಕೆ ದಶರಥನು ನೀನು ಹೇಳಿದುದು ನಿಜ. ಇದು ತಪಸ್ವೀಜನೋಚಿತವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಳು ತಪಸ್ವಿಗಳ ತಪಸ್ಸು ವರ್ಧಿಸುತ್ತಿರುವುದೆ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳುವ ಉತ್ತರವು ಕೇವಲ ದುಃಖಿತರವಾದುದು. ಸುಮಿತ್ರೆಯು ಸುಮಂತ್ರನನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಕೇಳಿದಳು. ವೈದೇಹಿಯು ತಮ್ಮನ್ನೂ ಮಹಾರಾಜರನ್ನೂ ನೆನಪಿಸಿಕೊಂಡಳೆ ಎಂದು ಕೇಳುವಳು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾರಾಜನನ್ನೂ ನೆನಪಿಸಿಕೊಂಡರೆಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳುವನು. ದಶರಥನು ಅವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಬೇಕೆನ್ನುವನು. ಸುಮಂತ್ರನು ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವನು.

ಸುಮಂತ್ರನು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ವೈದೇಹಿ ಎಂಬ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಕ್ರೂರ ಮೃಗಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹು ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ವೈದೇಹಿಯು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಅವಳು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕೆಂದು ಹೊಸ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ದಶರಥನು ಸುಮಂತ್ರನಿಗೆ ಹೇಳುವನು. ಆನಂತರ ಸುಮಂತ್ರನು ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವನು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ರಾಮನ ಹೆಸರನ್ನು ನಂತರ ಸೀತೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಹೆಸರನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವನು. ಅದೇ ವೇಳೆಗೆ ದಶರಥನು ಮೂವರೂ ತನ್ನೆದುರಿಗಿರುವಂತೆ ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರು ತನ್ನನ್ನು ಆಲಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕೇಳಿ, ಅಯಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ರಾಮ, ವೈದೇಹಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಪರಿಷ್ಪಜಃ ಮಾಂ ಪುತ್ರಕಾಃ ಎಂದು ಹೇಳುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಹೃದಯವೇ ಕಲಕಿಹೋಗುವುದು.

ಎರಡನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಸನ ಕಲ್ಪನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ನಾಟಕದ ರಚನಾ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು. ಅಂಕವು ಮುಗಿಯುತ್ತ ಬರುವ ವೇಳೆಗೆ ದಶರಥನ ಸ್ಥಿತಿಯು ತೀರ ಹದಗೆಟ್ಟಿರುವುದು. ಅವನು ತನ್ನನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಲು ತನ್ನ ಪಿತೃಗಳು ಬಂದಿರುವರೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು ಅಹೋ ! ರಾಮ ಕಥಾಶ್ರವಣಸಂಪನ್ನ ಹೃದಯನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಸಂತೈಸಲು ಪಿತೃಗಳು ಬಂದಿರುವರು ಎಂದು ಹೇಳುವನು.

ಇದು ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಮಾತ್ರವೇ. ದಶರಥನು ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಕಂಡಂತೆ ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು, ಶುದ್ಧಾಚಮನ ಮಾಡಿ ಇದೋ ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ದಿಲೀಪನು, ಇದೋ ರಘುಮಹಾರಾಜನು, ಪೂಜ್ಯನಾದ ತಂದೆಯೂ ಅಜನು ಇದೋ ಇಲ್ಲಿರುವರು. ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಕಾರಣವೇನು? ನಾನು ತಮ್ಮೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಲವೂ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ತಕ್ಷಣವೇ ರಾಮ, ವೈದೇಹಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ನಾನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಪಿತೃಗಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವೆನು. ಎಲೈ ಪಿತೃಗಳಿರಾ ಇದೋ ಇದೋ ಬಂದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮೂರ್ಛಿತನಾಗುವನು. ಅಭಿನಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ, ಭಾವ ಪುಷ್ಟಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಈ ಅಂಕವು ಹೃದಯವಿದ್ರಾವಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಂಕವು ಮುಗಿದೊಡನೆಯೇ ಶೋಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಉಲ್ಲಾಸಗೊಳಿಸಲು ಸುಧಾಕಾರನಿಗೂ ಅವನ ಯಜಮಾನನಾದ ಭಟನಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಹಾಸ್ಯರಸಯುಕ್ತವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆಯೂ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭರತನು ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೋದ ವಿಚಾರವೇ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ವ್ರದಲೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಭಾಸನು ಮುಖ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅವುಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ರೀತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮುಗ್ಧಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

अयममरपतेः सखा दिलीपो रघुरयमत्र भवानजः पिता मे ।

किमभिगमनकारणं भवद्भिं सहवसने समयो ममापि तत्र ॥ (1)

ಸೀತಾಪಹರಣವು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಯಾವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಮನೋಜ್ಞವಾದ ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ರಾವಣನ ಕೋರಿಕೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಅವನ ಸೋದರಮಾವನಾದ ಮಾರೀಚನು ಸುವರ್ಣಮೃಗದ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ರಾಮನ ಪರ್ಣಶಾಲೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿದಾಡುತ್ತಾನೆ. ವೈದೇಹಿಯು ಅದನ್ನು ತನಗೆ ತಂದುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ. ರಾಮನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಾವಲಿಟ್ಟು ತಾನು ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ಮಾರೀಚನು ಬಹುದೂರ ರಾಮನನ್ನು ಸೆಳೆದೊಯ್ದು ಕೊನೆಗೆ ರಾಮಬಾಣದಿಂದ ಗಾಯಹೊಂದಿ ಹಾ ಸೀತೆ ! ರಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ! ಎಂದು ಕೂಗಿ ಹತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸೀತೆಯು ಆ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾಮನಿಗೆ ಆಪತ್ತು ಸಂಭವಿಸಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅವನಿಗೆಂದಿಗೂ ಆಪತ್ತು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಾನೂ ಅಣ್ಣನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸೀತೆಯು ಕುಪಿತಳಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ಮನಬಂದಂತೆ ದೂಷಿಸಿ ಅವನು ದುರುದ್ದೇಶದಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದುದಾಗಿ ಹಳಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ಸಮಯವನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ ರಾವಣನು ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಸನ್ಯಾಸಿಯ ವೇಶದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೀತೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ಸೀತಾಪಹರಣದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೇ ಬೇರೆ. ಸೀತಾಪಹರಣವು ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ಅಂಕವು ಆರಂಭವಾದಾಗ ವೈದೇಹಿಯು ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಗುಡಿಸಿ, ಸಾರಿಸಿ, ರಂಗೋಲಿಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿರುತ್ತಾಳೆ.

(1) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 2ನೇ ಅಂಕದ 21ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಮರುದಿನ ದಶರಥನ ಶ್ರಾದ್ಧವು ನೆರವೇರಬೇಕು. ರಾಮನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ಅನ್ಯ ಕಾರ್ಯದ ಮೇಲೆ ಕಳುಹಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ತಾನೂ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಹೋಗಿದ್ದು ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ವೇಳೆಗೆ ಸೀತೆಯು ತಾನು ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಪಾಲನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ತರುಲತೆಗಳಿಗೆ ನೀರೆರೆಯುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ. ಕೆಲವು ಗಿಡಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಕಿ, ಅವಳು ಮತ್ತೆ ಕೊಡದಿಂದ ನೀರನ್ನು ತರಲು ಹೋಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮನಕರಗಿ ರಾಮನು ಯಾರ ಕೈಯು ಕನ್ನಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದರಿಂದಲೂ ಸೋತು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಿತೋ ಅಂಥ ಕೋಮಲೆಯಾದ ಸೀತೆಯು ಬಿಂದಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತರುವ ಆಯಾಸವನ್ನು ಸಹಿಸುವಂತಾಗಿದೆ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿ ಗೋಳಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ನಂತರ ತಾವು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಚಿತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದಶರಥನ ಶ್ರಾದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಹೋಯಿತೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ದುಃಖಪಡುತ್ತಾನೆ. ಭರತನು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಸುವನೆಂದೂ ತಮ್ಮ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ರಾಮನು ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧದಿಂದಲೇ ದಶರಥನು ತೃಪ್ತನಾಗುವನೆಂದೂ ಸೀತೆಯು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಭ್ರಮತಿ ಸಲಿಲಂ ವೃಕ್ಷವರ್ತೆ ಸಫೇನಮವಸ್ತಿತಂ
 ತೃಷಿತ ಪತಿತಾ ನೈತೆ ಕ್ಲಿಷ್ಟಂ ಪಿಬಂತಿ ಜಲಂ ಖಗಾಃ ।
 स्थलमभिपतंत्यार्द्राः कीटा बिले जलपूरिते
 नववलयिनो वृक्षा मूले जलक्षयरेखया ॥ (1)

योऽस्याः करः श्रम्यति दर्पणेऽपि
 स नृति खेदं कलशं वहन्त्याः ।
 कष्टं वनं स्त्रीजनसौकुमार्यं
 समं लताभिः कठिनी करोति ॥ (2)

(1) (2) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 5ನೇ ಅಂಕದ 2 ಮತ್ತು 3ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು

ರಾಮನು ದರ್ವೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸುವ ಫಲಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ನಮ್ಮ ವನವಾಸವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ತಂದೆಯು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ರೋಷ ಮಾಡುವನೆಂದು ದುಃಖಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅವನು ಹೇಳುವ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ನಮ್ಮ ಹೃದಯ ಕರಗಿ ನೀರಾಗುವುದು.

फलानि दृष्ट्वा दर्भेषु स्वहस्तरचितानि नः ।

स्मारितो वनवासं च तातस्तत्रापि रेदिति ॥ (1)

ಸನ್ಯಾಸಿಯ ವೇಶವನ್ನು ಧರಿಸಿ ರಾವಣನು ತಾನೊಬ್ಬ ಅತಿಥಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಬರುವನು. ರಾಮಸೀತೆಯರು ಅವನನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಪಚರಿಸುವರು. ಅವನು ತಾನು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಯಾವ ಆಹಾರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವೆಂದು ರಾಮನು ರಾವಣನನ್ನೇ ಕೇಳುವನು. ಕೆಲವು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ರಾವಣನು ಸೂಚಿಸಿ ನಂತರ ಕಾಂಚನಾಪಾಶ್ವ ಮೃಗವನ್ನು ತಂದು ಅದರ ಮಾಂಸವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಸರ್ವೋತ್ತಮವೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಅಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಕಾಂಚನಾಪಾಶ್ವಮೃಗವು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದು. ನಿನ್ನ ಸೇವೆಗಾಗಿಯೇ ಹಿಮವಂತನು ಮೃಗವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿರುವನು ಎಂದು ರಾವಣನು ರಾಮನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನು ತಾನು ಬರುವವರೆಗೂ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅತಿಥಿಯನ್ನು ಉಪಚರಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿ ಮೃಗವನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವನು. ಭಾಸನು ಮಾಡಿರುವ ಈ ಬದಲಾವಣೆಯೂ ತುಂಬಾ ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ. ರಾಮನೂ, ವೈದೇಹಿಯೂ, ತನ್ನನ್ನು ಬಹಳ ಆದರದಿಂದ ಉಪಚರಿಸಿದರೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆತು ರಾವಣನು ವೈದೇಹಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವನು.

ಭರತನಿಗೆ ಸೀತಾಪಹರಣದ ಸುದ್ದಿಯು ತಿಳಿಯಬರುವಂತೆಯೂ, ಕಿರೀಟಧಾರಣೆಯು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆಗುವಂತೆಯೂ ಭರತನು ಸಪರಿವಾರವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದು ಭಾಸನ ಕಲ್ಪನಾಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

(1) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 5ನೇ ಅಂಕದ 6ನೇ ಶ್ಲೋಕ.

ಇದರಿಂದ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಉಂಟು. ಕರುಣಾರಸವು ಮತ್ತಷ್ಟು ಉಕ್ಕಿ ಹರಿಯಲೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಭರತನಿಗೆ ಸೀತಾಪಹರಣದ ಸುದ್ದಿಯು ತಿಳಿಯುವಂತೆಯೂ ರಾಮನಿಗೆ ಚಿರಪರಿತರಾದ ಮುನಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷ ಉಂಟಾಗಲೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಋಷ್ಯಶ್ರುತಮದಲ್ಲಿ ಅವನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವು ನಡೆಯುವಂತೆಯೂ ಭಾಸನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಡಾಕ್ಟರ್ ಡಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವು ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ನಡೆದುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷತೆಯು ಇರುವುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ತ್ಯಾಗಭೋಗಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಆದರ್ಶವೆನಿಸುವ ರಾಮರಾಜ್ಯವು ಆರಂಭವಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ತಪಸ್ವಿವೃತ್ತಿಗೂ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಸನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿರಬಹುದು.

अन्वास्यमानश्चिरजीवदोषैः कृतघ्नभावेन विडम्ब्यमानः ।

अहं हि तस्मिन् नृपतौ विपन्ने जीवामि शून्यस्य रथस्य सूतः ॥ (1)

ಸುಮಂತ್ರನ ದುಃಖದ ಮಾತನ್ನು - ತಾಯಂದಿರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೀಗೆ-ಹೀಗೆ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ಭರತನಿಗೆ ಸಂಶಯ ಬಂದು ನೀನು ಹಿರಿಯನಾದ ಸುಮಂತ್ರನಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಸುಮಂತ್ರನು ಆಡುವ ಮಾತಿದು. ಹೌದಪ್ಪಾ ನಾನೇ ಆ ನತದೃಷ್ಟ ಸುಮಂತ್ರ. ನಾನಿನ್ನೂ ಸತ್ತಿಲ್ಲ. ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕು/ಜೀವನ ನಡೆಸುವುದು ಎಂಬ ದೋಷವು ನನ್ನನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಿದೆ. ನನ್ನ ಆಫರಾದ ಅನೇಕರ ಮರಣ, ದುಃಖಪಡುವಿಕೆ, ನಾಶ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ನೋಡಬೇಕಾದ ಸೌಭಾಗ್ಯ ನನ್ನದು. ನನ್ನ ರಾಜ ದಶರಥ ತೀರಿಹೋದರೂ ಅವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸದೆ ಬದುಕಿ ಕೃತಘ್ನತೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಲೋಕವು ನನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ರಾಜನಾಗಿದ್ದ ದಶರಥನನ್ನು ಎಲ್ಲಾ

(1) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 3 ಅಂಕದ 15 ಶ್ಲೋಕ

ಕಾಲಕ್ಕೂ ಅನುಸರಿಸಿದವನು ಇಂದು ಮಾತ್ರ ಮರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬದುಕುತ್ತಿರುವನು, ಈತ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಕೃತಘ್ನ. ರಾಜನ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಪ್ರೀತಿ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂದೆಲ್ಲಾ ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವರು.

ಕವಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತ [ಉದಾಹರಣೆ]ಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದ ಅಥವಾ ಖಾಲಿ ಇರುವ ರಥಕ್ಕೆ ಸಾರಥಿಯೇಕೆ ಬೇಕು? ರಥದಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಹೋಗುವವರಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಸಾರಥಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆ. ಹೀಗೆ ನನ್ನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಆಗಿದೆ. ಖಾಲಿ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಾರಥಿ ಕೂತಿರುವ ಹಾಗೆ ನಾನು ಬದುಕಿದ್ದೇನೆ. ಅಂದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುವುದೇನೆಂದರೆ ಸುಮಂತ್ರನಿಗೆ ತನ್ನ ರಾಜನ ಬಗ್ಗೆ ಎಷ್ಟು ನಿಷ್ಠೆ ಇತ್ತು. ಅವನ ಆ ಸಮರ್ಪಣಾ ಅಥವಾ ತ್ಯಾಗ ಬುದ್ಧಿ ಎಷ್ಟಿತ್ತು ಎಂದು. ಹೀಗೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಸಮರ್ಪಣಾ ಬುದ್ಧಿ ಆಗಲಿ, ಸಮಾಜಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಎಷ್ಟು ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದೇವೆ/ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ ಎಂದು ನಮ್ಮ ಆತ್ಮ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವಕಾಶ ನಮಗೆ ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಮುಖಾಂತರ ಸಿಗುತ್ತದೆ.

राज्ये त्वामभिषिच्य सन्नरपतेर्लाभात् कृतार्थाः प्रजाः
 कृत्वा त्वत्सहजान् समानविभवान् कुर्वात्मनः सन्ततम् ।
 इत्यादिश्य च ते तपोवनमितो गन्तव्यमित्येतया
 कैकेय्या हि तदन्यथा कृतमहो निश्शेषमेकक्षणे ॥ (1)

ಈ ಮಾತು ದಶರಥನ ದುಃಖದ ಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುವವ ಮಾತು. ನನ್ನ ಆಲೋಚನೆಯೇ ಬೇರೆಯಾಗಿತ್ತು. ನಿನ್ನನ್ನು ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ

(1) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 2 ನೇ ಅಂಕ 19ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಸದ್ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ನಿನ್ನಂತಹವನು ರಾಜ್ಯದ ರಜನಾಗುವ ಕಾರಣ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಕೃತಕೃತ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಅವರ ಮನದಿಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ನಿನ್ನ ಜೊತೆಗೆ ಜನಿಸಿದ ಸಹೋದರರನ್ನು ಭರತಾದಿಗಳನ್ನು ನಿನ್ನ ಭೋಗ ಭಾಗ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲುದಾರರನ್ನಾಗಿಸು ಎಂದು ನಿನಗೆ ಆದೇಶಿಸಿ ಈ ಅಯೋಧ್ಯೆಯಿಂದ ವನಕ್ಕೆ ತೆರಳಬೇಕೆಂಬ ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪವೇನಿತ್ತೋ ಅದನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಆ ಕೈಕೇಯಿಯು ಹಾಳು ಮಾಡಿದಳು. “ನಾನೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸಿದರೆ ದೈವವು ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸಿತು” ಎಂಬ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಾತು ತನಗೆ ಎಟುಕದಾಯಿತು. ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದಂತಹ ಮಗನನ್ನು ರಾಜನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳೂ ಸಜ್ಜನರಿದ್ದರೂ, ರಾಮನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಪ್ರಜೆಗಳು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರಲ್ಲಿ ಅಸಮಾಧಾನ ಈರ್ಷ್ಯೆ ತಲೆದೋರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಸಮನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಆದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೆ. ನೀನು ಅವರಲ್ಲಿ ಭೇದ ಎಣಿಸಿದರೆ ಅವರೆಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸು ನೊಂದೀತು, ಬೆಂದೀತು. ಮುಂದೆ ಅದು ಬೆಂಕಿ ಹುಟ್ಟಿಸಿತು. ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಆದರ ತೋರಿದಾಗ ಅವರು ನಿನ್ನನ್ನೇ ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಜೀವನದ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯಕನಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಾ ದೇಹ ತೊರೆಯುವ ಆಲೋಚನೆ ನನಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕೈಕೇಯಿ ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದಳು. ಅವಳು ಕೇಳಿದ ಎರಡೇ ಎರಡು ವರಗಳಿಂದ ನನ್ನ ಬದಲು ನೀನೇ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ಅಯ್ಯೋ ವಿಧಿಯ ಬರಹ ಎಷ್ಟು ಘೋರ ! ನಾವು ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಮುಂದಿನ ಆಗು ಹೋಗುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಚಿಂತಿಸದೆ ವರ್ತಮಾನದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಮುಂದೆ ಹೀಗಾಗುವುದು ಎಂದೆಲ್ಲಾ ಚಿಂತಿಸಿ ಇಂದಿನ ದಿನದ ಸೊಗಸನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವುದು ತರವಲ್ಲ. ಫಲದ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನಿಗೇ ಬಿಟ್ಟು ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅವಿರತವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಮುನ್ನಡೆಯೋಣ, ಅತಿಯಾದ ನಿರೀಕ್ಷೆಯು ನಮಗೆ ದಶರಥನಂತೆ ದುಃಖಕ್ಕೆ

ಕಾರಣವಾದೀತು. ಹಾಗಾಗಿ ಎಲ್ಲವೂ ನಾವು ಯೋಚಿಸಿದ ಹಾಗೆಯೇ ನಡೆಯಬೇಕು ಅಥವಾ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸಬಾರದು ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ದಶರಥನು ಆಚಮನ ಮಾಡಿ ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ರಾಮನ ವಿರಹದಿಂದ ಬೆಂದ ದಶರಥನನ್ನು ಸಾಂತ್ವನ ಮಾಡಲು ಅವನ ಪೂರ್ವಜರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಪಿತೃಗಳ ದರ್ಶನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಆಚಮನ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನೇ ಈಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಓ ಇವರು ಇಂದ್ರನ ಗೆಲೆಯ ದಿಲೀಪ ಮಹಾರಾಜರು [ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಸುರರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ ಗೆಲೆತನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವನು.] ಇವರು ರಘು ಮಹಾರಾಜರು ನಮ್ಮ ಪಿತಾಮಹರು. ಇವರು ನಮ್ಮ ತಂದೆ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಅಜ ಮಹಾರಾಜರು. ಅಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದರೂ ಏನಿರಬಹುದು. ಕೇವಲ ನನ್ನ ನೊಂದ ಮನಕ್ಕೆ ಸಾಂತ್ವನ ಹೇಳುವುದಷ್ಟೇ ಉದ್ದೇಶವೇ ! ಹಾಗೇನೂ ಇರಲಾರದು. ನಿಮ್ಮ ಜೊತೆಗೆ ವಾಸ ಮಾಡಲು ಬೇಗ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನೀವು ಬಂದದ್ದೇನೋ ! ನನ್ನ ಅಂತ್ಯ ಸಮೀಪಿಸಿದೆ. ಇನ್ನೇನಿದ್ದರೂ ಪಿತೃಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸವೇ ಹೊರತು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ನೆನಪು ಮಾಡಲೆಂದೇ ಬಂದಿರವರೋ ಏನೋ ಈ ನನ್ನ ಪೂರ್ವಜರು. ಅತಿ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲೇ ಈ ಶರೀರವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವವನಿದ್ದೇನೆ, ನಿಮ್ಮ ಜೊತೆ ವಾಸವನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಡಲೆಂದೇ ನೀವು ಬಂದಂತಿದೆ. ರಾಮನಿಲ್ಲದೇ ದಶರಥನ ಆತ್ಮ ಈ ದೇಹದಲ್ಲೇ ಇರಲು ಒಪ್ಪುತ್ತಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಸಾವು ಸಮೀಪಿಸಿತೆಂಬುದನ್ನು ಅವನ ಪಿತೃಗಳ ಆಗಮನವೆಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಪಿತೃಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ದರ್ಶನ ಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಆಚಮನ ಮಾಡಿಯೇದರ್ಶಿಸುವುದು. ಈ ಒಂದು ಕಥಾ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ದಶರಥನಿಗೆ ಇದ್ದ ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆ ಎಂಥದ್ದು ಮತ್ತು ಪಿತೃಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇದ್ದ ಶ್ರದ್ಧೆ ಹೇಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆಗಲೇ ನಮ್ಮ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಸರಿಯಾಗುವುದು. ಅದನ್ನು ಇದರ ಮೂಲಕ ಕಲಿಯಬೇಕು.

स्वर्गगते नरपतौ सुकृतानुयात्रे

पौराश्रपातसलिलैः अनुगम्य मानः ।

द्रष्टुं प्रयाम्यकृपाणेषु तपोवनेषु

रामाभिधानमपरं जगतः शशांकम् ॥ (1)

ಭರತನು ಸುಮಂತ್ರನ ಜೊತೆ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಕರೆತರಲು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ತೆರಿಳಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಂತ್ರನೊಡನೆ ಭರತನು ಹೇಳುವ ಮಾತಿದು. ತಂದೆಯು ತಮ್ಮ ಪುಣ್ಯದ ಫಲದ ಬಲದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. ನಾನಾದರೋ ಪೌರರ ಕಣ್ಣೀರಧಾರೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದವನಾಗಿ [ಭರತನು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ರಾಜನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಪ್ರಜೆಗಳ ಆರ್ತನಾದವೇ ಅವನನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿದ್ದು] ಉದಾರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ರಾಮನೆಂಬ ಜಗದ ಚಂದಿರನನ್ನು ನೋಡಲು ತೆರಳುತ್ತಿರುವೆನು. ದಶರಥನ ಮರಣವು ರಾಮನ ಗಮನವು ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಜನರ ಹಾಗೂ ಭರತನ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ದುಃಖವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದೆ. ತಂದೆ ತನ್ನ ಪುಣ್ಯದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದೇನೋ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೈದ. ಆದರೆ ನಾವೇನು ಮಾಡಬೇಕು? ಹಾಗಾಗಿ ಜಗದ ಜನರ ಮನಕ್ಕೆ ತಂಪು ಕೊಡುವವನು ಒಬ್ಬ, ರಾತ್ರಿಯ ಚಂದ್ರ. ಎಷ್ಟು ದುಃಖದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಒಮ್ಮೆ ಚಂದಿರನ ಕಂಡ ಕೂಡಲೇ ಆನಂದವಾಗುವುದು. ಪ್ರಕೃತ ನಮ್ಮ ದುಃಖ ಮರೆಯಲು ರಾಮನೆಂಬ ಚಂದ್ರನನ್ನು ದರ್ಶಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡಾ “ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸುಖ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಂತೆ. “सोमवत् प्रियदर्शनः” ಎಂದು. ಅಂತಹ ಜಗದ ಜನರ ತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ರಾಮನ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವೆನು. ಆಕಾಶದಂತೆ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವುದು,

(1) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 4 ಅಂಕದ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕ,

ಮನೋಹರವಾದುದು, ರಾಮನಿರುವ ತಪೋವನ. ಅದೇ ರಾಮಚಂದ್ರನ ಆಗಸ. ಈ ಒಂದು ಭರತನ ಮಾತಿನಿಂದ ರಾಮನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಾವು ಕೂಡಾ ನಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ಸೌಹಾರ್ದಮಯ ಜೀವನವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಜೀವನ ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲರೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಗಮನಿಸುತ್ತಾರೆ.

काले खल्वागता देव्यः पुत्रे मोहमुपागते ।

हस्तस्पर्शो हि मातृणामजलस्य जलांजलिः ॥ (1)

ಈ ಮಾತು ದೇವಕುಲಿಕನದು. ಎಷ್ಟು ಸೊಗಸಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಗಮನಿಸಿ. ಭರತನು ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಅಣ್ಣನನ್ನು ನೆನೆ-ನೆನೆದು ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ. ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಕೌಸಲ್ಯಾದಿ ಅಮ್ಮಂದಿರು ರಾಜರ ಪ್ರತಿಮೆ ಇರುವ ಆ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಬಂದ ಸಮಯ ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ತಾಯಂದಿರ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಮಕ್ಕಳ ಎಲ್ಲಾ ನೋವು ಮರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ತರಹದ ಶಕ್ತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ನೀರು ಸಿಗದೆ ಬಾಯಾರಿ ಬಳಲಿದವನಿಗೆ ನೀರು ದೊರಕಿದಾಗ ಎಷ್ಟು ಆನಂದವಾಗುತ್ತದೆ, ಅಂತಹ ಆನಂದ ಅಮ್ಮನ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಅಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ದಿನವೂ ನೆನೆಗೆ ಅವರ ಮನಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬೇಸರ ತರದೇ ಪ್ರೀತಿ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಗೌರವಿಸಬೇಕು. ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಾಯಂದಿರ ಆತ್ಮೀಯ ಸ್ಪರ್ಶ ಹರಸಲಿ, ಹಾಗಾಗಿಯೇ “ಮಾತೃದೇವೋ ಭವ” ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು.

ಭರತನ ಕಲ್ಪನೆ. ಊರು ಸಮೀಪಿಸಿದಿದಂತೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏನೇನೆಲ್ಲಾ ಆಗಬಹುದು ಎಂದು ಮಾಡುವ ಭಾಗವದು. ಕವಿಯು ಭರತನ ಮೂಲಕ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅರಮನೆಗೆ ಹೋದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಮೊದಲು ಅಪ್ಪನ ಕಾಲಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ

(1) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 3ನೇ ಅಂಕದ 12ನೇ ಶ್ಲೋಕ,

ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅಪ್ಪನು ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ಅತಿಯಾದ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಮೈದಡವಿದಂತೆ ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ. ಭರತನಿಗೆ ಹಿರಿಯರ ಮೇಲಿದ್ದ ಗೌರವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ತಂದೆ-ತಾಯಂದಿರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಅವರ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆಯುವುದು. ಆನಂತರ ಬಹುಕಾಲ ನಂತರ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಸೋದರನನ್ನು ನನ್ನ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರು ತ್ವರಿತವಾಗಿ ನನ್ನನ್ನು ಸುತ್ತವರಿದು ನಿಂತಂತೆ, ಮೂರು ಜನ ಅಮ್ಮಂದಿರು ನನ್ನನ್ನು ಆನಂದಾಶ್ರುವಿನಿಂದ ತೋಯಿಸಿದಂತೆ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ರಾಮಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಎಷ್ಟು ಸುಮಧುರವಾದ ಬಾಂಧವ್ಯ ಇತ್ತೆನ್ನುವುದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಭರತ ಬಂದನೆಂಬ ವಾರ್ತೆ ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಅವರೆಲ್ಲ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲೇ ತ್ಯಜಿಸಿ ಓಡೋಡಿ ಬಂದು ಸುತ್ತವರೆದಂತೆ, ಅಷ್ಟಲ್ಲದೇ ಕೌಸಲ್ಯ, ಸುಮಿತ್ರಾ, ಕೈಕೇಯಿಯರು ತುಂಬಾ ದಿನದ ನಂತರ ಕಂಡ ಮಗನನ್ನು ಮುದ್ದಾಡಿ ಋಷಿಯಿಂದ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುವೆ. ಇದು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಭೇದವೆಣಿಸದೆ ಒಂದಾಗಿ ಕಂಡು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅವರ ವಿಶಾಲ ಗುಣ. ಇನ್ನು ಸೇವಕರಾದರೋ ಇವರು “ರಾಜರಂತೆಯೇ ತುಂಬಾ ದೊಡ್ಡವರಾಗಿದ್ದಾರೆ” ಹೀಗೆ ಬಗೆ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಭರತನನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಆ ಸೇವಕರು ನೃಪಸೂನು ಭರತನನ್ನು ಕಾಲೊತ್ತುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಸೌಮಿತ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಭರತನ ವೇಷವನ್ನು ಅವನಾಡುವ ಬೇರೆ ದೇಶದ ಮಾತನ್ನು ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕೀಟಲೆ ಮಾತನ್ನು ಆಡದೇ ಮಾಡುವಂತೆ ಆಮೇಲೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಬಹುಕಾಲ ಮಾವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಕಾರಣ ಭರತನಾಡುವ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಆ ದೇಶದ ಪದಗಳು ವಾಕ್ಯಗಳು ಬರಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಕೈಕೇಯಿ ದೇಶದ ಪದ್ಧತಿಯ ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಅವನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಅತ್ಯಂತ ಆತ್ಮೀಯತೆಯ ಕಾರಣ ತಮಾಷೆ ಮಾಡಿ ಸುಖಪಡುತ್ತಿರುವನು. ಅವನ ತಮಾಷೆಯ ಮಾತು ಭರತನಿಗೂ ಪ್ರಿಯವೇ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಅವರಲ್ಲಿದ್ದ ಆತ್ಮೀಯತೆ. ಭರತ ನಾನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತಲುಪಿದ ನಂತರ ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಆಗಬಹುದು ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾ ರಥದಲ್ಲಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಕಡೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಭಗವದಿಚ್ಛೆ ಬೇರೇನೇ ಇದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪುರದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಗತ

ಮಾಡಲು ಸರಿಯಾಗಿ ಜನವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದೆಂದರೆ ಭರತನಿಗೆ ಎಲ್ಲರ ಬಗ್ಗೆ ಇದ್ದ ಪ್ರೀತಿ, ಅಭಿಮಾನ, ವಿಶ್ವಾಸ, ಪರಸ್ಪರ ಬಾಂಧವ್ಯ. ಇದನ್ನು ಕವಿ ತುಂಬಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಈಗಿನ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಶಿಸಿಹೋಗುತ್ತಿದೆ ಆಧುನಿಕತೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ನಮ್ಮ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಈ ರೀತಿಯ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಈಗಿನ ಪ್ರಸ್ತುತ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗಿದೆ.

हृदयभाव सकामं यत्कृते शंकसे त्वं ।
 शृणु पितृनिधनं तत् गच्छ धैर्यं च तावत् ।
 स्पृशति तु यदि नीचो मामयं शब्दस्त्वथ ।
 च भवति सत्यं तत्र देहो विशोध्यः ॥ (1)

ಈ ಮಾತನ್ನು ಭರತನ ಮೂಲಕ ಕವಿ ಹೇಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮೃತ ಪೂರ್ವಜರ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಇರುವ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ದಶರಥನ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗಲೇ ಭರತನಿಗೆ ಶಂಕೆ ಬಂದಿತ್ತು. ತಾನು ಊರಿನಿಂದ ಹೊರಡಲು ಕಾರಣವಾದ ಸಂದೇಶದಲ್ಲೂ ಏನಾದರೂ ಕೆಡುಕು ಘಟಿಸಿರಬಹುದೇ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಪಟ್ಟಿದ್ದನು. ಈಗ ನೋಡಿದರೆ ನಿಜವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಹೋ ಮನವೇ ನೀನೇ ಸರಿ, ನಿನ್ನ ಬಯಕೆ ಈಡೇರಿತು. ಏನು ಆಗಬಾರದಿತ್ತೋ ಅಥವಾ ಆಗಬಾರದೋ ಅದನ್ನೇ ನೀನು ಯೋಚಿಸುವುದು, ಅದೇ ಈಗ ಆಗಿಹೋಗಿದೆ. ಯಾವುದನ್ನು ಶಂಕಿಸಿದ್ದಿಯೋ ಅದೇ ನಿಜವಾಗಿದೆ. ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಂದೆ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥರಾದ ಸುದ್ಧಿ ತಿಳಿದು ದೈರ್ಯ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದಿರು. ಅಪ್ಪನ ಮರಣವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಧೀರನಾಗದಿರು. ಆದರೆ

(1) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 3 ಅಂಕದ 9ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಅಪ್ಪನ ಸಾವಿಗೆ ಯಾವ ಈ ನೀಚವಾದ ಶುಲ್ಕವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಕಾರಣವಾಯಿತೋ ಅದು ನನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, ಅಥವಾ ನನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾದರೆ ಈ ನನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏನೋ ನಡೆದಿರಬಹುದೆಂದು ಭರತನ ಅಂತರಾತ್ಮ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಅಪಶಕುನಗಳು ಅದನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಈಗ ಅವನ ಯೋಚನೆ ನಿಜವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಧೈರ್ಯದಿಂದಿರು ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ತನ್ನ ಮನವನ್ನು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಶೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಹಾರಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ “येन प्राणाश्च राज्यं च स्त्री श्लकार्थे विसर्जिताः” ಎಂದು ಅಂದರೆ ಶುಲ್ಕದ ಕಾರಣ ದಶರಥನ ಜೀವನರಥ ಮುರಿದಿದ್ದು ಎನ್ನುವುದು ಭರತನಿಗೆ ಅಲ್ಲೇ ತಿಳಿಯಿತು. ಆ ಶುಲ್ಕವೇನಾದರೂ ನನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾದರೆ ಅದು ನಿಜಕ್ಕೂ ತುಂಬಾ ಬೇಸರದ ಸಂಗತಿ. ತಂದೆಯ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ಸಹಕರಿಸಬೇಕಾದ ಮಗನ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಸಾವು ಬಂದೊದಗಿದರೆ ಗುಣವಂತನಾದ ಭರತನಿಗೆ ದುಃಖದ ಸಂಗತಿ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಆ ಶುಲ್ಕ ಶಬ್ದವು ನನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಈ ದೇಹ ಹಾಳಾದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ದೇಹದ ನಿರ್ಮಲತೆ ಹೊರಟುಹೋದಹಾಗಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಕುರಿತು ಅಪ್ಪನ ಮನ ನೊಂದು ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ್ದಾದರೆ ಕೆಟ್ಟ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ದೇಹವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿಯೋ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದಹಿಸಿಯೋ ಅಂಟಿದ ಪಾಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನನ್ನ ತಾಯಿ ನನ್ನ ಅಭಿಷೇಕದ ಕಾರಣ ಅಪ್ಪನ ಸಾವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾದರೆ ಅದು ನನಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದೇ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಲೇಸೆಂದು ಭರತನ ಭಾವ.

ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಈ ರೀತಿಯ ಭರತನ ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಬಹಳ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಭರತನ ಗುಣಗಳು ನಮಗೆ ಮಾದರಿಯಾಗಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಮನುಷ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ಕುಕೃತ್ಯಕ್ಕೂ ಇಳಿಯುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಕೃತಿಯ ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಭರತನಂತೆ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತ ಜೀವನವನ್ನು ಆದರ್ಶಮಯವಾಗಿ ನಡೆಸೋಣ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಇದು ಈಗಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಬೇಕಾದಂತಹ ಮೌಲ್ಯ ಎಂದು ಅನಿಸುತ್ತದೆ.

अत्र रामश्च सीताच लक्ष्मणश्च महायशाः ।

सत्यं शीलं च भक्तिश्च येषु विग्रहवान् स्थिता । (1)

ಭರತನು ಅಣ್ಣನಾದ ರಾಮನ ಕುಟೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಕಾಡಿಗೆ ಬಂದ ತನ್ನ ಪರಮ ಪ್ರಿಯನಾದ ರಾಮನನ್ನು ನೋಡಲು ಅತಿಯಾದ ಕುತೂಹಲ. ಬಹಳ ದಿನಗಳಾಗಿವೆ, ಅಣ್ಣ, ಅತ್ತಿಗೆ, ತಮ್ಮನನ್ನು ನೋಡಿ. ಆಗ ಸುಮಂತ್ರನು ಅವರನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವನು. ಇಲ್ಲೇ ಇದ್ದಾರೆ ಇವರು ಸೀತಾರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು. ಬಹು ಕೀರ್ತಿವಂತರು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಸತ್ಯ, ಶೀಲ, ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿ ಮೂರು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿದಂತಾಯಿತು. ಎಷ್ಟು ಸುಂದರವಾದ ಮಾತಿದು. ಸತ್ಯದ ಪ್ರತೀಕ ಶ್ರೀರಾಮ, ಅವನೆಂದೂ ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿ ನಡೆದವನಲ್ಲ, ನಡೆಯುವವನೂ ಅಲ್ಲ, ಸೀತಾಮಾತೆ ಸನ್ನಡತೆಯ ಸಂಕೇತ, ಪತಿದೇವರು ಕಷ್ಟ ಅನುಭವಿಸಿದಾಗ ತಾನು ರಾಜಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು ಹೇಗೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಪತಿಯನ್ನೇ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋದವಳು, ತನ್ನ ಮಾತುಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ತನ್ನ ಕೃತಿ ಅಂದರೆ ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಲೋಪವಾಗದಂತೆ ವರ್ತಿಸಿದ ಮಾತೆ ಅವಳು. ಇನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಭಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಹೇಗಿರಬೇಕು, ಏನು ಭಕ್ತಿಯೆಂದರೆ, ಯಾರ ಮೇಲೆ ಭಕ್ತಿ ಇರಬೇಕು, ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ತನ್ನ ನಡವಳಿಕೆಯಿಂದ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಮಹಾತ್ಮ. ರಾಮನ ಮೇಲಿನ ಭಕ್ತಿಯು ಅವನಿಗೆ ಭರತನ ಮೇಲೆಯೇ ಸಂಶಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿಸಿತು. ಅಂತಹ ನಿಷ್ಕಳಂಕ ಕಾಮನೆ ಇಲ್ಲದ ಭಕ್ತಿ ಅವನದು. ರಾಮನ

(1) ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ 4 ಅಂಕದ 4ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಕಾಣುವ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಅವನಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ಅವನು
 ಯುವರಾಜನೂ ಅಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಈ ಮೂರು ಪಾತ್ರಗಳು ಪಾಠ ಕಲಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ
 ಮೂರು ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ. ರಾಮನಂತೆ ಸತ್ಯದ
 ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸದಾ ಪಯಣ, ಸೀತೆಯಂತೆ ಸತ್‌ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಅಥವಾ ಸತ್‌ನಡತೆ,
 ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂತೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ.. ಈ ಮೂರು ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ನಾವು ನಮ್ಮ
 ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡರೆ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ನಾವು
 ಕಾರಣೀಕರ್ತರಾಗಬಹುದು. ಅದೇ ನಮ್ಮ ಜೀವನದ ಅಂತಿಮ ಲಕ್ಷ್ಯ ಆಗಬೇಕು.
 ಅದೇ ಪರಮ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. “ಮೋಕ್ಷ” ದೊರೆಯುವುದು.
 ಕವಿಯ ಈ ರೀತಿಯ ಉನ್ನತವಾದ ಆಶಯಗಳು ನಮಗೆ ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ
 ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ 4

ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕಮ್

ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ
ಕಥೆ, ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ,
ಬದಲಾವಣೆಗಳು- ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ
ನಾಟಕಕಾರನ ಆಶಯಗಳು

ಅಧ್ಯಾಯ 4

ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕಮ್

ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ ಕಥೆ, ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ, ಬದಲಾವಣೆಗಳು- ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ನಾಟಕಕಾರನ ಆಶಯಗಳು

ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕವು ಆರು ಅಂಕಗಳಿರುವ ಕಿರು ನಾಟಕ. ಈ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕವು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡದಿಂದ ಆರಂಭಗೊಂಡು, ಸುಂದರಕಾಂಡದಿಂದ ಮುಂದುವರೆದು, ಯುದ್ಧಕಾಂಡದವರೆಗಿನ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ವರ್ಣನಾತ್ಮಕ ಚಿತ್ರಣವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಭಾಸನ ಕಲ್ಪನಾಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿದ ಒಂದೊಂದು ಪಾತ್ರಗಳು ಜೀವತಳೆದು, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಅನಾವರಣ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಅಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿ ತನ್ನ ವಾಗ್ವಿಲಾಸದ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ಭಾಸನು ತನ್ನ ನಾಟಕ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಓದುಗರಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಾ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಕಥೆಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕವು ಭಾಸನು ರಚಿಸಿರುವ ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಅನುಪ್ರಾಸಕ್ಕೆ, ಶಬ್ದಾಡಂಬರಕ್ಕೆ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಲೀ, ರಸನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಾಗಲೀ, ನಾಟಕದ ವಿನೂತನ ವಸ್ತುಸಂವಿಧಾನಕ್ಕಾಗಲೀ ಮಹತ್ವ ಕೊಡಲಾಗದಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕ ಪಡೆದಂತ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಇದು ಪಡೆಯಲಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಮೂಲರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕ

ಈ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕವು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡದಿಂದ ಆರಂಭಗೊಂಡಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಆ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದ ಕಾಂಡದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನೂ ಹೇಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡವು ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದ ಕಂಡಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ

ಸೀತಾನ್ವೇಷಣಪರಿಕ್ರಾಂತಂ ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರ ಪ್ರಸಾದಿತಂ ।

ಹನೂಮತ್ಸಾತ್ವಿಕಂ ಧ್ಯಾಯೇತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಸುಗ್ರೀವ ಸೌಹೃದಮ್ ॥ (1)

ಎಂಬುದಾಗಿ. ಹೀಗಿರುವ ಈ ಸುಂದರವಾದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡದ ಭಾಗವನ್ನು ಗಮನಿಸೋಣ.

ಸೀತಾಮಾತೆಯ ಅಪಹರಣವಾಗಿದೆ. ಅವಳನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಪಂಪಾಸರೋವರದ ಬಳಿ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ರಾಮನಿಗೆ ದುಃಖ ತಡೆಯಲಾಗದೇ ಬಹು ವಿರಹವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆಗ ಋಷ್ಯಮೂಕ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸುಗ್ರೀವನು ಈ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಗಳಾದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಕಂಡನು. ಇವರನ್ನು ನೋಡಿದ ಈ ಕಪಿಸೈನ್ಯ ಗಂಭೀರದಿಂದ/ಭಯಗೊಂಡ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಜಿಗಿಯುತ್ತಾ ಇತ್ತು. ಆಗ ಸುಗ್ರೀವನು ತನ್ನ ಸಚಿವರೊಡನೆ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿ ಆ ಹನುಮಂತನನ್ನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಇದ್ದೆಡೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಹನುಮಂತನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಬ್ಬರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸುಗ್ರೀವನೆಂಬ ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾಗಿದ್ದ ವಾನರೇಂದ್ರನೊಬ್ಬನಿದ್ದಾನೆ. ಆ ವೀರನು ಅಣ್ಣನ ಉಪಟಳಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ನಿಮ್ಮನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ ಅವನು ಸಂಕಷ್ಟ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಜೊತೆ ಗೆಳೆತನವನ್ನು ಬೆಳೆಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದಾನೆ. ನಾನು ಆತನ ಸಚಿವ ವಾಯುಪುತ್ರ ನೆಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ ಎಂದು ಬಹುವಾಗಿ ಸುಗ್ರೀವನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದ ನಂತರ ರಾಮನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಸುಗ್ರೀವನ ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ನಾವೂ

(1) ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡದ ಮುನ್ನುಡಿ-1

ಆತನನ್ನೇ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದೇವೆ. ಹನುಮಂತ ! ಸುಗ್ರೀವನ ಮಾತಿನಂತೆ ನೀನು ಏನು ಹೇಳುವೆಯೋ ಅದನ್ನು ನಾವು ನಡೆಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದನು. ಆಗ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಹನುಮಂತನು ಸುಗ್ರೀವನ ಕಾರ್ಯವು ಸಂಪನ್ನಗೊಂಡಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ಹೀಗೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾತ್ಮರೇ, ನೀವೇಕೆ ನಮ್ಮ ರಾಜನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ಬಂದಿರಿ, ನೀವು ಯಾರು, ಎಲ್ಲಿಯವರು ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಶ್ರೀರಾಮನ ಇಂಗಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಅರಿತು ನಡೆದ ಎಲ್ಲಾ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊನೆಗೆ ನಾವು ದಿತಿ ಪುತ್ರನಾದ ದನು ಎಂಬ ರಾಕ್ಷನನ್ನು ಕಂಡೆವು. ಅವನು ಪಾಪವಶದಿಂದ ರಾಕ್ಷಸನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನು ಸುಗ್ರೀವನೆಂಬ ದಾನವೇಂದ್ರನೊಬ್ಬ ಇದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಮಹಾಶೂರನು. ಸೀತಾಮಾತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಡುವವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ದಿವ್ಯರೂಪದಿಂದ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದನು. ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಹನುಮಂತನು ಹಾಗಾದರೆ ನಡೆಯಿರಿ ನಾನು ನನ್ನ ನಿಜರೂಪವನ್ನೂ ತಾಳುತ್ತೇನೆ. ರಾಜ ಸುಗ್ರೀವನ ಬಳಿ ಹೋಗೋಣ. ಆತನೂ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ನೀವು ಆತನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ತನ್ನ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಹೆಗಲಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಗ್ರೀವನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿ ಕಪಿರಾಜನನ್ನು ಕಂಡು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಅವರಿಬ್ಬರ ಬಗ್ಗೆ ಹನುಮಂತನು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಬಹು ಸಂತಸದಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನ ಮನಸ್ಸು ಅರಳಿ, ತುಂಬಿ ಬಂದ ಭಯ, ಚಿಂತೆ ಸರಿಯಿತು.

ಸುಗ್ರೀವ ಸುಂದರವಾದ ಮನುಷ್ಯರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಭವ್ಯ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ರಾಮನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದನು. ರಾಮನನ್ನು ನೋಡಿ ಈ ವಾಯುಪುತ್ರನು ನಿಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೇ ಮಹಾತ್ಮ ವಾನರನಾದ ನನ್ನೊಡನೆ ನೀನು ಸಖ್ಯವನ್ನು ಬಯಸುವುದಾದರೆ ಅದು ನನಗಾದ ಉತ್ತಮ ಲಾಭ. ನನ್ನ ಗೆಳೆತನವು ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದರೆ ಇಗೋ ಕೈನೀಡಿದ್ದೇನೆ. ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿ, ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ದೃಢಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಾಗಲಿ ಎಂದನು. ಆಗ ಸುಗ್ರೀವನ ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾಮನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅವನ ಕೈಯನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ ಹಿಡಿದನು. ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ

ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಆಲಂಗಿಸಿಕೊಂಡನು. ನಂತರ ಶೂರನಾದ ಹನುಮಂತನು ಎರಡು ಕಾಷ್ಠಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಿದನು. ಜ್ವಲಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪುಷ್ಪದಿಂದ ಅರ್ಚಿಸಿ ರಾಮಸುಗ್ರೀವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಂದಿರಿಸಿದನು. ಆಗ ಶ್ರೀರಾಮನೂ ಸುಗ್ರೀವನೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಮಿತ್ರರಾದರು. ನಂತರ ಕೂತು ಸಂತಸದಿಂದ ಇರುವಾಗ ಸುಗ್ರೀವನು ತನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ರಾಮನು ಸಖಾ ! ಉಪಕಾರವೇ ಮಿತ್ರನಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದ ಪ್ರಯೋಜನ. ಇದನ್ನು ನಾನು ಬಲ್ಲೆ. ನಿನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ ವಾಲಿಯನ್ನು ನಾನು ಸಂಹರಿಸುವೆನು ಎಂದು ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಿದನು. ನಂತರ ರಾಮನು ತನ್ನ ಸಂಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಾಗ ಸುಗ್ರೀವನೂ ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಅನ್ವೇಷಿಸಿ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಮಾತು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಹೇ ಮಹಾಬಾಹು ಶೋಕಿಸಬೇಡ. ನಿನ್ನ ಮಡದಿಯನ್ನು ತಂದೊಪ್ಪಿಸುವೆನು, ಹೋ ಆಕೆಯೇ ಮೈಥಿಲಿಯಾಗಿರಬೇಕು, ಶ್ರೀರಾಮ ಕ್ರೂರಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಒಬ್ಬ ಯುವತಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಒಯ್ಯುವುದನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದೆನು. ಅವಳು ರಾಮ ! ಲಕ್ಷ್ಮಣ! ಎಂದು ಕರುಣ ಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು. ಸರ್ಪಿಣಿಯಂತೆ ಅವಳು ಅವನ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆಗ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದೆವು. ಆಕೆ ನಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಉತ್ತರಿಯದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಎಸೆದಳು. ಅದನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಎಂದು ತರಿಸಿ ತೋರಿಸಿದನು. ಆಗ ಆ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ದುಃಖಿತಪ್ಪನಾದ ರಾಮನು ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳಲು ಆರಂಭಿಸಿದನು. ದುಃಖದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಆತ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಬಹು ಅದ್ಭುತವಾದ ಮತ್ತು ಉದಾತ್ತವಾದ ಮಾತದು.

नाहं जानामि केयूरे, नाहं जानामि कुंडले ।

नूपुरे त्वभाजानामि नित्यं पादाभिवंदनात् ॥ (1)

(1) ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಕಾಂಡ 6 ನೇ ಸರ್ಗದ 22ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಅಂದರೆ ಅಣ್ಣ ಈ ಕೇಯೂರ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ನಾನು ಕಂಡವನಲ್ಲ. ನನಗೆ ಇವುಗಳ ಗುರುತಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾಲಂದಿಗೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಅತ್ತಿಗೆಯವೇ ಹೌದು. ನಿತ್ಯವೂ ಪಾದಗಳಿಗೆ ವಂದಿಸುವಾಗ ನೋಡಿದ್ದೇನೆ ಎಂದನು. ಆಗ ರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇ ವಾನರೇಂದ್ರ ಈ ದುಃಖವನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡಿದ ರಾಕ್ಷಸನು ಎಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವನು? ಅವನಿಗಾಗಿ ಸಕಲ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಅವನು ಮೈಥಿಲಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಅತ್ಯಂತ ರೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತಾನೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಆ ನನ್ನ ವೈರಿಯು ಎಲ್ಲಿರುವನೆಂದು ಹೇಳು, ಈ ಕ್ಷಣವೇ ಅವನನ್ನು ಯಮನಬಾಯಿಗೆ ದೂಡುವೆನು ಎಂದು ಬಹು ರೋಷದಿಂದ ನುಡಿದನು. ನಂತರ ಸುಗ್ರೀವನು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಸಂತೈಸಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಹೇ ವಾನರೇಂದ್ರ ನಿನ್ನ ಈ ಹಿತಕರವಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ತಿಳಿಯಾಗಿದೆ. ನೆಮ್ಮದಿ ಸಿಕ್ಕಂತಾಗಿದೆ. ಈ ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನಂಥ ಆಪದ್ಭಾಂಧವ ದುರ್ಲಭ. ಮೈಥಿಲಿಯನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಬೇಕು. ದುರಾತ್ಮನೂ, ಕ್ರೂರನೂ ಆದ ರಾವಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲೇಬೇಕು. ಈ ನಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಸಂಕೋಚವಿಲ್ಲದೇ ನನಗೆ ಹೇಳು. ಆಗ ಸುಗ್ರೀವನು ತನ್ನ ದುಃಖದ ಕಾರಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ವಾಲಿಯನ್ನು ವಧಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಆಗ ಶ್ರೀರಾಮನು ವಾಲಿವಧೆಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡುವನು. ನಂತರ ಸುಗ್ರೀವನು ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ವೈರತ್ವ ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು ಎಂದು ವಿವರವಾಗಿ ಮಾಯಾವಿಯ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ನಂತರ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸಪ್ತಸಾಲುಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನು. ನಂತರ ವಾಲಿಸುಗ್ರೀವರ ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಯುದ್ಧ ಮಾಡು-ಮಾಡುತ್ತಾ ವಾಲಿಯದ್ದೇ ಮೇಲುಗೈ ಆಗತೊಡಗಿತು. ಸುಗ್ರೀವನು ಬಲಶಾಲಿಯಾದರೂ ಕುಗ್ಗಿದನು. ನಂತರ ದಶದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲೂ ನೋಡಲಾರಂಭಿಸಿದ. ಅದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ ರಾಮ ತನ್ನ ಬಾಣವನ್ನು ವಾಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೂಡಿದ ವಾಲಿಯ ಎದೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸೀಳಿಬಿಟ್ಟಿತು. ಆ ಆಘಾತಕ್ಕೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಉರುಳಿದನು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಾಲಿಯು ರಾಮನನ್ನು ನಿಂದಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದನು. ನಂತರ ಶ್ರೀರಾಮನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ನೀಡಿ ಕೊನೆಗೆ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನೂ ಕೇಳಿದನು. ನಂತರ ವಾಲಿಯ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ತಾರೆಯು ರಣಶೈಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ

ವಾಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ದುಃಖಿತಪ್ಪಳಾಗಿ ವಿಲಾಪಿಸುತ್ತಿರಲು ಹನುಮಂತನು ಆಕೆಯನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಆಕೆಯನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ವಾಲಿಯೇ ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ಕರೆದು ನಿನ್ನ ಮುಂದಿನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ತಮ್ಮನಿಗೆ ಬೋಧಿಸಿ ಅಂತಿಮ ಉಸಿರನ್ನು ಎಳೆದು ವೀರಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ವಾಲಿಯ ಎದೆಯಿಂದ ಬಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದು ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಮಗನಾದ ಅಂಗದನು ತಂದೆಯ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಭಿವಂದನೆ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಮುಗಿದ ನಂತರ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವ ಮತ್ತು ತಾರೆಯರಿಗೆ ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಸರ್ವರೂ ಸೇರಿ ಬಹಳ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಅಭಿಷೇಕವಾದ ನಂತರ ಪ್ರಸವಣಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರ ವಸತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇಬ್ಬರೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನು ನೋಡಲಾರದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾದ ನಂತರ ಕೆಲವು ದಿನಗಳು ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂತಸದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ರೀವನು ಮುಳುಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಃಪುರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಮನಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹನುಮಂತನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:-

कर्ता दाशरथेः प्रीतिमाज्ञायां किं सज्यसे ।

कामं खलु शरैः शक्तः सुरासुमहेरणान् ॥ (1)

ಹೇ ಮಹಾರಾಜ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಸಂತಸದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಳುಗಿದ್ದೀಯಲ್ಲ, ಶ್ರೀರಾಮನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆದಷ್ಟು ತ್ವರಿತದಿಂದ ಮುಗಿಸಬೇಕು. ಸುಮ್ಮನೆ ಕಾಲಹರಣ ಬೇಡ ಎಂದು

(1) ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡದ 26ನೇ ಸರ್ಗ 22ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸವಣಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಅಣ್ಣನ ದುಃಖವನ್ನು ನೋಡಲಾರದೆ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮರೆತು ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಸುಗ್ರೀವನ ಮೇಲೆ ಕೋಪಗೊಂಡು ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಿಷ್ಕಿಂದೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸುಗ್ರೀವನ ಬಳಿ ಕೋಪದಿಂದ ಹೇ ವಾನರಾಧಿಪತಿ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮರೆತಿದ್ದೀಯ, ಅಣ್ಣನ ಜೊತೆಗಿನ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿ ತರುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀಯ, ಯಥಾ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸೀತಾಸ್ವೇಷಣೆಗೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸದಿದ್ದರೆ ಪರಿಣಾಮವು ಅನ್ಯಥಾ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಗದರಿಸಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ. ಆಗ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಈ ಕೋಪವನ್ನು ನೋಡಿ ಹೆದರಿ ತಾರೆಯು ನಾನು ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ, ನೀನು ಕೋಪಗೊಳ್ಳಬೇಡ, ಸಮಾಧಾನ ಪಡೆದುಕೋ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನದ ಮಾತಿನಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ನಂತರ ಸುಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ಕಂಡು ಕಪೀಶ್ವರನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಂದಾದ ಭಯವು ಸರಿಯಿತು. ನಂತರ ಸುಗ್ರೀವನು ಹೀಗೆಂದನು.

प्रनष्टा श्रीश्च कीर्तिश्च कपिराज्यं च शाश्वतम् ।

रामप्रसादात् सौमित्रे पुनः प्राप्तमिदं मया ॥ (1)

ಸೌಮಿತ್ರಿ! ಶ್ರೀರಾಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಇದೆಲ್ಲವೂ ನನಗೆ ಲಭಿಸಿದೆ. ನಾನು ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಶ್ರೀರಾಮನ ಈ ಸಹಾಯದ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನೆಪಮಾತ್ರ. ರಾಮನು ತನ್ನ ತೇಜೋಬಲದಿಂದಲೇ ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ರಾವಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವನು. ಯಾವ ವೀರನು ಒಂದೇ ಬಾಣದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಹಾಸಾಲವೃಕ್ಷವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಕೊರೆದು ಸೀಳಿದನೋ ಆ ಮಹಾಪುರುಷನಿಗೆ ಯಾರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಏನಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ? ಆದರೂ ಸಹಾಯವನ್ನು ನಾನು ಮಾಡಲು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ತ್ವರಿತವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯುವೆ

(1) ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡದ 36ನೇ ಸರ್ಗದ 5ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಎಂದಾಗ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಹೇ ಸುಗ್ರೀವ ಕಠೋರವಾಗಿ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿದನು. ಅದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ ನನ್ನನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸು. ಸೀತಾನ್ವೇಷಣೆಗೆ ತಯಾರು ಮಾಡಿಕೋ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ನಂತರ ಸುಗ್ರೀವನು ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಚಿವನಾದ ಹನುಮಂತನನ್ನು ನೋಡಿ ಹೀಗೆಂದನು. “ಆಂಜನೇಯ ನನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸಕಲ ವಾನರ ಬಲವನ್ನೂ ಬರಮಾಡು, ಮಹೇಂದ್ರ, ಹಿಮವಂತ, ವಿಂದ್ಯ, ಕೈಲಾಸ, ಮಂದರ, ಹೀಗೆ 5 ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಕಪಿಗಳು ಬರಲಿ, ಆನೆಯಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಅಂಜನ ಗಿರಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಮಹಾಕಪಿಗಳು ಬರತಕ್ಕದ್ದು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಪಿ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೂ ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸು, ಇಂದಿನಿಂದ 10 ದಿನಗಳೊಳಗಾಗಿ ಬಂದು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೇರದಿದ್ದರೆ ಆ ದುರಾತ್ಮರಿಗೆ ಮರಣ ದಂಡನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗುವುದು ಇದು ನನ್ನ ಆಜ್ಞೆ ! ನಿನ್ನ ಆಜ್ಞೆ ಮಹಾರಾಜ ಎಂದು ಆಂಜನೇಯ ಸಹಸ್ರಾರು ಕಪಿ ದೂತರನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಸುಗ್ರೀವಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಸಮಸ್ತ ಕಪಿ ವೀರರೂ 10 ದಿನಗಳೊಳಗಾಗಿ ಬಂದು ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ನಗರವನ್ನು ಸೇರಿದರು. ನಂತರ ಬಂದ ವಾನರರೆಲ್ಲರೂ ಬಂದು ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ನಂತರ ಸುಗ್ರೀವ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಜೊತೆಗೆ ಬಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಾನರರು ಸುಗ್ರೀವನಂತೆಯೇ ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಗಳಾಗಿ ರಾಮನ ಎದುರು ನಿಂತರು. ಆ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಬಲು ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ನಂತರ ಸೀತಾನ್ವೇಷಣೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಏನೇನು ಸಿದ್ಧತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾಮನು ಬಹು ಹರ್ಷಗೊಂಡನು. ನಂತರ ಸರ್ವ ಕಪಿಸೈನ್ಯದ ನಾಯಕರುಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ರಾಜನಾದ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿ ವಂದಿಸಿದರು. ಸೇನಾನಿಗಳಾದ ಕೆಲವು ನಾಯಕರು ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಸಂದರ್ಶಿಸಿ ಕೈಮುಗಿದು ತಮ್ಮ ಆಗಮನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿದರು. ನಂತರ ಸುಗ್ರೀವನು ಈ ಕಪಿಸೈನ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಪರಿಚಯಿಸಿಕೊಂಡನು. ನಂತರ ಸುಗ್ರೀವ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಕುರಿತು ಎಲೈ ವಾನರೋತ್ತಮರೇ ! ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ಗಿರಿ, ನದೀ ತೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಥಾನುಕೂಲವಾಗಿ ಬಿಡಾರ ಮಾಡಿಸಿರಿ, ಎಂದು ಆದೇಶಿಸಿ ಕಪಿಸೇನೆಯ ಬಲವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದನು. ಸೇನಾಬಲವನ್ನು ನೋಡಿ, ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಪರಂತಪನಾದ

ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇ ರಾಮ ! ನಮ್ಮ ಈ ಸೇನೆಯ ಬಲವೆಷ್ಟೆಂದರೆ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಭೀಮವಿಕ್ರಮರೂ ದೈತ್ಯ ದಾನವರಂತೆ ಭೀಕರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥರು. ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ವಿಖ್ಯಾತರಾದವರು. ಶ್ರಮವನ್ನೇ ಇವರು ಎಣಿಸಿದವರಲ್ಲ. ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿರೋ ಕಾರ್ಯ ನಿಶ್ಚಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಸ್ಸೀಮರು ಎಂದೆಲ್ಲಾ ಪರಿಚಯಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಅವರ ಸಾಹಸವನ್ನು ಕೇಳಿ ಬಹು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಹಾಗಾದರೆ ತಡವೇಕೆ? ಬೇಗ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹಂಚು. ಸರ್ವರೂ ಕಾತುರತೆಯಿಂದ ಇದ್ದಾರೆನಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸರ್ವರನ್ನೂ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಸಿದನು. ಕಪಿ ಸೇನೆಯು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿದ ನಂತರ ಸುಗ್ರೀವನು ಸಮಸ್ತ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲೂ ಒಂದೊಂದು ಸೇನೆಯನ್ನು ಕಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ “ವಿನತ” ಎಂಬ ಸೇನಾ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು ಸೇನೆಯೊಂದಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. “ನೀಲ ಹನುಮಂತ-ಮುಂತಾದವರನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸುಷೇಣಾದಿ ವಾನರರನ್ನು ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶಿತಿಬಲಿ ಇನ್ನುಳಿದ ವಾನರರನ್ನು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹನುಮಂತನನ್ನು ಕರೆಸಿ ಸುಗ್ರೀವನು ಸಂದೇಶವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಪೂರ್ಣ ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ತನ್ನ ಅಂಗುಲೀಯಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಾಮನ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದದಕ್ಕೆ ಕುರುಹು ಎಂದು ಹೇಳಿ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಗಳಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಎಲ್ಲರೂ ಸಿದ್ಧಗೊಂಡು ಆಯಾ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ. ಎಷ್ಟು ಹುಡುಕಿದರೂ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದಾಗ ಹನುಮಂತ, ಅಂಗದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ವಿಷಾದಪಡುತ್ತಾ ಸುಗ್ರೀವನ ಬಳಿ ಹೋಗುವುದೇ ಸೂಕ್ತವೆಂದು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಸಂಪಾತಿಯ ಆಗಮನ. ಅವನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇವರ ದುಃಖೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ನಂತರ ಜಟಾಯುವಿನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ವಾನರರು ತಿಳಿಸುವುದು ನಂತರ ಸಂಪಾತಿಯು ಸುಪಾಶ್ವನಿಂದ ಸೀತಾದೇವಿಯು ಇರುವ ಸ್ಥಳವು ನನಗೆ ತಿಳಿಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಪೂರ್ವ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ನಿಶಾಕರನ ಭವಿಷ್ಯವಾಣಿಯಂತೆ ಸಂಪಾತಿಗೆ ಪುನಃ ರೆಕ್ಕೆಗಳು ಬರುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಸೀತಾದೇವಿಯ ಸ್ಥಾನ ಎಲ್ಲಿ ಎಂದು ಗೊತ್ತಾದ ವಾನರರು ಸಮುದ್ರೋಲ್ಲಂಘನವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅಂಗದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಎಲ್ಲಾ ಕಪಿಗಳೂ ನಾನು ಇಷ್ಟು ಹಾರಬಲ್ಲೆ ಎಂದು ತಮ್ಮ

ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿರಾಶೆಯಿಂದ ಕುಳಿತ ಹನುಮಂತನಿಗೆ ಜಾಂಬವಂತ ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಏನು ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿವು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಅವನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ ನಂತರ ಸಂತಸಗೊಂಡು ಸಮುದ್ರೋಲ್ಲಂಘನಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಲಂಕೆಗೆ ಹಾರಿ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೀತಾಮಾತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಅಭಿವಾದಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಥೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿ ಆದಷ್ಟು ಬೇಗ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಬರುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಲಂಕಾದಹನ ಮಾಡಿ ಪುನಃ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ನಡೆದನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಂತಸಗೊಂಡು ಶ್ರೀರಾಮನು ಹನುಮಂತನನ್ನು ಆಲಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಅಲ್ಲಿನ ರಕ್ಷಣಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಗೆ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ತ ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾವಣನು ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆಗ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆ ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಗ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ವಿಭೀಷಣ ಸರ್ವರಿಗೂ ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ವಿಭೀಷಣನಿಗೂ ಪ್ರಹಸ್ತನಿಗೂ ವಾಗ್ವಾದ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಚಿತನೂ ವಿಭೀಷಣನ ವಿರುದ್ಧವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಎಲ್ಲರ ಮೇಲೆ ಬೇಸರಗೊಂಡು ರಾವಣನ ಆಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಬರುತ್ತಾನೆ. ಬಂದು ಈ ಕಪಿ ಸೇನೆಗೆ ಸೇರಲು ಇಚ್ಛಿಸಿ ತನ್ನ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಶ್ರಯವನ್ನರಿಸಿ ಬಂದ ವಿಭೀಷಣನಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಮ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಆ ರಾವಣನ ಬಗ್ಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿ ಲಂಕೆಯನ್ನು ತಲುಪಬೇಕು ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಸಮುದ್ರರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಸಮುದ್ರರಾಜ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

अवलेपः समुद्रस्य न दर्शयति यत् स्वयम् ।

प्रशमश्च क्षमा चैव अर्जवं प्रियवादि ता ॥ (1)

(1) ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಮಾಯಣದ ಯುದ್ಧಕಾಂಡದ 21ನೇ ಸರ್ಗ 14ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಆಗ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಕೋಪವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಭಯಭೀತನಾದ ಸಮುದ್ರರಾಜ ಕ್ಷಮೆಯಾಚಿಸಿ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡಲು ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಲಂಕಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರದ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಂಕೆಯನ್ನು ತಲುಪುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀರಾಮನು ವಾನರ ಯೋಧರಿಗೆ ಲಂಕೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಲು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀರಾಮನು ಕಪಿನಾಯಕರೊಂದಿಗೆ ಸುಮೇರಾದ್ರಿ ಪರ್ವತವನ್ನು ಏರಿ ಲಂಕಾಪುರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ವಿಸ್ಮಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಅದೇನೇ ಆಗಲಿ, ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ರಾವಣ ಸುಗ್ರೀವರ ಮಧ್ಯೆ ಯುದ್ಧ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಅಂಗದ ರಾಯಭಾರಿಯಾಗಿ ರಾವಣನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹೇ ರಾವಣ ಸತ್ಕಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೀನೇ ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ತಂದು ಒಪ್ಪಿಸಿದರೆ ನೀನೇ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ವಿಭೀಷಣನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಶ್ರೀರಾಮನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ತಲುಪಿಸಿದ. ಕೋಪಗೊಂಡ ರಾವಣನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೊಳ್ಳಿ, ವಾನರರಿಂದ ಆವರಿಸಿದ ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಆರಂಭಗೊಂಡಿತು. ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದುರ್ದರ್ಷ, ನಿಶುಂಭ, ಸುಷೇಣರ ಶಿರಶ್ಚೇದವಾಯಿತು. ರಾತ್ರಿಯಾಯಿತು. ರಾವಣನ ಮಗ ಇಂದ್ರಜಿತ್ ಮಾಯಾಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಾಗಪಾಶದಿಂದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಒಂದೆಡೆ, ಶೋಕ. ಹೀಗಿದ್ದಾಗ ಗರುಡನು ನಾಗಪಾಶದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆಗೊಳಿಸಿದನು. ಎಲ್ಲರೂ ಸಂತಸಗೊಂಡು, ಶಪಥ ಕೈಗೊಂಡು ಘೋರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಮಹಾನ್ ಯುದ್ಧವೇ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಹನುಮಂತ, ಅಕಂಪನನನ್ನು ಮತ್ತು ಧೂಮ್ರಾಕ್ಷನನ್ನು, ಅಂಗದ ವಜ್ರದಂಷ್ಟ್ರನನ್ನು, ನೀಲ ಪ್ರಹಸ್ತನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ವಧೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸ್ವತಃ ರಾವಣನೇ ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಮೊದಲು ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಜೊತೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದನು. ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗಿ ಬಿದ್ದನು. ನಂತರ ಕೋಪಗೊಂಡ ರಾಮನು ರಾವಣನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಹತಾಷನಾದ ರಾವಣನು ಕುಂಭಕರ್ಣನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಆಗ ಅಂಗದನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಕುಂಭಕರ್ಣನ ವಧೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಮರಣ ವಾರ್ತೆ ಕೇಳಿದ ರಾವಣನು ಶೋಕಾವಿಷ್ಣನಾಗಿ ಏನೂ ಮಾಡಲಾರದೆ ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ಬೇರೆಲ್ಲಾ ರಾಕ್ಷಸ ವೀರರು ಬಂದು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರಾರೂ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಕಂಪನ, ಯೂಪಾಕ್ಷ, ಶುಂಭ, ನಿಶುಂಭ, ಪ್ರಜಂಘ ಹೀಗೆ ಹಲವು ರಾಕ್ಷಸರ ವಧೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಇಂದ್ರಜಿತನು ಮಾಯಾಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮಾಯ ಸೀತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವಳ ವಧೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಬಹುವಿಧವಾದ ಕುತಂತ್ರದಿಂದ ರಾಮನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸೋಲಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಂತರ ಕುತಂತ್ರವೆಂದು ತಿಳಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಕ್ರೋಧಗೊಂಡು ಇಂದ್ರಜಿತನನ್ನು ವಧೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ರಾವಣನಿಗೆ ಇನ್ನೂ ವಿಲಾಪ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಾರ್ತೆಗಳನ್ನು ನೆನೆಯುತ್ತಾ ಅತಿಶಯವಾದ ಕೋಪ ರಾವಣನಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇರುವ ಸಮಸ್ತ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಸುಗ್ರೀವನು ವಿರೂಪಾಕ್ಷನನ್ನು ವಧೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂಗದನು ಮಹಾಪಾಶ್ವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ತ ರಾಮ-ರಾವಣರಲ್ಲಿ ಘೋರ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ರಾವಣನನ್ನು ಮೂರ್ಛೆ ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ರಾಮನ ರಥದ ಧ್ವಜವನ್ನು ಉರುಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಆಯಾಸದಿಂದ ಮೈಮರೆಯುವ ರಾವಣನು ನೋಡಿ ಅವನ ಸಾರಥಿ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ರಥವನ್ನು ಸಾಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಆದಿತ್ಯಹೃದಯವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಶಕ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಏನೋ ಎಂಬಂತೆ ರಾವಣನ ಶಿರಶ್ಚೇದವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮತ್ತೆ ಇನ್ನೊಂದು ತಲೆಯ ಅವಿರ್ಭಾವವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಕೋಪಗೊಂಡ ಶ್ರೀರಾಮನು ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ರಾವಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ರಾವಣನ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಯ ನಂತರ ವಿಭೀಷಣನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹನುಮಂತ ರಾಮನ ವಿಜಯ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಸೀತೆಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಸೀತೆಯನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸೀತೆಯನ್ನು ನಿಷ್ಕರವಾಗಿ ನಿಂದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ದುಃಖಗೊಂಡ ಸೀತೆ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಯು ದಹಿಸದೇ ಹಾಗೆಯೇ ಮೇಲೆತ್ತುವುದು ನಂತರ ಸೀತೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ

ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಹೋಗುವ ಸಲುವಾಗಿ ಪುಷ್ಪಕ ವಿಮಾನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸಮೇತನಾಗಿ ವಿಭೀಷಣ ಸುಗ್ರೀವಾದಿಗಳೊಡನೆ ವಿಮಾನವನ್ನು ಏರಿ ಸೀತಾಮಾತೆಗೆ ವಿವಿಧ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಯನ್ನು ತಲುಪುತ್ತಾರೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಭರದ್ವಾಜ ಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ವನವಾಸದ ಎಲ್ಲಾ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಎಲ್ಲರ ಮಹದಾಸೆಯಂತೆ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಶ್ರೀರಾಮನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಆದರ್ಶ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಈ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥಾಸಾರಾಂಶ.

ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ

ಶ್ರೀ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಕಾಂಡ, ಸುಂದರಕಾಂಡ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಕಾಂಡಗಳ ಕಥಾಭಾಗಗಳು ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ವಾಲಿಯ ವಧೆ, ಸುಗ್ರೀವನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಸೀತಾನ್ವೇಷಣೆ, ರಾವಣ ಕುಂಭರಾಕ್ಷಸರ ವಧೆ, ಲಂಕಾದಹನ, ಸೀತಾಮಾತೆಯ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ. ಅಗ್ನಿಶುದ್ಧೆಯಾದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವುದು, ರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಇವು ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಂಶಗಳಾಗಿವೆ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವಾನರರು ನರರಂತೆ ಕೆಲವರು ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠರು [ಹನುಮಂತ ಇತ್ಯಾದಿ] ಕೆಲವರು ಧರ್ಮಭೀರುಗಳು [ಸುಗ್ರೀವ ಇತ್ಯಾದಿ] ಮತ್ತೆ ಉಳಿದವರು ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ ಹೊಂದಿದವರಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಂಜನೇಯನು ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುವಾಗ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು-

सहि राज्यात् परिभ्रष्टः कृतवैरश्च वालिना ।

हृत दारो वने त्यक्तः भ्रात्रा विनीकृतो भृशम् ॥ (1)

(1) ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣ. ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡ. ಸರ್ಗ 4, ಶ್ಲೋಕ 27

ಅಂದರೆ ಹನುಮಂತನು ಹೇಳುವನು. ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೆ ಸುಗ್ರೀವನೂ ಕೂಡಾ ಅಣ್ಣನಾದ ವಾಲಿಯೊಡನೆ ವೈರವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯಬ್ರಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವಾಲಿಯು ಸುಗ್ರೀವನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಕಾಡಿಗೆ ಅಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಸೂರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ಸುಗ್ರೀವನು ನಿಮಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವನು ಎಂದೆಲ್ಲಾ ಸುಗ್ರೀವನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ರಾಮನು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ವಾಲಿನಂ ತಂ ವಧಿಷ್ಯಾಮಿ ತವ ಭಾರ್ಯಾಪಹಾರಿಣಮ್ ।

ಅಮೋಘಾಃ ಸೂರ್ಯಸಂಕಾಶಾಃ ಮಮೈತೇ ನಿಶಿತಾಃ ಶರಾಃ ॥ (1)

ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಾಮನು ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಂತೆ ವೀರನೂ, ಪ್ರೇಮನಿಧಿಯೂ ಆದ ರಾಮನಲ್ಲಿ ಶೌರ್ಯಾದಿ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಗೆ ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ರಾಮನ ಪಾತ್ರವು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮುಗ್ಧಗೊಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸೀತಾದೇವಿಯ ಪಾತ್ರವು ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ. ವಾಲಿಯ ಪಾತ್ರವೂ ರಾವಣನ ಪಾತ್ರವೂ ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ. ವಾಲಿ ರಾವಣರ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಕವಿಯು ತೋರಿಸಿರುವನಾದರೂ, ಸಕಲ ದುರ್ಗುಣಗಳಿಗೂ ನೆಲೆ ಎಂದು ಅವನು ರೂಪಿಸಿಲ್ಲ. ವಾಲಿಯು ರಾಮನು ಹೇಳಿದ ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ತನ್ನ ಪಾಪಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಟ್ಟು, ಸುಗ್ರೀವನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿ ತನ್ನ ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತಹ ಚಿನ್ನದ ಹಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಅಂಗದನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಹತನಾಗುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಮನಕರಗುತ್ತದೆ. ವೀರನಾದ ತಾನು ರಾಮಬಾಣದಿಂದ ಹತನಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವಾಗ ಅಂತಹ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತಾರೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರೆಲ್ಲರೂ ನೋಡಕೂಡದೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ಯಲು ವಿಮಾನವು ಬಂದಿತೆಂದು ಅವನು ಹೇಳಿದಾಗ ಅವನ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಕ್ಕಾಗಿ ಬೆರಗಾಗಿ ಅವನ ಪಾತಕಗಳನ್ನು ಮರೆತು, ವಿಮಾನವು ಬರುತ್ತದೆ?

(1) ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣ. ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡ. ಸರ್ಗ 5, ಶ್ಲೋಕ 27

ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂದ ಪಾತಕಿಯೂ ಶುದ್ಧನಾಗುವನೆಂದು “पश्चात्तापेन शुद्धते” ಎಂದು ಸುಂದರಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳೇ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ರಾವಣನು ಸೀತಾಪಹರಣ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸೀತಾದೇವಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಶಪಿಸಿದಾಗ ಅವನು ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಆ ಪತಿವ್ರತೆಯ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸಿ ದೇವದಾನವರನ್ನೆ ಗೆದ್ದ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಕೂಡ ಅದರ ಪ್ರಭಾವವು ಮೆರೆದುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಸ್ವಗತ ಭಾಷಣ ಮಾಡುವನು. ಸ್ನಾನದ ವೇಳೆಯು ಸಮೀಪಿಸಿತು ಎಂದು ತಿಳಿದೊಡನೆಯೇ ಅವನು ಮನೆಗೆ ತೆರಳುವನು. ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆಯ ಆ ಸ್ನಾನವು ಪೂಜಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ನಡೆದಿರಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ದೂತವಧೆಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ವಿಭೀಷಣನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೋಪವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹನುಮಂತನನ್ನು ಅರಮನೆಯಿಂದ ಅಟ್ಟಿಸಿಬಿಡುವನು. ಅಶೋಕವನವೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ. ರಾವಣನ ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿಯಾದ ಮಂಡೋದರಿಯೂ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಿಯೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಹೂಗೊಂಚಲುಗಳನ್ನು ಕೀಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವಂತೆ. ಅ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ಪ್ರೀತಿ ಅಶೋಕವನದಲ್ಲಿ ಇತ್ತು. ರಾವಣನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಮುಂದಾದಾಗ ತನ್ನ ಅನುಚರನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿಸೀತೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲದೆಯೇ ಸುಮ್ಮನೆ ರಥವನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋಗುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಸೀತಾದೇವಿಯೂ ಶೃಂಗಬೇರಪುರದಿಂದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಅದು ಆಗದೆ ವನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಸುಮಂತ್ರನು ಶೃಂಗಬೇರಪುರದಿಂದ ರಥದಿಂದ ಇಳಿದು ಅಯೋಧ್ಯಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಶಿರಸಾ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಏನನ್ನೋ ಹೇಳಲು ಹೊರಟರು. ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಿಚಾರವನ್ನು ಬಹಳ ಯೋಚಿಸಿದರೂ ಅವನು ಹೇಳುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ತುಟಿಗಳು ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಕಂಠವು ಸ್ತಂಭಿತವಾಯಿತು. ಆದ ಕಾರಣ ಅವರು ಏನನ್ನು ಹೇಳದೆಯೇ ವನಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ದುಃಖದಿಂದ ದಶರಥನು ಮೂರ್ಛಿತನಾಗುವನು. ಯಾವ ಮಾತುಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಷ್ಟು ದುಃಖಕರವಾದ

ಸಂದೇಶವನ್ನು ಭಾಸನು ಇಲ್ಲಿ ಮೌನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮಾತನಾಡಿದರೆ
 ಅಭಾಸವಾಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳು ಮೌನವನ್ನವಲಂಬಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ
 ಶಕ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಕವಿಗಳಿಗೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ ಮೂರು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ
 ಕವಿಯು ಈ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಹನುಮಂತನು
 ರಾವಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಸಮಾನಮನಸ್ಕನಂತೆ ಏನಯ್ಯ ರಾಜ ನಿನಗೆ ಕುಶಲವೋ? ಎಂದು
 ಕೇಳಿದಾಗ ರಾವಣನು ಮೌನದಿಂದ ಇರುವುದು ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ.
 ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಮಾಯಾ ಶಿರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸೀತಾದೇವಿಯು ವಧಾಕೃತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ
 ರಾವಣನನ್ನು ನಿಂದಿಸದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಇರುವುದು ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ
 ಕ್ರೌರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅವನನ್ನು ನಿಂದಿಸಲು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ಮಾತುಗಳೂ
 ಸಾಲುವಂತಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸೀತಾದೇವಿಯ ಮೌನವು ಹೃದಯವಿದ್ರಾವಕವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿ
 ಶುದ್ಧೆಯಾದ ಸೀತಾದೇವಿಯು ಒಂದು ಮಾತನ್ನೂ ಆಡದೆಯೇ ಮೌನದಿಂದಿರುತ್ತಾಳೆ.
 ರಾಮನ ಸಂಶಯವಾಣಿಯು ಹೊರಟ ಬಳಿಕ ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಸೀತೆಯು
 ಮೌನದಿಂದ ಇರುತ್ತಾಳೆ. ಹೀಗೆ ಸೀತಾದೇವಿಗೆ ಮೌನ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದು
 ಕವಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ದೇವಿಯು ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ
 ಮೌನದಿಂದಿರುವ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಎಷ್ಟು ಹೊಗಳಿದರೂ ಸಾಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಿನ
 ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಳದು ಮಾತುಗಳಿಗೆ ನಿಲುಕದ ಮನೋಭಾವ. ತನ್ನ ಪತಿಯು ತನಗಾಗಿ
 ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಹನುಮಂತನಿಂದ ಕೇಳಿದಾಗ ದೈವಕ್ಕೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಕರುಣೆಯೇ
 ಇಲ್ಲ. ಕರುಣೆ ಇದ್ದರೆ ನನ್ನ ಪತಿಗೆ ಇಂತಹ ದುಃಖ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ
 ಎಂದು ಹೇಳುವಳು. ಸೀತೆಯು ಹನುಮಂತನನ್ನು ಕಂಡು ಮಂಗಳಕರನೇ ನನ್ನ
 ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಕೇಳಿ ಆರ್ಯಪುತ್ರನಿಗೆ ಶೋಕಪಾರವಶ್ಯವುಂಟಾಗದೆ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ
 ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸು ಎಂದು ಹೇಳುವಳು. ಅಂತಹ ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಸಾಧ್ವಿಯು ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ
 ಮಾಡುವ ದಾರುಣ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೊದಗಿದುದು ದುಃಖಕರವಾದ ಸಂಗತಿ. ಅಗ್ನಿಶುದ್ಧೆಯಾದ
 ಬಳಿಕ ಅಗ್ನಿದೇವನು ರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಬಂದಾಗ ದೇವಿಯು ಯಂತ್ರದ
 ಬೊಂಬೆಯಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುವಳು. ರಾಮನಿಗೆ ಮಣಿಯುವುದೂ ಇಲ್ಲ.
 ಜಯವಾಗಲೆನ್ನುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಮೌನವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು, ಮೌನವಾಗಿಯೇ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ

ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಮತ್ತೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಕೂಡ ಮೌನದಿಂದಲೇ ಇರುತ್ತಾಳೆ. ಮೌನವನ್ನು ಸದುಪಯೋಗಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಅದ್ಭುತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ವಾಲಿಯನ್ನು ವಧಿಸುವುದಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡುವನು. ಸುಗ್ರೀವನು ವಾಲಿಯನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವನು. ತಾರೆಯು ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಬೇಡಿಕೊಂಡರೂ ಕೇಳದೆ ಸಮುದ್ರಮಥನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಸುರರನ್ನು ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿ ವಾಸುಕಿಯನ್ನು ದರದರನೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಅವರನ್ನೂ ಬೆರಗು ಮಾಡಿದ ಶೂರನು ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿ ಅವಳನ್ನು ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ವಾಲಿಯು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬರುವನು. ಸುಗ್ರೀವ ವಾಲಿಯು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವರು.

युक्तं भो ! नरपतिधर्मास्थितेन युद्धे मां छलयितुमक्रयेण राम ।

वीरेण व्यपगतधर्मसंशयेन लोकानां छलमपेनतु मुद्यतेन ॥ (1)

ನಂತರ ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ವಾಲಿಯು ಮೋಸದಿಂದ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ ಎಂದು ರಾಮನನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವನು. ನಂತರ ವಾಲಿಯು ಹತನಾಗುವನು. ಬಳಿಕೆ ಶ್ರೀರಾಮನು ವಾಲಿಗೆ ಕರ್ಮಾಂತರಗಳನ್ನು ಮಾಡೆಂದು ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿ, ಸುಗ್ರೀವನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧತೆ ಮಾಡುವಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಹೇಳುವನು.

ಎರಡನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯು ರಾಮನನ್ನು ನೆನೆದುಕೊಂಡು ಅಶೋಕವನದಲ್ಲಿ ಕಾಯುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಹನುಮಂತನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಪಂಜುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವ ರಾವಣನನ್ನು

(1) ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ 1ನೇ ಅಂಕದ 17ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ನೋಡಿ ಹನುಮಂತನು ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಏರಿ ಮರೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನೊಡನೆ ಪ್ರೇಮಾಲಾಪ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ರಾವಣನನ್ನು ಸೀತಾದೇವಿಯು ಧೂಷಿಸುವಳು. ದೇವದಾನವರನ್ನು ಗೆದ್ದ ತಾನೂ ಕೂಡ ಆ ಪತಿವ್ರತೆಯ ರೋಷ ಭೀಷಣವಾದ ಶಾಪದ ನುಡಿಗಳಿಂದ ಚಕಿತನಾದುದನ್ನೇ ರಾವಣನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅವಳ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ಘನತೆ ಗಾಂಭೀರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದ ವೇಳೆಯು ಸಮೀಪಿಸಿದೆ ಎಂದು ಕೇಳಿ ಅವನು ಅರಮನೆಗೆ ಹೊರಡುವನು. ಆನಂತರ ಹನುಮಂತನು ಸೀತೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ತಾನು ರಾವಣನ ಕಡೆಯ ರಾಕ್ಷಸನಲ್ಲ ಎಂದೂ, ರಾಮನ ಕಡೆಯವನೆಂದೂ ಹೇಳುವನು. ಸೀತಾವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ರಾಮನಿಗೆ ಹೇಳಲು ಹಿಂತಿರುಗುವುದಕ್ಕೆ ಹನುಮಂತನು ಅಪ್ಪಣೆ ಬೇಡುವನು. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಕುಲದ ವರ್ಣನೆಯೊಂದಿಗೆ ರಾಮಚರಿತೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸೀತೆಗೆ ನಾನು ಮಾಯಾರಾಕ್ಷಸನಲ್ಲವೆಂದು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿ ವಿಶ್ವಾಸ ತುಂಬುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು.

इक्ष्वाकु कुलदीपेन सन्थाय हरिणात्वहम् ।

प्रेषितस्त्वद्धिचित्यर्थं हनुमान् नाम वानरः ॥ (1)

ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಕುಲದ ಪ್ರದೀಪನಾದ ಭಗವಾನ್ ರಾಮನು ವಾನರರೊಂದಿಗೆ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮನ್ನು ಹುಡುಕಲು ನನ್ನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಾನು ಆ ಹನುಮಂತನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ವಾನರನು ಎಂದು ಹೇಳುವನು.

ಮೂರನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನಿಂದ ಅಶೋಕವನದ ನಾಶವೂ, ಅಕ್ಷರ ಕುಮಾರನ ಮರಣವೂ ನಡೆಯುವುದು. ಹನುಮಂತನು ಹಿಂತಿರುಗಲು ಇಂದ್ರಜಿತುವು

(1) ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ 2ನೇ ಅಂಕ 20 ಶ್ಲೋಕ

ಹೊರಡುವನು. ಹನುಮಂತನು ರಾವಣನನ್ನು ನೋಡಲು ಕುತೂಹಲ ಪಡುತ್ತಿರುವ ಅವನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಇಂದ್ರಜಿತುವಿಗೆ ಸೆರೆ ಸಿಕ್ಕುವನು. ರಾಕ್ಷಸರು ತನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕರೆತಂದಂತಹ ಹನುಮಂತನನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಹಾವಳಿಯು ಈ ಕಪಿಯಿಂದಲೇ ನಡೆಯಿತೆಂಬುದನ್ನೇ ರಾವಣನು ನಂಬಲಾರದೆ ಹೋದನು. ವಿಭೀಷಣನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ನಂಬಿಕೆ ಇಲ್ಲ. ವಿಭೀಷಣನೇ ನೋಡಿಬಂದಿದ್ದಾನೆಯೇ, ಅದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ನಂಬಲಾರದೇ ಹೋದನು. ಕೊನೆಗೆ ಹನುಮಂತನು ಯಾರೆಂಬುದನ್ನು ಅವನನ್ನೇ ಕೇಳು ಎಂದು ರಾವಣನಿಗೆ ವಿಭೀಷಣನು ಹೇಳುವನು.

अञ्जनायां समुत्पन्नः मारुतस्यौरस सुतः ।

प्रेषितो राघवेणाहं हनुमान् नाम वानरः ॥ (1)

ತನ್ನ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಹನುಮಂತನು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ “ರಾಮಶಾಸನವನ್ನು ಕೇಳಿ” ಎನ್ನುವನು. ರಾವಣನು ಕೋಪದಿಂದ ರಾಮಶಾಸನವೆಂದನೆ? ಈ ವಾನರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿ ಎನ್ನುವನು. ದೂತವಧೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ನಿಷಿದ್ಧಕಾರ್ಯವೆಂದು ವಿಭೀಷಣನು ತಿಳಿಸುವನು. ಹನುಮಂತನು ಗುಹೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕರೂ, ಶಂಕರನನ್ನು ಮೊರೆಹೋದರೂ, ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಹೋದರೂ ಬಿಡದೆ ತನ್ನ ಬಾಣದಿಂದ ರಾವಣನನ್ನು ತುಂಡು ತುಂಡು ಮಾಡಿ ಯಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದಾಗಿ ರಾಮನು ಹೇಳಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ವಿಭೀಷಣನು “ಹನುಮಂತನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ ರಾಕ್ಷಸೇಂದ್ರ ನೀನು ಸನ್ಯಾಸಿವೇಷದಿಂದ ಹೋಗಿ ರಾಮನನ್ನು ಕಾಂಚನಮೃಗವನ್ನು ತರಲು ಕಳುಹಿಸಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ಮೋಸದಿಂದ ಕದ್ದು ತಂದೆ ಎನ್ನುವನು. ಆಗ ರೋಷದಿಂದ ರಾವಣನು ವಿಭೀಷಣನನ್ನು ನೀನು ಶತ್ರು ಪಕ್ಷದ ಕಡೆಯವನು ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಕೊನೆಗೆ ಹನುಮಂತನನ್ನು ಕುರಿತು ಪೌರುಷವಿದ್ದರೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ರಾಮನಿಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು

(1) ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ 3ನೇ ಅಂಕದ 15ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಹೇಳಿ ಆನಂತರ ಅವನನ್ನು ಅಟ್ಟಿಬಿಡುವಂತೆ ತನ್ನವರಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವನು. ವಿಭೀಷಣನು ರಾವಣನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳುವನು. ಅವನು ರಾಮನ ಕಡೆಯವನಾದ ಅವನನ್ನೂ ಅಟ್ಟಿ ಬಿಡುವಂತೆ ರಾವಣನು ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವನು. ವಿಭೀಷಣನು ನಾನೇ ಲಂಕೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋಗುವನು. ಮತ್ತು ವಿಭೀಷಣನು ರಾಮನ ಸಖ್ಯೆ ಬೆಳೆಸಲು ಸಜ್ಜಾಗುತ್ತಾನೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಭೀಷಣ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

शासितोहं त्वया राजन् ! प्रयामि न च दोषवान् ।

त्यक्त्वा रोषं च कामं च यथा काम्यं तथा कुरु ॥ (1)

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ಸಮುದ್ರದ ಬಳಿಗೆ ರಾಮನು ಬಂದನು. ವಿಭೀಷಣನು ರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಶರಣಾಗತನಾಗುವನು. ರಾಮಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಬಹುದು ಎಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ಸಮುದ್ರರಾಜನು ಬಂದು ರಾಮನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ದಾರಿಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳುವನು. ಸೇತುಬಂಧನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ರಾಮನು ಮತ್ತು ಅವನ ಕಡೆಯವರಿಗೆ ದಾರಿ ಕೊಡುವುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳುವನು. ರಾಮನೂ ಅವನ ಕಡೆಯವರೂ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಿ ಲಂಕೆಯನ್ನು ಸೇರುವರು. ವೇಷ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಂತಹ ರಾವಣನ ಕಡೆಯ ಇಬ್ಬರು ಗೂಢಚಾರರನ್ನು ಹಿಡಿದು ವಾನರರು ಅಟ್ಟಿಬಿಡುವರು. ಅಂತಹ ಗೂಢಚಾರರು ಮತ್ಯಾರಾದರೂ ಇರಬಹುದೆಂದು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಸಂಶಯಿಸಿ ರಾಮನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ವಿಭೀಷಣನು ರಾಮ ಏತಕ್ಕೆ ಚಿಂತೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ರಾಮನು ಹೀಗೆನ್ನುತ್ತಾನೆ.

त्वदागमनादेव सिद्धमस्मत्कार्यम् ।

सागर तरणे लंकायो नाधिगम्यते॥ (2)

(1) ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ ಅಂಕ 3, ಶ್ಲೋಕ 26

(2) ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ 4ನೇ ಅಂಕದ ರಾಮನ ಮಾತು

ಅಂದರೆ ನಿನ್ನ ಆಗಮನವೇ ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವು ಸಂಪನ್ನಗೊಳ್ಳುವ ಸೂಚನೆ.
ಆದರೆ ಈ ಸಾಗರವನ್ನು ದಾಟಲು ಯಾವ ಉಪಾಯವು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗ
ವಿಭೀಷಣನು

यदि मार्गं नददाति, समुद्रे दिव्यमस्त्रम्

विस्रष्टु मर्हति देव ॥ (1)

ಅಂದರೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಒಲಿದು ಸಮುದ್ರರಾಜ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ.
ಆಗ ದಿವ್ಯವಾದ ಅಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಡಲು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೀಗೆ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ
ಸಮುದ್ರರಾಜನೇ ರಾಮನ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಆತನಿಗೆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ದಾರಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ.
ರಾವಣನ ಗೂಢಚಾರರು ಆದ ಶುಕ-ಸಾರಣರೂ ವಾನರರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ
ಆ ವಿಚಾರ ವಿಭೀಷಣನಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿ ರಾಮನಿಗೆ ವಿಚಾರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ
ಉದಾರವಂತನಾದ ರಾಮನು ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲದೇ ದೂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅವರ
ಮೂಲಕ ರಾವಣನಿಗೆ ಯುದ್ಧದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಐದನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ರಾಮಪೀಡಿತನಾದ ರಾವಣನು ಸೀತಾದೇವಿಯ ಬಳಿಗೆ
ಹೋಗಿ ತಾನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಾಗಿ ಹೇಳುವನು. ಅದು ಮಂದರ
ಪರ್ವತವನ್ನೇ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಂತೆ ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ಸೀತಾದೇವಿಯು ಹೇಳುವಳು.
ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸನೊಬ್ಬನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಮಾಯಾಶಿರಸ್ಸನ್ನು ತಂದು ತೋರಿಸುವರು.
ಸೀತಾದೇವಿಯು ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗುವಳು. ಅವಳು ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದ ಎದ್ದೊಡನೆ
ರಾವಣನು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿ ತನ್ನನ್ನು ವರಿಸುವಂತೆ ಹೇಳುವನು. ಸೀತಾದೇವಿಯು
ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಾ ತನ್ನನ್ನು ವಧೆ ಮಾಡುವಂತೆ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಳು. ಆಗ ರಾವಣನು
ಇಂದ್ರಜಿತುವು, ರಾಮಲ್ಪಣರನ್ನೂ ಕೊಂದನು. ಇನ್ಯಾರು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವರು

(1) ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ 4ನೇ ಅಂಕದ ವಿಭೀಷಣನ ಮಾತು

ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ರಾಮ, ರಾಮ ಎಂದುಕೊಂಡು ರಾಕ್ಷಸನೊಬ್ಬನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವನು. ಕಲಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇದು ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ. ರಾವಣನು ಕೋಪದಿಂದ ಏನದು ರಾಮನು, ರಾಮನು ಎಂದೆಯೇ ಎಂದು ಘರ್ಜಿಸುವನು. ಆಗುಂತಕನು ರಾವಣನ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ರಾಮನು ಇಂದ್ರಜಿತುವನ್ನು ಕೊಂದನೆಂದು ಹೇಳುವನು. ರಾವಣನು ಮೂರ್ಛಿತನಾಗಿ ಬೀಳುವನು. ರಾವಣನು ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದ ಎದ್ದ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರಜಿತುವನ್ನು ನೆನೆಸಿಕೊಂಡು ಹಲುಬುತ್ತಾ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮೂರ್ಛಿತನಾಗಿ ಆಕ್ರೋಶಭರದಲ್ಲಿ ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಕೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಎಂದು ತನ್ನ ಸೇವಕನ ಮಾತಿಗೆ ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಲಂಕೆಗೆ ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವ ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ರಥವನ್ನು ಏರಿ ಹೊರಟುಹೋಗುವನು.

ಆರನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ರಾವಣನ ವಧೆಯಾದ ನಂತರ ಸೀತಾದೇವಿಯು ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವಳು. ಅವಳು ಪರಿಶುದ್ಧಳೆಂದು ಹೇಳಿ ಅವಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ರಾಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವನು. ತಾನು ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಜನರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಗೋಚರಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ರೀತಿ ಮಾಡಿದುದಾಗಿ ರಾಮನು ಹೇಳುವನು. ಅಗ್ನಿಯು ಕೋರಿಕೆಯಂತೆ ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿ ಸೀತಾದೇವಿಯೊಡನೆ ತೆರಳಿ, ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಅವಳೊಡನೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವರು.

ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರಗಳು:-

ಶ್ರೀರಾಮ:- ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರಾಜಕುಮಾರನಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಸರ್ವಗುಣ ಸಂಪನ್ನನಾದವನು. ಪಿತೃವಾಕ್ಯಪರಿಪಾಲಕನೆಂದರೆ ಶ್ರೀರಾಮನು ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಾಮನ ಚಿತ್ರಣ ತುಂಬಾ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ. ಪಿತೃವಾಕ್ಯದಂತೆ ಸೀತಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣಸಮೇತನಾಗಿ ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಚಿತ್ರಕೂಟವೆಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಂದರವಾದ ಕುಟೀರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ

ರಾವಣಾಸುರನಿಂದ ಮಾಯಾ ಜಿಂಕೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ನಂತರ ಶ್ರೀರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ವಾಲಿಯವಧೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ರಾಮನೇ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ರಾಜನಾಗಿ ಘೋಷಿಸಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಅಂಗದನನ್ನು ರಾಜಕುಮಾರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಸೀತಾನ್ವೇಷಣೆಯ ಕಾರ್ಯ ಮುಂದುವರೆಯಿತು. ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವಾಗ ಗೊತ್ತಾದ ವಿಚಾರವೇನೆಂದರೆ ಲಂಕಾಧಿಪತಿಯಾದ ರಾವಣಾಸುರನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು. ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ಆಂಜನೇಯನನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ, ಆತನಿಗೆ ಅಂಗುಲೀಯಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

अनेन त्वां हरिश्रेष्ठ चिह्नेन जनकात्मजौ ।

मत्सकाशादनुप्राप्तमनुद्विग्नानुपश्यति ॥ (1)

ಹೇ ವಾನರೋತ್ತಮ ಈ ಗುರುತಿನಿಂದ ನೀನು ಯಾರೆಂಬುದನ್ನು ಜನಕಪುತ್ರಿಯು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಳು. ನೀನು ನನ್ನ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದವನೆಂದರಿತು ಅಂಜಿಕೆ ಇಲ್ಲದೆ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಣುವಳು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಶ್ರೀರಾಮನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ದೈವೀಶಕ್ತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀರಾಮನ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಸುಂದರವಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮೂಲರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.

समुद्र इव गाम्भीर्यो धैर्येण हिमवानिव ।

विष्णुना सदृशो वीर्ये सोमवत् प्रियदर्शनः ॥ (2)

(1) (2) ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಕಾಂಡದ 44ನೇ ಸರ್ಗ 13, 17ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಲಕ್ಷ್ಮಣ:- ದಶರಥ ಮತ್ತು ಸುಮಿತ್ರಾದೇವಿಗೆ ಜನಿಸಿದ್ದ ಸುಪುತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮಣ. ಸೋದರ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಎಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಪ್ರೀತಿ-ಭಕ್ತಿ ಇವನಿಗೆ. ರಾಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ರಾಮ ಎಂದು ನಮಗೆ ಕೇಳಿದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಎಂದು ನೆನಪಾಗಲೇ ಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಬಾಂಧವ್ಯ ಅವರಿಬ್ಬರದು. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಹೊರಗಡೆ ನಿಂತ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಾಣ. ಏನೇ ಮಾಡಿದರೂ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿರಬೇಕು. ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಮನಿರಬೇಕು. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಉತ್ತಮ ಸಹೋದರನಾದನು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುವಾಗ, ತಾನೂ ರಾಮನೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಯಜ್ಞಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಮಾರೀಚ ಸುಬಾಹು ಇಬ್ಬರೂ ಬಂದರು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅವರನ್ನು ತಡೆದರು. ಬಾಣ ಹೂಡಿ, ಶ್ರೀರಾಮ ಸುಬಾಹುವನ್ನು ವಧಿಸಿದನು. ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಮಾರೀಚನನ್ನು ಓಡಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀರಾಮನ ಪ್ರತಿ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತಾನೆ.

ಹನುಮಂತ:- ಹನುಮಂತನು ವಾಯುವಿನ ಮಗ ಎಂದು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಹನುಮಂತನು ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ಎಂದು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಯಾವಾಗ ಶ್ರೀರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೆ ಹನುಮಂತನ ಭೇಟಿಯಾಯಿತೋ ಆಗ ಇವನ ಮೃದು ಮತ್ತು ಸ್ಪಷ್ಟ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಬಹು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಹನುಮಂತನ ಬಗ್ಗೆ ರಾಮನು ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

नानृग्वेद विनीतस्य न यजुर्वेद धारिणः ।

न सामवेद विदुषः शक्यमेवं प्रभाषितम् ॥ (1)

नूनं व्याकरणं कृत्स्नं अनेन बहुधाशृतं ।

बहुव्याहरतानेन न किञ्चिदपशब्दितम् ॥ (2)

(1) (2) ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ ಕಾಂಡದ 3ನೇ ಸರ್ಗದ 28, 29ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಅಂದರೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ವೇದ ತಿಳಿಯದಿರುವವನಿಗೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮಾತನಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ವ್ಯಾಕರಣಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಹನುಮಂತ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಈತ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ದೊಡ್ಡವನಾದವನು. ಋಷಿಗಳ ಶಾಪದಿಂದ ಇವನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಇವನಿಗೆ ಮರೆತುಹೋಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಲಂಕಾನಗರಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರೋಲ್ಲಂಘನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಮಯ ಬಂದಾಗ ಜಾಂಬುವಂತ ಇವನಿಗೆ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ನೆನಪು ಮಾಡಿದನು. ನಿನ್ನ ಬಲ, ಬುದ್ಧಿ, ತೇಜಸ್ಸು ಪ್ರಪಂಚದ ಇನ್ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿದೆ. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಹನುಮಂತ ನೂರು ಯೋಜನ ದಾಟಲು ಬೇಕಾದ ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದು ನಿಂತನು, ಅಷ್ಟಾದರೂ ಅವನ ವಿನಯ ಮಾತ್ರ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ನಂತರ ಅಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಜೇಷ್ಠರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ನಾನು ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಕಂಡೇ ಬರುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಎಲ್ಲರ ಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಹಾರಿ ಲಂಕೆಗೆ ಹೋದನು. ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಭೇಟಿ ಮಾಡಿ, ಲಂಕೆಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಮರಳಿ ಬರುತ್ತಾನೆ. ರಾಮಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಾದ ನಂತರ ರಾಮನ ಬಂಟನಾಗಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆ ನಿಂತನು. ರಾಮನೆಡಿಗಿನ ಹನುಮಂತನ ಭಕ್ತಿ ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದು.

ಬದಲಾವಣೆಗಳು- ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ನಾಟಕಕಾರನ ಆಶಯಗಳು

ಭಾವರಸಪುಷ್ಪಿಯಲ್ಲಾಗಲಿ, ಪಾತ್ರರಚನಾಕೌಶಲದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಸಂವಿಧಾನ ವೈಖರಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ಈ ನಾಟಕವು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕವನ್ನು ಹೋಲುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ನಾಟಕವು ಅವಿಮಾರಕವೂ, ಕವಿಯ ಆರಂಭ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಚಿದರೂ ಬಹುಷಃ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಇತರ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿರುವ ಅದ್ಭುತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕವಿಯು ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ.

ರಾಮಾಯಣದಂತಹ ಅದ್ಭುತ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಆರಿಸಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಭಾಸನು ನಾಟಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರೆದನೆಂದ ಮೇಲೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುತ್ತದೆಯೇ? ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಸೊಗಸನ್ನು ತುಂಬಿದ್ದಾನೆ. ಘಟನೆಗಳು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಓಡುತ್ತವೆ. ಹನುಮಂತನು ಲಂಕಾನಗರವನ್ನು, ರಾಮನು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಬಗೆಗಳು ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ. ಸೀತಾದೇವಿಯ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಚಿತೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ರಾಮನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಾಗ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ದೇವಿಯ ಸೌಶೀಲವನ್ನು ತಿಳಿದು ಆರ್ಯನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿರುವ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಧರ್ಮಸ್ನೇಹಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಡೋಲಾಯ ಮಾನವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ.

ವಿಜಾಯ ದೇವ್ಯಾ: ಶೌಚಂ ಚ ಶ್ರುತ್ವಾಚಾರ್ಯಸ್ಯ ಶಾಸನಂ ।

ಧರ್ಮಸ್ನೆಹಾಂತರೇ ನ್ಯಸ್ತಾ ಬುದ್ಧಿರ್ದೇಲಾಯತೇ ಮಮ । (1)

ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿರುವ ಸೇತುಬಂಧನ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ತರದೆ ಕವಿಯು ಅದನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಸಮುದ್ರರಾಜನ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ಸಮುದ್ರವು ರಾಮ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ದಾರಿಕೊಡುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹನುಮಂತನು ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಕಂಡಾಗ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮುದ್ರಿಕಾ ಪ್ರಧಾನವು ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ ಇಂದ್ರಜಿತುವಿಗೆ ಸೆರೆಸಿಕ್ಕುವಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಗೌರವದಿಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದುದಾಗಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿದೆ. ಆದರೆ ಭಾಸನು ರಾವಣನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಹನುಮಂತನೇ ಇಂದ್ರಜಿತುವಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದುದಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ರಾವಣನು ಸೀತಾಪಹರಣ ಮಾಡಿದನೆಂಬುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಸಹಾನುಭೂತಿ

(1) ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕ 6ನೇ ಅಂಕದ 23ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಸಂಪನ್ನನಾದ ಕವಿಯು ಅವನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನೂ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ರಾವಣನಂತಹ ದುಷ್ಟಪಾತ್ರವೂ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷವಾಗುವಂತೆ ಜೀವಕಳೆಯನ್ನು ತುಂಬಿದ್ದಾನೆ. ಸೀತಾದೇವಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಶಪಿಸಿದಾಗ ಅವನು ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಆ ಪತಿವ್ರತೆಯ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸಿ ದೇವದಾನವರನ್ನೆ ಗೆದ್ದ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಕೂಡ ಅದರ ಪ್ರಭಾವವು ಮೆರೆದುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಸ್ವಗತ ಭಾಷಣ ಮಾಡುವನು. ಸ್ನಾನದ ವೇಳೆಯು ಸಮೀಪಿಸಿತು ಎಂದು ತಿಳಿದೊಡನೆಯೇ ಅವನು ಮನೆಗೆ ತೆರಳುವನು. ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆಯ ಆ ಸ್ನಾನವು ಪೂಜಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ನಡೆದಿರಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿರುವ ಅದ್ಭುತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಮೌನದ ಸದುಪಯೋಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ರೀವನ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮೂಡಿಸಿ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಭೀಷಣನ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀರಾಮನ ಅಭಿಷೇಕವನ್ನೂ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ನಾಟಕದ ಹೆಸರು “ಅಭಿಷೇಕ” ಎಂಬುದು ಅನ್ವರ್ಥವಾಗಿದೆ. ನೂರಾರು ಸರ್ಗಗಳ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಯನ್ನು ಸುಮಾರು 30-40 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ರೋಚಕವಾಗಿ ಸಣ್ಣ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿರುವುದು ಭಾಸನ ಪ್ರತಿಭಾಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಸುಗ್ರೀವನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೆ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದಾಗ, ರಾಮನು ಇವುಗಳು ನನ್ನ ದೇವಿಯದೇ ಎಂದು ಅವುಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಅಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಅವುಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಕೇಳಿದಾಗ ಅಣ್ಣಾ, ನನ್ನ ಅತ್ತಿಗೆಯ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಾಗ ಕಾಲ್ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡಿದ್ದೇನೆ. ಉಳಿದವು ನನಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ತನ್ನ ಅತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಮಾತೃವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನು

ತಿಳಿಸುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದು ಕವಿಯ ಆಶಯವಾಗಿದೆ.

ಸೀತಾದೇವಿಯ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಚಿತೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲು ರಾಮನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಾಗ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ತನ್ನ ಅತ್ತಿಗೆಯ ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳು ಗೊತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವನು ತನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಹಿರಿಯರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಭಕ್ತಿ ಗೌರವಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಿರಿಯರ ಮಾತನ್ನು ಗೌರವಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಈಗಿನ ಸಮಾಜಕ್ಕೂ ಒಂದು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವಾಗಬೇಕೆಂಬುದು ಕವಿಯ ಬಯಕೆಯಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ 5

ಯಜ್ಞಫಲಮ್

ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿನ ಯಜ್ಞಫಲ

ನಾಟಕದ ಕಥೆ,

ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ,

ಬದಲಾವಣೆಗಳು-

ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ನಾಟಕಕಾರನ

ಆಶಯಗಳು,

ಅಧ್ಯಾಯ 5

ಯಜ್ಞಫಲಮ್

ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿನ ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕದ ಕಥೆ,
ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ, ಬದಲಾವಣೆಗಳು-
ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ನಾಟಕಕಾರನ ಆಶಯಗಳು,

ಭಾಸ ಮಹಾಕವಿ ರಚಿಸಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಯಜ್ಞಫಲವೆಂಬ ರೂಪಕವನ್ನು ಗೊಂಡಲದ ರಸಶಾಲಾ ಔಷಧಾಶ್ರಮದವರು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ 1941ನೆಯ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣ ಮಾಡಿಸಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದರು. ಗೊಂಡಲ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಗಳ ಭಾಂಡಾಗಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ಎರಡು ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಗಳ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಅವಶ್ಯವಾದ ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿದ ಗೊಂಡಲದ ರಾಜವೈದ್ಯ ಶ್ರೀ ಜೀವರಾಮ ಕಾಳಿದಾಸ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಎಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬರೆದ प्राक्वक्तव्यम् ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೀಠಿಕೆಯು ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಲಿಖಿತವಾಗಿರುವ ಪೀಠಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜವೈದ್ಯ ಶ್ರೀ ಜೀವರಾಮ ಕಾಳಿದಾಸ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಕ್ರಿಸ್ತ ಶಕ 1912 ನೆಯ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಡಾ|| ಟಿ.ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರಿಗೆ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಗಳು ಲಭಿಸಿರುವುದನ್ನೂ, ಅವು ಭಾಸಮಹಾಕವಿ ರಚಿತವೆಂದು ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟು ಅವುಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಣ ಮಾಡಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಿದೇಶೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾತರು ಅವು ಭಾಸ ಮಹಾಕವಿ ರಚಿತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದುದನ್ನು, ಉಳಿದವರು ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಅವು ಭಾಸಮಹಾಕವಿ ರಚಿತವೆಂಬುದೇ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಗೊಂಡಲನಗರದ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಗ್ರಂಥ ಭಾಂಡಾಗಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಗ್ರಂಥದ ಎರಡು ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಗಳು ತಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಿದುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಸಮಹಾಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಯಜ್ಞಫಲವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ರೂಪಕದ ಎರಡು ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗಿದ್ದು ಅದು ನಮಗೆ ದೊರೆತಿರುವುದು ಪರಮೇಶ್ವರನ ದಯೆ ಎಂದು ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ “ಇಲ್ಲಿಗೆ ಯಜ್ಞ ನಾಟಕವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು” ವಿಕ್ರಮಾಂಕ ಶಕ 1727ನೇ ಸಂವತ್ಸರದ ಆಶ್ವಯುಜ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ಬಿದಿಗೆ ಮಂಗಳವಾರ ಬರವಣಿಗೆ ಮುಗಿಯಿತು, ಸ್ವಾಮಿ ಶ್ರದ್ಧಾನಂದ ತೀರ್ಥಂ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಲಿಖಿತವಾಗಿವೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಯಾದರೂ ನಂತರ 132 ವರ್ಷಗಳ ತರುವಾಯ ಲಿಖಿತವಾಯಿತು. ಅದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಯಜ್ಞಫಲವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು. ವಿಕ್ರಮಾಂಕಶಕ 1859ನೆಯ ಸಂವತ್ಸರದ ಪುಷ್ಯ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಪೂರ್ಣಿಮಾ ಗುರುವಾರದಂದು ಬರವಣಿಗೆ ಮುತಿಯಿತು ಹಸ್ತಿನಾ ಪುರನಿವಾಸಿ ದೇವಪ್ರಸಾದ ಶರ್ಮನಿಂದ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಲಿಖಿತವಾಗಿದೆ.

ಹಾಗೆಯೇ ಒಂದೇ ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರು ಒಂದು ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞನಾಟಕಂ ಎಂದೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಫಲಂ ಎಂದೂ ಲಿಖಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದು ಯಾವ ಸಂದೇಹಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದುದರಲ್ಲಿ ಈ ಹಿಂದೆ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಶ್ರೀ ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರಿಗೆ ದೊರೆತಿರುವ ಭಾಸಮಹಾಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕದ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಇತಿ ಸ್ವಪ್ನನಾಟಕಮವಸಿತಮ್ [ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕವು ಮುಗಿಯಿತು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುವ] ಎಂದು ಲಿಖಿತವಾಗಿರುವ ನಿದರ್ಶನವನ್ನು ಅವರು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕವೆಂಬುದು ಸ್ವಪ್ನ ನಾಟಕ ಎಂದು ಲಿಖಿತವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞಫಲವೆಂಬುದು ಯಜ್ಞನಾಟಕವೆಂದು ಲಿಖಿತವಾಗಿರುವುದೇನು ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದಲ್ಲ ಎಂದು ಅವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆನಂತರ ಅವರು ಗೊಂಡ ಸಂಸ್ಥಾನದ ತಮ್ಮ ಭಾಂಡಾಗಾರಕ್ಕೆ ಬಹುಕಾಲದಿಂದಲೂ ವಾರಣಾಸಿ ನಗರವೇ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ನಾನಾ ಗ್ರಂಥಗಳ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ತರಿಸಿರುವುದನ್ನು ಆ ಗ್ರಂಥರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ದೊರೆತಿರುವ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತಕ್ಷಣವೇ ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆ. ಸ್ವಯಂ ತಾವೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಗ್ರಂಥ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು

ನಡೆಯಿಸಿ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿದ ನಂತರ ಅದು ಭಾಸಮಹಾಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಗ್ರಂಥವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತ ಆದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಮುದ್ರಣ ಮಾಡಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಯಿತು ಎಂದು ಅವರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಭಾಷೆ ಎಂಬುದು ಸಂಗತಿಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳಂತೆ ಭಾಸಮಹಾಕವಿ ರಚಿತವೆಂದು ಹೇಳಲು ಆಧಾರವಿದೆ. ಭಾಸಮಹಾಕವಿ ರಚಿಸಿರುವ ರೂಪಕಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಬಾಣ, ಕಾಳಿದಾಸ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ವಿವರಗಳನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸಿ ಆ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿರುವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಈ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅನ್ವಯಿಸಿ ನೋಡಿದಾಗ ಆ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುವಂತಹ ಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯದಾದ ಈ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀ ಜೀವರಾಮ ಕಾಳಿದಾಸ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಸೂಚಿಸಿರುವಂತೆ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕವನ್ನು ನಾಟಕರತ್ನಭೂತ ಗ್ರಂಥ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದಾದರೂ ಅವರೇ ಉತ್ಸಾಹಭರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕದಂತೆಯೇ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರತಿಮಾನಾಟಕದ ರಸಭಾವ ನಾಟ್ಯಗಳ ಮನೋಹರತೆಯು ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ರಸಭಾವ ನಾಟ್ಯಗಳ ಮನೋಹರವು ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸಿರುವಂತಿರುವುದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಈ ಹಿಂದೆ ದೊರಕಿರುವಂತಹ ಭಾಸಮಹಾಕವಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ನಾಟಕಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಯಜ್ಞಫಲ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ನಾಟಕವು ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವುದು ಶ್ರೀ ಜೀವರಾಮ ಕಾಳಿದಾಸ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರ ಮಹಾ ಉಪಕಾರವೆಂದು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸೂಚಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕವೂ ಭಾಸಮಹಾಕವಿ ರಚಿಸಿರುವನೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಜೀವರಾಮ ಕಾಳಿದಾಸ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಹೇಳಿರುವ ಸಾಧಕಗಳಲ್ಲದೆ ಇತರೆ ಏಳು ಸಾಧಕಗಳು, ಒಂದು ಬಾಧಕವೂ ಅದೇ ರೂಪಕದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು

ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯಮ ವ್ಯಾಯೋಗ, ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ, ಪ್ರತಿಮಾನಾಟಕ ಮುಂತಾದ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಅಚ್ಚರಿಯುಂಟಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞಫಲವೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಅಚ್ಚರಿಯುಂಟಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವುದು, ಮೊದಲನೆಯ ಸಾಧಕ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಕೋರಿಕೆಯಂತೆ ರಾಕ್ಷಸರ ಕಾಟದಿಂದ ಯಜ್ಞ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದ ರಾಮನಿಗೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಸೀತೆಯು ದೊರಕಿ ಅವರಿಬ್ಬರ ವಿವಾಹವು ನೆರವೇರುವುದನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಫಲವೆಂದು ರೂಪಕಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅಚ್ಚರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೊಗಸಾದ ಹೆಸರು. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ರೂಪಕದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಮೊದಲನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಾಲಂಕಾರವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿರುವುದು ಎರಡನೆಯ ಸಾಧಕ. ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿಯೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಶತ್ರುಘ್ನ, ಭರತ ಇವರುಗಳ ಪಾತ್ರಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಆಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಭಾಸವಾದರೂ ಅವು ಅನ್ವರ್ಥನಾಮಗಳಾಗಿ ಅಲ್ಲಿದೆ.

ಕೃಪಾತಿಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನೋಹರನೂ ಧನುರ್ಧಾರಿಯೂ ಶುಭಕರನಾಗಿರುವ ಶೋಭಾನ್ವಿತನೂ, ಶತ್ರುಸಂಹಾರಕನಾದ ವೀರನೂ ಮುನಿಯಜ್ಞ ರಕ್ಷಕನೂ ಸದರಸೋತ್ಸಾಹವಪುವೂ ಆದ ರಾಮನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಕಾಪಾಡಲಿ ಎಂದು ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಹೇಳುವ ಮೊದಲನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಾಲಂಕಾರವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಪಾತ್ರಗಳ ಹೆಸರುಗಳಂತೆ ತೋರುವ ಕೆಲವು ಅನ್ವರ್ಥ ನಾಮಗಳೇ ಅಲ್ಲಿ ಗುಣವರ್ಣನೆಗಳಾಗಿ ಅವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಹೊರತು ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದ ಪಾತ್ರವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪಾತ್ರವರ್ಗಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಲ್ಲ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞಫಲ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾದಂತಹ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಮೂಡಿ ಬಂದಿರುವುದು ಮೂರನೆಯ ಸಾಧಕ. ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುವವಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು, ಪಾತ್ರಗಳು ಚಿತ್ರಿತಗೊಂಡಿವೆ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ಚಿತ್ರಣವೇ ಈ ರೂಪಕದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಹೊಂದುವ ರಂಗದ

ಮೇಲೆ ಸುಂದರವಾಗುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳೇ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿರುವಂತೆ ತೋರಿಬರುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಪಾತ್ರಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ವಿಮರ್ಶೆಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧಾರ ಪೂರಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

भासोहासः कविकुलगुरु काळिदासोविलासः ।

ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಲಕ್ಷಣ ಇತರ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಅದೇ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಭಾಸರಚಿತವಾಗಿರುವಂತಹ ರೂಪಕಗಳ ಭರತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ಭರತ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲೂ ರಾಜಸಿಂಹ ಎಂಬ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ಐದನೆಯ ಸಾಧಕ. ರಾಜಸಿಂಹ ಎಂಬುದು ರೂಪಲೇಖನಪೋಷಕನಾದ ಯಾರೋ ರಾಜನ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ರಾಮನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ರೂಪಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನೂ ಹೇಳುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ರಾಮನು ನಯನಾಭಿರಾಮನೆಂಬ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನು ವರ್ಣಿಸುವಂತೆಯೇ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದಶರಥನು ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಭಾಸಮಹಾಕವಿಯೇ ಈ ಮೂರು ರೂಪಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಆ ರೀತಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದು ಆರನೆಯ ಸಾಧಕವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಕವಿಗಳಾದಂತಹ ಭವಭೂತಿ ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮತ್ತೊಂದು ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲೂ ರಚನೆ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅಭಿನವ ಗುಪ್ತಾಚಾರ್ಯರು ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ರಚಿಸಿರುವ ಅಭಿನವ ಭಾರತೀಯ ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಸರಚಿತ ಶ್ಲೋಕವೆಂದು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿ ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಾದದ ರಾಮ ಸ್ವರಾಗ ಪದವಿ ಮೃದ್ವಾಸ್ಯಚೇತಃ! ಎಂಬುದಕ್ಕೆ

ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದ ನಲವತ್ತನೆ ಶ್ಲೋಕದ ಎರಡನೇ ಪಾದದ ರಾಮ
 ಸ್ವರಾಗ ಪದವಿ ಮೃದ್ವಾಸ್ಯಚೇತಃ | ಎಂಬುದು ಸಂವಾದಿಯಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕವು
 ಭಾಸಮಹಾಕವಿ ರಚಿತವೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಇದು ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಇದು
 ಏಳನೆಯ ಸಾಧಕವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಕವಿಯಾದ ಭವಭೂತಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ
 ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತದ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವೇ ಆತನಿಂದಲೇ
 ರಚಿತವಾದ ಮಾಲತೀಮಾಧವದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವು
 ಮಾತ್ರವೇ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ.
 ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕವು ಭಾಸಮಹಾಕವಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಸಾಧಕಗಳ
 ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ಬಾಧಕವೂ ಕೂಡ ಇದೆ. ಹಿಂದೆ ದೊರಕಿರುವಂತಹ ಭಾಸಮಹಾಕವಿ
 ಕೃತವೆಂದು ಅನುಮಾನವುಳ್ಳ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು
 ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪಾತ್ರವಾಗಲಿ ಹೇಳುವ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮತ್ತು ಆಡುವ ವಾಕ್ಯಗಳ
 ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಮಿತವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದೇ ಆ
 ಬಾಧಕವಾಗಿದೆ.

ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ಆರನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯಲ್ಲಿ ರಮನಿಗೆ ಅನುರಾಗ
 ಉಂಟಾಗಿರುವುದರ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಹದಿನಾರು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಸ್ವಗತವಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ
 ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ರಾಮನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತುಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಲ್ಲ.
 ಉಳಿದ ಆರು ಅಂಕಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪಾತ್ರಗಳು ಹೇಳುವ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ.
 ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಕವಿಯ ಅತಿಯಾದ ಉತ್ಸಾಹವಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಫಲ
 ರೂಪಕವು ಭಾಸಮಹಾಕವಿಯು ರಚಿಸಿರುವ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟ
 ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿದ್ದುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರಬಹುದು. ಆದರೂ ಮುಂತಾದ ಕಾವ್ಯ
 ಗುಣಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕವು
 ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಮಹಾಕವಿಗಳಾದಂತಹ ಭವಭೂತಿ, ಕಾಳಿದಾಸ,
 ಭಾರವಿಯೂ ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು

ಹೋಲುವ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ.

ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕದ ಕಥೆ

1941 ರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀಯುತ ಜೀವರಾಮ ಕಾಳಿದಾಸ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಈ ಭಾಸನ “ಯಜ್ಞಫಲ” ಎಂಬ ನಾಟಕವು ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡವನ್ನು ಆಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರೆದುದಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಗೂ, ಈ ಭಾಸಕೃತ ನಾಟಕಕ್ಕೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರಬಹುದು. ಭಾಸನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳಾಗಿರಬಹುದು. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಮರ್ಶಿಸಲು ರಾಮಾಯಣದ ಮೂಲಕಥೆ ಹೇಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಅವಶ್ಯಕ. ಹಾಗಾಗಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣ ಎಂಬುದು ನಮ್ಮ ಭಾರತ ದೇಶವನ್ನು ನೋಡಲು ನಮ್ಮ ಸನಾತನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ನೋಡಲು, ನಮ್ಮ ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ನೋಡಲು, ನಮ್ಮ ಅಮೋಘವಾದ ಜೀವನ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಒಂದು ಕಣ್ಣು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದನ್ನು “ಆದಿಕಾವ್ಯ” ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಬಾಲ, ಅಯೋಧ್ಯಾ, ಅರಣ್ಯ, ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ, ಸುಂದರ, ಯುದ್ಧ, ಉತ್ತರ ಎಂದು ಏಳು ಕಾಂಡಗಳು ಇವೆ. ಈ ಸಮಗ್ರ ಏಳು ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲಿ 500 ಸರ್ಗಗಳು ಮತ್ತು 24000 ಶ್ಲೋಕಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಇದನ್ನು “ಗಾಯತ್ರೀ” ಮಂತ್ರದ ವಿಸ್ತಾರ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಗಾಯತ್ರೀ’ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 24 ಅಕ್ಷರಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ 24000 ಶ್ಲೋಕಗಳು. ಹೀಗಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ “ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಸಾಹಸ್ರೀ” ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು ಉಂಟು.

ಈ ಏಳು ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಕಾಂಡ “ಬಾಲಕಾಂಡ” ಇದರಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 77ನೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ 2268 ಶ್ಲೋಕಗಳು ನಿಬದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಭಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನ ಅವತಾರ ಹೇಗೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಪ್ರಥಮವಾಗಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಕೇಳುತ್ತಾರೆ, ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುಣವಾನ್, ವೀರ್ಯವಾನ್, ಧರ್ಮಜ್ಞ, ಸತ್ಯವಾಕ್, ಚಾರಿತ್ರಸಂಪನ್ನಃ, ವಿद್ವಾನ್, ಹೀಗೆ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕುಂದುಕೊರತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಯಾರು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ? ಇದನ್ನು ಕೇಳಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ. ಹೇಳುವಂತವರಾಗಿ ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡಾಗ ಶ್ರೀ ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಲು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ.

इक्ष्वाकु वंशप्रभवो रामो नाम जनैः श्रुतः ।

नियतात्मा महावीर्यो द्युतिमान् धृतिमान्वशी ॥ (1)

ಎಂದು ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಪುರುಷನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಹೆಸರು ಶ್ರೀರಾಮ, ಆತ ಮನೋನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು. ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನೂ, ಧೀರನೂ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನೂ, ಸರ್ವಜನ ಶೃತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಅವನು ಮಹಾ ಮೇಧಾವಿ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ನೀತಿವಂತ, ವಾಗ್ಮಿ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಚರಿತೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳಿಂದ ಕೇಳಿದ ಲವಕುಶರು ಶ್ರೀರಾಮನೆದುರು ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣ. ಅದರ ಮೊದಲನೇ ಭಾಗವಾದ ಬಾಲಕಾಂಡದ ಕಥಾ ಸಾರಾಂಶ ಇಲ್ಲಿದೆ.

(1) ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡ 1ನೇ ಸರ್ಗ 8ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಸಮಸ್ತ ಭೂಮಂಡಲದ ಮಹಾತ್ಮರುಗಳಾದ ಋಷಿಮುನಿಗಳು ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಾಧಿಪತಿಯಿಂದ ದುಃಖಿತಪ್ಪರಾಗಿದ್ದರೂ, ಕೇವಲ ಋಷಿಗಳಲ್ಲದೇ ದೇವತೆಗಳೇ ಕಷ್ಟಸಹಿಸಲಾರದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದರು. ಆ ರಾಕ್ಷಸಾಧಿಪತಿಯೇ ರಾವಣಾಸುರ. ಆತನನ್ನು ವಧಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಮೊರೆ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ತನಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದರೂ ಸುಮ್ಮನೇ ಮೃದುವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಆತನ ಸಂಹಾರ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ದೇವತೆಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆತ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಂದ ಯಾವ ದೇವತಾ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ, ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ತನ್ನ ವಧೆ ಆಗದಂತೆ ವರ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮನುಷ್ಯ ಅವತಾರದಿಂದಲೇ ಅವನ ಸಂಹಾರ ಆಗಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ದಶರಥನನ್ನು ತಂದೆಯಾಗಿ ಆರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನು ಪುತ್ರಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿಯಾಗವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಅಂತರ್ಧಾನನಾಗಿ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರ್ಯಸಂಪನ್ನನೂ, ಮಹಾಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಚೆಲ್ಲುತ್ತಾ ಅಗ್ನಿಮಧ್ಯದಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದನು.

ದಿವ್ಯಪಾಯಸಸಮ್ಮೂರ್ಣಿ ಪಾತ್ರಿಂ ಪತ್ನಿಮಿವ ಪ್ರಿಯಾಮ್ ।

ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ವಿಫುಲಾಂ ದೌರ್ಭ್ಯಾಂ ಸ್ವಯಮ್ ಮಾಯಾಮಯಿಮಿವ ॥ (1)

ಸಮವೇಕ್ಷಯಾ ಬ್ರವಿಧ್ವಾಕ್ಯಮಿದಮ್ ದಶರಥಂ ನೃಪಮ್ ।

ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಂ ನರಂ ವಿವಿಧ್ವಿ ಮಾಮಿಹಾಭ್ಯಾಗತಂ ನೃಪ ॥ (2)

ತತಃ ಪರಂ ತದಾ ರಾಜಾ ಪ್ರತ್ಯುವಾಚ ಕೃತಾಂಜಲಿಃ ।

ಭಗವನ್ ಸ್ವಾಗತಂ ತೇಽಸ್ತು ಕಿಮಹಮ್ ಕರವಾಣಿ ತೇ ॥ (3)

(1) (2) (3) ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡ 16ನೇ ಸರ್ಗ 15 ರಿಂದ 17ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು

ಅವನು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಚಿನ್ನದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯವಾದ ಪಾಯಸವು ತುಂಬಿತ್ತು. ಅವನು ದಶರಥನನ್ನು ಸಮೀಕ್ಷಿಸಿ “ರಾಜ, ನಾನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಕಳಿಸಿದ ಪುರುಷನೆಂದು ತಿಳಿ” ಎಂದನು. ಆಗ ದಶರಥನು ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡು “ಭಗವಾನ್ ನಿನಗೆ ಸ್ವಾಗತ, ಏನು ಮಾಡಲಿ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಬೇಕು ಎಂದು ವಿನಯದಿಂದ ಕೇಳಿಕೊಂಡನು.

अथो पुनरिदं वाक्यं प्राजापत्यो नरोऽब्रवीत् ।

राजन्नर्चयता देवानद्य प्राप्तमिदं त्वया ॥ (1)

इदं तु नृपशार्दूल पायसं देवनिर्मितम् ॥

प्रजाकरम् गृहाण त्वं धन्यमारोग्यवर्धनम् ॥ (2)

भार्याणामनुरूपाणामश्नीतेति प्रयच्छ वै।

तासु त्वम् प्राप्स्यसे पुत्रान् यदर्थं यजसे नृप ॥ (3)

तथेति नृपतिः प्रीतः शिरसा प्रतिगृह्यताम् ।

पात्रीं देवान्नसंपूर्णां देवदत्तां हिरण्मयीम् ॥ (4)

ಆಗ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪುರುಷನು “ಹೇ ರಾಜನ್ ನೀನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಅರ್ಚಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇದು ನಿನಗೆ ದೊರಕಿದೆ. ದೇವನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪಾಯಸವಿದು, ಇದು

(1)(2)(3)(4) ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡದ 16ನೇ ಸರ್ಗ, 18 ರಿಂದ 21ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು

ನಿನಗೆ ಸಂತಾನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಲ್ಲದೇ ಸಂಪತ್ಕರವೂ, ಆರೋಗ್ಯಪ್ರದವೂ ಆಗಿದೆ, ಇದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು, ಈ ಪಾಯಸವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅನುರೂಪರಾದ ಪತ್ನಿಯರಿಗೆ ಕೊಡು. ಈ ಯಾಗದ ಫಲವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಪತ್ನಿಯರು ಗರ್ಭವತಿಯರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಂತರ್ಧಾನನಾದನು. ದಶರಥರಾದಿಯಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಹರ್ಷವುಂಟಾಯಿತು. ನಂತರ ದಶರಥಮಹಾರಾಜನು ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕೌಸಲ್ಯೆಯೊಂದಿಗೆ “ನಿನಗೆ ಪುತ್ರನನ್ನು ಕೊಡುವ ಈ ಪಾಯಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು” ಎನ್ನುತ್ತಾ ಆ ಪಾಯಸದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಕೌಸಲ್ಯೆಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಉಳಿದರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನು ಸುಮಿತ್ರಾ ದೇವಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಒಂದು ಭಾಗ ಉಳಿಯಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನು ಕೈಕೇಯಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಇನ್ನೂ ಉಳಿದ ಅಮೃತೋಪಸಮಾನವಾದ ಪಾಯಸವನ್ನು ಪುನಃ ಸುಮಿತ್ರೇಗೇ ಕೊಟ್ಟನು. ರಾಜನ ಮೂವರು ಪತ್ನಿಯರೂ ಗರ್ಭವತಿಯರಾದರು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ದಶರಥನೂ ಆನಂದಪಟ್ಟನು. ಯಾಗದ ಉತ್ತರಾಂಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡ ದಶರಥನು ವಿಪ್ರೋತ್ತಮರನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಯಾಗ ಮುಗಿಸಿ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ದಶರಥ. ಉಲ್ಲಾಸದಿಂದ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಯಾಗವಾಗಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ವರ್ಷ ಕಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದಿತ್ತು. ಚೈತ್ರಮಾಸ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ನವಮೀ ತಿಥಿ ಅಂದು ಪುನರ್ವಸು ನಕ್ಷತ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ಕುಜ, ಶನಿ, ಗುರು, ಶುಕ್ರ ಈ ಐದು ಗ್ರಹಗಳು ಉಚ್ಚ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕರ್ಕಾಟಕ ಲಗ್ನ, ಚಂದ್ರ ಗುರುಗಳೊಡನೆ ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ, ಈ ಸುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ಸರ್ವಲೋಕನಮಸ್ತೃತ್ಯನೂ, ಜಗನ್ನಾಥನೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಪುತ್ರನಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು. ಆ ನಂತರ ಸತ್ಯಸಂಧನೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅಂಶವೂ ಆದ ಭರತನು ಕೈಕೇಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನು. ಆ ನಂತರ ವೀರರೂ ಸರ್ವಾಸ್ತ್ರಕುಶಲರೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶಸಂಭೂತರೂ ಆದ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಶತ್ರುಘ್ನರೂ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದರು. ಹೀಗೆ ದಶರಥಾಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಗುಣಶಾಲಿಗಳೂ, ಅನುರೂಪರೂ ಪ್ರೋಷ್ಯಪದ ನಕ್ಷತ್ರದ ನಾಲ್ಕು ತಾರೆಗಳಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರೂ ಆದ ಪುತ್ರರೂ ಜನಿಸಿದರು. ಜನ್ಮವಾಗಿ ಹದಿಮೂರು ದಿನವಾಯಿತು. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನಾಮಕರಣವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು.

ज्येष्ठं रामं महात्मानं भरतम् कैकयीसुतम् ।

सौमित्रीं लक्ष्मणमिति शत्रुघ्नमपरं तथा ॥ (1)

ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನಿಗೆ “ರಾಮ” ಎಂದೂ, ಕೈಕೇಯೀ ಪುತ್ರನಿಗೆ “ಭರತ” ಎಂದು, ಸುಮಿತ್ರೆಯ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ “ಲಕ್ಷ್ಮಣ” “ಶತ್ಯಘ್ನ” ಎಂದೂ ವಸಿಷ್ಠರು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದರು. ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದ ಆ ಬಾಲಕರೆಲ್ಲರೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಧನುರ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಶೂರರೆನಿಸಿ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನರು, ಎಲ್ಲರೂ ಗುಣವಂತರು, ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀರಾಮನು ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯೂ ಸತ್ಯಸಂಧನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಹೀಗೆ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸಕಲವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತರಾಗಿ ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳ ಶುಶ್ರುಷೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಂದೆಗೆ ತಕ್ಕವರಾದ ಮಕ್ಕಳಾಗಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಅವರಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ದಶರಥನಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಾಯಿತು. ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ರಾಜದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದರು. ಸಕಲ ಸತ್ಕಾರದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿ, ಉಪಚರಿಸಿದನು. ಉಭಯಕುಶಲೋಪರಿಯನ್ನು ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡ ಎಲ್ಲರೂ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದರು. ನಂತರ ದಶರಥನು ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೇ ನಿಮ್ಮ ಯಾವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಿ ಎಂದು ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಗಳಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಗೆ ಹರ್ಷವಾಯಿತು. ನಂತರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ದಶರಥನಿಗೆ ಹೀಗೆಂದರು.

तच्छ्रुत्वा राजसिंहस्य वाक्यमद्भुतविस्तरम् ।

दृष्टरोमा महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ (2)

(1) ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಂಡದ 18ನೇ ಸರ್ಗ 21ನೇ ಶ್ಲೋಕ

(2) ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಂಡದ 19ನೇ ಸರ್ಗದ 1ನೇ ಶ್ಲೋಕ

सदृशं राजशार्दूल तवैतद्भुवि नान्यथा ।

महावंशप्रसूतस्य वसिष्ठव्यपदेशिनः ॥ (1)

“ನಾನು ಒಂದು ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾಮರೂಪಿಗಳಾದ ಇಬ್ಬರು ರಾಕ್ಷಸರು ವಿಘ್ನಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ದೀಕ್ಷಾವೃತವು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವಾಗ ಮಾರೀಚ, ಸುಬಾಹುಗಳೆಂಬ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಆ ರಾಕ್ಷಸರು ರಕ್ತ ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಸುರಿದುಬಿಟ್ಟರು. ಯಜ್ಞವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಯಿತು. ನನ್ನ ಪರಿಶ್ರಮವೆಲ್ಲಾ ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತು. ನನ್ನ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಹೊರಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸಾಗಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯೇ ಅಂತಹುದು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು. ಹೀಗಾಗಿ ನಿನ್ನ ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ರಾಮನನ್ನು ನನ್ನೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ದಶರಥನಿಗೆ ಬಹಳ ವ್ಯಥೆಯಾಯಿತು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಚಿಕ್ಕವನಾದ್ದರಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ದಶರಥನು ಬಹುವಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡನು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದಶರಥ ಹಲುಬುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಬಹಳ ಕೋಪ ಉಂಟಾಯಿತು. ಯಜ್ಞಕುಂಡದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸುರಿದಂತಾಯಿತು. ನಂತರ ದಶರಥನಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮುನಿಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಸಿಷ್ಠರು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರೊಡನೆ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಕಳುಹಿಸು ಅವನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ನಂತರ ದಶರಥನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಾಮನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಜೊತೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ ಬಂದನು. ಅವರಿಗೆ ತಾಯಿಯರು ಮಂಗಳವಾಗಲೆಂದು ಹಾರೈಸಿದರು. ವಸಿಷ್ಠರು ಮಂಗಳಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಆಶೀರ್ವದಿಸಿದರು. ದಶರಥನು ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಪುತ್ರನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಆಘ್ರಾಣಿಸಿ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು.

(1) रामायणद बालकाण्डद 19नै सर्गद 2नै श्लोक

ततो वायुः सुखस्पर्शो विरजस्को ववौ तदा ।

विश्वामित्र गथतं दृष्ट्वा रामं राजीवलोचनम् ॥ (1)

पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिःस्वनैः ।

शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषः प्रयाते तु महात्मनि ॥ (2)

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಮುಂದೆ ಹೊರಟರು, ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಅವರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದರು. ಎರಡು ಹೆಗಲುಗಳ ಮೇಲೂ ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳನ್ನೇರಿಸಿದ್ದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಮೂರು ಹೆಡೆಯ ಸರ್ಪಗಳಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದರು. ದನುಷ್ಪಾಣಿಗಳಾಗಿ ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಬೆಳಕು ನೀಡುತ್ತಾ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಹಿಂದೆ ನಡೆದರು. ಒಂದುವರೆ ಯೋಜನ ಸಾಗಿದ ಮೇಲೆ ಸರಯೂ ನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ತಟ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಅಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಇಂಪಾದ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ “ರಾಮಾ” ಎಂದು ಕರೆದರು. ಮಗು ಇಲ್ಲಿ ಆಚಮನ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸು, ನಾನು ನಿನಗೆ “ಬಲಾ” “ಅತಿಬಲಾ” ಎಂಬ ಎರಡು ಮಂತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು. ವಿಳಂಬ ಬೇಡ. ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಶ್ರಮವಾಗಲಿ, ಜ್ವರಬಾಧೆಯಾಗಲಿ, ಆಯಾಸದಿಂದ ರೂಪಪರಿವರ್ತನವಾಗಲಿ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಈ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಜಪಿಸಿದಲ್ಲಿ ಎಣೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ನಿನ್ನ ಕೀರ್ತಿ ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು, ಎಂದೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಈ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶದಿಂದ ರಾಮನಲ್ಲಿ ತೇಜಃಸಂಚಾರವಾಯಿತು. ನಂತರ ಸರಯೂ ನದಿಯ ಸಂಗಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಿ ಮುಂದೆ ತಾಟಕವನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ತಾಟಕಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಅವಳ ವೃತ್ತಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ನಂತರ ಶ್ರೀರಾಮನು ತಾಟಕಿಯ ಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ನಂತರ ಇನ್ನೂ ಸಂತುಷ್ಟಗೊಂಡ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ರಾಮನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಅಷ್ಟಲ್ಲದೇ ಆ ಅಸ್ತ್ರಗಳ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ರಮವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸಿದರು. ನಂತರ

(1) (2) ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡದ 22ನೇ ಸರ್ಗ 4, 5ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು

ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮವನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೊಂದಿಗೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮದ ಎಲ್ಲಾ ಮುನಿಗಳು ಆನಂದದಿಂದ ಓಡಿ ಬಂದು ವಂದಿಸಿ ರಾಜಕುಮಾರರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿದರು. ನಂತರ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯ ರಾಜಕುಮಾರರು ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರನ್ನು ಕುರಿತು 'ಮಹರ್ಷಿಗಳೇ ಈ ದಿನವೇ ತಾವು ಯಜ್ಞ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅದೂ ಸತ್ಯವೇ ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ನಿಯಮಬದ್ಧರಾಗಿ ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರೂ ಸಹ ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕಳೆದರು. ಪ್ರಭಾತದಲ್ಲಿ ಶುಚಿಭೂತರಾಗಿ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ, ಗಾಯತ್ರೀ ಜಪಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರನ್ನು ಕಂಡು ವಂದಿಸಿದರು. ವ್ರತವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಮೌನದಿಂದ ವ್ರತವನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಐದು ದಿನ ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಯಾಗವು ನಡೆಯಿತು. ಕೊನೆಯ ದಿನ ಪೂರ್ಣಾಹುತಿಯ ದಿನದಂತು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗು, ಸಿಡಿಲು ಅಲ್ಲದೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಕೋಲಾಹಲ ಶಬ್ದವಾಯಿತು. ಇಬ್ಬರು ರಾಕ್ಷಸರು ಮಾಯಾಬಲದಿಂದ ನಾನಾ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾ ಗಗನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನುಗ್ಗಿ ಬಂದರು. ಒಬ್ಬ ಮಾರೀಚ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸುಬಾಹು. ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಬೆಂಬಲಿಗರಾದ ಇಬ್ಬರು ರಾಕ್ಷಸರು. ಈ ರಾಕ್ಷಸರು ಬಂದು ರಕ್ತರಾಶಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿದರು. ಇದನ್ನು ಕಂಡ ಶ್ರೀರಾಮನು ಕೋಪಗೊಂಡು ಮಾರೀಚನ ಮೇಲೆ ಪರಮಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ 'ಮಾನವಾಸ್ತ್ರ' ವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಆ ಅಸ್ತ್ರವು ಅವನನ್ನು ನೂರು ಯೋಜನಗಳಷ್ಟು ದೂರ ಹಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೆಡವಿತು. ಅದೇ ರೀತಿ "ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರ" ದಿಂದ ಸುಬಾಹುವನ್ನು "ವಾಯವ್ಯಾಸ್ತ್ರ" ದಿಂದ ಉಳಿದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಯಜ್ಞವೂ ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಂಡಿತು. ಮುನಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾನಂದವಾಗಿ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಸಂತಸದಿಂದ ಹರಸಿದರು. ಇವರಿಬ್ಬರ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಧನ್ಯತಾಭಾವ, ತೃಪ್ತತೆ ತುಂಬಿ ಬಂತು.

निरीतिका दिशो दृष्ट्वा काकुत्स्थसमिदमभ्रवीत् ।

कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया ॥ (1)

सिद्धाश्रममिदं सत्यम् कृतं राम महाशयः ।

स हि रामं प्रशस्तैवं ताभ्याम् सन्ध्यामुपागमत् ॥ (2)

ನಂತರ ಮರುದಿನ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಪ್ರಾತರನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಸಮೀಪ ಹೋದರು. ಆಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಹೇ ರಾಮ ! ಮಿಥಿಲಾಧಿಪತಿಯಾದ ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನು ಧರ್ಮಸಾಧಕವಾದ ಒಂದು ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ನಾವೆಲ್ಲಾ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ನೀವೂ ನಮ್ಮ ಜೊತೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬನ್ನಿ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅದ್ಭುತವಾದ ಧನುಸ್ಸಿದೆ. ನೀನು ನೋಡಬೇಕಾದ ಧನುಸ್ಸದು. ಹಿಂದೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಕೊಟ್ಟ ಧನುಸ್ಸದು. ಎಂಥಾ ಅತಿಬಲ ಮಹಾಬಲರಿಂದಲೇ ಅದರ ಹೆದೆಯನ್ನು ಏರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅಂಥಹಾ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ನೀನು ನೋಡಬಹುದು. ಎಂದಾಗ ಇಬ್ಬರೂ ಸಿದ್ಧರಾದರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೊಡನೆ ಮಿಥಿಲೆಗೆ ಹೊರಟರು. ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಮತಿರಾಜನ ಭೇಟಿ. ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸುವರು. ನಂತರ ಗೌತಮಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಹಲೈಯ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನುಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಅಹಲೈಯ ಶಾಪವನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮ ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಮಿಥಿಲಾನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರನ್ನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಜನಕಮಹಾರಾಜನು ಸತ್ಕರಿಸುವನು. ನಂತರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಜನಕಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಶಿವಧನುಸ್ಸಿನ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಅದನ್ನು ನೋಡಲು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ನಂತರ ಜನಕರಾಜನು ಗಂಧಮಾಲ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಭೂಷಿತವಾದ ದಿವ್ಯ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ತರುವಂತೆ ಸಚಿವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು.

(1) (2) ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡ 30ನೇ ಸರ್ಗ 26, 27ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಧನುಸ್ಸನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಇಡಲಾಗಿತ್ತು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಗೆ ಜನಕರಾಜನು ಇವರಿಗೆ ತೋರಿಸಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ರಾಮನನ್ನು ಕರೆದು ತೋರಿಸಿದರು. ರಾಮನು ಅದನ್ನು ನೋಡಿ “ಮಹರ್ಷಿಗಳೇ ಈ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಒಂದು ಸಲ ಮುಟ್ಟಿ ನೋಡುತ್ತೇನೆ, ಇದನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲೀ, ಬಗ್ಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲೀ ಸಾಧ್ಯವೇ ಎಂದು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವನು” ಎಂದನು. ಆಗ ಜನಕನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಓಹೋ ! ಆಗಬಹುದು ಎಂದರು. ಆಗ ರಾಮನು ಬಹು ಸುಲಭವಾಗಿ ಶಿವಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದೆತ್ತಿದನು. ನೆರೆದಿದ್ದ ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ನಂತರ ಧನುಸ್ಸು ಬಗ್ಗುವಂತೆ ಹೆದೆಯನ್ನು ಕರ್ಣಾಂತದವರೆಗೆ ಸೆಳೆದನು. ಧನುಸ್ಸು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುರಿದುಬಿಟ್ಟಿತು. ಸಿಡಿಲು ಹೊಡೆದ ಶಬ್ದದಂತೆ ಮಹಾಶಬ್ದವಾಯಿತು. ಹಲವರು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಲಾಗದೆ ಮೂರ್ಛಿತರಾಗಿ ಬಿದ್ದರು ಸರ್ವರಿಗೂ ಮಹದಾಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು.

ಭಗವನ್ ದೃಷ್ಟವೀರೈ ಮೇ ರಾಮೋ ದಶರಥಾತ್ಮಜಃ ।

ಅತ್ಯದ್ಭುತಮಚಿನ್ತ್ಯಂ ಚ ನ ತರ್ಕಿತಮಿದಂ ಮಯಾ ॥ (1)

ಜನಕಾನಾಂ ಕುಲೇ ಕೀರ್ತಿಮಾಹರಿಷ್ಯತಿ ಮೇ ಸುತಾ ।

ಸೀತಾ ಭರ್ತಾರಿಮಾಸಾಘ ರಾಮಂ ದಶರಥಾತ್ಮಜಮ್ ॥ (2)

ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನು ಪುಳಕಿತನಾಗಿ ಓಹೋ! ಇದು ಮಹದಾಶ್ಚರ್ಯ, ಇಂತಹಾ ಪರಾಕ್ರಮವಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಿರಲಿಲ್ಲ, ಮಹರ್ಷಿಗಳೇ ನನ್ನ ಮಗಳಾದ ಸೀತೆಯನ್ನು ಇವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿದರೆ ಜನಕವಂಶಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತರುವಳು. ಸೀತೆಯನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ಅನುಮತಿ ಕೊಡುವುದಾದರೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನನ್ನ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಹೋಗಲಿ. ದಶರಥಮಹಾರಾಜನನ್ನು ನನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಕರೆತರಲಿ ಎಂದನು. ಆಗಲಿ ಎಂದಾಗ ದಶರಥನನ್ನು ಕರೆತರಲು

(1) ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡ 67ನೇ ಸರ್ಗ 21, 22ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು

ಮಂತ್ರಿಗಳು ರಥವನ್ನೇರಿ ತೆರಳಿದರು. ಅಯೋಧ್ಯೆಯನ್ನು ತಲುಪಿದ ಮಂತ್ರಿಗಳು ದಶರಥನನ್ನು ಕಂಡು ಶ್ರೀರಾಮನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಮಿಥಿಲಾನಗರಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ದಶರಥನು ಸಂತುಷ್ಟಗೊಂಡು ಮಿಥಿಲಾನಗರಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸಪರಿವಾರವಾಗಿ ದಶರಥನು ಮಿಥಿಲಾನಗರಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಲುಪಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನು ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಆದರದಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಪೂರ್ವಜರ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಜನಕನು ದಶರಥನಿಗೆ ತನ್ನ ವಂಶದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಸೀತೆಯನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಊರ್ಮಿಳೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

पितृकार्यम् च भद्रं ते ततो वैवाहिकं कुरु ।

मघा ह्यद्य महाबाहो तृतीये दिवसे विभो ॥ (1)

फलान्यामुत्तरे राजंस्तस्मिन् वैवाहिकं कुरु ।

रामलक्ष्मणयोरर्थे दानं कार्यं सुखोदयम् ॥ (2)

ನಂತರ ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರಿಗೆ ಕುಶಧ್ವಜನ ಪುತ್ರಿಯರನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನದ ನಂತರ ಇವರೆಲ್ಲರ ವಿವಾಹ ಮಹೋತ್ಸವ ಅದ್ದೂರಿಯಿಂದ, ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಪರಿವಾರ ಸಮೇತನಾಗಿ ದಶರಥನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪರಶುರಾಮರು ಆಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲರೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಪರಶುರಾಮರು ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇ ರಾಮ! ನಿನ್ನ ಶೌರ್ಯವು ಅದ್ಭುತವಾದದ್ದೆಂದು ಕೇಳಿದೆ. ಈ ಶಿವಧನುಸ್ಸನ್ನು ಮುರಿದಿದ್ದೇನು

(1) (2) ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡದ 71ನೇ ಸರ್ಗ 23, 24ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು

ಮಹಾ ವಿಷವೇನಲ್ಲ ! ನಾನು ಇನ್ನೊಂದು ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಜಮದಗ್ನಿ ಮುನಿಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ಇದರ ಹೆದೆಯನ್ನು ಏರಿಸಿ ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡು ನೋಡೋಣ ಎಂದರು. ಆಗ ಶ್ರೀರಾಮನು ವೈಷ್ಣವ ಧನುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶರವನ್ನು ಹೂಡಿ ಪರಶುರಾಮನ ತಪೋಲೋಕವನ್ನು ಭಗ್ನಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಪರಶುರಾಮರು ಇವನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು.

तया स राजर्षिसुतोऽभिरामया ।

समेयिवानुत्तमराजकन्यया ।

अतीव रामः शूशुभेऽतिकामया

विभुः श्रिया विष्णुरिवामरेश्वर ॥ (1)

ತಮ್ಮ ತಪೋಜನ್ಯವಾದ ಪುಣ್ಯ ನಾಶವಾದ ಕಾರಣ ಪರಶುರಾಮರು ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಹೇಂದ್ರ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ನಂತರ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಅಯೋಧ್ಯೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರು ಯುಧಾಜಿತನೊಡನೆ ಕೇಕಯ ದೆಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತೆಯೊಡನೆ ಸುಖದಿಂದ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಕಥೆ.

ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಮೇರುಕೃತಿಯಾದ ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಮಾಯಣದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಕೆಲವೇ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ರಾಮನ ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ಸೀತಾರಾಮರ ವಿವಾಹದವರೆಗಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿನ ಮುಂದಿನ

(1) ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡ, 77ನೇ ಸರ್ಗ 31ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ಕಥಾಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ಕಥಾಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಪ್ರಯೋಗ, ತಿರಸ್ಕರಣೆ ವಿಧ್ಯೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಾವಣನೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೂ ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಅಲೌಕಿಕ ಘಟನೆಗಳು ಸೇರಿದ್ದರೂ ಉಳಿದ ಘಟನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವ ಸಹಜವಾಗಿಯೂ ರಂಗಯೋಗ್ಯವಾಗಿಯೂ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕವು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ದಶರಥ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪುತ್ರೋತ್ಸವದ ಸಡಗರ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೂ ಅಮಾತ್ಯ ಸುಮಂತ್ರನಿಗೂ ಇರುವ ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿ, ದಶರಥನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಿರುವ ಚಿಂತೆ ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಗಳ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾರಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಷ್ಮೋಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ದಶರಥನೊಡನೆ ಅವನ ರಾಣಿಯರ ಸಂಭಾಷಣೆ. ದಶರಥನ ಮುಜುಗರ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಸಂಗಗಳಿವೆ. ಮೂರನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಮಹೇಂದ್ರನಾದ ರಾಮನಿಗೆ ರಾವಣನಿಂದ ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದ ಇಬ್ಬರು ಗಂಧರ್ವರ ಪ್ರವೇಶ. ರಾಮನನ್ನು ವಧಿಸಲು ಅಥವಾ ಲಂಕೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲು ರಾವಣಾಗಮನ. ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅದೇ ರೀತಿ ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಆಗಮನ. ರಾವಣ ಪಲಾಯನ ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಗಳ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆಯೇ ಮುಂತಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಶ್ರಮದ ಘಟನೆಗಳೂ, ಆರನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಸೀತಾರಾಮರು ಪರಸ್ಪರ ಮೋಹಿತರಾಗಿ ಅನುರಕ್ತವಾಗಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ಚಿತ್ರಣವಿದೆ. ಏಳನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಸೀತಾರಾಮರ ವಿವಾಹವಾದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕವು ಭರತವಾಕ್ಯದೊಡನೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೆ 'ಸ್ಥಾಪನೆ' ಎಂಬ ಭಾಗವು ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ತುಂಬಾ ಚಿಕ್ಕದು. ಸೂತ್ರಧಾರನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ರಾಮಸ್ತುತಿಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ

ನಟಿಯನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಸೂತ್ರಧಾರನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ನಟಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಳು. ಇತರ ಕವಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ರೂಪಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಗಳಿರುವಂತೆ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ಸ್ಥಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಂತಹ ಕವಿಯ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇಲ್ಲ. ಕವಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಕೂಡ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಧಾರ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಟಿಯು ವಸಂತಋತುವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಪ್ರೇಕ್ಷಕರೆಲ್ಲರೂ ಅವಳ ಹಾಡಿನಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡರೆಂದು ಸೂತ್ರಧಾರನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ತಕ್ಷಣವೇ ನೇಪಥ್ಯದಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಹೇಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಿರುವರು ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಅದು ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಸಂತೋಷವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕುರಿತು ಅಮಾತ್ಯ ಸುಮಂತ್ರನ ಮಾತುಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸೂತ್ರಧಾರನು ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಮಹಾರಾಜ ದಶರಥನು ಪುತ್ರೋತ್ಸವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಯೋಧ್ಯಾನಿವಾಸಿಗಳನ್ನು ದಾನಸತ್ಕಾರಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನೆಂದು ಅಮಾತ್ಯ ಸುಮಂತ್ರನು ಈ ಕಡೆಗೆಯೇ ಬರುತ್ತಿರುವನೆಂದು ನಟಿಗೆ ಹೇಳುವನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಸೂತ್ರಧಾರನೂ ನಟಿಯೂ ಹೊರಡುವರು. ತಕ್ಷಣವೇ ಸುಮಂತ್ರನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳು ಹೇಗೆ ಸಂತೋಷರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಸ್ವಗತ ಭಾಷಣ ಮಾಡುವರು. ಆ ನಂತರ ಕಂಚುಕೀಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪುರಜನರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮ ನಿವಾಸಿಗಳು, ಮುಂತಾದವರಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತರ ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲರ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನೂ ಪೂರೈಸುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಸುಮಂತ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವನು.

ದಶರಥನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ ಕಂಚುಕೀಯನಿಗೆ ಅವನು ಮಹಾರಾಜನ ಮನೋರಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ನಾನೇ ಮೊದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವನು ಕಂಚುಕೀಯನು ಆಶ್ಚರ್ಯ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸಾದು ಅಮಾತ್ಯ ಸಾಧು, ಯಾವ ರಾಜನ ಅಮಾತ್ಯರು ಆತನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರಿತು ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಡುವರೋ ಅಂತಹ ರಾಜನು ಧರ್ಮವನ್ನು ಗಳಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರುವನು. ಮಹಾರಾಜನ ಇನ್ನೊಂದು ಆಜ್ಞೆ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವವರನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಸುಮಂತ್ರನ ಉತ್ತರವು

ದಶರಥನ ರಾಜ್ಯಭಾರದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅವನ ಉತ್ತರವಿದು. ಕಳ್ಳರಿಲ್ಲ, ಶರರಿಲ್ಲ, ವೇದವಣಿಜರಿಲ್ಲ, ಅಂಗನಾಕಾಮುಕರಿಲ್ಲ, ಮಧ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವರಿಲ್ಲ, ದ್ಯೂತಪ್ರಿಯರಿಲ್ಲ, ರಾಜದ್ರೋಹಿಗಳಿಲ್ಲ, ಸುರಾಜ್ಯದ ಸುಕೃತಿಗಳು ಬಂಧನ ಮುಂತಾದ ದಂಡಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? ಪುತ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಈಗ ಪಿತೃಮುಖದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನು ಸಾಮ್ರಾಟನೇ ದಶರಥನ ಧರ್ಮಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸುಂದರಕನು ತನಗೆ ಲಭಿಸಿದ ಸುಖ ಭೋಜನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಇಂತಹ ಬಗೆಯ ನಾಲ್ಕು ಪುತ್ರಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳೇನಾದರೂ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಡೆದರೆ ತಾನು ಮೋದಕದ್ವೇಷಿಯೇ ಆಗುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸುಮಂತ್ರನು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಅಂದು ಅವನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳು ದೊರಕಿದವೋ ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಿದೂಷಕನು ಅದಕ್ಕೆ ನನಗೇಕೆ ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳು. ಅದನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಕುಡಿಯುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಉಡುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಚಿನ್ನವು ನನಗೆ ಇಷ್ಟವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ನಾನೇನು ರಾಜನೇ ಅಥವಾ ವರ್ತಕನೇ ಎಂದು ಮರು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಸುಂದರಕ ಅವನು ರಾಜನೂ ಅಲ್ಲ, ವರ್ತಕನೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಂಚುಕೀಯನು ಅವನ ಕಾರ್ಯವಾದರೂ ಏನೆಂದು ಕೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ವಿದೂಷಕನು ಭೋಜನವೆಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳುವನು. ವಿದೂಷಕನೊಡನೆ ಹಾಸ್ಯವಾದವನ್ನು ಬಯಸಿ ಕಂಚುಕೀಯನು ನೀನು ಎಷ್ಟು ಮೋದಕವನ್ನು ತಿನ್ನಬಲ್ಲೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ವಿದೂಷಕನ ಉತ್ತರವು ಮಹಾರಾಜನು ಎಷ್ಟು ಜನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಮಹಾರಾಜನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಮರು ಪ್ರಶ್ನೆ ಇಡುತ್ತಾನೆ. ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಂದವನು ಮಹಾರಥನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದ ಕಂಚುಕೀಯನಿಗೆ ವಿದೂಷಕನು ಹಾಗಾದರೆ ನಾನೂ ಕೂಡ ದಶಸಹಸ್ರ ಮೋದಕ ಮಾರಕನಾದ ಮಹಾರಥ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕಂಚುಕೀಯನು ಒಂದೇ ದಿನ ಯಾರು ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಮೋದಕವನ್ನೂ ತಿನ್ನಲಾರ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ತಕ್ಷಣವೇ ವಿದೂಷಕನ ಉತ್ತರವು ಬರುತ್ತದೆ ಒಂದೇ ದಿನ ಮಹಾರಥನೂ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೀಗೆ ವಿನೋದದ ಮಾತುಗಳು ಮುಂದುವರೆದ ಮೇಲೆ ತಾನು

ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಅಭಿನಂದಿಸಲು ಹೊರಡುವುದಾಗಿ ಕಂಚುಕೀಯನಿಗೆ ಸುಮಂತ್ರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ತಕ್ಷಣವೇ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ನೋಡಿ, ಪರಿಜನರೊಡನೆ ಮಹಾರಾಜನೇ ಬರುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಂಚುಕೀಯನು ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಹೋಗುವುದಾಗಿ ಸುಮಂತ್ರನಿಗೆ ಭಿನ್ನವಿಸಿ ಹೊರಡುವನು. ವಿದೂಷಕ ಸುಂದರಕನು ಇನ್ನೂ ಉಳಿದಿದ್ದ ಮೋದಕವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಹೊರಡುವನು. ವಿದೂಷಕನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ವಿದ್ಯೆ ವ್ಯಾಸಂಗ ನಿರತನಾಗಿರಬೇಕಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಧರ್ಮದ ಸ್ವಲ್ಪಲವಲೇಶವೂ ಅವನಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಭೋಜನವೇ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದು. ವಿದೂಷಕನ ಹಾಸ್ಯವಚನಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ವಿಡಂಬನವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೆ ಹೋದರೆ ಭೋಜನವನ್ನು ಮೋದಕಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಅವನ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಬೇಸರವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಂಚುಕೀಯನು ವಿದೂಷಕನು ಹೊರಟ ಮೇಲೆ ಸುಮಂತ್ರನೊಬ್ಬನೇ ದಶರಥನ ಆಗಮನವನ್ನೇ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ನಿಂತಿರುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಸ್ವಗತ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜ ದಶರಥನು ವಾರ್ಧಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ರಮಣೀಯಾಕೃತಿಯುಳ್ಳವನು, ಬಲವಂತ, ನಿರಂತರವೂ ರಾಜಕಾರ್ಯ ನಿರತನಾಗಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಶ್ರಮವನ್ನರಿಯದವನು, ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಸನ್ನ ಚಿತ್ತನಾಗಿರುವನು, ದೈತ್ಯರನ್ನು ಕೂಡ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವವನು, ಜನರ ಎಲ್ಲಾ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯುತ್ತಿರುವವನು ಯುವಕನಂತೆ ಶ್ರಮಿಸುತ್ತಾ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುವನು, ಪುತ್ರರ ಜನನದಿಂದ ತನ್ನ ಮನೋರಥವೆಲ್ಲ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಸುಮಂತ್ರನು ದಶರಥನ ಬಳಿ ಬಂದು ನಿನ್ನ ಪುತ್ರರು ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟ ನಂತರ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ದಶರಥನು ಸುಮಂತ್ರನನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿ, ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಬೇಡಿ ಬಂದವರ ಆಸೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ದಾನ-ಧರ್ಮ, ಸತ್ಕಾರ್ಯಾದಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಬಗ್ಗೆ ಸುಮಂತ್ರನಿಂದ ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಅವನು ಅಪರಾಧಿಗಳು ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವನು. ಅದಕ್ಕೆ ಸುಮಂತ್ರನು ನೀನು ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಭೂಮಿಗಳಿದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಿಗಳಿಲ್ಲ.

ಜನರಿಗೆ ಅಕಾರ್ಯ ಮಾಡಲು ಬುದ್ಧಿ ಬರುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ, ಎಂದು ಕೇಳುವನು. ಆಗ ದಶರಥನು ನನ್ನ ಪುತ್ರರಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ತನ್ನ ಈ ಕರ್ತವ್ಯ ನೆರವೇರಿಸದಿದ್ದರೆ ತಾನು ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂತಾಗುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸುವನು. ದಶರಥನ ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಮಾತುಗಳೇ ನಮಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅವನು ಕೈಕೇಯಿದೇವಿಯನ್ನು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಅವಳಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುವ ಪುತ್ರನಿಗೇ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟುವುದಾಗಿ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.

ಆಗ್ಗೆ ಕೌಸಲ್ಯ ಮತ್ತು ಸುಮಿತ್ರೆಯರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಮಕ್ಕಳಾಗಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅವನು ಮೂರನೆಯ ಪತ್ನಿಯ ಮಗನಿಗೇ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟುವುದಾಗಿ ಬಹುಶಃ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಮೂವರಿಗೂ ಮಕ್ಕಳಾಗುತ್ತವೆ. ತಾನು ಕೈಕೇಯಿಗೆ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಭರತನಿಗೆ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಹಿಷಿಯಾದ ಕೌಸಲ್ಯಾ ಪುತ್ರನಾದ ರಾಮನಿಗೆ ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡಿ, ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅವನ ತೊಳಲಾಟ. ಅವನು ಅದನ್ನು ಅಮಾತ್ಯ ಸುಮಂತ್ರನಿಗೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಅವನು ವಿದೂಷಕನ ಮಾತಿಗೂ ಉತ್ತರ ಹೇಳದೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ವಾಗ್ದಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಇವಳು ತನ್ನ ಮಗನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಬಗ್ಗೆ ವಾಗ್ದಾನವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ನನ್ನಿಂದ ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ಇವಳನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸುವಂತಿಲ್ಲ. ಇವಳಿಗೆ ಮಹಾಕೋಪ, ಆದುದರಿಂದ ಕೈಕೇಯಿಯನ್ನು ಸಮಾನಾನುನಯದಿಂದ ಕಾಣಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಅವನು ಮಂಥರೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮೂವರು ರಾಣಿಯರಿಂದಲೂ ನಾನು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ, ಪುತ್ರವತಿಯರಾದ ಮಹಿಷಿಯರನ್ನು ಸಮಾನವಾಗಿ ಭಾವಿಸಬೇಕು, ಆದುದರಿಂದ ಅವರು ಮೂವರೂ ಮಧ್ಯಮ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿದ್ದು ನನ್ನನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಎಂಥ ಸಮವರ್ತಿ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದ ಈ ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜ. ಮಂಥರಗೆ ಈ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅಸಮಾಧಾನವುಂಟಾಗಿ ಅವಳು ತನ್ನ ಒಡತಿಯನ್ನು ಮಹಾರಾಜ ಬಹುಮಾನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ವಗತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡು, ಹೊರಗೆ ಮಹಾರಾಜನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಂತೆ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಪ್ರತಿಹಾರಿ ವಿಜಯೆ, ಸುಮಿತ್ರೆಯ ಚೇಟಿ ವಿನಯವತಿ ಮತ್ತು ಮಂಥರೆ ಮೂವರೂ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ

ಮಾತುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಮಹಿಷಿಯರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಸಮಾಧಾನ ಉಂಟಾಗುವುದೋ ಎಂದು ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಆತಂಕ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮಹಿಷಿಯೂ ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನು ತನ್ನ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಬರಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವನು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ನಡೆದಿದ್ದರೂ, ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏನೋ ಒಂದು ಬಗೆ ಆತಂಕ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಅಮಾತ್ಯನಿಗೆ “ಸುಮಂತ್ರ ನೀನು ಹೋಗಿ ಮೂವರು ಮಹಿಷಿಯರಿಗೂ ಬೇಸರವಾಗದಂತೆ ನೀನು ತಿಳಿಸು” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಸಾತ್ವಿಕನಾದ ಸುಮಂತ್ರನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಮೂವರು ಮಹಿಷಿಯರಿಗೂ ಎಷ್ಟು ವಿಶ್ವಾಸವಿದೆಯೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸುಮಂತ್ರನ ನಿಷ್ಕ್ರಮಣದ ನಂತರ ವಿದೂಷಕನು “ಮಹಾರಾಜ ಮೂವರು ಮಹಿಷಿಯರನ್ನು ಕಂಡರೆ ನಿನಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಅಭಿಮಾನ, ಸುಮಿತ್ರನಿಗೆ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು, ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಕೈಕೇಯಿ ಪುತ್ರನೊಬ್ಬನಲ್ಲಿ ನಿನಗಿರುವ ಅಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಭಾಗ ಮಾತ್ರವೇ ಸಿಗುವುದಲ್ಲವೇ?” ಎಂದು ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ದಶರಥನು ಚತುರ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಲ್ಪವೆಂದು ಭಾವಿಸುವವನು ವೈಧಿಕನೇ ಅಲ್ಲ, ಅಂತೆಯೇ ನಾಲ್ವರು ಪುತ್ರರೂ ನನಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಪ್ರಿಯರು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಇಬ್ಬರೂ ವಿನೋದವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ ವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿದೂಷಕನು ದಶರಥನಿಗೆ “ನಿನಗೆ ಪುತ್ರರ ಜನನದಿಂದ ಹಸಿವೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲವೇ?” ಎಂದು ಕೇಳುವನು. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ವೇಳೆಗೇ ಅವನಿಗೆ ಹಸಿವು. ದಶರಥನು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ಸೊಬಗನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ ನಂತರ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುವರು. ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕದ ಮುಕ್ತಾಯ.

ಎರಡನೆಯ ಅಂಕದ ಆರಂಭಕ್ಕೆ ರಾಮ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರಿಗೆ ಉಪನಯನವಾಗಿ, ಅವರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಸಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆ ಅಂಕವು ನಡೆಯುವುದು ಗ್ರೀಷ್ಮೋದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ. ರಾಜಯೋಗ್ಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ರಾಮನಿಗೆ ಯುವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ ದಶರಥನದು. ಆದರೆ ಕೈಕೇಯಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ

ಮಾತು ಅದಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿದೆ. ಅವನು ಮಂತ್ರಿ ಸುಮಂತ್ರನನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ, ಅವನೊಡನೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ. “ಅಮಾತ್ಯ ನನಗೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ನಿದ್ರೆಯೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗಿದೆ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕೈಕೇಯಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನ ಬಗ್ಗೆಯಾಗಲೀ ಮಹಾರಾಜನ ಚಿಂತೆಯ ಬಗ್ಗೆಯಾಗಲೀ ಸುಮಂತ್ರನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವನು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು “ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದು, ಅರಿಭಯಂಕರನಾಗಿ, ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ ಸಾಮ್ರಾಟನಿಗೂ ಚಿಂತೆಯೇ?” ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ರಾಜನಿಗೆ “ಮಹಾರಾಜ, ಪ್ರಜೆಗಳು ಧರ್ಮಪರಾಯಣರು, ಅರಿಭಯವಿಲ್ಲ, ರೋಗ ರುಜಿನಗಳಲ್ಲಿ, ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷ ತುಂಬಿದೆ, ವಿನಯಗುಣಶೀಲರಾದ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಪುತ್ರರೂ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಿದ್ದಾರೆ, ಹೀಗಿದ್ದೂ ನಿನ್ನ ಮನದಲ್ಲೇಕೆ ಈ ರೀತಿಯ ಚಿಂತೆ? ಸುಸಂಸ್ಕೃತರೂ, ವಿನಯಶೀಲರೂ ಆದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನೋಡಿ, ನಿನ್ನ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಬಿಡು, ಅಥವಾ ಒಂದು ಕುಟುಂಬವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥನೇ ಸದಾ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ,

ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇಡೀ ರಾಜ್ಯವನ್ನೇ ಕುಟುಂಬವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ? ಮಹಾರಾಜ, ಪ್ರತೀಕಾರವೇನನ್ನಾದರೂ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರುವೆಯಾ” ಎಂದು ಕೇಳುವನು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಸುಮಂತ್ರನ ಮಾತುಗಳು ಎಷ್ಟು ತೂಕವಾಗಿ, ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾಗಿ, ಎಷ್ಟು ವಿಶಾಲದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಸಂಭಾಷಣೆಯು ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತದೆ. ದಶರಥನು ಸುಮಂತ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಕೈಕೇಯಿಯ ಮಗನಿಗೇ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟುವುದಾಗಿ ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ದುಡುಕಿ ತಾನು ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದುದು, ಉತ್ತಮ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸುಗುಣಶೀಲನಾದ ರಾಮನನ್ನು ತಾನು ಯುವರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು, ಆದರೆ ತಾನು ಈ ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಿಂದ ಅದು ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ತೊಳಲಾಟವನ್ನು ಸುಮಂತ್ರನೊಡನೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅದೇನೂ ಮಾಡಬಾರದ ಕೆಲಸವೇನೂ ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ಸುಮಂತ್ರನ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿ ದಶರಥನಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂಬ

ದಶರಥನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸುಮಂತ್ರನು “ನಯವಿನಯಶೀಲನಾದ ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ರಾಮನನ್ನು ಮೂವರೂ ಮಾತೆಯರು ತಮ್ಮ ಮಗನಂತೆಯೇ ಆದರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅವನ ತಮ್ಮಂದಿರು ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಗೌರವಾದರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ, ಗುಣಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ತೇಜೋಮಯನೂ ಆದ, ಪ್ರಜಾ ಹೃದಯಾಭಿರಾಮನಾಗಿರುವ ರಾಮನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ರಾಜನೆಂದು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಈಗಾಗಲೇ ಉಪನಯನ ಮುಗಿದು, ಶಸ್ತ್ರ-ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನಗಳು, ಸಾಗುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗಿನಿಂದಲೇ ನಿಮಗೇಕೆ ಚಿಂತೆ ಎಂದು ಸುಮಂತ್ರನು ದಶರಥನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ತಾನು ದುಡುಕಿ ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಿಂದ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಹಿರಿಯ ಮಗ ರಾಮನಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ಲಭಿಸದೆ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮುರಿದು, ತಾನೆಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟನಾಗುತ್ತನೋ ಎಂಬ ಚಿಂತೆ ದಶರಥನಿಗೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವನು ತೊಂದರೆ ಬರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಪರಿಹಾರೋಪಾಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವುದೇ ಸರಿಯೆಂದು, ತೊಂದರೆ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವುದರಿಂದ ದುಃಖವು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆಂದು, ಪುತ್ರ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕದ ವಿವಾದ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ತಾನು ಪರಿಹಾರೋಪಾಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಚಿಂತಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಸುಮಂತ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಬಗ್ಗೆ ತಾನೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸುಮಂತ್ರನು ಕೇಳುವನು. ಆಗ ಅವನು “ತನ್ನ ರಾಣಿಯರೆಲ್ಲರೂ, ಪ್ರಜೆಗಳೂ, ಅಮಾತ್ಯರುಗಳು ಮತ್ತು ಸೇವಕರುಗಳು ರಾಮನ ಬಗ್ಗೆ ಒಲುಮೆ ಇರುವಂತೆಯೂ ಭರತನಿಗೆ ರಾಮನ ಬಗ್ಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಭಕ್ತಿಯಿರುವಂತೆಯೂ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ನನ್ನ ಮನೋವೃಥೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವನು. ಸುಮಂತ್ರನು ದಶರಥನ ದೂರದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮನದಲ್ಲೇ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವನು. ನಂತರ ದಶರಥನು ತನಗೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸುವನು.

ಅವನು ನೇಪಥ್ಯದ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿ ಮೂವರು ರಾಣಿಯರೂ ಪರಿಜನರೊಡನೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಸುವನು. ದಶರಥನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸುಮಂತ್ರನ ಮಾತಿನಿಂದ ಆನಂದವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವನು “ನೀನನ್ನು ಹೊರಡಬಹುದು, ಆದರೆ ತನ್ನ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಡೆಸಬೇಕು” ಎಂದು ಸುಮಂತ್ರನಿಗೆ ಹೇಳುವನು. ಸುಮಂತ್ರನು

ಹೊರಡುವನು. ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನು ಮೂವರುರಾಣಿಯರನ್ನೂ ಸ್ವಾಗತಿಸಿ ತನ್ನ ಬಳಿ ಕೂರಿಸಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ರಾಣಿಯರ ಪರಿಜನರು ಅಂತಃಪುರಗಳಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಲು ತಿಳಿಸುವನು. [ವಿಶ್ರಾಮ್ಯತು ಸ್ವಗೃಹೇ ಭವತೀನಾಮ್ ಪರಿಜನಃ:] ನಂತರ ಅವರು ಹೊರಟುಹೋಗುವರು. ನಂತರ ದಶರಥನು ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡ ತಂಪಾಗಿರುವ ಗ್ರೀಷ್ಮೋದ್ಯಾನದ ಹೂಬಳ್ಳಿಗಳನ್ನೂ, ಸರೋವರನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವನು. ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಅವನ ಮಾತುಗಳನ್ನೊಪ್ಪಿದುದಲ್ಲದೇ, ಗ್ರೀಷ್ಮೋದ್ಯಾನವು ಎಂದಿಗಿಂತಲೂ ಸುಂದರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಸುಮಿತ್ರೆಯು ಮೌನದಿಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಕೈಕೇಯಿಯ ಮಾತು ಏನೋ ಒಂದು ಬಗೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಅವು ಶಾಸನ ಮಾಡುವಂತಿರುವುದಾಗಿ ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಸ್ವಗತದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಳು. ದಶರಥನು ಗ್ರೀಷ್ಮೋದ್ಯಾನದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ, ತಂಪಾದ ಮರದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮಾತನಾಡೋಣ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ರಾಣಿಯರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ನಾಲ್ವರೂ ಸುದೀರ್ಘವಾದ, ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಮಹಾರಾಜನು ಕುಮಾರರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಉಪನಯನವಾಯಿತು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ಹದಿನೈದು ವರ್ಷ ತುಂಬಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕೂಡಲೇ ಕೈಕೇಯಿಯು “ಅದರಿಂದೇನು” ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಉಳಿದಿಬ್ಬರೂ ಸುಮ್ಮನಿರುವಾಗ ಕೈಕೇಯಿಯು ಹಾಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ದಾಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರುತ್ತಾಳೆ. ಮೂವರು ಮಹಿಷಿಯರ ಗುಣಗಳೂ ಅವರು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಮೊದಲೇ ದಶರಥನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತುಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ರಮಣೀಯಳು ತಾನು ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಹಿಷಿಯೆಂಬ ಗರ್ವವುಳ್ಳವಳಾದರೆ, ದಶರಥನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗೌರವ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಳು.

ಸುಮಿತ್ರೆಯಾದರೂ ವ್ರತ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಕೃಶಾಂಗಿಯಾದರೂ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುವವಳು, ಸೌಮ್ಯಳೂ, ಮೃಧು ಮಾತನಾಡುವವಳೂ ಆಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ದಶರಥನ ಮನಗದ್ದವಳು ಸುಮಿತ್ರೆ. ಶಾಂತಿಸ್ವರೂಪಿಣಿ. ಕೈಕೇಯಿ ನೋಡಲು ಸ್ಪುರದ್ರೂಪಿಣಿ. ಆದರೆ ಗರ್ವಿಷ್ಯೆ. ಹಿರಿಯರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದವಳು.

ಕೋಪಿಷ್ಟೆ. ದಶರಥನ ಜೀವವನ್ನುಳಿಸಿದವಳು. ಶೌರ್ಯ ಪ್ರಣಯಶಾಲಿನಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲೇ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ನಾಲ್ವರು ಕುಮಾರರೂ ಗುಣಶಾಲಿಗಳು ಮತ್ತು ವೀರರೆಂದು ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿದ ದಶರಥನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ರಾಮನೊಬ್ಬನೇ ಸರ್ವಗುಣಾಕರ, ರಾಜಯೋಗ್ಯ, ತನಗೆ ರಾಮನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಅಧಿಕಪ್ರೀತಿ ಎಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಸುಮಿತ್ರೆಯು ಮಕ್ಕಳ ಜನ್ಮಕಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿ ಅಂದರೆ ರಾಮನಲ್ಲೇ ತನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಕೈಕೇಯಿಯು ಗುಣಾಧಿಕನಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ರಾಮನೇ ಗುಣಾಧಿಕ ಎಂದು ಮನದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಕುಮಾರರಲ್ಲಿ ಗುಣಾಧಿಕನಾರೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಅವಳು ಸಮಯ ಬಂದಾಗ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹಾರಿಕೆಯ ಉತ್ತರ ನೀಡುತ್ತಾಳೆ. ಕುಮಾರರೆಲ್ಲರೂ ನನ್ನ ದಾಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಸ್ವತ್ತುಗಳ ಹಂಚಿಕೆಯ ಸುದ್ದಿಯನ್ನೆತ್ತುತ್ತಾನೆ. ಒಡನೆ ಸುಮಿತ್ರೆಯ ದಾಯವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ಜ್ಯೇಷ್ಠನದೆಂದು ಮನುಸಿದ್ಧಾಂತದ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳು ವಿದುಷಿ ಎನ್ನುವುದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅವಳ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ಮಹಾರಾಜನ ದಾಯವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಆಚಾರಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮತ್ತು ರಾಜಧರ್ಮಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ವಸಿಷ್ಠ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂಬ ದಶರಥನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೈಕೇಯಿಯು ವಸಿಷ್ಠ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇನೆಂದು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಸುಮಿತ್ರೆಯೇ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ದಾಯ ಸಿದ್ಧಾಂತ ವಿಚಾರಗಳು ಅವಳಿಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಅವಳ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ದಶರಥನು ಪುತ್ರರಿಗೆ ಧನಾದಿ ದಾಯವಸ್ತುಗಳು ಸಮಭಾಗಗಳಾಗಿ ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು, ಆಚಾರ್ಯತ್ವ ರಾಜತ್ವಗಳು ಅರ್ಹರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೆಂದು, ಸೇನಾಪತಿತ್ವವು ಶೌರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಾದವರಿಗೆ ಲಭಿಸಬೇಕು, ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಯೋಗ್ಯಪುತ್ರನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ವಸಿಷ್ಠ ಮುನಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಕೈಕೇಯಿಯು ಯೋಗ್ಯತೆಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿರುತ್ತದೆ, ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನೆನಿಸಿದವನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನೆನಿಸದೇ ಇರಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ.

ತಕ್ಷಣವೇ ದಶರಥನು ನಾಲ್ವರು ಕುಮಾರರೂ ಯೋಗ್ಯರೇ, ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ದಶರಥನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಕೈಕೇಯಿಯು ಇದೂ ಕೂಡ ವಸಿಷ್ಠ ಮತವೇನು? ಅದು ಆಪ್ತವಚನವಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಮತ್ತಾರಾದರೂ ಸಾಮ್ರಾಟನಾದರೂ ಸರಿಯೇ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಬಾರದು ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಹಾಗಾದರೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕುಮಾರರಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು ಎಂದು ದಶರಥನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ, ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನೇ ರಾಮನಿಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ.

ಆದರೆ ಅವಳು ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಕೋಚವೋ ಅಥವಾ ಹಿರಿಯಪುತ್ರನಾದ ರಾಮನಿಗೇ ರಾಜ್ಯಲಾಭವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರಬಹುದು. ದಶರಥನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯತಮನಿಗೆ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಮಾತಿನ ಉತ್ತರ ಕೈಕೇಯಿಯದು. ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಭರತನೇ ಅರ್ಹನೆಂಬ ದಶರಥನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೈಕೇಯಿಯು “ತನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವೆಂದರೆ ’ ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತದೆ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಕೌಸಲ್ಯೆಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ನಿರಾಸೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಳು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ “ಈ ಮಾತುಗಳು ಭರಸಿಡಿಲು ಬಡಿದಂತಿದೆ” ಎಂದುಕೊಂಡು ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಸುಮಿತ್ರೆಯು ಮಹಾರಾಜರು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು, ಕೌಸಲ್ಯೆ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ದಶರಥನು ಬೀಸಣಿಗೆಯಿಂದ ಗಾಳಿ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ. ಕೈಕೇಯಿಯು ಪುಷ್ಕರಿಣಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ತಂದು ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಮುಖಕ್ಕೆ ಚುಮುಕಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಸುಮಿತ್ರೆಯ ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಅಂಗಾಲು ಮತ್ತು ಅಂಗೈಗಳನ್ನು ತಿಕ್ಕುತ್ತಾ ಕೌಸಲ್ಯೆಯನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. ನಂತರ ಅವಳಿಗೆ ಎಚ್ಚರವಾದ ನಂತರ ದಶರಥನು ದೇವಿಯು ಮೂರ್ಛೆ ಹೊಂದಿದುದೇಕೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಅವಳು ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೆ, ಬಿಸಿಲಿನ ತಾಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೈಕೇಯಿಯು ಸ್ವಗತದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯು ಸುಳ್ಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಯಳು ಎಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಚತುರಮತಿಯಾದ ಅವಳೂ ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾಳೆ ಮತ್ತು ದಶರಥನೂ ಕೂಡ ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ದೇವಿಯ ದುಃಖವನ್ನೂ,

ಕೌಶಲವನ್ನೂ ನಾನು ಬಲ್ಲೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಆಗ ಸುಮಿತ್ರೆಯು ದಶರಥನನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಶರಥನು ಮಾಡಿದ ವಾಗ್ದಾನದಂತೆ ಭರತನು ರಾಜನಾಗಬೇಕು, ಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವದಿಂದ ರಾಮನು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹ. ಆದುದರಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ದಶರಥನು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ನಿನ್ನ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರಿಗೂ ಏನನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಸುಮಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಏನೂ ಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳಿ ರಾಜ್ಯಪದದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮನನ್ನು ತಾನೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಶತ್ರುಘ್ನರಿಬ್ಬರೂ ಸೇವೆ ಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ನಂತರ ದಶರಥನು ಮಾತನಾಡಿ, ತಾಯಿಯ ಗುಣಗಳೇ ಪುತ್ರರಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವಳ ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರೂ ಭ್ರಾತೃಸ್ನೇಹದಲ್ಲಿ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ದಶರಥನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಯೋಗ್ಯನಾರು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕೈಕೇಯಿಯು ಯಾರೂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸದಂತೆ ರಾಮನೇ ರಾಜ್ಯಯೋಗ್ಯ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಸುಮಿತ್ರೆಯು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವುದನ್ನೇ ಕೈಕೇಯಿಯು ಹೇಳಿದಳು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ದಶರಥನು ನಾನು ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಮಾತಿನ ಗತಿಯೇನು? ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಕೈಕೇಯಿಯು “ಶೌಭನಾಗತಿ:” ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಅಧರ್ಮವೆಂದರೆ ಹೆದರುವ ದಶರಥನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿಯು ಪಾತಕವೆಂಬುದು ಸಜ್ಜನರ ಸಂಪ್ರದಾಯವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಅವಳೂ ಅವನೊಡನೆ “ನಿನ್ನಂತಹ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿಯೇನಾದರೂ ನಡೆದರೆ, ಅದರಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಅನರ್ಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸ್ವಸುಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಂಗವುಂಟಾಗುವಂತಿದ್ದರೂ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಕೂಡದು. ಸಜ್ಜನರ ಮಾರ್ಗವೇ ಹೀಗೆ. ಸಜ್ಜನರ ಮಾರ್ಗವು ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡದಿರಕೂಡದು ತಾನೆ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವನು ಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಕೌಸಲ್ಯಿಗೆ ವಜ್ರಘಾತವಾದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದಶರಥನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆದರೆ ರಾಮನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವಳು “ಅಯ್ಯೋ ವಜ್ರಘಾತ”

ಎಂದು ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಮತ್ತೆ ಕೈಕೇಯಿ “ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಿಂದ ಜನಸೌಖ್ಯವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಂತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸದಿದ್ದರೆ ಅದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲ, ರಾಮನು ಸುಗುಣಶೀಲನು, ಗುಣಶ್ರೇಷ್ಠನು, ರಾಜನಿಗೆ ಸಮನಾದವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಸಿಂಹಾಸನಾಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಪ್ರಜಾ ಪಾಲನೆಗಾಗಿಯೇ ಜನಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ಪ್ರತಾಪಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ, ನನ್ನ ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ರಾಮನಿಗೆ ರಾಜ್ಯದಾನವಾದರೆ ನನಗೆ ಸಂತೋಷ, ಭರತನಿಗೆ ರಾಜ್ಯದಾನವಾದರೆ ನನಗೇನಾಗುತ್ತದೋ ರಾಮನಿಗೆ ರಾಜ್ಯದಾನವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ನನಗೆ ಅದೇ ಆಗುತ್ತದೆ” ಎಂದು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಈ ಉದಾತ್ತ ಭಾವನೆ ದಶರಥನಿಗೂ ಕೌಸಲ್ಯ ಸುಮಿತ್ರೆಯರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ದಶರಥನು ಭರತನು ಕೂಡ ಗುಣವಂತ, ರಾಜ್ಯಾರ್ಹನೂ ಹೌದು ಎಂದು ಅವಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಒಡನೆಯೇ ಕೈಕೇಯಿಯು ಹೌದು, ಗುಣಿಯಾದವನು ಸುಗುಣರಲ್ಲದವರಿರುವಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ಗುಣಿಯೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನಗಿಂತ ಗುಣವಂತರೊಡನೆ ಇದ್ದರೆ ಗುಣರಹಿತನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ದೀಪದ ಬೆಳಕು ರಾತ್ರಿ ಮಾತ್ರವೇ. ಸೂರ್ಯನು ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದೀಪದ ತೇಜಸ್ಸೆಲ್ಲಿ? ಗುಣವಂತನಾದ ರಾಮನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಭರತನ ಗುಣವೆಂಥದು, ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಣ ಸಂಪನ್ನನಾದ ರಾಮನೇ ರಾಜ್ಯಾರ್ಹ ಎಂಬ ಉತ್ತರ ನೀಡುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಪ್ರಿಯ, ನನಗೆ ಪ್ರಿಯ ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಸುಮಿತ್ರೆಯೂ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಆನಂದಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವರ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳು ರಾಮನಿಗೇ ರಾಜ್ಯದಾನವೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆ ವೇಳೆಗೆ ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ಸಂಜೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ, ದಶರಥನಿಗೆ ಮಹಾರಾಜ ಸಂಜೆಯ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಆಟಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಕುಮಾರರು ಹಿರಿಯಳೆಂದು ನನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಾರೆ, ಅವರನ್ನು ಸಂಭಾವಿಸಲು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಸುಮಿತ್ರೆಯು ಕುಮಾರರು ಎಲ್ಲ ತಾಯಂದಿರಿಗೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಹಿರಿಯ-ಕಿರಿಯ ಎಂಬ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಕೈಕೇಯಿಯು ತಾನೂ ಹೊರಡುತ್ತೇನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ದಶರಥನು ಮೂವರಿಗೂ

ಹೊರಡಲು ಅನುಮತಿ ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ಕೂಡಲೇ ಮೂವರೂ ಅವನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ವಿಜಯ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮಹಾರಾಜನ ಆಜ್ಞೆ ಏನೆಂದು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಸುಮಂತ್ರನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡುಬರಲು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿಜಯೆಯು ಸುಮಂತ್ರನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೋದ ಮೇಲೆ ದಶರಥನು ಸುಮಂತ್ರನೊಡನೆ ನಡೆದುಬಂದಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನೂ ಕೂಡ ಕೈಕೇಯಿ ಮತ್ತು ಸುಮಿತ್ರೆಯರ ಒಳ್ಳೆಯತನವನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲದೇ ದಶರಥನ ನಾಲ್ವರು ಕುಮಾರರೂ ಒಳ್ಳೆಯವರು, ದೇಹಗಳು ನಾಲ್ಕದರೂ ಮನಸ್ಸು ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಎಂಬಂತಿದ್ದಾರೆ, ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ದಶರಥರಾಜನು ಯಾವುದೇ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸುಮಂತ್ರನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ದಶರಥನು ತನ್ನ ಚಿಂತೆ ದೂರವಾಯಿತೆಂದು ಸುಮಂತ್ರನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಸುಮಂತ್ರನು ಕುಶಾಗ್ರಮತಿಗಳಾದ ನಾಲ್ವರು ಕುಮಾರರೂ ಈ ಹಿಂದೆ ಕಲಿತಿದ್ದುದನ್ನು ಮತ್ತೆ ರೂಢಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸುಲಭ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಮುಂತಾದವನ್ನು ಅವರು ಅತಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕಲಿತಿದ್ದಾರೆ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ರಾಜ್ಯಜ್ಞಾನ ಶಾಸನವಿಧಿಜ್ಞಾನಗಳ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ದಶರಥನಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿರುತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನು ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನ್ನ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಿ ತಡೆದ ಪ್ರತೀಹಾರಿಯ ಸಂಗಡ ಜಗಳವಾಡಿ ಪ್ರಿಯವಾರ್ತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಾನು ಒಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿ ಬಂದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಿಯವಾರ್ತೆ ಏನೆಂದು ಕೇಳಿದ ದಶರಥನಿಗೆ ಅವನು ರಾಮನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವಾಗುವುದಾಗಿ ತನಗೆ ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿಯಿಂದ ತನಗೆ ತಿಳಿಯಿತೆಂದೂ, ಅವಳು ತನಗೆ ಮೋದಕಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ದಶರಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮೋದಕಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತೀ, ರಾಮನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಗಲೀ, ಭರತನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಗಲೀ ನಿನಗೆ ಮೋದಕಗಳು ಲಭಿಸದೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಯೋಚಿಸಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ಸಂಭಾಷಣೆ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತದೆ. ವಸಿಷ್ಠರ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ತಾನು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದಾದಾಗ ತಿಳಿಸಲು ಸುಮಂತ್ರನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸುಮಂತ್ರನು ಹೋದ ಮೇಲೆ ವಿದೂಷಕನು ಕಪಟಪಂಡಿತನು ಹೋದ ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ದಶರಥನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ

ಚಪಲನಾದ ಈ ವಟುವು ಕಲಹಪ್ರಿಯ, ಪರಿಣಾಮವೇನಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ನೋಡುವವನಲ್ಲ. ಇವನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕ್ಷೋಭೆ ಕೂಡ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ, ಆಗಲಿ, ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆಂದು ಕೊಂಡು, ಅವನಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ “ಮಿತ್ರ ಸುಂದರಕ ಕೇವಲ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗದಿಂದಲೇ ಈಗ ರಾಜ್ಯದಾಯ ವಿಚಾರವು ಉದ್ಭವಿಸಿತು. ಯಾವ ಮಾತನ್ನೂ ಯಾರ ಮಾತನ್ನೂ ಯತಾರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಡ. ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಷ್ಣುವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾಜತ್ವವೆಲ್ಲಿ, ಸುಕುಮಾರ ಚೇತಸರಾದ ಕುಮಾರರೆಲ್ಲಿ, ಪರಿಹಾಸ ವಿಜ್ಞಾಪಿತವಾದ ಈ ಮಾತನ್ನೂ ಪರಮಾರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಡ ಎಂದು ವಿದೂಷಕ ಸುಂದರಕನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ “ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹೀಗೆ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗವೊದಗಲಿ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಪ್ರಧಾನಚರನಾದ ಸುಬುದ್ಧಿಯ ಮಾತುಗಳು ನೇಪಥ್ಯದಿಂದ ಕೇಳಿಬರುತ್ತದೆ. “ಸುರೇಂದ್ರನ ಅಮರಾವತಿಯನ್ನು ಗೆದ್ದು, ವಿಬುಧರನ್ನೋಡಿಸಿ ಇತರ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತಿ ಮಾಡಿಯೂ ಶಾಂತನಾಗಿಲ್ಲದ ರಾವಣನು ಅಮರ್ತ್ಯಪೌರುಷನಾದ ರಾಮನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಗೂಢವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಮುಂದೇನಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಿರಿ” ಎಂದು ಅವುಗಳ ಅರ್ಥ, ದಶರಥನು ವಿದೂಷಕನನ್ನು ಕುರಿತು “ಸುಂದರಕ ! ನೀನು ಹೋಗು, ಅವನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಿದನೆಂದೂ ಗ್ರಹಿಸಿದನೆಂದೂ ಸುಬುದ್ಧಿಗೆ ಹೇಳು” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾವಣನ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ಭಯ, ಅವನು ನಾನು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ, ನಾನು ರಾಮನೆಂದು ತಿಳಿದು ರಾವಣನು ದಾರಿಯಲ್ಲೇ ಯಾವಾಗಲೋ ನನ್ನನ್ನು ತಿಂದುಬಿಡುತ್ತಾನೆ” ಎನ್ನುವನು. ದಶರಥನು ತಾನೇ ಹೋಗುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ತನ್ನಲ್ಲೇ ಒಂದು ಶಂಕೆ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ವೇಳೆಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಒದಗಿತೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ವಿದೂಷಕನೊಡನೆ ನಿರ್ಗಮಿಸುವನು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಎರಡನೆಯ ಅಂಕವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಅಂಕದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ರಾವಣನಿಂದ ರಾಮನಿಗೆ ವಿಪತ್ತೊದಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಹೇಂದ್ರನು ಕಳುಹಿಸಿರುವ ಚಿತ್ರಕೇತು ಚಿತ್ರಪದರೆಂಬಿಬ್ಬರು ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರದಲ್ಲಿಯ ಸರಯೂ ನದೀತೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಣೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಮಹೇಂದ್ರನೇ ಗೆಲ್ಲಲಾರದೆ ಹೋದ ಬಲಿಷ್ಠ ರಾವಣನ ಕೈಯಿಂದ

ರಾಮನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ತಮ್ಮಿಂದ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ತಮ್ಮ ಒಡೆಯನಾದ ಸುರೇಂದ್ರನ
 ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ತಾವಿಬ್ಬರೂ ಇತರರಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ
 ದಶರಥನ ಅರಮನೆಯ ಉಪವನದಲ್ಲಿದ್ದು, ರಾವಣನ ಆಗಮನವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕೆ
 ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಬರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಪದನು ತನಗೆ ತಿಳಿಸಿದಾಗ, ಚಿತ್ರಕೇತು ಅವನಿಗೆ “ಬೇಡ,
 ಬೇಡ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಬೇಡ ರಾವಣನು ರಾಜಾದಶರಥನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು
 ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ರಾವಣನೇಕೆ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ? ರಾವಣನ
 ಅನಿಷ್ಟಕಾರ್ಯೋಪಕ್ರಮವನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಕೂಡಲೇ ಅದನ್ನು ರಾಜಾದಶರಥನಿಗೆ
 ಜ್ಞಾಪಿಸೋಣ” ಎಂದು ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾವಣನನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲಾರದೆ
 ತಾನೇ ಸೋತಿದ್ದವನು ಮಹೇಂದ್ರ. ಹಾಗಿದ್ದೂ, ರಾವಣನಿಂದ ರಾಮನಿಗೆ
 ಅಪಾಯವೊದಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಚಿತ್ರಪದ ಚಿತ್ರಕೇತುಗಳನ್ನು ಅವನು ಕಳುಹಿಸಿದುದು
 ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ವದವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನ ಸದುದ್ದೇಶ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹವೇ.
 ರಾವಣನಿಂದ ತಮಗೇ ವಿಪತ್ತೊದಗಬಹುದಾಗಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ
 ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಮಹೇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಕರ್ತವ್ಯಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವುದು
 ಇನ್ನೂ ಅಭಿನಂದನೀಯ. ಅವರಿಬ್ಬರು ನಿರ್ಗಮಿಸಿದ ಮೇಲೆ ವಿಷ್ಣುಭದ ಮುಕ್ತಾಯವಾದ
 ಬಳಿಕ ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಿಂದಿಳಿದು ಬಂದ ರಾವಣನ ಪ್ರವೇಶ. ಅವನು ಸ್ವಗತವಾಗಿ ತಾನು
 ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಶಿವನನ್ನಾರಾಧಿಸಿ ಬಲವನ್ನು ಪಡೆದು,
 ದೇವಾದಿಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದಿರುವ ಅಜೇಯ ರಾವಣನೆಂದು ತನ್ನ ಪರಿಚಯ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.
 ದಶರಥಪುತ್ರ ರಾಮನು ಸುರಾಸುರಗಣಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಬಲ್ಲ ಪರಾಕ್ರಮಿಯೆಂದು
 ಕೇಳಿರುವುದಾಗಿಯೂ, ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ರಾಮನನ್ನು ಲಂಕೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲು
 ಮಂತ್ರಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಿದಂತೆ ವ್ಯೋಮಜಲಪರ್ವತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ
 ಸಮಾನಗತಿಯುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದಾಗಿಯೂ ರಾಮನನ್ನು ಲಂಕೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯ
 ಮೇಲೆ ಅವನನ್ನು ಬಂಧನದಲ್ಲಿಡುವುದನ್ನು ಅಥವಾ ವಧೆ ಮಾಡುವುದನ್ನು ತಾನು
 ನಿರ್ಧರಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಅವನು ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾನೆ.
 ಆನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು. ಅವರು ಸ್ವಗತದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ತಾನು
 ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜದಿಂದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿ ಅಜೇಯನಾಗಿದ್ದು,

ತಪಶ್ಚರ್ಯೆಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಮಾಡದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದುದು, ರಾಮನು ಬಾಲಕನಾಗಿದ್ದರೂ ಉದಾತ್ತಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ವೀರನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಾನು ಕೇಳಿರುವುದು, ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಾಗಲು ರಾಮನನ್ನು ತನ್ನೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂದು ದಶರಥನನ್ನು ಯಾಚಿಸಲು ತಾನು ಬಂದುರುವುದು, ಅವನು ಅದಕ್ಕೊಪ್ಪಿದರೆ ರಾಮನನ್ನು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಬೇಕೆಂದಿರುವುದು, ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ರಾವಣನು ತಿರಸ್ಕರಣೆಗೆ ವಿಧೇಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸುತ್ತಾಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ತಾನೂ ತಿರಸ್ಕರಣೆಗೆ ವಿಧೇಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಅಗೋಚರನಾಗಿದ್ದು, ರಾವಣನಿಂದ ಯಾವ ದುಷ್ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುವದೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಅವನ್ನು ಸ್ವಗತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಸಂಗತಿಗಳೆಂದರೆ, ರಾವಣನು ಪುಲಸ್ತ್ಯರ್ಷಿಯ ವಂಶದವನು, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದು, ಮಹೇಶ್ವರನ್ನಾರಾಧಿಸಿ ವರಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಅಜೇಯನಾಗಿದ್ದು, ದುಷ್ಟನಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ತನ್ನ ಹೇಯ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ರಾಕ್ಷಸನೆನಿಸಿಕೊಂಡವನು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಾದರೂ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿ ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಜೇಯನೆಂಬ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ತಪೋರಾಶಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಗುಣಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಬಳಿಕ ಯುದ್ಧದ ಹಿಂಸಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ವಸಿಷ್ಠನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾಗಿ ಪರಮ ಸಾತ್ವಿಕನಾಗಿರುವವನು. ರಾವಣನಿಗೆ ಎಷ್ಟೇ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿದ್ದರೂ ಅವನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು “ब्रह्मक्षत्रिय तेजसो राशिः” ಎಂದು ಶ್ಲಾಘಿಸಿ ಅವನೇಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಬಳಿಕ ವಸಿಷ್ಠರೂ, ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣ ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂದು ಅನಧ್ಯಯನದ ದಿನವಾದ ಕಾರಣ, ರಾಜಕುಮಾರರು ತಾವು ಕಲಿತಿರುವ ಧನುರ್ವೇದವನ್ನು ಅಸ್ತಪ್ರಯೋಗಗಳ ಮೂಲಕ ಅಭ್ಯಸಿಸಬಹುದೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಅನುಮತಿ ಕೊಟ್ಟು ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆನಂತರ ನಡೆಯುವ ಸಂಭಾಷಣೆಯಿಂದ ಅವರ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳೂ, ಹಿರಿಯನಾದ ರಾಮನಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಮೂವರಿಗೂ ಇರುವ ಭಕ್ತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳೂ, ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಗವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ಶತ್ರುಘ್ನನು ತನ್ನ

ಅಸ್ತಪ್ರಯೋಗ ಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಉಳಿದ ಮೂವರಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆನಂತರ ಭರತನು ತನ್ನ ಅಸ್ತಪ್ರಯೋಗ ಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ತನಗೆ ಲಭಿಸಿದ ಶ್ಲಾಘನೆಯಿಂದ ಹರ್ಷಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಬಳಿಕ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ತೋರಿದ ಬಾಣಕ್ಷೇಪ ಕೌಶಲವು ಅದ್ವಿತೀಯವೆಂದು ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾರೆ. ರಾಮನೂ ಅವನನ್ನು ಮುಕ್ತಕಂಠದಿಂದ ಹೊಗಳುತ್ತಾನೆ. ಜ್ಯೇಷ್ಠನೂ, ಗುಣಾಕರನೂ ಆದ ರಾಮನು ತನ್ನ ಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರಬೇಕೆಂದು ಅವನನ್ನು ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಅಂಜಲಿಬದ್ಧರಾಗಿ ಬೇಡುತ್ತಾರೆ. ತಾವು ನಾಲ್ವರೂ ಸಮಾನರೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿರುವ ರಾಮನಿಗೆ ತಾನು ಹಿರಿಯನೆಂಬ ಗರ್ವವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅವನು ಸರ್ವರೂ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸ್ತುತೃರಾಗುತ್ತಾರೆಯೇ ಹೊರತು ವಯಸ್ಸಿನಿಂದಲ್ಲವೆಂದು ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ ಮಿಂಚುಹುಳುಗಳು ಬಾಲಸೂರ್ಯನೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಲಾರವೆಂದೂ ಅವರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ತಮಗಿಂತ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ ಗುಣಗಳಲ್ಲೂ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಾಗಿ, ವಿನೀತನಾಗಿ ಮತ್ತು ನಯವಂತನಾಗಿ ವಿನಿತೋ ನಯವಾನ್ | [ಯಜ್ಞಫಲ ಪುಟ ಸಂ.426] ಹಿರಿಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಮೂವರಿಗೂ ಮಾನ್ಯನೆಂದು ಅವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. “ಒಂದೇ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಒಂದೇ ಬಗೆಹ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದಲೂ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಸಮಾನಾಗಿರುವವರ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯವಾದರೂ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಯೋಚಿಸಿನೋಡಿ” ಎಂದು ಅವನು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಿಭೂತಿಪುರುಷನಿಗೆ ತಕ್ಕ ಮಾತುಗಳಿವು. ಸಮಾನ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿದ್ದೂ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿರುತ್ತದೆಂದೂ, ಮುತ್ತುಗಳೂ ಕವಡೆಗಳೂ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲೇ ರೂಪಿತವಾಗುತ್ತವೆಂದೂ, ಭರತನು ರಾಮನಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕೊನೆಗೆ ರಾಮನು “ನಿಮ್ಮಿಂದ ನಿಯೋಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ” ಎಂದು ವಿನೀತಭಾವದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ತಮ್ಮಂದಿರಿಂದ ತಾನು ನಿಯೋಜಿತನೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ರಾಮನ ಹೃದಯವು ವಿನಯಭಂಡಾರವೇ ಸರಿ. ಅವನು ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನೇರಿಸುವಾಗ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ತಮ್ಮಂದಿರು ತೋರಿದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನೇ ತಾನು ತೋರುವುದಾಗಿಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನು ತೋರಿದರೆ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಾವು ಕೌಶಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯೆಂಬ ಲಘು ಭಾವನೆಯುಂಟಾದೀತು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತುಗಳು ಅವನ ವಿನಯಕ್ಕೂ, ವಾತ್ಸಲ್ಯಕ್ಕೂ ಪುಟವಿಟ್ಟಂತಿವೆ. ಅವನು ಶತ್ರುಘ್ನ ನೀನು ಮಾಡಿದುದನ್ನು

ಮಾಡಲು ನಾನೂ ಸಹ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿದನು. ನಿಗೂಢದೇಹಗಳಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾಗಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ರಾವಣ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ತಾವೇ ರಾಮನನ್ನು ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯನೆಂದು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾರೆ. ರಾವಣ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ರಾಮನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣವು ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಎರಡು ತುಂಡಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನವೇ ವಿಫಲವಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ರಾಮನಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾಣವು ಹಳೆಯದಾಗಿದ್ದುದೇ ಅದು ಹಾಗೆ ಮುರಿಯಲು ಕಾರಣವೆಂದು ಶತ್ರುಘ್ನನೂ, ಅದು ಮೊದಲೇ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುರಿದುಹೋಗಿರಬೇಕೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರಾಮನು ಮತ್ತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನ ಬಾಣದಗತಿಯೇ, ಆದರೆ ಶರಸಂಧಾನ ಮಾಡಿದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಬಾಣವು ವ್ಯರ್ಥವಾದುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಅಮಿತಚಂಡ [ಅತಿಯಾದ ಕೋಪ] ಕೋಪಬಂದು ಕುಪಿತಸಿಂಹಸಮನಾಗಿ “ಕ್ರುಪಿತಸಿಂಹಸಮ” ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿಗಳು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿ ರಾವಣ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಬ್ಬರೂ ಅತುಳಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ರಾಮನು ಮುನಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಜನರ ಗತಿಯೇನೆಂದು ಅಚ್ಚರಿಪಡುತ್ತಾರೆ. ರಾಮನ ಮೂವರು ತಮ್ಮಂದಿರೂ ಮತ್ತೆ ಬಾಣಕ್ಕೆ ಅದೇಗತಿ ಎಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ರಾಮನಿಗೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ರೋಷ ಬಂದು ದಶರಥನಿಂದ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಹೊಂದಿ ತಾನು ಪಡೆದಿರುವ ವಾಯವ್ಯಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ದೂರದ ಪಿಪ್ಪಲಿವೃಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಅದು ಬೇರುಗಳ ಸಹಿತವಾಗಿ ದೂರಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿ ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ರಾವಣ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಅದಕ್ಕೂ ಅಡ್ಡಿ ಪಡಿಸಿದ ಕಾರಣ, ರಾಮಬಾಣದಿಂದ ದೂರ ಹಾರಿಹೋಗಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಪಿಪ್ಪಲಿ ವೃಕ್ಷವು ಲೇಶವೂ ಅಲುಗದೆ ನಿಂತಿರುತ್ತದೆ. ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ನಿಂತು ರಾವಣ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ರಾಮನಿಗೆ ತನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರೆದುರಿಗೆ ಮುಖಭಂಗವಾಗಲು ಕಾರಣರಾಗಿ ಆ ರೀತಿ ಅವನ ಅಸ್ತ್ರವು ನಿರರ್ಥಕವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದು ಅನ್ಯಾಯ, ಅಸಂಗತ. ರಾಮನ ಚಂಡ ಕೋಪವು ಮತ್ತಷ್ಟು ಚಂಡವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾನು ಅನೇಕಸಾರಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ವಾಯವ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಪಟ್ಟಿದ್ದೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿ ತಾನು

ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಆ ಪಿಪ್ಪಲಿವೃಕ್ಷವನ್ನು ಭಸ್ಮ ಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ, ಅದೂ
 ವಿಫಲವಾದರೆ ತನ್ನ ದೇಹವೇ ದಹಿಸಿಹೋಗುವುದೆಂದೂ ತನ್ನ ಅಸ್ತ್ರವು
 ವಿಫಲವಾಗುವುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಾನು ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿ ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರ
 ಸಂಧಾನ ಮಾಡುವನು. ಅದುವರೆಗೂ ಭಯವನ್ನೇ ಅರಿಯದಿದ್ದ ರಾವಣನ ಹೃದಯವೇ
 ವಿಚಲಿಸಿ “ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರ ಸಂಹಾರವನ್ನೂ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನೂ ನಾನು ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ, ಆದರೂ
 ಕುಪಿತನಾಗಿರುವ ರಾಮನ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಲು ಮನಸ್ಸು ಅಳುಕುತ್ತಿದೆ, ಆಗಲಿ ನಾನು
 ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತೇನೆ, ಅಯ್ಯೋ! ರಾವಣ ಭಯದ ಪ್ರಥಮಾವತಾರ!” ಎಂದು ತನ್ನಲ್ಲಿ
 ತಾನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನೇ ರಾಮನ
 ಪೌರುಷವನ್ನೂ, ಕೋಪವನ್ನೂ ಕಂಡು ಹೆದರಿ ಮೃಗೇಂದ್ರದರ್ಶನದಿಂದ
 ಮೃತ್ಯುಶಂಕೆಗೊಳಗಾದ ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಓಡಿಹೋದ ರಾವಣನನ್ನು ಅವನ ರಥವು ಲಂಕೆಯ
 ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗುವವರೆಗೂ ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದಾಗಿಯೂ, ರಾವಣನಿಂದ ಯಾರಿಗೂ
 ಹಿಂಸೆಯಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ನಿರ್ಗಮಿಸುವನು.
 ರಾಮನು ಧ್ಯಾನಮಗ್ನನಾಗಿ ನಿಂತು ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಸಿದ್ಧನಾದನು.
 ಅವನು ಆಗ್ನೇಯಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ ಪಿಪ್ಪಲಿವೃಕ್ಷದೊಡನೆ ಅದರ ಮೇಲಿರುವ
 ನಿರಪರಾಧಿಗಳಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲ ಸುಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತವೆಂದು ಭರತನು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳಿಂದ
 ನಾಚಿ ಹಿಂತೆಗೆದು, “ಆಗಲಿ! ವಾಯವ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಆ ಕಲ್ಲು ಬಂಡೆಯು
 ದೂರವಾಗಿ ಸಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವೆನು” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದನ್ನು
 ಪ್ರಯೋಗಿಸಲುದ್ಯುಕ್ತನಾದನು. ಬಾಣಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿದ್ದ ಬಂಡೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದ
 ಐದು ಮಂದಿ ಮಹಿಳೆಯರ ಕಡೆಗೆ ಕೈಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದ ಭರತನು ಸ್ತ್ರೀವಧೆಯ ಪಾತಕಕ್ಕೆ
 ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿ, ರಾಮನು ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವಂತೆ
 ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನೂ ಅವರ ಕಡೆಗೆ ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ಅರಮನೆಯ
 ಚೇಟಿಯರೆಂದೂ, ಮಂಥರೆಯೂ ಇದ್ದಾಳೆಂದೂ ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ
 ಚೇಟಿಯರೂ ಮಂಥರೆಯೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಂಥರೆಯೇ ಮೊದಲು ಮಾತನಾಡಿ,
 “ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸೇವಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವುದೇಕೆ? ಇಲ್ಲಿಗೆ
 ಬಂದಂತೆಯೇ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿ” ಉಳಿದವರನ್ನು ಗದರಿಸಿದುದನ್ನು ಕೇಳಿ, ಅವರಿಗೆ

ಅಸಮಾಧಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆನಂತರ ಅವಳಿಗೂ ಅವರಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ಬಹಳ ವಿನೋದಕರವಾಗಿದೆ. ರಾಜಕುಮಾರರ ಅಸ್ತಪ್ರಯೋಗ ಸಂಬಂಧವಾದ ಗಂಭೀರ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿಯ ಈ ಹಾಸ್ಯ ಚಿತ್ರಣವು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮಂಥರೆಯ ಆಕ್ಷೇಪದ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಮಧುರಿಕೆಯೆಂಬ ಚೇಟಿಯಿಂದ ನಾವು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಬೇರೆ ಚೇಟಿಯರು ಬಂದು ಅವರ ಸರದಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು ನಮಗೆ ಬಿಡುವು. ಅವರ ಸರದಿಯು ಮುಗಿದು ನಾವು ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾದಾಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಉತ್ತರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಬೀಗುತ್ತಿರುವ ಮಂಥರೆಗೆ ಆ ಉತ್ತರದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯಾಗದು. ತಾನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಚೇಟಿಯವರು ಕೌಸಲ್ಯಾ ಸುಮಿತ್ರೆಯರ ಅಂತಃಪುರದವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ ಅವರ ಮೇಲೆ ತನಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿರುವಂತೆ ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು ರಾಣಿಯರ ಅಂತಃಪುರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಯಾವ ಕೆಲಸವೊದಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲವೆಂದೂ ದಾಸಿಯರು ಹೊರಗೆ ಬರಬಾರದೆಂದೂ ಅವರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ತಾನೂ ಹೊರಗೆ ಬಂದಿದ್ದೂ ಅವಳು ಹಾಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಲು ಅವರಿಗಿಂತ ತಾನು ಹೆಚ್ಚೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದೇ ಕಾರಣ. ಚತುರಿಕೆಯೆಂಬ ಚೇಟಿಯು ಮಂಥರೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ನೀನೂ ದಾಸಿಯೇ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ನಾವು ಹೇಗೆ ಇತರ ರಾಣಿಯರ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇವೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ನೀನು ಕೈಕೇಯಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಚತುರಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಅವಳು ಕೈಕೇಯಿಯು ನನಗೆ ಪುತ್ರೀ ಸಮಾನಳು ಮತ್ತು ಸಖೀ ಸಮಾನಳು. ನಾನು ಅವಳಿಗೆ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ, ಅವಳಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ, ಗರ್ಭದಾಸಿಯರಾದ ನೀವು ಅದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳೂ ತಮ್ಮಂತೆ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವುದರ ಕಡೆಗೆ ಅವಳ ಗಮನವನ್ನು ಸೆಳೆದು ನೀನು ದಾಸಿಯಲ್ಲವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ? ದಾಸಿಯಂತೆಯೇ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವೆ? ಎಂದು ಚತುರಿಕೆಯು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಚತುರಿಕೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಅವಳು ಹುಂ ದಾಸಿಯಂತೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವೆ ಅಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಚತುರಿಕೆಯನ್ನು ಬಹುಶಃ ಅಣಕಿಸಿ ಆ ನಂತರ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುವಳು. ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನೂ ಅರಿತಿರುವ ತಾನು

ಅವರಂತಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, “ಜನನಿಯೂ, ದಾಸಿಯೂ, ಮಾತೆಯೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದಂತಲ್ಲವೇ? ಅವಳು ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹದಿಂದಲೂ ಇರುತ್ತಾಳೆ. ಆದುದರಿಂದ ಜನನಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠ ದೇವತೆ ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥ. ಅವಳು ಹೇಳಿದ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಕೇಳಿ ಮಧುರಿಕೆಯು “ನಿನ್ನಂತೆ ದಾಸಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಯಾವಳಾದರೂ ಹೀಗೆ ಜನನಿಯೂ ಆಗುವುದಾದರೆ, ನಾವೆಲ್ಲರೂ ರಾಣಿಯರ ಜನನಿಯರೇ, ಎಂದು ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುವಳು. ನಂತರ ನಾನು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲವೇನು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಳು, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಮಾತನಾಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತ ಸಂಸ್ಕೃತಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಮಾತನಾಡಬಲ್ಲವಳಾದ ತಾನು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮೇಲೆಂಬುದು ಅವಳ ವಾದ. ಚತುರಿಕೆಯು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡತೊಡಗಿ “ನಿನ್ನ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೆ ಅವಿನಯವೂ ಸುಳ್ಳು ಸಹ, ನಿನ್ನ ದಾಸೀತ್ವವನ್ನು ತೋರುತ್ತವೆ, ಅಭಿಜಾತರು ಸುಳ್ಳನಾಡುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಅರ್ಥ ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾತನಾಡಿದುದರಿಂದ ಮಂಥರೆಯ ವಾದವೇ ಕುಸಿದು ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಚತುರಿಕೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದುದು ಅವಳಿಗೆ ಬಹುಶಃ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವಾದುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಆದರೂ ಅವಳು ಲಜ್ಜಿತೆಯಾಗಿ ಸುಮ್ಮನಿರದೆ ತಾನು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮೇಲೆಂಬ ಮೊಂಡುತನದಿಂದ “ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡಬೇಕೆಂದು ನಾನು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ” ಎಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ನಕ್ಕು “ದಾಸಿಯೂ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ” ಎಂದು ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಂಥರೆಗೆ ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಅಸಮಾಧಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಳು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು “ಈ ದಾಸಿಯರು ತಿರಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನನಗೆ ಅಪಮಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ, ನನಗಾದ ಈ ಪರಾಭವವು ಕೈಕೇಯಿಗೇ ಆದ ಪರಾಭವ, ಇಲ್ಲಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಭರತನಿದ್ದಾನೆ, ರಾಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ ಈ ದಾಸಿಯರು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಭರತನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಅನಾರ್ಯವಾದುದನ್ನೆಸಗುತ್ತಾರೆ, ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಅದನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇನೆ. ಅನಂತರ ಇವರ ಅವಿನಯವನ್ನು ರಾಣಿಯರಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ” ಎಂದುಕೊಂಡು ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಚತುರಿಕೆಯೇ ಮುಂತಾದ ಚೇಟಿಯರು ಅವಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡು ಗೌರೀ ಮಂಟಪದ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ “ವಟಪಿಪ್ಪಲಪಲಾಶಪ್ಪಲ್ಲವ” ಗಳನ್ನು ಆಲ, ಅರಳಿ ಮತ್ತು

ಮುತ್ತುಗದ ಚಿಗುರುಗಳನ್ನು ಅಪಚಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದುಕೊಳ್ಳುವ ವೇಳೆಗೆ ಎಲೆಗಳು
 ಛಿದ್ರವಾಗಿದ್ದ ಅರಳಿಯ ಮರವನ್ನು ಅವರು ನೋಡಿ ಅಚ್ಚರಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಶತ್ರುಘ್ನನ ಬಾಣ
 ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಹಾಗಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಆಗ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರು ತಿಳಿಯರು.
 ಮನುಷ್ಯರ ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತುಗಳೂ ರಥದ ಗಾಲಿಗಳ ಗುರುತುಗಳೂ
 ಅವರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿದಾಗ, ರಾಜಕುಮಾರರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ರಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದುದೇ
 ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಊಹಿಸುವರು. ಆದರೆ ರಥವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋದ
 ಗುರುತುಗಳಿದ್ದುದನ್ನೂ, ರಾಜಕುಮಾರರು ದೂರದ ಅರಮನೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗದೆ ಅಲ್ಲೇ
 ಇದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು, ಆ ಆಗಮನ ಪ್ರತಿಗಮನಗಳು ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿ ಯಾವುದೋ ಭೂತದಿಂದ
 ನಡೆದಿರಬೇಕೆಂದು ಶಂಕಿಸಿ ಭೀತರಾಗಿ ಚೇಟಿಯರು ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ದೂರದಿಂದ
 ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಭರತನು “ಭೀತರಾದಂತೆ ಚೇಟಿಯರು ಓಡಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ನಿಜವಾಗಿ
 ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾವುದೋ ಅಲ್ಲಿರಬೇಕು” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ, ಶತ್ರುಘ್ನನು “ಆರ್ಯನ
 ಅಸ್ತ್ರವು ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು ಅಲ್ಲೇ” ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅವರಿಬ್ಬರ ಮಾತುಗಳನ್ನು
 ಕೇಳಿದ ರಾಮನ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮತಿಗೆ ತಿರಸ್ಕರಣೀವಿದ್ಯೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿ
 ನಿಂತಿದ್ದವನಾವನೋ ಯೋಗಿಯಿಂದಲೋ ಮಾಯಾವಿಯಿಂದಲೋ ವಿರೋಧಾಚರಣೆ
 ಆಗಿ, ತನ್ನ ಅಸ್ತ್ರವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆ. ಒಡನೆಯೇ
 ರಾಮನು ಆ ಅದೃಶ್ಯನ ಮೇಲೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿ, ಆ ಬಾಣವು
 ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲದೆ ಅವನ ಎದೆಗೆ ನಾಟಿ ಕೊಂಚ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸುವ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ
 ಲಘುವಾಗಿ ನಾಟುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ಶರಸಂಧಾನ ಮಾಡುವನು. ರಾಮನಲ್ಲಿ
 ಅಸ್ತ್ರಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ತೋರಬೇಕೆಂಬುದು ಮಾತ್ರವೇ ಅವನ ಅಭಿಲಾಷೆ. ರಾಮನು
 ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ದೂರದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠನ ಪ್ರವೇಶ.
 ಅದನ್ನು ಕಂಡ ಭರತನು “ಅಯ್ಯೋ ಪ್ರಮಾದ! ಆರ್ಯ, ನಿನ್ನ ಬಾಣಕ್ಕೆದುರಾಗಿ ಗುರು
 ಭಗವಾನರು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಉಪಸಂಹರಿಸಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊ!” ಎಂದು
 ಚೀರಿದುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನು ತನ್ನ ಅಸ್ತ್ರಗಳು ವಿಫಲವಾದುದಕ್ಕೆ ಯೋಗಶಕ್ತಿಯಿಂದ
 ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ತನ್ನ ಗುರುಭಗವಾನರು ವಿರೋಧಾಚರಣೆ ಮಾಡಿದುದೇ
 ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಪೂಜಾರ್ಹರ ಮೇಲೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ

ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿದ್ದುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುತ್ತ, ವಸಿಷ್ಠರ ಚರಣಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘದಂಡ
 ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಕ್ಷಮಾಯಾಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. “ಇದೇನಿದು ನಾನು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ,
 ಮೇಲಕ್ಕೆಳೆ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಮಂತರೆ!” ಎಂಬ ಗುರುವಚನಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ರಾಮನು “ನನ್ನ
 ಬಾಣಕ್ಕೆ ಮಹಾಶಿಲೆಯನ್ನಾದರೂ ಪುಡಿ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ, ತಾವು ವೃದ್ಧರು . .”
 ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಬಾಣಾಘಾತದಿಂದ ತನ್ನ ಗುರುಭಗವಾನರಿಗೇನಾಗುತ್ತಿದ್ದುದಾಗಿ
 ತಾನು ಶಂಕಿಸಿದುದನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಸೂಚಿಸಲಾರದೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂದಲೂ
 ವ್ಯಥೆಯಿಂದಲೂ ಅರ್ಧೋಕ್ತಿಯಲ್ಲೇ ಸುಮ್ಮನಾಗುವನು. ಗುರುವಧೆಯ ಘೋರ ಪಾತಕವೇ
 ತನ್ನಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತೆಂದು ಸುಕುಮಾರ ಹೃದಯದವನಾದ ಆ ಗುರುಭಕ್ತನು ಹೇಗೆ ತಾನೆ
 ಸ್ವಪ್ನಪಡಿಸಿಯಾನು? ವಸಿಷ್ಠರು ರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು “ಶಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾಗಿದ್ದರೂ ನೀನು ಇನ್ನೂ
 ಬಾಲಕನೇ, ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿದ ದೀರ್ಘಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಯಾದವನಿಗೆ
 ಸಾಯಕಗಳ ಭಯದ ಲವಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅವನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗವಾದ
 ಅಸ್ತ್ರಗಳು ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಧನುರ್ಧರನನ್ನೇ ಘಾತಿಸುತ್ತವೆಂದೂ, ತಾನು
 ಅಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನರಿತು ರಾಮನೇನೂ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಗುರಿಯಿಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ
 ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವನು. ರಾಮನು ಸಂತೋಷ
 ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ “ಭಗವಾನರು ನಮಗೆ ಗುರುಗಳು, ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾರರು, ಋಷಿಗಳಾದ
 ಕೃಪಾಳುಗಳು, ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ಇಚ್ಛಿಸದೆಯೇ ಇದ್ದ ಕೆಟ್ಟ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ
 ಅವಕಾಶವಾದರೂ ಹೇಗೆ?” ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಭರತನು “ಹಾಗಾದರೆ ನಮಗೆ ಯಾವ
 ರೂಪದ ಶುಭವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಭಗವಾನರು ಈಗ ಈ ಆಗಮನದ ಶ್ರಮವನ್ನು
 ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಯಿತು?” ಎಂದು ಪ್ರೌಢಿಮೆ ಮತ್ತು ವಿನಯ ಭಕ್ತಿಗಳ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು
 ಮುಟ್ಟಿದಂತೆ ತೋರುವ ಧಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ವಸಿಷ್ಠನು ರಾವಣ
 ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ನಡೆಯಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವನಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿದ್ದ ತಾನು ನೆಲದ
 ಮೇಲೆ ಒಂದು ಕಮಂಡಲವನ್ನು ಕಂಡು ಅಲ್ಲೇ ನಿಂತುದನ್ನೂ, ಅದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನದೆಂದು
 ಗೊತ್ತಾದ ಮೇಲೆ ರಾವಣ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ನಿಗೂಢದೇಹಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತು ನಡೆಯಿಸಿದ
 ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ, ರಾವಣನಿಂದ ಅನಿಷ್ಟ ಕಾರ್ಯವೇನೂ ನಡೆಯದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು
 ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಆಶ್ರಮದವರೆಗೂ ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದುದನ್ನೂ ಯಾವುದೋ

ವಿಚಾರವಾಗಿ ದಶರಥನನ್ನು ಯಾಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಮತ್ತೆ ಬರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಹೋದುದನ್ನೂ ಸಹ ಅವನು ತನ್ನ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ “ಹಾಗಾದರೆ ನಾಳೆ ನಾವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ” ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಆನಂತರ ರಾಜಕುಮಾರರು ತಾನು ಕಲಿಸಿರುವ ವಿನಯನಿಯಮಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ರಾಜಕುಮಾರರು ವರ್ತಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಋಷಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪಾದಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ, ವಸಿಷ್ಠರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಸಿಷ್ಠರ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪಾದಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವುದಾಗಿ ಸಮ್ಮತಿಸಿದ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಆತನು ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುವನು. ಕೂಡಲೇ ಮಂಥರೆಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ದೀರ್ಘವಾದ ಸ್ವಗತ ಮಾತನಾಡಿ “ನಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಿದೆ, ಕೇಳಿದೆ, ಈ ಕಪಟಪಂಡಿತ ವಸಿಷ್ಠನು ಸದಾ ರಾಮನೊಬ್ಬನೊಡನೆಯೇ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ. ಭರತನನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಗಮನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ರಾವಣನು ಬಂದಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ವೃದ್ಧ ರಾಜನೂ, ರಾಮನಿಗೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ರಾವಣನಿಗೆ ರಾಮವಿರೋಧವುಂಟಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಭರತನಿಗೆ ನಿಷ್ಕಂಟಕ ರಾಜ್ಯವಾದೀತು” ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಭರತನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವು ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ತಾನು ಮಂಥರೆಯೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ನುಡಿದು ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆನಂತರ ಸುಮಂತ್ರನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ರಾವಣನಿಂದ ದುಷ್ಕಾರ್ಯವೇನೂ ನಡೆಯದಂತೆ ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲವೂ ಅಪ್ರಮತ್ತರಾಗದೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವಂತೆ ನಗರ ರಕ್ಷಕರಿಗೆ ತಾನು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ತನ್ನ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಗಂಧರ್ವರಾದ ಚಿತ್ರಕೇತು ಚಿತ್ರಪದರು ಆ ಬಳಿಕ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಪ್ರತಿರಥನೂ ಮಹಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನ್ನೂ ಆದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾಮನನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತಾನೆ ಶಾಪದಿಂದಲೋ ಶರದಿಂದಲೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾವಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಆದ ಕಾರಣ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಮಹೇಂದ್ರನು ಇನ್ನು ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿರಬಹುದು, ಬಲಿಷ್ಠನೂ ವೀರನೂ, ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆಗಿರುವ ರಾಮನೂ ರಾವಣ ಪ್ರಿಯರಾದ ಅನೇಕ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಆ ಶ್ಲೋಕಗಳ

ಸಾರಾಂಶ” ಆ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ತರುವಾಯ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಅಂಕವು ಪೂರೈಸುತ್ತದೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದ ಪ್ರವೇಶವು ಮಾಲವಕ, ಭಷಕ, ದಂತಿಲ ಮತ್ತು ಗೋಪಿಲರೆಂಬ ನಾಲ್ವರು ಸಂಗೀತಜ್ಞರಾದ ವೈಶಾಲಿಕರ ಪರಸ್ಪರ ಮೂದಲಿಕೆಯ ಹಾಸ್ಯಮಯ ಚಿತ್ರಣದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ದಶರಥನ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿರುವವರು. ಅವರು ಗಾನಕಲಾಕೋವಿದರಾಗಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಮ್ರಾಟನ ಸೇವೆಯು ಅವರಿಗೆ ಲಭಿಸಿರುವುದೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ಮಾಲವಕನೆಂಬುವನು ಮೊದಲು ಮಾತನಾಡಿ “ಎಲವೋ ಭಷಕ! ಕಟುಕಂಠಕ! ಕೇಳು, ನಿನ್ನ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ನಾನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ನೀನೂ ನನ್ನ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕೇಳು, ನೀನು ಹಾಡಿದರೆ ಸೀಳು ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಒಣ ಬಿದಿರು ಕೊಳವೆಯ ಸದ್ದಿನಂತಿರುತ್ತದೆ” ಎಂದು ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಭಷಕನು “ಎಲವೋ ಮಾಲವಕ! ನಿನ್ನ ಕಂಠಸ್ವರವು ಕತ್ತೆಯ ಕಂಠಸ್ವರವನ್ನು ಅನುಕರಿಸುತ್ತದೆ” ಎಂದು ಮೂದಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದರೋ ಅವರೀರ್ವರಲ್ಲೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿರುವ ಈರ್ಷ್ಯಾಸೂಯೆಗಳೇ. ಅವರ ಮಾತುಗಳು ಕೇಳಿ ದಂತಿಲನು “ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಹಾಡುವುದೇ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ವಾದ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ನಾನು ಹಾಡುವುದನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ನೀವು ಸತ್ತೇ ಹೋಗುತ್ತೀರಿ” ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯ ಅಂಚನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ, ಅವನು ತನ್ನ ಗೀತವನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಆನಂದಾಧಿಕ್ಯವನ್ನು ತಾಳಲಾರದೆ ಅವರು ಸತ್ತೇ ಹೋಗುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಗೋಪಿಲನಾದರೋ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತ ವಿದ್ವತ್ತಿನ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾ ಜ್ಞಾನವೂ ಇದೆಯೆಂಬ ಬಿಂಕ. ಉಳಿದ ಮೂವರಿಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿ, ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ “ನಾನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗೀತೆಯನ್ನು ಹಾಡುತ್ತೇನೆ. ನಿಮಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯೇ ತಿಳಿಯದು. ಆದುದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ನನ್ನ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗೀತೆಯು ಮಾನ್ಯವಾಗದು. ಮಹಾರಾಜನೂ ತನ್ನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವಂತೆ ನಿಮಗೆ ಗೀತಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಎಂದೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ನನ್ನ ಗೀತಜ್ಞತ್ವ” ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮಾಲವಕನೂ ಮಾತಿನ ಮಲ್ಲ. ತಾನೂ, ತನ್ನಂತೆಯೇ

ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನರಿಯದ ತನ್ನ ಸಂಗಡಿಗರಿಬ್ಬರೂ ಸಂಗೀತ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಗೋಪಿಲನಿಗಿಂತ ಮೇಲೆಂಬುದನ್ನು ಖಚಿತವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ “ಭಾವ ಗೋಪಿಲನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಗೀತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾರಾಜನು ಅವನ ಗೀತವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾರಾಜನು ನಮ್ಮ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಆ ತರುವಾಯ ತನ್ನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಹಾಡಲು ಇವನನ್ನೂ ನಿಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಎಷ್ಟು ಎದೆಗಾರಿಕೆಯ ಮತ್ತು ಕೆಚ್ಚಿನ ಮಾತುಗಳವು. ಭಷಕನೂ ಅದೇ ಸಮಯವನ್ನು ಗೋಪಿಲನ ಮೇಲಿನ ಟೀಕೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು “ಈ ದಿನ ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾನು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗೀತೆಯನ್ನು ಹಾಡಿ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲು ಹೋಗಿದ್ದೆ. ನಾನು ಹಾಡಲು ಗೋಪಿಲನಿಂದ ಅನುಮತಿಯೇ ಲಭಿಸಲಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಡಲು ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಥವಾ ನಿರಾಕರಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವೇ ಗೋಪಿಲನದೆಂದ ಮೇಲೆ ಅಂದಿನ ಸಂಗೀತ ಕಲಾಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅವನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಪ್ರಭಾವವೂ ಎಷ್ಟೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಉಷಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಶರಥನನ್ನು ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ಹಾಡುವುದನ್ನೂ ಇತರ ವೇಳೆಗಳಲ್ಲಿ ದಶರಥನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ಹಾಡುಗಳನ್ನೂ, ಅವರು ಮೂವರಿಗಿಂತ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ಹಿರಿಯನಾಗಿ ಅವರ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರುವ ಗೋಪಿಲನು ತನಗೇ ಮೀಸಲಾಗಿ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಶರಥನನ್ನು ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಸಲು ತಾನು ಗೀತವನ್ನು ಹಾಡಲು ಗೋಪಿಲನಿಂದ ಅನುಮತಿಯೇ ಲಭಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಷಕನು ಹೇಳಿದಾಗ ಮಾವಲಕನು ಭಷಕನ ಮೇಲಿನ ಈರ್ಷ್ಯೆಯಿಂದಲೋ, ತಮ್ಮ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಗೋಪಿಲನ ಮುಖೋಲ್ಲಾಸಕ್ಕಾಗಿಯೋ “ನಿನ್ನ ಗೀತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದರೆ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿ ನಿದ್ರೆಯೇ ಹೊರಟುಹೋಗಿ ಎಲ್ಲ ಭೂತಗಳೂ ಭೀತಿಯಿಂದ ಪಲಾಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ದಂತಿಲನಂತೂ, ಗೋಪಿಲನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಹಾಗೂ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ “ಭಾವ ಗೋಪಿಲ! ವಾದ್ಯ ವಾದನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಗೀತೆಯನ್ನು ಮಹಾರಾಜನು ಕೇಳಿ ನಲಿಯುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ? ನಿನ್ನ ಹಾಡಿಗೆ ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸಲು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು” ಎಂದು

ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಗೋಪಿಲನು “ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಯವೊದಗಿದಾಗ ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಆಶಾದಾಯಕವಾದ ಉತ್ತರದಂತೆ ತೋರಿದರೂ ವಾಗ್ದಾನದ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯ ಲವಲೇಶವೂ ಅದರಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಅದು ಅಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡದೆ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ನುಣುಚುಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಣತನದ ಉತ್ತರ. ಗೋಪಿಲನ ಮಾತುಗಳು ಮುಗಿಯುವ ವೇಳೆಗೆ ವಿದೂಷಕ ಸುಂದರಕನ ಪ್ರವೇಶ. ತನ್ನಷ್ಟು ಪ್ರಭಾವವಿಲ್ಲದ ಮಾಲವಕ ಮುಂತಾದ ವೈತಾಲಕರಲ್ಲಿ ಅನಾದರವನ್ನು ತೋರಿ ಮಾತನಾಡಿದ ಹಿರಿಯ ವೈತಾಲಿಕ ಗೋಪಿಲನೇ ಸಡಗರದಿಂದ “ಸುಂದರಕ! ನಿನಗೆ ಸ್ವಾಗತ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಸಾಮ್ರಾಟ ದಶರಥನ ಮಿತ್ರನಾದ ವಿದೂಷಕ ಸುಂದರಕನನ್ನು ತನ್ನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ವಿದೂಷಕ ಸುಂದರಕನು “ಈ ಹೊತ್ತು ಋಷಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಬರುತ್ತಾನೆ ಆತನನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕು” ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಅವನಿಗೂ ಗೋಪಿಲನಿಗೂ ನಡೆಯುವ ದೀರ್ಘ ಸಂಭಾಷಣೆಯಿಂದ ವಿದೂಷಕ ಸುಂದರಕನ ದಡ್ಡತನವು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅದು ವಿಕಟ ಹಾಸ್ಯದಿಂದಲೂ ತುಂಬಿದೆ. ಅವರ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ಮುಗಿದೊಡನೆಯೇ “ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರ ಮಹಾಮಹೋಜ್ವಲತನುವಾದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಆಗಮಿಸಿ ಆತನಂತಹ ಮಹಾ ಪುರುಷರನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಲು ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಅರಮನೆಯ ಅಗ್ನಾಗಾರದಲ್ಲಿ ದಶರಥನ ಬರುವನ್ನೇ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ” ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ನೇಪಥ್ಯದಿಂದ ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಿದೂಷಕನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಆಗಮಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗೋಣ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನೊಡನೆ ಗೋಪಿಲನೇ ಮುಂತಾದ ನಾಲ್ವರೂ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಹಾಸ್ಯದಿಂದಲೂ ನಂತರ ವಿಕಟ ಹಾಸ್ಯದಿಂದಲೂ ತುಂಬಿದ ಪ್ರವೇಶಕವು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಪ್ರವೇಶಕದಲ್ಲಿ ನೇಪಥ್ಯದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದಂತೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅರಮನೆಯ ಅಗ್ನಾಗಾರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಾನೆ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತನಾಗಿರುವ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೂ ದಶರಥನನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾಮನನ್ನು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆದೊಯ್ಯಲು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಯಜ್ಞಫಲ

ರೂಪಕದ ಮೂರನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾವಣನಿಗಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗಲೇ ರಾಮನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ತಾನು ಕೇಳಿರುವಷ್ಟು ಶೌರ್ಯವೂ ಉದಾತ್ತ ಗುಣಗಳೂ ಅವನಲ್ಲಿರುವುದಾಗಿ ತನಗೆ ಕಂಡುಬಂದರೆ ಅವನು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಾಗಲು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುವುದಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವಗತ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದು ದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಅವನು ಅಗ್ನಾಗಾರಕ್ಕೆ ಸುಮಂತ್ರನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವಗತ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ “ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣಾಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಮಹೀಪತಿ ದಶರಥನನ್ನು ಯಾಚಿಸುತ್ತೇನೆ. ರಾಮನನ್ನು ನನ್ನೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂದು, ಅದರಿಂದ ಅಸ್ತವೇದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸತ್ತಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ”

यज्ञरक्षणप्रदेशेन याचे रामं महीपतिम् ।

यमास्त्रवेदो येनेत्थं सुपात्रनिहितो भवेत् ॥ (1)

ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ರಾಮನನ್ನು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುವುದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಗೌಣ, ರಾಮನನ್ನು ಶಿಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ತನ್ನ ಅಸ್ತವಿದ್ಯೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಆ ಉತ್ತಮ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಕಲಿಸಿ, ಸತ್ತಾತ್ರವಿನಿಯೋಗ ಮಾಡಿ, ಅವನನ್ನು ಅಜೇಯನಾಗಿಸುವುದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಅತಿ ಮುಖ್ಯ. ಅದು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಸಾತ್ವಿಕ ಧ್ಯೇಯ. ಉತ್ತಮ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಇಹಲೋಕದ ಕಲ್ಪಲತೆ ಯೆಂಬ ಆರ್ಯಧರ್ಮದ ಮರ್ಮವನ್ನರಿತೇ ಇದ್ದಾನೆ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ. ಸುಮಂತ್ರನು ಬಂದು ಅವನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಮಹಾರಾಜನು ಬರುತ್ತಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಸಪರಿವಾರನಾಗಿ ದಶರಥನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನೊಡನೆ ವಸಿಷ್ಠನೂ ನಾಲ್ವರು ರಾಜಕುಮಾರರೂ, ವಿದೂಷಕನೇ ಮುಂತಾದವರೂ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದೆ ಬಂದ ದಶರಥನು ತನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದೊಡನೆಯೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಎದ್ದು ನಿಂತು ಅವನನ್ನು ಆಶೀರ್ವದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕುಳಿತುಕೊಂಡೇ ಭಗವಾನರು ಕೃಪೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ದಶರಥನು ಕೇಳಿಕೊಂಡಾಗ

(1) ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕದ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದ 41ನೇ ಶ್ಲೋಕ

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು “ಸಖಿನೆ! ದೇವತ್ವವೂ, ಪಾಲಕತ್ವವೂ, ರಾಜತ್ವವೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ನೆಲೆಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಂಭಾವಿಸಲು ನಾನು ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲದಿರುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ?” ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆನಂತರ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ವಸಿಷ್ಠನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯಾಗಿ ಪೂಜ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನೆಂದು ಆತನನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿ ತಾನು ಆತನಿಗೆ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಅವನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ತನಗಿಂತ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿರಿಯನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುವ ವಸಿಷ್ಠನ ವಿನಯಶೀಲತೆಯನ್ನೂ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ದಶರಥರ ವಿನಯ, ವರ್ತನೆಯನ್ನೂ ಎಷ್ಟು ಕೊಂಡಾಡಿದರೂ ಸಾಲದು. ನಾಲ್ವರು ರಾಜಕುಮಾರರೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪಾದಗಳ ಮೇಲೆ ತಲೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅವನು ಅವರಿಗೆ “ಅಪ್ರತಿರಥರಾಗಿ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಮಂತರಾಗಿ ಜನಪ್ರಿಯರಾಗಿ” ಎಂದು ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಷ್ಟು ಹೃದಯಂಗಮವಾದ ಆಶೀರ್ವಾದ. ಅವರು ಶೌರ್ಯ ತೋರಿ ಅಪ್ರತಿರಥರಾಗುವುದಷ್ಟೇ ಸಾಲದು, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಮಂತರಾಗಿ ಅವರು ಜನಪ್ರಿಯತೆಯನ್ನೂ ಗಳಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದು ಆ ಆಶೀರ್ವಾದದ ಧ್ವನಿ. ಅನಂತರ ಆತನು ಇತರ ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಮಂಗಳವನ್ನು ಕೋರಿ, ಎಲ್ಲರೂ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕೋರುವನು. ಅವನಿಗೂ ದಶರಥ, ವಸಿಷ್ಠರಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸಂಭಾಷಣೆಯಾದ ಬಳಿಕ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ದಶರಥನನ್ನು ಕುರಿತು “ತಪೋವಿಘ್ನವಿಘಾತಕ್ಕಾಗಿ ನಾನೊಂದನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಯಾಚಿಸುತ್ತೇನೆ” ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ದಶರಥನಿಂದ “ನಾವು ಋಷಿಗಳಾದ ತಮ್ಮಿಂದ ಸದಾ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದವರು” ಎಂಬ ಉತ್ತರ ಬಂದೊಡನೆ ಪ್ರಸಕ್ತ ವಿಚಾರವನ್ನು ವಿಶಧೀಕರಿಸದೆ, ರಾಜಕುಮಾರರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ವಿಚಾರವನ್ನೆತ್ತಿ ಅದು ಹೇಗೆ ಸಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಸಿಷ್ಠನನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಗೌರವ ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಆತನನ್ನು “ಭಗವನ್” ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಕೇಳುವನು. ರಾಜಕುಮಾರರ ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಂಭಾಷಣೆ ನಡೆದ ಮೇಲೆ, ವಸಿಷ್ಠನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು, ರಾಮನಿಂದಲೇ ವಿವರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ಆ

ವಿವರಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಕೃತ. ಪತಂಜಲಿಯ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ವ್ಯಾಸಂಗ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರುವುದು, ವ್ಯಾಸಂಗದ ಗ್ರಂಥಗಳು ತ್ರೇತಾಯುಗವಾದುದರಿಂದ ಉಚಿತವಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ರಾಮನಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವಕ್ಕೂ ಇದೇ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಚಾರ. ಅದು ದಶರಥನಿಂದಲೇ ನಡೆಯಿತೆಂದು ವಸಿಷ್ಠನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವನು. ದಶರಥನು ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ ಜ್ಯಂಭಕಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತಾನು ಅರಿತಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಅವೆರಡರ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಅಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತನ್ನಿಂದ ಶಿಕ್ಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅವೆರಡು ಅಸ್ತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗವೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿದಿರುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಅವನು ಆತನಿಂದ ಕೇಳಿದಾಗ ಕೃಪೆಮಾಡಿ, ಎಷ್ಟು ಕಾಲವಾದರೂ ತನ್ನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ಅವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಅವನು ಆಶ್ರಮವಾಸಿಯಾದ ತನಗೆ ಪರಮಾವಧಿಯೆಂದರೆ ಎರಡು ಮೂರು ದಿನಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಾದರೆ ತನ್ನಂತೆಯೇ ತನ್ನ ಕುಮಾರರೂ ಅವೆರಡು ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂದು ಖಿನ್ನನಾಗಿ ದಶರಥನು ತಿಳಿಸಿದಾಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು “ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೇನೂ ಅಲ್ಲ” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ದಶರಥನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಶೆಯು ಕೊನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆನಂತರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನ್ನ ಯಾಚನೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗದಿರುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಏನೋ ಒಂದನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಯಾಚಿಸುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ದಶರಥನು ಅದೇನೆಂದು ಕೇಳದೆಯೇ ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿ, ತನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನದೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕೇಳಿದುದನ್ನು ತಾನೆಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗುಂಟಾಯಿತಲ್ಲಾ ಎಂದು ತನಗೆ ವ್ಯಥೆಯೆಂದೂ ದಶರಥನು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ವಾಗ್ದಾನವನ್ನು ಮತ್ತೂ ಖಚಿತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಾದರೋ, ಆಗಲಿ ನಾನು ಯಾವುದನ್ನು ಯಾಚಿಸುವೆನೋ ಅದನ್ನು ಪಡೆದು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ವನಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ದಶರಥನು ತಾವು

ಆಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕು” ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಕೇಳುವುದನ್ನು ಕೊಡುವೆನೆಂಬ ಉತ್ತರದಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳು ನಡೆದು, ರಾಮನನ್ನು ತನ್ನೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಯಾಚನೆಯೆಂಬುದೂ ರಾವಣನ ಬಂಧುಗಳಾದ ಸುಬಾಹುಮಾರೀಚರಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವಾಗದಂತೆ ಹತ್ತು ದಿನ ಅವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವು ರಾಮನಿಂದ ನಡೆಯಬೇಕೆಂಬುದೂ ದಶರಥನಿಗೆ ತಿಳಿದಾಗ ಅವನು ಉತ್ತರವೇ ಮಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಂದ ನಡೆಯುವ ಯಜ್ಞಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ರಾಮನೊಡನೆ ತಾನೂ ಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ಬಂದು ಕ್ಷೂರ ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವುದಾಗಿ ಸಲಹೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನೊಬ್ಬನಿಂದಲೇ ಹೊರತು ಮತ್ತಾರಿಂದಲೂ ಆ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದಾಗ ರಾಕ್ಷಸರು ನಿರ್ದಯ ಮನಸ್ಕರೆಂದೂ, ಮಹಾಬಲರೆಂದೂ, ಎಳೆಯನಾದ ರಾಮನದು ಮೃದು ಮನಸ್ಸೆಂದೂ ದಶರಥನು ಪೇಚಾಡುತ್ತಾನೆ. ಬಾಲರವಿಯು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸುವಂತೆ, ಕಾನನದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದ ಮರಿಯು ಸಕಲ ಮೃಗಗಳಿಗೂ ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ರಾಮನು ಅಸುರರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲನೆಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ದಶರಥನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ, ರಾಮನಿಗೆ ಜ್ಯಂಬಕಾಸ್ತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರಗಳೆಡನ್ನೂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತಾನು ಕಲಿಸಿಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ದಶರಥನು ವಸಿಷ್ಠನನ್ನು ಕುರಿತು “ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಗುರುಭಗವಾನರನ್ನೇ ಕೇಳಿಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ. ಭಗವನ್ ಹೇಗೆ ಮಾಡಲಿ? ಪುತ್ರತ್ಯಾಗವೂ ವಾಗ್ಧಾನಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿದ ಧರ್ಮಹಾನಿಯೂ ಎರಡೂ ನನಗೆ ದುಸ್ಸಹ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವೇನೆಂದು ಆತನನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಸಿಷ್ಠನು ಉತ್ತರ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ ಮಾತನಾಡಿ “ಎಲೈ ರಾಜಸಿಂಹನೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿಯು ಪಾತಕ, ನನ್ನೊಡನೆ ರಾಮನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದರೆ ನಿನಗೆ ಪುತ್ರತ್ಯಾಗವಾಗದು, ಏಕೆಂದರೆ ರಾಮನು ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯನಾಗಿರುವುದಾದರೆ, ಅವನು ನನಗೆ ಪ್ರಿಯತರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ, ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಕಲಿತು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲೇ ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾನೆ.” ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನಲ್ಲಿ ಅವನಿಗಿರುವ ಅಗಾಧ ಪ್ರೀತಿಯು ವಿಸ್ಮಯಕರವಾಗಿದೆ. ವಸಿಷ್ಠನು “ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೊಡನೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ರಾಮನಿಗೆ ಯಾವುದೊಂದು ಅನಿಷ್ಟವೂ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ, ನೀನು

ವಾಗ್ದಾನಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಕೂಡದು. ಆದುದರಿಂದ ರಾಮನನ್ನು ಕಳುಹಿಸು” ಎಂದು ಸಲಹೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ದಶರಥನಿಗೆ ಅಪಾರವಾದ ಪುತ್ರವ್ಯಾಮೋಹ. ಅವನು ಗದ್ದದ ಸ್ವರದಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿ, ರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು “ವತ್ಸ! ರಾಮ! ಭಗವಾನರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸು” ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನು ತಂದೆಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿ “ಅಪ್ಪಣೆಯಾದಂತೆ” ಎಂದು ಪ್ರೀತಿ ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ನುಡಿದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೊಡನೆ ತೆರಳಲು ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನೊಡನೆ ಆಟವಾಡಿ ತನ್ನೊಡನೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ, ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತನ್ನೊಡನೆಯೇ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆರ್ಯ ರಾಮನು ತನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಬ್ಬನೇ ವನಕ್ಕೆ ತೆರಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ದಶರಥನಿಗೂ, ಗುರು ಭಗವಾನರಿಗೂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಿದಾಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ “ರಾಮನನ್ನು ಅಗಲಿ ನೀನು ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ಇರಲಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಬಲ್ಲೆ, ಆದುದರಿಂದ ನೀನೂ ರಾಮನೊಡನೆ ಬಾ ವೀರ” ಎಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಆನಂತರ ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಬ್ಬರೇ ತೆರಳುವುದು ಅನುಚಿತವೆಂದೂ, ತಾವಿಬ್ಬರೂ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅವನೊಡನೆ ಹೋಗುವುದಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ದಶರಥನು ಕಂಬನಿದುಂಬಿ “ಕುಮಾರರೆಲ್ಲರೂ ಹೊರಡುತ್ತಾರೇನು?” ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನ ದುಃಖಾವೇಗವನ್ನು ವಸಿಷ್ಠನು ಬಲ್ಲನು. ಆದ ಕಾರಣ ಆತನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೊಡನೆ ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು ತೆರಳಲೆಂದೂ, ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರು ಮುಪ್ಪಿನ ತಂದೆಯನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ದಶರಥನು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ ಹೋಗಲಿ” ಎಂದು ಅನುಮತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದನೆಂಬುದು ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ ಕಲ್ಪನೆ, ಅದು ಅವನ ದುಃಖಾವೇಗವನ್ನೂ, ಗತ್ಯಂತರವಿಲ್ಲದೆ ಅವನು ಅನುಮತಿಸಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನೂ, ಅದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು “ಭಗವಾನರೊಡನೆ ಈಗಲೇ ಹೊರಡಬೇಕಲ್ಲವೇ?” ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಮಯಾಸಮಯವರಿಯದ ದಡ್ಡನೂ ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿಲ್ಲದ ಸ್ವಾರ್ಥಪರನೂ ಆದ ವಿದೂಷಕನು ಇತರರಿಗೆ ಕೇಳಿಸದಂತೆ ದಶರಥನನ್ನು ಕುರಿತು “ಈ

ಜೋಲು ಗಡ್ಡದವನು ಈಗಲೇ ಹೊರಡಲಿ! ಇವನು ಇನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ರಾಣಿಯರನ್ನೋ, ನನ್ನನ್ನೋ ತನ್ನೊಡನೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಬಹುದು. ರಾಣಿಯರನ್ನು ಇವನು ಕರೆದೊಯ್ದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಮೋದಕಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರು ಯಾರು? ಇವನು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ದರೆ ನನ್ನನ್ನು ರಾಕ್ಷಸರು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಸೈರಣೆಯಿಂದಿದ್ದ ದಶರಥನ ತಾಳ್ಮೆಯು ಶ್ಲಾಘ್ಯವೇ ಸರಿ. ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಮಾತೆಯರ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಪ್ರಸ್ಥಾನಕಾಲದ ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳು ನೆರವೇರಿದ ತರುವಾಯ ಮರುದಿನ ತಾವು ಮೂವರೂ ಹೊರಡಬಹುದೆಂದೂ, ತ್ವರೆಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವರಿಬ್ಬರೂ “ಭಗವಾನರು ಕೃಪೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗಲಿ” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲರೂ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದೂ, ಪರ್ಯಾಕುಲನಾದ ತಾನು ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ತೆರಳುವುದಾಗಿಯೂ ದಶರಥನು ಅಮಾತ್ಯ ಸುಮಂತ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಸಪರಿವಾರನಾಗಿ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು “ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ನೆರವೇರಿತೆಂದು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಈಗ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿದೆ, ಅಸ್ತ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ರಾಮನನ್ನು ಅದ್ವಿತೀಯನನ್ನಾಗಿಸಿ, ಉದ್ಧಟರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಅವನು ಘಾತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ರಾವಣನ ಪ್ರಭಾವವು ಕಡಿಮೆಯಾದುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ” ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸ್ವಗತಭಾಷಣ ಮಾಡಿ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುವನು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕವು ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ.

ಐದನೆಯ ಅಂಕದ ಶುದ್ಧ ವಿಷ್ಕಂಭದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಗಾಲವ, ಶಾಲಂಕಾಯನ ಮತ್ತು ತಾಮ್ಬಾಯನ ಎಂಬ ಮೂವರು ವಟುಗಳು ಆತನ ಆಶ್ರಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಾಲವ ಶಾಲಂಕಾಯನರು ರಾಕ್ಷಸ ಭೀತಿಯಿಂದ ತಮ್ಮೆಲ್ಲರ ವನಸಂಚಾರವೇ ನಿಂತುಹೋಗಿದ್ದುದಾಗಿಯೂ ಮಹರ್ಷಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಆಚರಿಸಿದ ಯಜ್ಞದ ದೆಸೆಯಿಂದ ರಾಕ್ಷಸ ಭೀತಿಯು ಪರಿಹಾರವಾದುದಾಗಿಯೂ ಅಂದು ಪಾಡ್ಯಮಿಯ ಬಿಡುವಿನ ದಿನವಾದುದರಿಂದ ತಾವು ವನಸಂಚಾರ ಮಾಡಿಬರಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿದ್ದುದಾಗಿಯೂ, ಮಾರೀಚನೇ ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸರು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೊಬ್ಬನ ಹೊರತು ಮತ್ತಾರನ್ನೂ ಪೀಡಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿಯೂ, ಆದರೂ ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನೂ ಪೀಡಿಸಬಹುದೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರೂ ವನಸಂಚಾರ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿಯೂ

ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ತಾಮ್ರಾಯನನು ರಾಕ್ಷಸರು ಇತರ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನೂ ಪೀಡಿಸದೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಪೀಡಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಕೇಳುವನು. ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಗಾಲವನು "ತಾಮ್ರಾಯನ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಹಿಂದೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದನು, ಆತನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯಾದನು. ಆತನು ಮತ್ತೆ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಹಿಸಲಾರರು" ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದವನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ಪದವನ್ನು ಪಡೆದು ಮಹಿಮಾನ್ವಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತನು ಇನ್ನೂ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ಮಹಿಮಾನ್ವಿತನಾಗುವುದನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಹಿಸಲಾರರೆಂಬುದು ಗಾಲವನ ಮಾತುಗಳ ಅರ್ಥ. ತಾಮ್ರಾಯನನು "ಆತನು ಮತ್ತೆ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಹಿಸದಿರುವುದಾರೆ ರಾಕ್ಷಸರೇಕೆ ಆತನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ವಿಘ್ನವನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಾರೆ?" ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ತಪೋವಿಘಾತಕ್ಕಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸರಾಜ ರಾವಣನು ಮಾರೀಚ ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನೆಂದು ಗಾಲವನು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವ ಮುಖ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳಿವು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಇನ್ನೂ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡಕೂಡದೆಂಬುದು ರಾವಣನ ಉದ್ದೇಶ. ಅವನು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಭಂಗ ತರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಆ ಉದ್ದೇಶ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಅವನು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅವನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹಾನಿಯಾಗುವುದಲ್ಲದೆ, ಶಮಪ್ರಧಾನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ಪದವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾದವೂ ಹೌದು. ಆದ ಕಾರಣ ರಾಕ್ಷಸರು ತಪೋವಿಘ್ನ ಮಾಡದಂತೆ ಶಾಪದಿಂದ ಅವರನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ಮೂಲಕ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹಾನಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳಲಿಚ್ಛಿಸದೆ ಆತನು ರಾಮನನ್ನು ತನ್ನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆದು ತಂದುದು ನಿಜವಾದರೂ, ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ, ಮಂತ್ರವಿದರಾದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯನಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ನಿಜವಾದ ಉದ್ದೇಶವೇನೋ, ರಾಮನಿಗೆ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂಬುದು, ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ಆ ಪ್ರಶೋತ್ತರಗಳಿಂದ ಹೊರಬೀಳುತ್ತವೆ.

ಶಾಲಂಕಾಯನ ಗಾಲವರು ರಾಮನ ರೂಪವನ್ನೂ, ಸಿಂಹಗಮನವನ್ನೂ, ಶೌರ್ಯ ಸಾಹಸಗಳನ್ನೂ ಅಮೃತವಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರಾಕ್ಷಸರಲ್ಲಿ ಸುಬಾಹುವನ್ನೂ, ಅವನ ತಾಯಿ ತಾಟಕೆಯನ್ನೂ ಕೊಂದು ಮಾರೀಚನನ್ನು ಬಾಣದಿಂದ ದೂರದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸಿದುದನ್ನೂ ನೆನೆದು ಹರ್ಷಿಸುವರು. ಕೊನೆಗೆ ಶಾಲಂಕಾಯನನು ಕೇವಲ ಶೌರ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಗಾಗಿ ಮತ್ತು ದಯೆಗಾಗಿ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅಪಾರ ವಿದ್ವತ್ತಿನಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ರಾಮನು ಶ್ಲಾಘ್ಯನೆಂದೂ, ಋಷಿಗಳೇ ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿರುವರೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಆನಂತರ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನ್ನಿಂದ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ತಿಳಿಸುವನು. ಬಾಲಕರಾದ ತಮ್ಮನ್ನು ಉತ್ಸಾಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೇ ತಿಳಿಸಿ ಕೃಪೆ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಗುರುಭಗವಾನರಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ಅದು ನಡೆಯಿತೆಂದೂ, ಅರುಣನು ಅಂಧಕಾರವನ್ನೋಡಿಸಿದನೆಂದು ಲೋಕೋಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಅರುಣನನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅಂಧಕಾರವನ್ನೋಡಿಸಿದುದು ಭಾಸ್ಕರನ ಕಾರ್ಯವೆಂದೂ ರಾಮನು ವಿನೀತಭಾವದಿಂದ ಉತ್ತರ ಹೇಳುವನು. ರಾಮನಿಂದ ಸುಬಾಹುವಧೆಯು ನಡೆದು, ಮಾರೀಚನು ದೂರ ಹಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದರಿಂದ ರಾವಣನ ತೇಜೋಭಂಗವಾದುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರಾಜ ರಾವಣನಿಗೂ, ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶೀಯರಾದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರೇ ಮುಂತಾದವರಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವೈಷಮ್ಯಗಳುಂಟೆಂದು ತಿಳಿಸಿ, ರಾವಣನ ದುರ್ಗುಣಗಳೇ ಮುಂದೆ ಅವನ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ, ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಸದ್ಗುಣಗಳೇ ಅವರಿಗೆ ವಿಜಯಲಾಭವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆಂದೂ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತಿಳಿಸುವನು. ರಾಮನಿಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೂ ಆಶ್ರಮ ಪ್ರದೇಶದ ರಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಸಂತಸವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಆಶ್ರಮದ ಹೊರಗಿನ ಕಾನನ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಕಮಲಗಳ

ಅಂದ, ಪಕ್ಷಿಗಳ ಇಂಚರ, ನವಿಲುಗಳ ನರ್ತನ, ವೃಕ್ಷಗಳ ಭವ್ಯತೆ, ಕಾನನದ ರಮ್ಯತೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಮಾತುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರೂ ಆಗಾಗ ತಮ್ಮ ಹರ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವನಂತೆಯೇ ಅವರೂ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಕಾನನದ ನಿಸರ್ಗ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆನಂತರ ಅವರು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕೊಂಚ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾಮನನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನೂ ಎರಡು ಘನೋದ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಕರೆದು ತಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅವರಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು -ಬಲ ಅತಿಬಲ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ, ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಕಾದುವುದು ಅಸ್ತವಿದ್ಯೆಯ ಅಭ್ಯಾಸಭಾಗವೇ ಹೊರತು ಕೇವಲ ಮರಗಳ ಮೇಲೂ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದಲ್ಲವೆಂದು ತಾನೇ ದಶರಥನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದುದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಅವರು ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಲು ನಿಯೋಜಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು, ಅದು ಸಫಲವಾಗಿ ನೆರವೇರಿ ಆತನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹರ್ಷವುಂಟಾಯಿತು.

ಗ್ರಾಮನಿವಾಸಿಗಳ ಸರಳ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ ಮಾನವೀಯತೆಯನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಪರಿಸ್ಪುಟಗೊಳಿಸುವುದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಘನೋದ್ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. ತಪೋವನದ ಪ್ರಾಂತದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆಯೇ ಆತನು ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ತಪೋವನಾಂತದ ಆ ಹಳ್ಳಿಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನೆತ್ತಿ ಆತನು ಅವರ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿ "ತಪೋವನಾಂತದ ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನೂ ನೀವು ನೋಡಬೇಕು, ಇವು ನಗರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಹಳ್ಳಿಗಳಂತೆ ವ್ಯವಹಾರ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲ. ಅರಣ್ಯಮೃಗ ಸಮಾನವೃತ್ತಿಯವರಂತೆ ತೋರುವ ಇಲ್ಲಿಯ ಗ್ರಾಮನಿವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನಾರೂ ತೋರದಿದ್ದೂ ಅವರು ಧರ್ಮವನ್ನತಿಕ್ರಮಿಸಿ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರಲ್ಲಿ ಕಲಹಗಳಿಲ್ಲ. ಪರಸ್ಪತ್ತಿನ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲ. ಗ್ರಾಮ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರು ಸರ್ವದಾ ಆತಿಥ್ಯಪರರು. ಸರ್ವರೂ ಅಪಕಾರಗಳನ್ನು ಮರೆಯುತ್ತಾರೆ. ನಿಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಿ ಹರ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ" ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಅಂತಹವರನ್ನು ನೋಡದಿರುವುದು ಶಕ್ಯವೇ

ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂತೂ “ವನಶೋಭೆಯಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತರಾಗಿ ನಾವು ದೂರವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದೇವೆ. ಭಗವಾನರು ವರ್ಣಿಸಿದ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಆರ್ಜವವನ್ನು ತೋರಿ, ವರ್ತಿಸುವ ತಪಸ್ವಿಚರಿತರಾದ ಗ್ರಾಮನಿವಾಸಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ತೆರಳೋಣ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅವರಿಗೆ ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಕರ ದುಡಿಮೆಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತ, ವ್ಯವಸಾಯ ಮಗ್ನರಾದ ಶ್ರಮಜೀವಿಗಳು ತಮಗೆ ಲಭಿಸಿದಷ್ಟರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿ ತಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿಯರೊಡನೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ನಲಿಯುತ್ತಾರೆಂದು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಮಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ತೆನೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಹರ್ಷಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಅವು ಕ್ಷೇತ್ರಮಾತೆಗೆ ಸಮರ್ಪಿತವಾದ ಕಾಣಿಕೆಯೆಂದು ಕೊಂಡಾಡಿ “ಆಹ ! ಈ ಕೃಷಿವಲರು ಶ್ಲಾಘನೀಯ ವೃತ್ತಿಯವರು !” ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ದನಿಗೂಡಿಸಿ “ನಿಜ, ಇವರು ಶ್ರಮವನ್ನೇ ಗಣಿಸದವರು. ದೇವರಿತ್ತ ಫಲವನ್ನೇ ನಂಬಿಕೊಂಡಿರುವವರು; ಪಡೆದಷ್ಟರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತರು; ಅಕ್ಷುದ್ರರು; ಸಮಸ್ತರ ಜೀವಿತಕ್ಕೂ ಕಾರಣರು— ಸರ್ವಜೀವಹೇತವಃ. ಇವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಹೊಲವೇ ಕರ್ಮಭೂಮಿ, ಹೆಂಡರಿಯರು ಮಕ್ಕಳು ಮುಂತಾದವರೇ ಜಗತ್ತು, ಗೋವುಗಳೇ ಬಂಧುಗಳು, ಅಭ್ಯಾಗತರ ಸತ್ಕಾರವೇ ಧರ್ಮ” ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನ ಸಂತೋಷಕ್ಕಿಂತೂ ಇತಿಮಿತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ತಾನು ಅವರಲ್ಲಿ ಬಹುಮಂದಿಗಳನ್ನು ನಗರ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವುದಾಗಿಯೂ, ಅದರಿಂದ ನಗರಗಳು, ದೇವಲೋಕದ ಪಟ್ಟಣಗಳಂತೆಯೂ, ತಪೋವನಗಳಂತೆಯೂ ಶೋಭಿಸುವಂತಾಗುವುದಾಗಿಯೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಗ್ರಾಮ ನಿವಾಸಿಗಳನ್ನು ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡಲು ನಿಯೋಜಿಸಿದರೆ ಅವರ ಸದ್ಗುಣಗಳೆಲ್ಲ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕೃಷಿ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಮರೆಯುತ್ತಾರೆಂದೂ, ಅವರಲ್ಲಿ ನಗರ ದೋಷಗಳು ನೆಲೆಸುತ್ತವೆಂದೂ, ಅವರಿಗೆ ರಾಜಪೀಡೆಯೂ, ನಗರ ನಿವಾಸಿಗಳ ಪೀಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಅವರು ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಹಾರಾಜ ದಶರಥನೂ ರಾಮನೂ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ, ತಿಳಿಸಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವರು ಮೂವರೂ ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಾಡಿ ಸಂತೋಷಿಸುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತದೆ. ಅವರ ಸೊಬಗನ್ನೂ, ಹಳ್ಳಿಯ ಹೊರಗಿನ

ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಹಸುಗಳ ಸೊಗಸನ್ನೂ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಹೃದಯವು ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಕರುಣೆಗಳ ಭಂಡಾರ. ಹುಲ್ಲನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಗೋವಳ ಮುದುಕಿಯೊಬ್ಬಳನ್ನು ಆತನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಮಾತನಾಡಿಸಿ “वृद्धे स्वस्ति” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವಳ ಕುಟುಂಬದವರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಗರವಾಸಿಗಳಾದ ಮಹಾರಾಜನೇ ಮುಂತಾದವರಂತೆಯೇ ಬಡವರಾದ ಹಳ್ಳಿಯವರೂ ಆತನಿಗೆ ಪ್ರಿಯರು. ಅವಳು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಕ್ಷೇಮವೆಂದು ಹೇಳಿ ತಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಮನೆಯನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿಸಿ, ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಕಂಡು “ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಯಾರ ಮಕ್ಕಳು? ಅವರದು ರಮಣೀಯಾಕೃತಿ” ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನ ಮಕ್ಕಳೆಂದು ಅವನು ತಿಳಿಸಿದಾಗ, ಅವರ ಹೆಸರುಗಳೇನೆಂದು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ, ಗೋವಳ ಮುದುಕಿ. ಅವನು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಕಡೆಗೆ ಕೈತೋರಿಸಿ “ಇವನು ರಾಮ, ಹಿರಿಯ, ಇವನು ಲಕ್ಷ್ಮಣ” ಎಂದು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಮುಂದೆ ಬಂದು ಅವಳಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲೇ ವಿನೀತರಾಗಿದ್ದ ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿನೀತರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ತಾವು ರಾಜಕುಮಾರರೆಂಬ ಮತ್ತು ತಾವು ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಂಬ ಅಭಿಮಾನದ ಲವಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಅವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ರೂಪಿಸಿದ ಯಶಸ್ಸು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನದು. ವೃದ್ಧಿಯು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೆ ಚಿರಂಜೀವಿಗಳಾಗಿ ಬಾಳುವಂತೆ ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಿ, ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಧನುಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದೇತಕ್ಕೆಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಕೇಳುವಳು. ಧರ್ಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಸದಾ ಧನುರ್ಧರರಾಗಿರುತ್ತಾರೆಂದೂ, ತಾನು ಆಚರಿಸಿದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನ ಮಾಡಿದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಕೊಂದರೆಂದೂ, ಅವನು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದಾಗ ಅವಳು “ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಾಗಲಿ ಕಾನನದಲ್ಲಾಗಲಿ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಕೂಡದು” ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ಅಚ್ಚರಿ. ಅವನು “ಕಾಡು ಮೃಗಗಳಿಂದ ಸಸ್ಯಹಾನಿ” ಎಂದುದಕ್ಕೆ ಅವಳು “ಆದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಕೂಡದು” ನಾವು ಮಣ್ಣು ಹೆಂಟೆಗಳನ್ನು ಬೀರುವುದರಿಂದಲೇ ಅವುಗಳ ಕಾಟವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ

ಅಚ್ಚರಿಗೊಂಡ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು “ಪೂಜ್ಯೆಯಾದ ನೀನಿಗೆ ಅಪಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆಕೆ ಪಕ್ಷಪಾತ?” ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವಳು “ಸಹವಾಸದಿಂದ ಮೃಗಗಳು ನಮಗೆ ಬಂಧುಗಳಂತಾಗಿವೆ. ಅವು ಓಡುವುದೇ ಸೊಗಸು” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಪಾರವೇ ಇಲ್ಲ. ಅವನು ರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು “ಗ್ರಾಮವಾಸಿಗಳಾದ ಇವರ ಮನಸ್ಸೆಷ್ಟು ದಯಾದ್ರವೆಂಬುದನ್ನು ಕಂಡೆವು. ಅಪಕಾರಿಗಳ ಮೇಲೂ ಇವರು ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಕಾರಿಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಇವರು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾರೆ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನಂತೂ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಸಂತೋಷಗಳಿಂದ ಮುದುಕಿಯ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಮಾರುಹೋಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು “ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಇವರು ದೇವಸಮಾನ ಮನಸ್ಕರು ಸತ್ಯಂ ದೇವತುಲ್ಯಮನಸ ಇಮೇ । ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ಅವಳ ಮೇಲೆ ತುಂಬು ಮನಸ್ಸಿನ ಗೌರವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯಾದ ಆತನು ಅವಳನ್ನು ಕುರಿತು “ಆರ್ಯೇ ಪೂಜ್ಯೆಯಾದ ನೀನು ಹೊರಡು, ನಾವುಗಳು ಸಂಧ್ಯಾಕರ್ಮವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ನಿನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತೇವೆ “ಆರ್ಯೇ! ಗच्छतु भवती ! वयमपि संध्यामुपास्य तव गृहमागच्छामः” । ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. “ಆರ್ಯೇ” ಮತ್ತು “ಭವತೀ” ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಅವಳಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ತರ ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅವಳು ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಕುರಿತು, ತಾನು ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಕೃಷಿವಲರನ್ನು ತೋರಿಸಿದುದೇಕೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕೃಷಿಕರಿಗೆ ಅಲ್ಲ ಲಾಭದಿಂದಲೇ ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಡುವುದಕ್ಕೇಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನಾದರೂ ನಮಗೆ ವ್ಯವಹಾರಜ್ಞಾನವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇವರ ನಡವಳಿಯನ್ನು ನೋಡದಿದ್ದರೆ ಇವರ ವಿಚಾರವಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರ ನಿರ್ಣಯವು ಶಕ್ಯ” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಸುಪ್ರೀತನಾಗಿ “ರಾಮನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿ, ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಆತನಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆತನು ಆನಂತರ ತನ್ನ ಸ್ವಗತ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ

ರಾವಣನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಡಿದುದು ಅವರಿಗೆ ವ್ಯವಹಾರಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದು, ವಿದೇಹ ರಾಜ್ಯದ ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನಿಂದ ನೆರವೇರಿದ ಸಾಂವತ್ಸರಿಕ ಯಜ್ಞ ಮುಕ್ತಾಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಂದಿಸಲು ತನಗೆ ಆಹ್ವಾನವು ಬಂದಿರುವುದು ಅವನಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣ ಮನೋಹರೆಯಾಗಿ ರಾಮನಿಗಾಗಿಯೇ ವಿಧಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತೆಯಾಗಿರುವ ಮಗಳಿರುವುದು, ಶಿವಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನೇರಿಸುವ ಶೂರನಿಗೆ ಅವಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವುದು, ರಾಮನಿಂದ ಅದು ಶಕ್ಯವಾಗದೆ ಹೋದರೆ ಮತ್ತಾರಿಂದಲೂ ಶಕ್ಯವಾಗದಿರುವುದು, ರಾಮನೇ ಸೀತೆಯನ್ನು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತಾಗುವುದು, ಇವೇ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಭಗವಾನರು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರುವುದೇನೆಂದು ರಾಮನು ಕೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ವಿದೇಹರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಬಗೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ತಾನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರುವುದಾಗಿಯೂ, ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಸಾಂವತ್ಸರಿಕ ಯಜ್ಞದ ಅಭಿನಂದನೆಗೆ ತಾನು ಆಹ್ವಾನಿತನಾಗಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಉತ್ತರ ಹೇಳುವನು. ಶಿವಧನುಸ್ಸಿನ ವಿಚಾರವನ್ನಾಗಲಿ, ಸೀತೆಯ ವಿಷಯವನ್ನಾಗಲಿ ಅವನು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ನಯವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಸಮ್ಮತಿಸುವನು. ಅಲ್ಲದೇ “ನೀವು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮುಕ್ತಾಯವು ಸಫಲವಾಗುವುದು” ಎಂದೂ ತಿಳಿಸುವನು. ಫಲದ ಸ್ವರೂಪವೇನೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮೂವರ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ಮುಂದುವರೆಯುವುದು. ಕೊನೆಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸದೆ “ಫಲದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಫಲವನ್ನು ಪಡೆದ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರವೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು” ಎಂದು ಹೇಳಿ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಕೆರಳಿಸುವನು. ಆತನು ರಾಮನಿಗೆ ಸೀತೆಯು ಲಭಿಸಿದರೆ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವು ಅವಸಿತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸ್ವಗತವಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡ ತರುವಾಯ, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುವರು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಐದನೆಯ ಅಂಕವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವುದು.

ಆರನೆಯ ಅಂಕದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಮುಷ್ಟಿಕ, ಸ್ಥೂಲಾಂಸ ಮತ್ತು ದಂಡಬಾಹು ಎಂಬ ಮೂವರು ಭಟರು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂವರೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಸೇವಿಸಲು ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತರಾದವರು. ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಎಷ್ಟು ನೋಡಿದರೂ ಮುಷ್ಟಿಕನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪಾದಗಳನ್ನೊತ್ತುವ ನೆಪದಿಂದ ರಮಣೀಯಾಕೃತಿಯವರಾದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ನೋಡಿ ನೇತ್ರಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಅವನು ತನ್ನ ಜೊತೆಯ ಭಟರಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮೂವರಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಸಂಭಾಷಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಸಂಗತಿಗಳಿವು. ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಸೀತೆಯನ್ನು ರಾಮನು ರಾಜೋದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ನೋಡುವುದು, ರಾಮನ ನೆರಳಿನಂತೆ ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ಉಪದೇಶ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ರಾಮನು ರಾಜೋದ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು, ಸೀತೆಯು ಲತೆಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ರಾಮನನ್ನೇ ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನು ಅನುಮತಿಸಿದರೆ ಸೀತಾರಾಮರ ವಿವಾಹವು ಶೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ನೆರವೇರುವಂತಿರುವುದು, ಅದು ನೆರವೇರದಿದ್ದರೆ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಉನ್ನತ್ತರಾಗುವರೆಂಬುದು. ಮುಷ್ಟಿಕನು “ಈ ಸಂಗತಿಗಳು ಮಹಾರಾಜನಿಗೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ತಿಳಿದಿವೆಯೇ” ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ “ತಿಳಿದಿರಬೇಕು, ಆದುದರಿಂದ ಸೀತಾರಾಮರ ಏಕಾಂತ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿ” ಎಂಬುದು ದೀರ್ಘಬಾಹುವಿನ ಉತ್ತರ. ಸ್ಥೂಲಾಂಸನು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ನಡೆಯುವ ಅವರ ವಿವಾಹ ಮಂಗಲವನ್ನು ನೋಡಿ ನಮ್ಮ ಜನ್ಮವನ್ನು ಸಫಲ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ” ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ರಾಜೋದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮೂವರೂ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು. ಪಾಶ್ವಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ನೋಡಿದ ದೀರ್ಘಬಾಹುವು “ಅದೋ! ರಾಮನು ಈ ಕಡೆಗೇ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ, ನಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೋಗೋಣ” ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಮೂವರೂ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನಂತರ ಸೀತೆಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾಗಿ ಮದನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ರಾಮನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾಜೋದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅವನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಕಾಣಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂಬ

ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ಉಪದೇಶ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದಿರುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನು ಸೀತೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮೋಹಿತನಾಗಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ಅವಳನ್ನು ನೋಡಲು ರಾಜೋದ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅವಳು ಯಾರೆಂಬುದಾಗಲಿ, ಅವಳು ಯಾರ ಮಗಳೆಂಬುದಾಗಲಿ, ಅವನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವನು ಸುದೀರ್ಘವಾದ ಸ್ವಗತ ಭಾಷಣ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವುದನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಜೋದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೂಗಳನ್ನು ಕೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಸೀತೆಯನ್ನು ತಾನು ನೋಡಿದಾಗಿನಿಂದ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಅವಳಲ್ಲಿ ನಾಟಿಹೋಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಮೋಹಗೊಳಿಸುವಂತೆ ವಿಧಾತನು ಅವಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆಂದೂ, ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗಿನಿಂದ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸೇ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅವನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅನ್ಯನಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಗುರು, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಆತನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯದೆ ಕಳ್ಳನಂತೆ ರಾಜೋದ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಬಂದುದಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. ಸೀತೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನೋಡದೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಾರದ ಪೇಚಾಟ. ಅವಳನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ನೋಡಿ, ಬೇಗ ಅಲ್ಲಿಂದ ತೆರಳಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲ, ಅವಳು ಉದ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಆ ದಿನ ಬಾರದೆಯೇ ಇರಬಹುದೆಂಬ ಆತಂಕ. ಇವುಗಳು ರಾಮನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂಡುತ್ತಿವೆ. ತಾನು ಅವಳಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅವಳು ಅನುರಕ್ತೆಯಾಗಿಲ್ಲದಿರಬಹುದೆಂಬ ಯೋಚನೆಯೂ ಅವನಿಗೆ ಬಂದು ಅವನು “ನಾನು ಅವಳ ಪ್ರಣಯಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದೇನೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು ವೃಥಾ ಮೂಢನಾದೆ. ಮುಂದೆ ಆದಂತಾಗಲಿ! ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಈಗ ವಿಚಾರ ಶ್ರಮವೇ ಬೇಡ. ಆಗಲಿ! ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೋಗುವೆನು” ಎಂದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಕೂಡಲೆ ನೇಪಥ್ಯದಿಂದ ಬಂದ “ಇತ್ತ, ಇತ್ತ ಬನ್ನಿ ಸಖಿಯರೆ!” ಎಂಬ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಮೂರ್ಛಿತನಾದಂತಿದ್ದ. ತನ್ನನ್ನು ಸಂಜೀವನಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಖಿಯರೊಡನೆ ಅವಳು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಳೆಂದೂ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೇಘವು ಮೇಲಕ್ಕೇರಿದಾಗ ನವಿಲು ಹೇಗೆ ನರ್ತಿಸುವುದೋ ಹಾಗೆ ಅವಳು ಅಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಮನವು ನರ್ತಿಸುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆಯೆಂದೂ ಅವನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರೇಮಿಯ ಈ ಅಂತರಂಗ ಚಿತ್ರಣವೆಷ್ಟು ಮನೋಹರವಾಗಿಯೂ ಸಹಜವಾಗಿಯೂ ಗಂಭೀರವಾಗಿಯೂ ಇದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಸಾಧ್ಯ.

ಇಬ್ಬರು ಸಖಿಯೊರಡನೆ ಸೀತೆಯು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಸಖಿಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳಾದ ಚಂದ್ರಕಲೆಯೇ ಮೊದಲು ಮಾತನಾಡಿ “ಭರ್ತೃದಾರಿಕೆ! ಈ ಉದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಿನೋದಗೊಳಿಸುತ್ತೀಯೆ” ಎಂದು ಗೌರವದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಸಖಿಯರಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬಳಾದ ಮಧುರಿಕೆಯು “ಮಾಧವೀಲತಾ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಶೋಕವೃಕ್ಷದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ” ಎಂದು ಸಲಹೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ತಾನು ಮಹಾರಾಜಕುಮಾರಿಯೆಂಬುದರ ಪರಿವೆಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ತಾನೂ ತನ್ನ ಸಖಿಯರೇ ಮುಂತಾದವರೂ ಸಮಾನರೆಂಬ ಭಾವನೆಯುಳ್ಳವಳು, ಸೀತೆ! ಆದುದರಿಂದ ಚಂದ್ರಕಲೆಯು ತನ್ನನ್ನು ಭರ್ತೃದಾರಿಕೆಯೆಂದು ಅಂದು ಗೌರವದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದ ನೂತನ ಕ್ರಮವು ಅವಳಿಗೆ ಸರಿಬೀಳದೆ, ಅವಳು “ಸಖಿ, ಚಂದ್ರಕಲೆ ಎಂದಿನಂತೆ ನೀನು “ಸಖಿ ಸೀತೆ” ಎನ್ನದೆ ಈಗ ‘ಭರ್ತೃದಾರಿಕೆ’ ಎಂದುದೇಕೆ”? ಎಂದು ಕೇಳುವಳು. ಅವಳು ಸೀತೆಯು ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ “ನೀನು ಕೂಡ ಅನ್ಯಳಾಗಿ ಇಂದು ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದೇಕೆ” ಎಂದು ಮರುಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಕುವಳು. ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಚತುರೆ, ಚಂದ್ರಕಲೆ. ತಾನು ರಾಮನಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸೀತೆಯು ರಹಸ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವಳು ಅನ್ಯಳಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವಳೆಂಬುದು ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಆಕ್ಷೇಪ. ಸೀತೆಯನ್ನು ಮಧುರಿಕೆಯು “ಭರ್ತೃದಾರಿಕೆ” ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅವಳು ಮಧುರಿಕೆಯನ್ನು ಕುರಿತು “ಮಧುರಿಕೆ ! ನೀನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ನಾನು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಪ್ರಿಯಸಖಿಯಾದ ಸೀತೆ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡನತ ಸೀತೆಯದು ! ತಾನು ರಾಮನಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಲಜ್ಜೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅವಳು ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ತಿಳಿಸಿಲ್ಲವಾದರೂ, ಅವಳ ವರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಿರುವ ಮಾರ್ಪಾಟನ್ನು ಮಧುರಿಕೆಯೂ ಗಮನಿಸಿ ಅವಳು ಮೊದಲಿನ ಸೀತೆಯಂತಿಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು “ನನಗೂ ಕೂಡ, ನೀನು ಅನ್ಯಳಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ, ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸೆಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು? ಭೀತಿಯಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಮೇಲೆ ನೋಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಅವು ಕೆಂಪಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಏಕಾಂತ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಏನನ್ನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತೀಯೆಂಬುದೇ ತಿಳಿಯದು” ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಆತಂಕವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಚಂದ್ರಕಲೆಯು “ಇಂದು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೂ ಇದ್ದಾಳೆ” ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ತಾನು ಪ್ರೇಮಿಸಿರುವಾತನನ್ನು

ನೋಡುವ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಅವಳು ಎಂದಿಗಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ರಾಜೋದ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಸುಸ್ಪಷ್ಟ. ಅವಳು ತಿಳಿಸದಿದ್ದರೂ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯೇನೆಂಬುದನ್ನು ಮಧುರಿಕೆಯೂ ಊಹಿಸಿಯೇ ಇದ್ದಾಳೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವಳು ಸೀತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು, “ನಿನಗೆ ಯೌವನವಿಕಾರವುಂಟಾಗಿರಬೇಕು. ತನ್ನ ಬಾಹುಲತೆಯನ್ನು ನಿನ್ನ ಕೊರಳಿನಮೇಲಿಟ್ಟು ಯಾವ ಯುವಕನು ಧನ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೋ!” ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದಾಗ ಸೀತೆಯು “ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಏನನ್ನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರೋ ನನಗೆ ತಿಳಿಯದು” ಎಂದು ನುಡಿದು ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ.

ಮರೆಯಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ರಾಮನಾದರೋ, “ಇಂದು ನಾನು ಇವಳ ಅನ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕಂಡಂತಾಯಿತು. ಯಾವನೋ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇನೋ ಇವಳು ನನಗೆ ಅಗಮ್ಯಳಾಗಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಾರಲ್ಲೋ ಇವಳು ಅನುರಕ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನನಗೆ ಅಪ್ರಾಪ್ಯಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ, ಅನ್ಯವಧುವಾದ ಇವಳಲ್ಲಿ ನಾನು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದುದು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಯಿತು” ಎಂದು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಅವನು ಒಡನೆಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿ “ಹಾಗಿರಲಾರದು, ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಇವಳೆಡೆಗೆ ಧಾವಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ನನಗೆ ಇವಳು ಅಗಮ್ಯಳೂ ಅಲ್ಲ, ಅಪ್ರಾಪ್ಯಳಾದ ಅನ್ಯವಧುವೂ ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯ ವಿವೇಕ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರ ಮನಸ್ಸೇ ಪ್ರಮಾಣ” ಎಂದು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಮರೆಯಾಗಿ ನಿಂತಿರುವುದು ಸೀತೆಗೂ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯದು. ಅವಳು ಅವರೊಡನೆ ಅಂದು ಉದ್ಯಾನವೇಕೋ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ತನಗೇನೂ ತಾಪವೆಂದೂ, ಚಲಿಸುವುದೂ ತನಗೆ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಅವರ ಮೂವರ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತದೆ. ಶೈಶ್ಯೋಪಚಾರ ಮಾಡಿದ ಸಖಿಯರಿಗೆ ತನ್ನ ತಾಪವು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟು ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಸಖಿಯರಿಬ್ಬರು ಅವಳಿಗೆ ಕೇಳಿಸದಂತೆ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಂಡು ತಾವೇನನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಗೆಹರಿಯದೆ ವ್ಯಾಕುಲಪಡುತ್ತಾರೆ. ಸೀತೆಯ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸುಧಾಸಿಂಚನವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಮುಂತಾಗಿ ರಾಮನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು

ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಸೀತೆಯು “ಸಖಿಯರೆ, ನನ್ನನ್ನು ಬಿಸಿಲು ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದೆ” ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ “ಪ್ರಿಯಸಖಿ, ಸೀತೆ, ನೀನು ಮರದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವೆ, ಇಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಲೆಲ್ಲಿ?” ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮಧುರಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಲಜ್ಜಿತೆಯಾಗಿ ಅವಳು “ಹುಂ ! ಇಲ್ಲಿ ನೆರಳು” ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಮರೆಯಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಶುದ್ಧಾತ್ಮ ರಾಮನು ದೀರ್ಘವಾಗಿಯೇ ಸ್ವಗತಭಾಷಣ ಮಾಡಿ ಯಾವನೇ ಆಗಲಿ ಅನ್ಯನಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತಿಯಾದವಳನ್ನು ಬಯಸಬಾರದೆಂಬ ಧರ್ಮ ನಿಯಮ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಚಂದ್ರಕಲೆಗಿಂತಲೂ ಚತುರೆಯಾದ ಮಧುರಿಕೆಯು “ಪ್ರಿಯಸಖಿ, ಸೀತೆ ನಿನ್ನ ಸಂತಾಪಕ್ಕೆ ಮದನನೇ ಕಾರಣನೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಉದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನೀನು ಆರ್ಯರಾಮನನ್ನು ನೋಡಿದಾಗಿನಿಂದ ನಿನ್ನ ಸಂತಾಪವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿದೆ. ಇದು ನಿಜವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೇಳು, ಯಾವುದಾದರೂ ಉಪಾಯವನ್ನು ಮಾಡೋಣ” ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾಮನಿಗೆ ಹರ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನು “ನಾನೇ ಇವಳ ತಾಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದೆನೇನು ! ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿಯ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನಿಟ್ಟು ಮದನನು ಇವಳ ಸಂತಾಪವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಗಾಢಗೊಳಿಸಲಿ, ಸತತವಾಗಿ ನನಗೂ ತಾಪವುಂಟಾಗಿ ಪೂರ್ಣೇಂದುರಮ್ಯವದನೆಯಾದ ಈಕೆ ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರಲಿ!” ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಉತ್ಸಾಹಭರದಲ್ಲಿ ಕೋಮಲ ಹೃದಯ ರಾಮನದು. ದುಡುಕಿ ನುಡಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಟ್ಟು ತಾನು ಸ್ವಾರ್ಥಬುದ್ಧಿಯವನಾಗಿ ಸೀತೆಯ ಸಂತಾಪವು ಇನ್ನೂ ಗಾಢವಾಗಲೆಂದುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಥೆಪಡುತ್ತಾನೆ. ಸೀತೆಯು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆ ವಿಕಾರಗಳಿರುವುದಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಿತು?” ಎಂದು ಕೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಮಧುರಿಕೆಯು “ಹಾಗಾದರೆ, ನಿನಗೆ ಮತ್ತಾವುದರಿಂದ ಸಂತಾಪ?” ಎಂದು ಮರುಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಾಳೆ. ಸೀತೆಯು ಲಜ್ಜೆಯ ನಿಮಿತ್ತ ಮೌನವನ್ನಲವಂಭಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳು ಮಾತನಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವಳ ಸಂತಾಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಣಯವನ್ನಲ್ಲದ ಮತ್ತಾವುದೋ ಕಾರಣವಿರಬೇಕೆಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸಿದ ರಾಮನು ಸೀತೆಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವಿದೆಯೆಂದು ತಾನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಗಂಧರ್ವನಗರವು ಧ್ವಂಸವಾಯಿತೆಂದು ಮುಂತಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಸೀತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಧುರಿಕೆಯು “ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ನಿನ್ನ ಸಂತಾಪ ನಿವಾರಣೋಪಾಯವನ್ನು

ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆ? ಲಜ್ಜೆಯು ಸಾಕು” ಎಂದು ಹೇಳುವಳು. ಅದಕ್ಕೆ “ಸಖಿಯರೆ, ನೀವು ಹೇಳಿದುದೇ ನಿಜ, ನಿಮಗೆ ಹೇಳದೆ ಹೋದರೆ ನಾನು ಇನ್ನಾರಿಗೆ ಹೇಳಲಿ?” ಎಂಬುದು ಸೀತೆಯ ಉತ್ತರ. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಹರ್ಷಿತನಾದ ರಾಮನು ಹೋದ ಜೀವ ತನಗೆ ಬಂದಂತಾಯಿತೆಂದೂ, ಸೀತೆಯು ಯಾರ ಮಗಳೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ, ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಮಧುರಿಕೆಯೂ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ “ಇನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ಮಹಾರಾಜನಿಗೂ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ, ಆರ್ಯರಾಮನಿಗೂ, ಇತರರಿಗೂ ತಿಳಿಸಬೇಕು” ಎಂದು ನುಡಿಯುವಳು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಸೀತೆಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗದೆ ವ್ಯಥೆಯೇ ಆಗುವುದು. ತನ್ನ ವಿವಾಹವು ನೆರವೇರುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಅವಳು ದೀರ್ಘನಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಮತ್ತು ಸಂಕಟದಿಂದ “ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಮರೆತಿರಿ” ಎನ್ನುವಳು. ಚಂದ್ರಕಲೆಯು “ನನಗೆ ಗೊತ್ತು ಯಾವನು ಮಹಾರಾಜನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡದಾದ ಶಿವಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವನೋ ಆತನೇ ಇವಳ ಪತಿಯಾಗುವನೆಂದು ಮಹಾರಾಜನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವುದೇ ಆ ದೊಡ್ಡ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ. ಅದೇನೋ ದುಷ್ಟರವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ, ನಮ್ಮ ಪ್ರಿಯಸಖಿ” ಎನ್ನುವಳು.

ಅವಳ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರೀತಿಸಹಾನುಭೂತಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ಸೀತೆಯು ಲಜ್ಜಾಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮನಗಂಡ ಬಳಿಕ, ಅವಳು ಸೀತೆಯು ಅನ್ಯಳೆಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವಳು “ಭರ್ತೃದಾರಿಕೆ” ಯೆನ್ನದೆ ಸೀತೆಯನ್ನು ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಪ್ರಿಯಸಖಿಯೆನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಸೀತೆಯು ಮತ್ತೆ ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಟ್ಟು “ಹೌದು ದುಷ್ಟರವೆಂದುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ” ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಮಧುರಿಕೆಯ ಉತ್ಸಾಹವೂ ಉಡುಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅವಳು “ರಾಮನಿಗೆ ರಮಣೀಯಾಕೃತಿ ಇರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವನು ಬಲವಾಗಿದ್ದೂ ಅದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಾರನೆಂದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಸೀತೆಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ದುಸ್ಸಹವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಳು “ಹಾಗಾದರೆ ನಾನು ಜೀವಿಸಿರುವುದೇ ಶಕೃವಿಲ್ಲ” ಎಂದು ನುಡಿದು ಮೂರ್ಛಿತೆಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಮಧುರಿಕೆಯು “ಅಯ್ಯೋ ! ಸೀತೆ

ಮೂರ್ಛೆಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ ದೇವತೆಗಳೇ ಕಾಪಾಡಿ” ಎಂದು ಆಕ್ರಂದನ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ರಾಮನು ಒಡನೆಯೆ ಮರೆಯಿಂದ ಹೊರಬಂದು ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ “ಹೆದರಬೇಡಿ, ಈ ನನ್ನ ಪ್ರಿಯೆಯು ಹೇಗೆ . . .” ಎಂದು ಅರ್ಥೋಕ್ತಿಯಲ್ಲೇ ಸುಮ್ಮನಾಗುವನು. ಪ್ರಿಯೆಯೆಂದು ಹೇಳಿ ದುಡಿಕಿದಂತಾಯಿತೆಂಬ ಸಂಕೋಚ ಲಜ್ಜೆಗಳೇ ಅವನು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸದೆ ಅರ್ಧದಲ್ಲೇ ನಿಲ್ಲಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಮಧುರಿಕೆಯು “ಆರ್ಯನಿಗೆ ಸ್ವಾಗತ. ನಮ್ಮ ಪ್ರಿಯಸಖಿಯು ಶೋಚನೀಯಳಾಗದಿರುವುದಕ್ಕೇನಾಗಬೇಕೋ ಅದನ್ನು ಆರ್ಯನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕು” ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಅವರಿಬ್ಬರ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ಮುಂದೆ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಸಂದೇಹ ಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಅವನು “ಈ ಮಹಾಭಾಗೆಯ ತಂದೆ ಯಾರು”? ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅವಳು “ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯನಾದ ಭಗವಾನ್ ರಾಜರ್ಷಿ ಜನಕಮಹಾರಾಜ” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಅವರು ಅನಂತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕನ್ಯೆಯಾದ ಕಾರಣ ಅವಳು ತನಗೆ ಅಗಮ್ಯಳಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವಳು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು ವಿಧಿಯಕಾರ್ಯವೆಂದೂ ಆ ಸುಂದರಿಯು ವಿಧಾತನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿರುವುದು ತನ್ನನ್ನು ಸುಖಿಯಾಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎಂದೂ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಅನಂತರ “ಇವಳು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸಫಲಮನೋರಥೆಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಇವಳನ್ನು ನೋಡದಿದ್ದರೆ ಜಗತ್ತೇ ಶೂನ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ನನಗೂ ತೋರುತ್ತದೆ” ಎಂದು ಮಧುರಿಕೆಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಒಡನೆಯೇ ಅವನಿಗೆ ವಿಷಾದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು “ವಿವೇಕವಿನಯಗಳಿಂದ ಕೂಡದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದನೇನು ನಾನು” ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಎಷ್ಟು ನವಿರಾಗಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ, ರಾಮನ ಮನಸ್ಸು ! ತನ್ನ ನಡೆನುಡಿಗಳ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಅಡಿಗಡಿಗೆ ತಾನೇ ಒರೆಹಿಡಿದು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಋಜುತಾಪ್ರವೃತ್ತಿ ರಾಮನದು. ಅವನು ಮಧುರಿಕೆಗೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಚಂದ್ರಕಲೆಗೂ ಹರ್ಷತೃಪ್ತಿಗಳಾಗುವುವು. ಅವಳು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು “ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದ್ದುದು ತಿಳಿಯಿತು” ಎಂದುಕೊಳ್ಳುವಳು. ಮಧುರಿಕೆಗೆ ರಾಮನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಹರ್ಷವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆತಂಕವೂ ತುಂಬಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವಳು ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜನ ಮಹತ್ತರ ದುಷ್ಕರ ಪಣವಿದೆ” ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಅದರ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಶಿವಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯೇರಿಸುವುದು ರಾಮನಿಂದ

ಶಕ್ಯವಾಗಲಾರದೆಂದು ಅವಳೇ ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೇ ಅಲ್ಲವೆ, ಸೀತೆಯು ಮೂರ್ಛಿತೆಯಾದುದು ! ಅವನು ಅವಳ ಮಾತುಗಳನ್ನೂ ಕೇಳಿರುವುದರಿಂದ “ಅದನ್ನೂ ನಾನು ಕೇಳಿದೆ, ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಷ್ಟು, ಶಿವಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನೇರಿಸುವುದು ಮನುಷ್ಯಬಲನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿರುವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಇವಳು ಶೋಚಿಸದಿರುವಂತೆ ನನ್ನಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮಹಾರಾಜನ ಪಣವು ನೆರವೇರದೆ ಇವಳ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯುಂಟಾಗುವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಸುಖಾಸೆಯೇ ವಿಫಲವಾಗುತ್ತದೆ” ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಮಧುರಿಕೆಯ ಉತ್ತರವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಅವಳು “ಈ ಮಾತುಗಳು ನನಗೆ ಪ್ರಿಯ ಯಾವ ಕೆಲಸವು ದುಷ್ಕರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನೀನೇ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವೆಯೋ ಅದು ಮಹಾಕಾಯನಲ್ಲದ ನಿನ್ನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆಂಬುದು ನನ್ನ ಶಂಕೆ” ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಎಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದ ದಿಟ್ಟವಾದ ಉತ್ತರವದು. ಚಂದ್ರಕಲೆಯು ಅವಳ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ “ತೇಜಸ್ವಿಗಳ ಕೆಲಸವು ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ, ದೇಹದಿಂದಲ್ಲ, ಲಘುಕಾಯದ ಸಿಂಹವು ಮಹಾಕಾಯದ ಆನೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತದೆ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಆ ವೇಳೆಗೆ ನೇಪಥ್ಯದಿಂದ “ಇತ್ತ ಮಹಾರಾಜನು ದಯಮಾಡಬೇಕು” ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ಕೇಳಿಬರುತ್ತದೆ. ಮಹಾರಾಜನು ಬರುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ ತಾನು ಅಲ್ಲಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ರಾಮನು ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಸೀತೆಗೆ ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಮನೊಡನೆ ಸಂಭಾಷಣೆ ಮಾಡುವಾಗ ಮಧುರಿಕೆಯೂ ಚಂದ್ರಕಲೆಯೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರಿಯಸಖಿ ಸೀತೆಗೆ ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರವಾಗುವಂತೆ ಶೈತೋಪಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀತೆಗೆ ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರವಾದ ಕೂಡಲೇ ಅವಳು “ಸಖಿಯರೇ ! ಇಲ್ಲಿ ಏನು ಮಾಡೋಣ?” ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಚಂದ್ರಕಲೆಯು “ಇಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದುದೇನು? ಮಹಾರಾಜನು ಬಂದಾಗ ಆತನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡು” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ತನ್ನ ಸಂತಾಪವು ತಂದೆಗೆ ತಿಳಿದಿರಲಾರದೆಂದು ಸೀತೆಯು ಸೂಚಿಸಿದಾಗ ಮಧುರಿಕೆಯು ನಕ್ಕು “ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಬೇಡ, ನಿನ್ನ ಸಂತಾಪದ

ವಿಚಾರವನ್ನು ಆತನೇನಾದರೂ ಕೇಳಿದ್ದ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂತಾಪ ಪರಿಹಾರವಾಗುವಂತೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ. ಎಷ್ಟು ಮಾರ್ಮಿಕವಾದ ತಿಳಿಹಾಸ್ಯ ! ಸೀತೆಯು “ನನಗೆ ದುಃಖವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ನೀನು ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ” ಎಂದು ವ್ಯಥೆಯಿಂದ ನುಡಿದಾಗ ಅವಳು “ನಿನ್ನ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿಯಾಯಿತು” ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಸೀತೆಗೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ವ್ಯಥೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ಅವಳು ಪುನಃ “ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ” ಎನ್ನುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಅವಳು “ಇದು ಪರಿಹಾಸವಲ್ಲ, ಕೇಳು ರಾಮನ ವಿನಾ ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ಸಂತಾಪವಾಗಿದೆಯೋ, ನಿನ್ನ ವಿನಾ ರಾಮನಿಗೂ ಸಂತಾಪವಾಗಿದೆ” ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದಾಗ ಸೀತೆಯು “ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಹೆಸರನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತೀಯೆ” ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಚತುರೆಯಾದ ಮಧುರಿಕೆಯು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸೋಲುವವಳಲ್ಲ. ಅವಳು “ನಿನಗೆ ಅವನು ಆರ್ಯಪುತ್ರ ನಮಗೆ ಮಿತ್ರ” ಎಂದಾಗ ಸೀತೆಯು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ ಮಾಡಿ “ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ಗೊತ್ತಾಯಿತು?” ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಮಧುರಿಕೆಯು ನಡೆದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವಳಿಗೆ ಕಿವಿಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಸೀತೆಗೆ ಅದನ್ನು ನಂಬುವುದೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು ಅವಳು “ಇದು ನಿಜವೇ” ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ. “ನಿಜ” ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ಅವಳ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಪಾರವೇ ಇಲ್ಲ. ಅವಳು ಆಟವನ್ನು ಹೂಡಿ, “ಬಿಡು, ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರಲಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ, ಇದನ್ನು ನಾನು ಕೇಳಲಾರೆ” ಎಂದು ಲೀಲೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆ ವೇಳೆಗೆ ಚೇಟಿಯೊಡನೆ ಮಹಾರಾಜನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ ಸೀತೆಗೆ “ವತ್ಸೆ ! ಸರ್ವಗುಣನಿಧಿಯಾದ ಪತಿಯನ್ನು ಪಡೆ” ಎಂದು ಆಶೀರ್ವದಿಸಿ, “ತಂದೆಯ ಮತ್ತು ಪತಿಯ ಕುಲಗಳಿಗೆ ಶೋಭಾವಹೆಯಾಗಿ ಬಾಳು” ಎನ್ನುವನು. ಸಖಿಯರಿಬ್ಬರೂ “ಪ್ರಿಯಸಖಿ ! ತಂದೆಯ ಆಶೀರ್ವಾದವನ್ನು ವರವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ಹರ್ಷಿಸು” ಎನ್ನುವರು. ಸೀತೆಯು ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಪಾರವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ವಿವಾಹದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ದೂರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿ ಬಂದು ತಂದೆಯನ್ನಗಲುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ನೆನೆದು ತಟಕ್ಕನೆ ಕಂಬನಿದುಂಬಿ “ತಂದೆಯು ನನ್ನನ್ನು ದೇಶಾಂತರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ” ಎಂದು ಪೇಚಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ತೆರಳಲೇಬೇಕೆಂದೂ, ಅದರಿಂದ ತಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ದುಃಖವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ, ಅಪರಿಹಾರ್ಯವಾದ ದುಃಖಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಅವನು ಅವಳಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವನು. ಅವಳು ಮತ್ತೆ

ಕಂಬನಿದುಂಬಿ “ತಂದೆಯು ಧೀರನಾಗಿರುವಂತೆ ನಾನು ಧೀರೆಯಲ್ಲ” ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಅದು ಶೋಕಸಂತಪ್ತೆಯಾದ ಕೋಮಲ ಮನಸ್ಸಿನ ಕುಮಾರಿಯ ಹೃದಯಭೇದಕವಾದ ಉತ್ತರ. ತಂದೆಯನ್ನಗಲಬೇಕಾದ ಸಮಯವೇ ಒದಗಿಲ್ಲದಿರುವಾಗಲೇ ಅವಳಿಗೆ ದುಸ್ಸಹದುಃಖ. ಅವಳ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಆತನು “ಸಮಯಬಿದ್ದಾಗ ಧೀರತ್ವವು ಮೂಡುತ್ತದೆ. ನೀನೂ ಕೂಡ, ಪ್ರಿಯನ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಬೇಗಲೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಮರೆಯುವೆ” ಅಂದಾಗ ಅವಳ ದುಃಖವು ಉಕ್ಕಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆನಂತರ ಜನಕನು ಅವಳಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿ ಅವಳು ಸಖಿಯರೊಡನೆ ಪ್ರಾಸಾದದ ಹಿಂದಿನ ಬುದ್ಧಿವರ್ಧನ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಿನೋದಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಚೇಟಿಯನ್ನು ಕುರಿತು “ಜಯೆ! ಇಂದು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ ಭಗವಾನ್ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಗೆ ಏನೋ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇನೆಂದೂ, ನನ್ನ ಆಗಮನವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸು” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನೊಬ್ಬನ ಹೊರತು ಉಳಿದವರೆಲ್ಲರೂ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಬಳಿಕ ಅವನು ಬಹುಕಾಲ ದೀರ್ಘವಾದ ಸ್ವಗತ ಭಾಷಣ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಮುಂದೆ ಆರನೆಯ ದಿನ ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತವಾದ ನಿಮಿತ್ತ ಅವಭೃತಸ್ನಾನ, ಆರ್ಷವಿಧಿಯಿಂದ ಅಂದು ಸೀತಾರಾಮರ ವಿವಾಹ; ರಘು ಕುಲವು ಪರಮಪ್ರಶಸ್ತ, ರಾಮನು ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಕ್ಷತ್ರಗುಣಾಕರ, ಅವನಲ್ಲಿ ಸೀತೆಗೆ ದೃಢಾನುರಾಗವಿದೆ ಮತ್ತು ಸೀತೆಯನ್ನು ಅವನೂ ಬಯಸಿದ್ದಾನೆ, ಶಿವಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನೇರಿಸುವ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯವು ಅವನಿಂದ ಶಕ್ಯವೆಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತನಗೆ ಭರವಸೆ ಕೊಟ್ಟುದರಿಂದ ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವು, ಇವೇ ಸಂಗತಿಗಳೇ ಜನಕನ ಸ್ವಗತಭಾಷಣದ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳು. ಕೊನೆಯದಾಗಿ ತನ್ನ ಪರಮಸಖಿನಾದ ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಮಹಿಷಿಯರೊಡನೆಯೂ, ಕುಮಾರರೊಡನೆಯೂ ಭಗವಾನ್ ವಸಿಷ್ಠರೊಡನೆಯೂ, ಮಂತ್ರಿಗಳೇ ಮುಂತಾದವರೊಡನೆಯೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ತನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲು ಅಂದೇ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹುವುದಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು, ಚಿರಕಾಲದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಸಖಿನಾದ ದಶರಥನು ತನ್ನ

ಅರಮನೆಗೆ ಬರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸಮಾನಗುಣರಾದವರಿಗೆ ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ವಿವಾಹನಡೆಯುವುದರಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪರಮಶಾಂತಿ ಪ್ರಸನ್ನತೆಗಳು ಲಭಿಸಿ ಸಂತೋಷವಾಗುವುದೆಂದುಕೊಂಡು ಉದಾತ್ತ ಭಾವಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುವನು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆರನೆಯ ಅಂಕವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವುದು.

ಏಳನೆಯ ಅಂಕವೆಂಬ [सप्तमोऽङ्कः] ಎಂಬ ಅಭಿದಾನವಿರುವಂತೆಯೇ, ಸೀತಾರಾಮರ ವಿವಾಹ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರ್ವಹಣಾಂಕವೆಂಬ [निर्वहणाङ्कः] ಅಭಿದಾನವೂ ಇದೆ. ಸೀತಾರಾಮರ ವಿವಾಹದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಜನಕ, ದಶರಥಕುಮಾರರು, ಪರಿಜನರು, ಸಪರಿವಾರರಾಗಿ ವಸಿಷ್ಠವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು, ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ಪುರೋಹಿತ ಶತಾನಂದ, ಮಂತ್ರಿಗಳು, ಪರಿಜನರು, ಇತರರು, ರಾಜರುಗಳು ಮುಂತಾದವರು ಸೇರಿರುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞನೂ, ಕರ್ಮಯೋಗಿಯೂ ವಿಶ್ವಪ್ರೇಮಿಯೂ ಆದ ಜನಕಮಹಾರಾಜನು ಎದ್ದು ನಿಂತು ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಕೈಮುಗಿದು ಭಾಷಣ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಭಾಷಣದ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳಿವು. ರಘುಕುಲ ಪ್ರದೀಪನಾದ ದಶರಥನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನೂ, ಅತುಳ ಪರಾಕ್ರಮಿಯೂ, ಸರ್ವನಯನಾಭಿರಾಮನೂ ಆದ ರಾಮನಿಗೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತಿಯಾಗಿ ಸಮಾನಗುಣಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವಳಾಗಿರುವ ಸೀತೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಭೆಯು ಅನುಮತಿಸಬೇಕು. ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮನಿಗೆ ಸಮಾನರಾಗಿ ಆತನ ಭಾಗಗಳೋ ಎಂಬಂತಿರುವ ಭರತ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಶತ್ರುಘ್ನರಿಗೆ ಅನುರೂಪರಾದ ಮಾಂಡವಿ, ಊರ್ಮಿಳಾ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿಯರನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಸಭೆಯು ಅನುಮತಿಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕು, ತುಲ್ಯಗುಣವುಳ್ಳ ರಾಜವಂಶಗಳ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಸಭೆಯ ಅನುಮತಿಯಿರುವುದಾದರೆ ಸಭೆಯವರೆಲ್ಲರೂ ಮೂರು ಸಾರಿ ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ತನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ಆತನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಭೆಯವರೆಲ್ಲರೂ ಮೂರು ಸಾರಿ ಸ್ವಸ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಜನಕಮಹಾರಾಜನಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ವಿವಾಹಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಮ್ಮತವೆಂಬುದರ ಸಂಕೇತ, ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯೆಂಬುದು ಅತಿಲೌಕಿಕ ಸಂಗತಿಯಾದರೂ ಭಾವುಕರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಲಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭವ್ಯಸಂಕೇತವುಳ್ಳ ಹಿತಕರವಾದ ಸಂಗತಿ. ದಶರಥನು ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಮುಕ್ತಕಂಠದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ, ಆತನ ಸಂಬಂಧವು ತನಗೆ ಆನಂದದಾಯಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಬಳಿಕ, ವಸಿಷ್ಠ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೂ, ಶತಾನಂದನೂ, ಜನಕ ದಶರಥರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿ ಪ್ರಸಕ್ತ ವಿವಾಹಗಳು ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ತಮಗೆ ಪರಮಾನಂದವುಂಟಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕೂಡಲೇ ನೇಪಥ್ಯದಿಂದ ಕೇಳಿಬರುತ್ತವೆ, “ಇಂತಹ ಗುರುತರಕಾರ್ಯವನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಸದೆಯೇ ರಾಜರು ನೆರವೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ” ಎಂದು ಪರಶುರಾಮನು ಕೋಪದಿಂದ ಗುಡುಗಿದ ಮಾತುಗಳು! ವಸಿಷ್ಠನು “ಭೂಭಂಗದಿಂದ ಭುವನಗಳನ್ನೇ ಭಯಗೊಳಿಸುತ್ತ ಭಗವಾನ್ ಭಾರ್ಗವನು ಇಲ್ಲಿಗೇ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಸರ್ವರೂ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ತಲೆಗಳನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಅವರಲ್ಲನೇಕರು ಭೀತಿಯಿಂದ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ರಾಮನೂ, ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು, “ಹೆದರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ಕುದ್ಧರಾಗಿ ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೋ, ಶಾಪದಿಂದಲೋ ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದ ವಿಪ್ರರು ವಿನೀತವಚನಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ತಮ್ಮ ಚಂಡಕೋಪವನ್ನು ತೊರೆಯುತ್ತಾರೆ” ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿರಿಯನಾದರೂ ವಿವೇಕಚಾತುರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನೆಂಬುದಕ್ಕೂ ಅವನದು ಅಸಾಧಾರಣ ಧೀರತೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೂ ಅವನ ಆ ಮಾತುಗಳೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ಭಯದಿಂದ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ನಿಂತ ಹಿರಿಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭೀತನಾಗಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತು ಅವರಿಗೇ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ, ಕಿರಿಯ ವಯಸ್ಸಿನ ರಾಮ ! ಅನಂತರ, ಕುಪಿತನಾದಂತಿರುವ ಪರಶುರಾಮನ ಪ್ರವೇಶ. ಅವನು ಅಲ್ಲಿರುವವರಾರನ್ನೂ ಕಾಣದಿರುವಂತೆಯೇ ದರ್ಪದಿಂದ ನಿಂತು, ಧರ್ಮಾಗಮಗಳನ್ನುಪೇಕ್ಷಿಸಿ ನಮ್ರಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ನಯದ ನಟನೆಯಿಂದ ದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡಿ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ರಕ್ತವನ್ನು ನನ್ನ ಗಂಡುಗೊಡಲಿ ಹೀರುವುದೆಂದೂ, ಪ್ರಜೆಗಳು ಧರ್ಮದಿಂದ ಪಾಲಿಸಿ ಮಾನ್ಯರಾದ ಭಾರ್ಗವನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗೌರವಿಸುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ತನ್ನಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಅಭಯವೆಂದೂ ಘರ್ಜಿಸಿ, ಕೂಡಲೇ ಅವನು ತನ್ನಲ್ಲಿ

ತಾನು “ಇದೇನಿದು ! ವಿಹಿತಪ್ರಿಯಕರ್ಮವನ್ನೆಸಗುವವನಾಗಿದ್ದೂ ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಇವರೇಕೆ ಹೀಗೆ ಭಯಪಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ?” ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ತಾನು ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ಅರಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಹೆದರಿದವರನ್ನು ಕಂಡು ಅವನಿಗೆ ಅಚ್ಚರಿ. ಅವನನ್ನು ಕಂಡು ಲೇಶವೂ ಭೀತರಾಗಿಲ್ಲದ ಕೆಲವರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ವಸಿಷ್ಠನೇ “ಭಗವಾನ್ ! ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲು ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪರಮ ಸಾತ್ವಿಕತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ಅವನು ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಣಾಮವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ ತನಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ “ತಮ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಶಾಶ್ವವಾಗಿ ವಿರಾಜಿಸುವುದು” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ತನಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿದ ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಆಶೀರ್ವದಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಎಲ್ಲರೂ ಪರಶುರಾಮನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ತನ್ನನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸದೆಯೇ ತನಗೆ ತಿಳಿಸದೆಯೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ವಿವಾಹಗಳನ್ನು ನಿರವೇರಿಸಿದರೆಂದು ಗುಡುಗಿದಾಗಿನ ಅವನ ಕೋಪವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಯವಾಗಿದೆ. ಪರಶುರಾಮನಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಅವನಿಂದ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳನ್ನು ಪಡೆದ ಬಳಿಕ ಅವನು ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಶಿವಧನಸ್ಸು ರಾಮನ ಬಲದಿಂದ ಭಗ್ನವಾದುದನ್ನು ಕೇಳಿ ತಪಸ್ಸನ್ನೂ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ತಾನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಂದುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಬಾಲಕನಾದ ರಾಮನಿಂದ ಅದು ಭಗ್ನವಾದುದು ಹೇಗೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದನ್ನು ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನ ರಾಮನು ಸಾಧಿಸಿದನೆಂದು ಪರಶುರಾಮನಿಗೆ- ಶೂರಾಗ್ರಣಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಪರಶುರಾಮನಿಗೆ ಪರಮಾಶ್ಚರ್ಯ. ಯಾವನು ಶಿವಧನಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನೇರಿಸುವ ಸಾಹಸ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವನೋ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮಗಳು ಸೀತೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಪಣವಿಟ್ಟಿದ್ದುದನ್ನೂ ರಾಮನು ಹೆದೆಯನ್ನೇರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಧನುರ್ಭಂಗವಾದುದನ್ನೂ ಜನಕಮಹಾರಾಜನು ತಿಳಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಪರಶುರಾಮನು ರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು “ಹೀಗಾಯಿತೇನು?” ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವನು. ಮೊದಲೇ ವಿನೀತನಾಗಿರುವ ರಾಮನು ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿನೀತನಾಗಿ “ಭಗವಾನರು ನನ್ನ ಬಾಲಚಾಪಲವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕು” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅವನು “ಬಾಲಚಾಪಲವೇನು?” ಎಂದು

ಕೇಳುವನು. ರಾಮನು ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಚಿರಕಾಲದಿಂದಿದ್ದ ಆ ಧನಸ್ಸು ಹಳೆಯದೆಂಬುದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳದೆ, ಹೆದೆಯನ್ನೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಬಾಗಿಬಿಡುವುದರಿಂದ ಅದು ಎರಡು ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ಮುರಿದುಹೋಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಸುವನು. ಅವನು ರಾಮನಿಗೆ “ಹಾಗಾದರೆ ಈ ನನ್ನ ಧನುಸ್ಸಿಗೂ ಹೆದೆಯನ್ನೇರಿಸು” ಎಂದು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುವನು. ರಾಮನು “ಭಗವಾನರ ಆಜ್ಞೆಯಾದಂತೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಅವನಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು. ರಾಮನಿಂದ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನೇರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವು ನಡೆಯುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವನು “ಸ್ವಲ್ಪ ತಡೆ, ನಾನು ನಿನ್ನ ವೈಷ್ಣವರೂಪವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ” ಎಂದು ರಾಮನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಆ ಬಳಿಕ ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. “ಪಾಪಿಗಳೂ, ಅಧರ್ಮನಿರತರೂ ಬಲಿಷ್ಠರೂ, ದುಷ್ಟರೂ ಆದವರಲ್ಲಿ ಬಹುಮಂದಿಗಳನ್ನು ವಿಧಿವಶದಿಂದ ವಧಿಸಿದೆ. ಆದರೂ ನಾನು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ತೆರಳಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಿದವರನ್ನು ವಧಿಸುವವರಾರೆಂಬುದು ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಭಲವಾದ ಚಿಂತೆ. ಈಗ ನಾನು ಪೂರ್ಣಾಶನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಸರ್ವಧರ್ಮಜ್ಞನೂ ದೈತ್ಯರಿಪುವಿನ ಅಂಶಸಂಭೂತನೂ ಆಗಿರುವ ಈ ರಾಮನು ನನ್ನಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಆನಂತರ ಅವನು ರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನಿಂದ ರಾಕ್ಷಸರು ಹತರಾದರೆಂದು ಕೆಲವೇ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ನೀನು ರಾಮರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷೋತ್ತಮನೆಂಬುದನ್ನರಿತುಕೊಂಡೆ ನಾನು. ಈತ ತತ್ವತಃ ನಿನ್ನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿರುವ ನಾನು ಸಪ್ರಣಾಮವಾಗಿ ನನ್ನ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಪಾಪಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರವೇ ಈ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಧರ್ಮಾತ್ಮರು ಸದಾ ನಿನ್ನಿಂದ ಅಭಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿ, ಪ್ರಭು!” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಾಮನು ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನಾರ್ಥವಾಗಿ ಅವತರಿಸಿರುವ ವೈಕುಂಠನಾಥನಾರಾಯಣನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ತನ್ನಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಅದುವರೆಗೂ ಸಾತ್ವಿಕ ವೀರಮಾನವನಂತೆ ಚಿತ್ತಿತನಾಗಿದ್ದ ರಾಮನಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಂಡು ರಾಮನನ್ನು ಪ್ರಭುವೆಂದೇ ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ತಾನು ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ರಾಮನು ತಿಳಿಸಿದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿ

ಸಂತೋಷಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ತಾನು ಧರ್ಮದಿಂದ ಗಳಿಸಿರುವ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಸಭ್ಯರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾನುಸಂಧಾನದ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ತೆರಳುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಅವನು ಹೊರಡಲನುವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ವೀರಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಸಾತ್ವಿಕನೂ ಆಗಿರುವಂತೆಯೂ ಮಹಾತ್ಮಾಗಿಯೂ ಹೌದು. ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ವಸಿಷ್ಠನು ಪುಣ್ಯಾರ್ಜಿತವಾದ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಭಗವಾನರು ತ್ಯಜಿಸುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಮಯ ಪರಾವರ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಶಾಶ್ವತವೆಂದೂ, ಉಳಿದುದೆಲ್ಲ ನಶ್ವರವೆಂದೂ, ತತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ತಾನು ನಿಜವಾಗಿ ಕೃತಾರ್ಥನಾಗಬಹುದೆಂದೂ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿ ಪರಶುರಾಮನು ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುವನು.

ಜನಕಮಹಾರಾಜನು ಅಮಿತಬಲಪ್ರಭಾವನಾದ ಪರಶುರಾಮನು ಶಾಂತಿಕರ್ಮನಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಕಾರಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಲ್ಲರೂ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿರಾತಂಕದಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗಬಹುದೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಒಡನೆಯೇ ರಾಮನು “ಭಾರ್ಗ ಭಗವಾನರಿಂದ ಆದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಪಾಪನಾಶಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಾನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ, ಪಾಪಿಗಳ ನಿದ್ರೆಯು ಪಲಾಯನವಾಗಿ ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಭೀತಿಯಿಂದ ಕಂಪಿಸುವಂತಾಗುತ್ತದೆ” ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಪರಶುರಾಮನೇ ತನ್ನನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವೆಂದು ಕೊಂಡಾಡಿ, ಪ್ರಭುವೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಪ್ರಣಾಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧನುಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಿದ್ದರೂ, ರಾಮನು ಅಸೀಮ ವಿನೀತಭಾವದಿಂದ ಮಾನವೋಚಿತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿ ಪರಶುರಾಮನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿವಿಧೇಯತೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಾನು ಭಾರ್ಗ ಭಗವಾನರ ಆಜ್ಞಾಪಾಲಕನೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಎಷ್ಟು ಕೊಂಡಾಡಿದರೂ ಸಾಲದು. ದಶರಥನೂ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೂ ರಾಮನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವರು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ದೇವತೆಗಳ ಅಭಿನಂದನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ದಶರಥನ ಪರಿವಾರದವರು, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರೊಡನೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಎಲ್ಲರೂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೋಡುವರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಮಹೇಂದ್ರನೂ, ನಾರದತುಂಬೂರರೂ, ಮಂಗಳಾರ್ಥವಾಗಿ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಲು ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿರುವ

ದೇವತೆಗಳೂ ಅವರಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವರು. ಆನಂತರ ಪರಿಜನಸಹಿತರಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ನಾಲ್ವರು ವಧುಗಳೂ ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪತಿಯ ವಾಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವರು. ವಾದ್ಯಧ್ವನಿಯು ಮೊಳಗುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನಿಂದ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯಾಗುವುದು ಅತಿಲೌಕಿಕ ಘಟನೆಯೆಂಬುದೇನೋ ನಿಜವಾದರೂ, ಅದು ಕಲಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನವಾದ ಬಳಿಕ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು “ಮಿತ್ರ, ದಶರಥ, ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಮತ್ತಾವುದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಿ?” ಎಂದು ದಶರಥನನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಅವನು “ನನ್ನ ಅಪುತ್ರದುಃಖವು ಪರಿಹಾರವಾಯಿತು. ಜನಕನ ಸಂಬಂಧವು ಲಭಿಸಿತು. ಪುತ್ರರು ವೀರರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಪ್ರೀತಿ ತೋರುವವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನೇನನ್ನು ತಾನೇ ಇಚ್ಛಿಸಲಿ?” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಹೇಳುವ ಭರತವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವುದು. ರಾಮನಿಗೆ ಪ್ರಿಯಳಾದ ಸಮಾನ ಗುಣಸಂಪನ್ನೆ ಸೀತೆಯು ಲಭಿಸಿದುದೇ ಯಜ್ಞಫಲವೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯು ಮನೋಹರ, ರೂಪಕದ ಹೆಸರು ಉಚಿತ; ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ಸಂವಿಧಾನ ಕೌಶಲ್ಯವಂತೂ ಸುಶ್ಲಾಘ್ಯ. ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ರಸಪೋಷಣೆಯು ರಮ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಹಾಸ್ಯ ವೀರರಸ ಶೃಂಗಾರರಸಗಳು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿವೆ.

ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರಗಳು:-

ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿಯ ಪಾತ್ರರಚನೆಯು ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ರೂಪಕಕ್ಕೆ ಕಳೆಯೇರಿದೆ. ಪಾತ್ರಗಳು ನಮ್ಮೆದುರಿಗೇ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುವಂತಿದ್ದರೂ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳ ಭಾಷಣಗಳು ಅವಶ್ಯವೆನಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಭಾಷಣಗಳು ದೀರ್ಘವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವು ನೀರಸವಾಗಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ, ಅವುಗಳ ಕಥಾ ಸಂಗತಿಗಳಿಂದ ಬೇಸರವಾಗದು. ಸಂವಿಧಾನಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗಲೆ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಪಾತ್ರಗಳ ಗುಣಾವಗುಣಗಳನ್ನೂ ಸಕಾರಣವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರಗಳ ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನೂ, ಗುಣವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನೂ

ಕುರಿತು ಇತರ ಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿಲ್ಲದ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಕೆಲವೇ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದರೆ ಸಾಕೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ದಶರಥನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನಾದ ರಾಮನ ಜನನದಿಂದ ಆತನ ವಿವಾಹವು ನಡೆಯುವವರೆಗೂ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ರಾಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕಥಾಸಂಗತಿಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಮನ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆಷ್ಟು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ರಾಮನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪರಮ ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ಅವನು ರಾಜಗುಣಾನ್ವಿತನೆಂದೂ, ರಾಜ್ಯಪಾಲನೆಯೋಗ್ಯನೆಂದೂ ದಶರಥನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ನೃಪಗುಣವೆಂದರೆ, ವಿನಯ, ವಿದ್ಯೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ರಾಗದ್ವೇಷವಿವರ್ಜಿತ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾಗಿ ಪ್ರಜಾರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ರಾಮನಲ್ಲಿ ನೃಪಗುಣವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಿಸ್ಪುಟವಾಗಿದೆ. ದಶರಥನ ಮೂವರು ಮಹಿಷಿಯರ ಸಮಾನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿರುವ ರಾಮನು ನಯವಿನಯ ಪೂರ್ಣನಾದ ನರವರನೆಂದೂ, ಸಮಸ್ತಜನರಲ್ಲೂ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನಾದ ರಾಮನ ಸಹಜ ಗುಣಗಳು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವೆಂದೂ ಅಮಾತ್ಯ ಸುಮಂತ್ರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ರಾಮನಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣವಾಗಿರುವುದೇ ಗುರುಜನರಲ್ಲಿ ವಿನಯ, ಸ್ನೇಹಿತರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ದೀನರಲ್ಲಿ ದಯೆ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭಯತ್ವ ಈ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ “ಸರ್ವತಃ ಪೂರ್ವ ಗುರುಋ ವಿನಯಃ । ವಯಸ್ಯೇಷು ಪ್ರಯಣಯಃ । ದೀನೇಷು ಚ ದಯಾ । ಶತ್ರುಃ ನಿರ್ಭಯತ್ವಮ್ ।” ಮನವೀಯತೆಯ ಈ ಅಮೋಘ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅವನು ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಪ್ರಿಯನಾದುದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮಹೇಂದ್ರನೇ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿರುವ ರಾಕ್ಷಸೇಶ್ವರ ರಾವಣನೇ ಹೇಳುವಂತೆ ರಾಮನು ಬೆಳಗುವ ಮುಖವುಳ್ಳವನು “ದೀಪಾನನಃ” ತೇಜಸ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಣೀ- “ತೇಜಸ್ವಿ ನಾಮಗ್ರಣಿಃ” ಮತ್ತು ಉದ್ಧತರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಭೀತಿಪ್ರದ- “ತದ್ಧತಮಮನೋಭೀತಿಪ್ರದಃ” ರಾಮನ ತೇಜಸ್ಸೂ, ಶೌರ್ಯವೂ ಎಂತಹವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ರಾವಣನ ಈ ಮಾತುಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣವಾವುದು ಅವಶ್ಯಕ? ಮೊದಲು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದು ಆಮೇಲೆ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ

ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯಾದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ನಯವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿ, ಆನಂತರ ವಸಿಷ್ಠರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮನನ ಮಾಡಿ, ಅವನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಲು ಸಮ್ಮತಿಸಿದ ರಾಮನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಸುಧಾರಿತವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಹೃದಯವೈಶಾಲ್ಯದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಗಳನ್ನೇ ಪಡೆದು ಮಹೋನ್ನತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸದ್ಗುಣಯುತವಾದ ಸದ್ವರ್ತನೆಗಾಗಿ ಜನರಿಗೆ ಗೌರವ ಸಲ್ಲಬೇಕೇ ಹೊರತು ಜಾತಿಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದು ಸಲ್ಲಬಾರದೆಂಬ ಉದಾತ್ತ ತತ್ವದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೂ ಆಸ್ಥೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ರಾಮನು ಹಲವು ಮಾನವೀ ಗುಣಗಳ ಪ್ರತೀಕದಂತಿರುವ ಗ್ರಾಮವೃದ್ಧಿಗೆ ತಾವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿ (ಆ ಗೋವಳ ಮುದುಕಿಯ) ಆಶೀರ್ವಾದವನ್ನು ಪಡೆದು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ ತಾನಾಗಿಯೇ ಅವಳಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿ ಅವಳ ಆಶೀರ್ವಾದವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ಅಲ್ಲದೆ ಅವಳ ಸರಳ ಸಾತ್ವಿಕತೆಗೂ ಅದ್ಭುತವಾದ ಅಹಿಂಸಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಮಾರುಹೋಗಿ ಅವಳ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೊಡನೆ ಅವಳ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸಮ್ಮತಿಸುವುದು, ಹೀಗೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸಿ ಬೆಳೆಯಿಸಿರುವುದು ಪಾತ್ರರಚನಾ ಕೌಶಲ್ಯದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮೊದಲೇ ಶೂರರಾಗಿದ್ದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಆತನಿಂದ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಆತನ ಕೋರಿಕೆಗನುಸಾರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯ ಅಭ್ಯಾಸಭಾಗವಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದ ಮೇಲೆ, ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಶೌರ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮತ್ತಷ್ಟು ಬೆಳೆದು ಮೇಲಿನ ಹಂತಕ್ಕೆರುತ್ತದೆ. “ರಾವಣನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಅವನನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕೂ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಬ್ಬರೂ ಸಮರ್ಥರಾಗುವಂತೆ ಈಗ ನಾನು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುವಂತೆ “सम्प्रति रावणेन योद्धुं तं चेतुं च मयैतौ प्रभूकृतौ” ಎಂದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಐದನೆಯ ಅಂಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸ್ವಗತಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಪ್ರಮಾಣ.

ಆ ಬಳಿಕ ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಶುರಾಮನ ವಾಣಿಗಳು ನೇಪಥ್ಯದಿಂದ ಕೇಳಿಬಂದಾಗ ಅತಿರಥ ಮಹಾರಥರೆನಿಸಿದ ಶೂರರೇ ಭೀತಿಯಿಂದ ಕಂಪಿಸತೊಡಗಿದುದನ್ನು ಕಂಡು, ಅವರಿಗಿಂತ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿರಿಯನಾದ ರಾಮನು ನಿರ್ಭೀತನಾಗಿದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಭಯಪಡದಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿದುದು ಆ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಪರಿಣಾಮ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಸೌಂದರ್ಯದ ಸಿರಿಬೀಡುಗಳಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಅವರಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರೇಮವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ತನ್ಮೂಲಕವೂ ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ನಗರದಲ್ಲೇ ವಾಸಿಸಿದ್ದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಬೆಳೆದು ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಕೊರತೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಹೋನ್ನತವಾಗಲು ಕಾರಣವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅವರ ವ್ಯವಹಾರ ಜ್ಞಾನವು ಮೊದಲಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಅವರಿಗೆ ವ್ಯವಹಾರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವರೆಂದೂ ನೋಡಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಗ್ರಾಮಜೀವನ ಶೋಭೆಯನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ, ಸಹಜ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕೃಷಿಕರ ಸರಳಸುಂದರವಾದ ಬಾಳಿನ ಸಾತ್ವಿಕ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ತಾನು ಆಚರಿಸಿದ ಯಜ್ಞವು ಪೂರೈಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೆ ಕೃಷಿಕರನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ “ಭಗವಾನರಿಂದ ವರ್ಣಿತರಾಗಿದ್ದವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ - “ಭಗವತಾ ವರ್ಣಿತಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನ್ ಕರ್ತು” ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದದನ್ನೂ ಗ್ರಾಮಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮುಖ್ಯಸಂಗತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದುದನ್ನೂ ಅದರಿಂದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲುಂಟಾದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದಶರಥನಿಂದ ಮುಂದೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನಾದ ರಾಮನಿಗೆ, ರಾಜ್ಯದ ಜೀವನಾಡಿಯಂತಿದ್ದ ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶದ ಪರಿಚಯವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದುದು ದೊಡ್ಡದೊಂದು ನ್ಯೂನತೆ. ಅದು ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಅವನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಮತ್ತಷ್ಟು ಬೆಳೆದು ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು

ಪಡೆಯಲು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಂದ ಮಹತ್ತರ ಸಹಾಯ. ರೂಪಕದ ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರವಾದ ರಾಮನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಹೀಗೆ ಬಹುಮುಖವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಚಿತ್ರಣವು ಪಾತ್ರ ರಚನಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಮನ ಆಂತರಿಕ ಸೌಂದರ್ಯದ್ಯೋತಕವಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದುದಾಯಿತು. ರಾಮನ ಬಾಹ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯವೂ ಮನಮೋಹಕ.

ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನು ಶೂರಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮಹಾರಥ. ನಿರ್ಗಮಿಶಿರೋಮಣಿ! ಶತ್ರುಗಳಾಗಿದ್ದ ರಾಜರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಜಯಿಸಿದ ಸಾಮ್ರಾಟನಾಗಿದ್ದೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಗರ್ವವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇಕೆ? ದೇವಾಸುರ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಹೇಂದ್ರನಿಗೆ ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನು ಸೂಚಿಸಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅವನ ರಥವು ಉರುಳಿ ಅನರ್ಥವಾಗದಂತೆ ತಪ್ಪಿಸಿದ ಕೈಕೇಯಿಯು ತನ್ನ ಜೀವನವನ್ನುಳಿಸಿದಳೆಂದು ಮತ್ತು ಅವಳು ಆ ರೀತಿ ಸಾಹಸ ತೋರಿ ಸಮ್ಮಾನವನ್ನು ಗಳಿಸಿದಳೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುವಂತೆ “विक्रमार्जित सम्माना ररक्षमय जीवनम्” ಎಂದು ಅವನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಮಹಿಷಿಯ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಅವನು ಮಹೇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ ಅವಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸಮ್ಮಾನವನ್ನು ಗಳಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು [ಅದು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದರ ನೆರವನ್ನು ಪಡೆದು] ಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅದರಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂವರು ಮಹಿಷಿಯರಲ್ಲೂ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಗೌರವಗಳುಂಟು. ಅವನೆಷ್ಟು ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಪರನೆಂಬುದೂ ಅವನ ವರ್ತನೆಯಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಗುರುಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಗಾಢವಾದ ಭಕ್ತಿ, ಜನಕಮಹಾರಾಜನಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಅಂತರವಾದ ಮೈತ್ರಿ, ತನ್ನ ನಾಲ್ವರು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲೂ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ಅಮಾತ್ಯ ಸುಮಂತ್ರನೇ ಮುಂತಾದವರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಆತ್ಮೀಯ ಭಾವನೆ. ಪರಿಜನರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ದಯೆ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರವಿದೂಷಕನಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿ ಕರುಣೆಗಳು. ಅವನು ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನಾಗಿರುವ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ. ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭು. ಅವರನ್ನು ಸುಖವಾಗಿ ಕಾಪಾಡುವುದೇ ಅವನಿಗಿರುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ. ಅವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂಧನಕ್ಕಾಗಲಿ ದಂಡಕ್ಕಾಗಲಿ ಗುರಿಯಾಗಲು ಅಪರಾಧಿಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಅವನ

ಹೃದಯವು ಪ್ರೀತಿವಾತ್ಸಲ್ಯಗಳ ಭಾಂಡಾಗಾರ. ಧಾರ್ಮಿಕನಾದ ದಶರಥನ ರಾಜ್ಯಭಾರದಲ್ಲಿ “ಸ್ವರ್ಗಸ್ತಿಷ್ಠಿತಿ ಸರ್ವತ್ರ” ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಕಂಡುಬರುವ ದಿವ್ಯತೆ. ಜನಕಮಹಾರಾಜನು ಹೇಳುವಂತೆ ದಶರಥನು ರಘುವಂಶಪ್ರದೀಪ, ಆದರ್ಶಸಾಮ್ರಾಟನಾದ ಮಹಾನುಭಾವ. ಶುದ್ಧಕರ್ಮನಾದ ದಶರಥನು ತನ್ನ ಮಾನ್ಯಮಿತ್ರನೆಂದು “ಮಾನ್ಯಾಃ ಸಖಾ ದಶರಥೋ ಮಮ ಶ್ರುಷ್ಕರ್ಮಾ” ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಶ್ಲಾಘನೆಯನ್ನೇ ಪಡೆದ ಕರ್ಮಯೋಗಿ ದಶರಥಸಾಮ್ರಾಟ.

ಜನಕಮಹಾರಾಜನೂ ಮಹಾರಥ. ಪ್ರಜಾವತ್ಸಲನಾದ ಧರ್ಮಪ್ರಭು. ದಶರಥನೇ ಪ್ರಶಂಸಿಸುವಂತೆ ಅವನು ಸಜ್ಜನರಾದ ನೃಪರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ತನ್ನ ಧಾರ್ಮಿಕತೆಯಿಂದ ರಾಜರ್ಷಿಯಾದ ಕರ್ಮಯೋಗಿ. ದಾನಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವಿದರ ನೇತೃವಾದ ಗುರು. ಅಂತರಂಗಶುದ್ಧರಾಗಿ ಸರ್ವರೂ ಲೋಕಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ನಿರಂತರವೂ ಧರ್ಮಸಮ್ಮತವಾದ ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಸಗುತ್ತಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಅವನ ಮನೋವೃತ್ತಿ. ಸೀತಾರಾಮರ ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನು ತನ್ನ ಭಾಷಣವನ್ನು “ಸಂಗಚ್ಛಥ್ವಂ ಸಂವದಥ್ವ” ಎಂಬ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಅವನಿಗೆ ಸಮಸ್ತರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಸಮಾನ ಭಾವನೆಯೂ ಭಾವೈಕ್ಯತೆಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾನಾ ಜಲಾಧಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅನೇಕವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಹಾಗೆಯೇ, ಸಮಸ್ತರಲ್ಲೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರಿ ನಾವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವ ವಾಣಿಗಳಿರುವ ಶ್ಲೋಕ [ನಾನಾಧಾರಾಸ್ವಪ್ಸು ಯಥಾ ಸೂರ್ಯ ಏಕೋಪ್ಯನೇಕವತ್ | ದೃಸ್ಯೋ ಭವತ್ಯೇಕ ಆತ್ಮಾ ನಾನೇವಾಸ್ಮಾಸ್ವಯಂ ತಥಾ | ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕುಲದ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಗುರುವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ ಜನಕಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ತಕ್ಕ ಮಾತುಗಳವು. ದಶರಥನು ತನ್ನ ಮಾನ್ಯ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೇಳಿದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಜನಕನು ಗುರುವಿನಂತೆ ಸೇವ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನೆಷ್ಟು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ವಸಿಷ್ಠನು ದಶರಥನ ಕುಲಗುರು ಮತ್ತು ದಶರಥಕುಮಾರರ
 ವಿದ್ಯಾಗುರು. ದಶರಥನೂ, ಅವನ ನಾಲ್ವರು ಕುಮಾರರೂ ಆತನನ್ನು “ಭಗವನ್” ಎಂದೇ
 ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಗೌರವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ ಆತನನ್ನು “ಭಗವನ್” ಎಂದು
 ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಗೌರವಿಸುವುದರಿಂದ ಆತನನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.
 ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ವಾಸಿಷ್ಠ ನಿಯಮಗಳಲ್ಲಿ ದಶರಥನಿಗೆ ಆದರ.
 ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣ ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರು ನಾನಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರಾಗುವಂತೆ ವಿದ್ಯಾದಾನ
 ಮಾಡಿದುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದ ಮಾನವೀಯ ಗುಣಗಳನ್ನು
 ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸಿ ಅರಳಿಸಿದುದು, ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶಿಕ್ಷಣ ವಿಧಾನ ಎಷ್ಟು
 ಶ್ರೇಷ್ಠಮಟ್ಟದ್ದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅದರ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದರೆ
 ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರೂ, ವಯೋವೃದ್ಧರೂ ಆಗಿದ್ದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಪುಂಗವರು ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನವರಾದ
 ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಅವರ ಮಿತ್ರರಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಮೋಘ ಗುಣ. ತಾವು
 ಗುರುಭಗವಾನರೊಡನೆ ಮಿತ್ರನ ಸಂಗಡ ಮಾತನಾಡಿದಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು
 ವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದಾಗಿಯೂ ರಾಮನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಸಿಷ್ಠರ
 ಹಿರಿಮೆಯೂ, ಶಿಷ್ಯರ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರೀತಿಯೂ ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೇ
 ಆತನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವಾಗ [ಅಪ್ರತಿಮೇನ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾ ಗುರುಣಾ ಭಗವತಾ ವಸಿಷ್ಠೇನ]
 ಎಂದು ಹೇಳಿ ಗುರು ಭಗವಾನ್ ವಸಿಷ್ಠರು ಅಪ್ರತಿಮ ಶಾಸ್ತ್ರವಿದರೆಂದು
 ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುವಂತೆ ನುಡಿದು ವಸಿಷ್ಠರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗೌರವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.
 ಸೀತಾರಾಮರ ವಿವಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ವಸಿಷ್ಠರ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವಾಗ
 “ಭಗವತಾ ವಸಿಷ್ಠೇನ” ಎಂದು ನುಡಿದು ಅತ್ಯಂತ ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಸಿಷ್ಠರ
 ಅಹಿಂಸಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ, ಲೋಕಕಾರುಣ್ಯವೂ ವಿಸ್ಮಯಕರವಾದುದು. ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ವಸಿಷ್ಠರು
 ತೇಜಸ್ವಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರಾದವರು.

ಪರಶುರಾಮನು ಕ್ಷತ್ರಿಯವೀರರಿಗೆಲ್ಲ ಅಜೇಯನಾಗಿದ್ದ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿ. ಅವನ ಕೋಪದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೀರರು ಭೀತಿಯಿಂದ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ನಿಂತುದೇ, ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮಹಾರಥರಾದ ದಶರಥ, ಜನಕರೂ ಧೈರ್ಯಗೇಡದೆ ನಿಂತಿದ್ದಿರಬಹುದಾದರೂ ಉಳಿದವರಿಗೆ ರಾಮನೇ ಧೈರ್ಯ ಹೇಳಬೇಕಾಯಿತು. ಪರಶುರಾಮನ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಬಹುಮಂದಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಮೃತರಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಪರಶುರಾಮನ ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಸು ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಿಜವಾದರೂ ಅದು ಗಣನೀಯವಲ್ಲದಷ್ಟು ಅಲ್ಪವೆಂದೇನೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ಪರಶುರಾಮನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲು ವಸಿಷ್ಠರೇ “ಭಗವನ್ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿದುದೂ, ನಂತರ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರು ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿದುದೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ಹಾಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿದುದು ಅವರ ಸಾತ್ವಿಕತೆಗೆ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಶುರಾಮನು ಪ್ರಣಾಮ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದಿದ್ದ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಪರರಾಗಿ ಅವರೆಂದಿಗೂ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ದಶರಥನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ದಶರಥನೊಡನೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಬಳಿಗೆ ಹೋದಾಗ ವಸಿಷ್ಠರೇನೂ ತಾನೆ ಪರಶುರಾಮನಿಗೆ ಮೊದಲು ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿದಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಭಗವನ್ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಲಿಲ್ಲ ಮೊದಲು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೇ ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿ ಗೌರವ ತೋರಿದ ಮೇಲೆ ಆತನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡಿದುದನ್ನೂ ನಾವು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಇದರಿಂದ ಪರಶುರಾಮನ ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಸು ಗಣನೀಯವಲ್ಲದಷ್ಟು ಅಲ್ಪವೆಂದೇನೂ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಹಿತ ಪ್ರಿಯಕರ್ಮವನ್ನೆಸಗುವವನಾಗಿದ್ದರೂ “ವಿहितಪ್ರಿಯ ಕರ್ಮಾಣಿಪಿ” ತನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಭಯಪಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಅಚ್ಚರಿ. ಅವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ದುಷ್ಟಕ್ಷತ್ರಿಯ ರಾಜರುಗಳನ್ನು ವಧಿಸಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅವರಿಂದ ಹಿಂಸೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದ ಮಹೋಪಕಾರಿ.

ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಪರಮ ತೇಜಸ್ವಿಯೂ ಮಹಿಮಾನ್ವಿತನೂ ಆದ ಮಹಾನುಭಾವ. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದ ಆತನು ತನ್ನ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯಾದುದರಿಂದಲೇ ಆತನಿಗೆ ಮಹೋನ್ನತ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಲಭಿಸಲು ಕಾರಣವಾದುದಲ್ಲದೆ ಆತನ ಅಸಾಧಾರಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸಿಷ್ಠನಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಬಹಳ ಭಕ್ತಿ, ವಸಿಷ್ಠನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಮಹರ್ಷಿಯೆಂದು ಸಂಭೋಧಿಸಿದರೂ ರಾಜಕುಮಾರರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಕುರಿತು ಆತನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿದಾಗ “ಭಗವನ್” ಎಂದು ಸಂಭೋಧಿಸಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಮಾತನಾಡಿದುದರಿಂದಲೇ ಅದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ದಶರಥನಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಮೈತ್ರಿ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ರಾವಣನಿಂದ ತನ್ನ ಮಿತ್ರನ ಪುತ್ರನಾದ ರಾಮನಿಗೆ ವಿಪತ್ತೊದಗದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸಲು ಆತನು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮದಿಂದ ಬಂದುದು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಉಪಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯಂತೂ ಶ್ಲಾಘನಾರ್ಹ. ಆತನೇ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆಗೆ ರಾಮನನ್ನು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕು ಎಂದು ದಶರಥನನ್ನು ಕೇಳುವುದು ಒಂದು ನೆಪ ಅಷ್ಟೇ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ನಿಜವಾದ ಉದ್ದೇಶ ತಾನು ಕಲಿತಿದ್ದ ಅಸ್ತ್ರವೇದವನ್ನೆಲ್ಲ ಸತ್ಪಾತ್ರರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಅವನ ಉದ್ದೇಶ. ಆತನು ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಾದ ದಶರಥನನ್ನು ಕುರಿತು “ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ರಾಮನು ಪ್ರಿಯನೋ ಹಾಗೆಯೇ ನನಗೆ ಪ್ರಿಯತರ” ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುವಂತೆ “यथा तवप्रियो रामो मम प्रियतरस्तथा” ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳು ಅಮೋಘ. ಹಿಂದೆಯೇ ವಿಶದವಾಗಿ ಸೂಚಿತವಾದಂತೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಶಿಕ್ಷಣವು ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅವಶ್ಯವಾದುದನ್ನೆಲ್ಲ ಅವರಿಗೆ ಸಿಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಮಹೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಾಜ್ಞ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ. ಆತನ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರೇಮವೂ, ಜನಾಭಿಪ್ರಾಯವೂ, ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯ ಕೃಷಿಕರಲ್ಲಿ ಆತನಿಗಿರುವ ಪ್ರೀತಿ, ಸಹಾನುಭೂತಿಗಳೂ ಆತನ ಅದ್ಭುತ ಹೃದಯ ವೈಶಾಲ್ಯವೂ ವರ್ಣಿಸಲಸಾಧ್ಯ.

ಅಮಾತ್ಯ ಸುಮಂತ್ರನು ವಸಿಷ್ಠ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ಅವನು ವಿನೀತನೂ, ಕಾರ್ಯಾದ್ಯಕ್ಷನೂ ಆದ ಮೇಧಾವಿ. ಅವನ ಪ್ರಭುಭಕ್ತಿಯೂ, ಪ್ರಜಾವಾತ್ಸಲ್ಯವೂ ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಭುದಶರಥನ ಇಂಗಿತವನ್ನರಿತು ದಶರಥನ ಆಜ್ಞೆಯು

ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಅವನ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಆಡಳಿತ ಕೌಶಲ್ಯವೂ, ಅಮಾತ್ಯ ಸುಮಂತ್ರನಿಗುಂಟು. ದಶರಥನ ಮಹಿಷಿಯರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಗೌರವ ಮತ್ತು ದಶರಥನ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿ. ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವರಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವರಲ್ಲಿ ದಯೆ. ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿ. ಅವನು ಪ್ರಭುವಿಗೂ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಿಯನಾದವನು. ದಶರಥನಂತೂ ಅವನ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತನಾಗಿ ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಪರಮಾಪ್ತನೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಂತೆ ಪ್ರೀತಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವುದನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸುಮಂತ್ರನ ನಡೆನುಡಿಗಳೂ, ಸದ್ಗುಣಗಳೂ, ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ರಕೇತು ಚಿತ್ರಪದರ ಕರ್ತವ್ಯ ನಿಷ್ಠೆಯು ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾಗಿದೆ.

ವಿದೂಷಕ ಸುಂದರಕನಲ್ಲಿ ದಶರಥನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿ ಮೈತ್ರಿಗಳಿದ್ದರೂ ವಿದೂಷಕನ ಪಾತ್ರಕ್ಕೂ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ವಾತಾವರಣಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮತ್ತು ಪರಶುರಾಮನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅವನು ಆಡುವ ಹಾಸ್ಯದ ಮಾತುಗಳು ನಗೆಬರುವಂತೆ ಮಾಡಲಾರವು. ದಶರಥನು ವೃದ್ಧನಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನಿರುವುದು ಅಷ್ಟೇನೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿದೂಷಕ ಸುಂದರಕನ ಅನೇಕ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯವಿದೆ. ಅವನು ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ, ದಡ್ಡ, ರಾಕ್ಷಸರೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಭಯ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಪರಶುರಾಮರಂತಹ ಪೂಜ್ಯರನ್ನು ಕಂಡರೂ ಅವನಿಗೆ ತಾತ್ಸಾರ, ಭಕ್ತಿಯಂತೂ ಸುತರಾಂ ಅಭಾವ.

ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಗಳ ವಿಚಾರ. ದಶರಥನ ಮೂವರು ಮಹಿಷಿಯರ ಸ್ವಭಾವಗಳೂ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಅಂಕಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ದಶರಥನ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ವಿಶದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರೀಷ್ಮೋದ್ಯಾನದಿಂದ ಮೂವರು ಮಹಿಷಿಯರೂ ತೆರಳಿದ ಮೇಲೆ ಅವನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ “ಇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬಳೂ ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ

ಆಕುಲವಾಗಿರುವ ನನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನು ತನ್ನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸುಖಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ” “एकैकैषां गुणैः स्वैः सुखयति हृदयं वार्द्धकेणाकुलं मे” ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುವ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅವನು ತನ್ನ ಮೂವರು ಮಹಿಷಿಯರಿಂದ ಸುಖಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ಕೈಕೇಯಿ ಪಾತ್ರವು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ಕೈಕೇಯಿ ಪಾತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ಇನ್ನು ಸೀತೆಯ ವಿಚಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಸೀತೆಯು ಸರ್ವಗುಣ ಸಂಪನ್ನಳಾದ ಸುಮನೋಹರಿಯೆಂದೂ, ರಾಮನಿಗಾಗಿಯೇ ವಿಧಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತೆಯೆಂದೂ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರೇ ತನ್ನ ಸ್ವತಃಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವಳ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಸ್ವಭಾವವನ್ನೂ, ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಜನಕಮಹಾರಾಜನಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗಿರುವ ಪ್ರೀತಿಭಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ತನ್ನ ಸಖಿಯರಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೂ ಅವಳ ಸಖಿಯರಿಗೆ ಅವಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಸ್ನೇಹ ಮಮತೆಗಳನ್ನೂ, ರಾಮನಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗಿರುವ ಗಾಢಾನುರಾಗವನ್ನೂ ವಿಶದಗೊಳಿಸುವ ಸಂಗತಿಗಳು ಹಿಂದೆಯೇ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ. ದಶರಥನ ಅರಮನೆಯ ಪ್ರತೀಹಾರಿ ವಿಜಯೆ, ಮಹಿಷಿಯರ ಚೇಟಿಯರಾದ ಮಧುರಿಕೆ ಚತುರಿಕೆ ಮತ್ತು ಮಂಥರೆ ಈ ಪಾತ್ರಗಳೂ ಕೌಶಲ್ಯದಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಮಂಥರೆಯೂ ಮಧುರಿಕೆ ಚತುರಿಕೆಯರಂತೆಯೇ ಚೇಟಿಯಾದರೂ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮೇಲೂ ದರ್ಪದಿಂದ ಅಧಿಕಾರ ತೋರಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಅಪಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಮಧುರಿಕೆಯೂ ಚತುರಿಕೆಯೂ ತಮ್ಮ ಒಡತಿಯರನ್ನು ಕರ್ತವ್ಯನಿಷ್ಠೆಯಿಂದಲೂ, ಪ್ರೀತಿ ಗೌರವಗಳಿಂದಲೂ ಸೇವಿಸುವ ಚೇಟಿಯರು. ಅವರು ವಿನೋದಪ್ರಿಯರೂ ಹೌದು. ತಮ್ಮಂತೆಯೇ ಚೇಟಿಯಾಗಿದ್ದೂ ತಾವು ಹೊರಟುಹೋಗಬೇಕೆಂದು ದರ್ಪದಿಂದ ತಮಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ ಮಂಥರೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಮಧುರಿಕೆಯು ನಕ್ಕು “ದಾಸಿಯು ಆಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾಳೇನು!” ಎಂದು ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವರ ಅವಿನಯವನ್ನು ಅವರ ಒಡತಿಯರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಮಂಥರೆಯು ನಿಷ್ಕಮಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಚತುರಿಕೆಯು “ತನ್ನ ರೂಪಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ

ಕುಟಿಲಭಾವವುಳ್ಳವಳು. ಕುರೂಪಿಯಾಗಿದ್ದೇ ಇವಳು ಯಾರನ್ನೂ ಗಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಗೋವಳ ವೃದ್ಧಿಯಂತೂ ಅಹಿಂಸಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯವಳಾಗಿ ಆದರಾಭಿಮಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರಳ ವರ್ತನೆಯ ಗೃಹಿಣಿಯಾಗಿದ್ದಳೆ.

ಬದಲಾವಣೆಗಳು- ಅವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ನಾಟಕಕಾರನ ಆಶಯಗಳು

ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ದಶರಥನ ಎಂಟು ಮಂದಿ ಅಮಾತ್ಯರಲ್ಲಿ ಸುಮಂತ್ರನು ಕೊನೆಯವನೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಭಾಸರಚಿಸಿರುವ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಸುಮಂತ್ರನೇ ಮುಖ್ಯ ಅಮಾತ್ಯನಾಗಿ ಚಿತ್ರಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾಸನ ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟದ ಒಂದು ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ದಶರಥನ ಮೂವರು ಮಹಿಷಿಯರು ದಶರಥನನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿಕಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಂಗತಿಯು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ದಶರಥನು ಎಷ್ಟು ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಪರನಾಗಿ ತನ್ನ ಮೂವರು ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲೂ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವನೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ ಘಟನೆಯೊಂದು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಪ್ರತಿಹಾರಿ ವಿಜಯೆಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಉತ್ಸವ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಮುಗಿದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತಾವೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ನೋಡಲಿಚ್ಛಿಸಿರುವುದಾಗಿಯೂ, ನಾನು ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಹಿಷಿಯಾದ ಕಾರಣ ತನ್ನನ್ನು ಮೊದಲು ನೋಡಲು ಬರಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿಯೂ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ದಶರಥನು ತಾನು ತನ್ನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಹಿಷಿಯನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಬಂದು ನೋಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸುಮಿತ್ರೆಯ ಚೇಟಿ ವಿನಯವತಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ರಾಜನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ತನ್ನ ಒಡತಿ ಸುಮಿತ್ರಾದೇವಿ ರಾಜನನ್ನು ನೋಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳಿಗೆ ತಾನು ಸುಮಿತ್ರೆಯನ್ನು ನೋಡುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಕೈಕೇಯಿಯ ಸಖಿ ಮಂಥರೆ ಮತ್ತು ವಿಧೂಷಕ ಇಬ್ಬರೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು. ಮಂಥರೆ ವಿಜಯ ಮತ್ತು ವಿನಯವತಿಯರಂತೆ ವಿನಯಶೀಲೆಯಲ್ಲ. ಅವಳು ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಜಯದ ಹಾರೈಕೆಯನ್ನು ಕೂಡ

ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕುಲಕನುರೂಪಳು, ಕಿರಿಯ ಮಹಿಷಿಯೂ, ಉತ್ತಮ ಗುಣವತಿಯೂ, ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಗೌರವಾದರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳೂ ಆದ ಕೈಕೇಯಿ ದೇವಿಯು ತಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಮಾತುಗಳು ಉದ್ಧಟತನವನ್ನು ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಒಡೆಯನೆಂಬ ಸಂಭೋದನೆಯಾಗಲೀ, ಜಯಕಾರವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬ ಸಾಮ್ರಾಟನಿಗೆ ತೋರಬೇಕಾದ ಗೌರವ ಕೂಡ ಇಲ್ಲ. ಕೈಕೇಯಿಯನ್ನು ಕನಿಷ್ಠ ಮಹಿಷಿಯಾದರೂ ಗುಣಚೈಷ್ಯಳೆಂದು ಅಂದರೆ ಕೌಸಲ್ಯ ಮತ್ತು ಸುಮಿತ್ರೆಯರಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠಳೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತಿದು. ಅವಳಿಗೆ ದಶರಥನಿಂದ ತಕ್ಕ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳು ಲಭಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತಿದು. ಮಂಥರೆಯು ತನ್ನ ಒಡತಿಯನ್ನು ಅಪ್ರತಿರಥನಾದ ಕೇಕಯ ರಾಜನ ಮಗಳೆಂದು ಸಂಭೋಧಿಸುತ್ತಾಳೆ. ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಗೆದ್ದು, ಅಪ್ರತಿರಥ ಸಾಮ್ರಾಟನಾದ ದಶರಥನ ಬಳಿ ಕೇಕಯ ರಾಜನನ್ನು ಅಪ್ರತಿರಥನೆಂದು ಹೊಗಳುವುದು ಅವಳ ಉದ್ಧಟತನವನ್ನು ತೋರುತ್ತದೆ. ಮಹಾರಾಜನಂತೆಯೇ ಅಪ್ರತಿರಥನಾದ ಕೇಕಯ ರಾಜ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಅವಳು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮಂಥರೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ವಿದೂಷಕ ಸುಂದರಕನಿಗೆ ಕೋಪಾಗ್ನಿ ಉರಿದು, ಅವನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಅವಳ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಸರಿಯೆನಿಸದೆ ಮತ್ತೆ ದಶರಥನೊಡನೆ “ಕೈಕೇಯಿಯನ್ನು ತಾವು ಅಲಕ್ಷಿಸಿದಲ್ಲಿ ಏನು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದು ಇವಳನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ಆ ಬಳಿಕ ಉತ್ತರಿಸಿ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ದಶರಥನು ಕೈಕೇಯಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ನಿನ್ನೊಂದಿಗೆ ವಿವಾಹವಾದಾಗ ನಾನು ಮಾಡಿದ ವಾಗ್ದಾನದ ನೆನಪಿದೆಯೇ? ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ತನಗೆಲ್ಲವೂ ನೆನಪಿದೆ ಎಂದು ಅವಳು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ದಶರಥನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಭರತನೇ ಅರ್ಹ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ದಶರಥ ಕೈಕೇಯಿಯರ ವಿವಾಹ ನಡೆದು ಬಹು ಕಾಲ ಗತಿಸಿದ ನಂತರ ದೇವ-ರಾಕ್ಷಸ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದಶರಥನ ರಥದ ಚಕ್ರವು ನೆಲಕ್ಕುರುಳುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ ಕೈಕೇಯಿಯ ಸಾಹಸದಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ದಶರಥನು ಕೊಟ್ಟ ಎರಡು ವರಗಳನ್ನೂ

ಅವಳು ಮುಂದೆ ರಾಮನ ಅಭಿಷೇಕ ಸಮಯವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು, ರಾಮನನ್ನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷ ಕಾಲ ಕಾಡಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ ತನ್ನ ಮಗ ಭರತನಿಗೆ ಯುವರಾಜ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹಟ ಹಿಡಿದು, ಅನರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಳಾಗುತ್ತಾಳೆಂದು ಬಿಂಬಿಸಿದೆ. ಅದು “ಯಜ್ಞಫಲ” ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟು, ಅವರಿಬ್ಬರ ವಿವಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಮುಂದೆ ಕೈಕೇಯಿ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಯುವರಾಜ ಪಟ್ಟವೆಂದು ನಾಲ್ವರು ಪೃತ್ರರು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಿರುವುದಾಗಿಯೂ, ತಾನಾಗಿಯೆ ದಶರಥನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದುದಾಗಿ, ಅವನು ಅದನ್ನು ಪ್ರಸಕ್ತ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೌಸಲ್ಯಾ ಸುಮಿತ್ರೆಯರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ, ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಭರತನೇ ಅರ್ಹನೆಂದು ಹೇಳಿದುದಾಗಿಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಸಂಗತಿಯೊಂದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಎರಡನೇ ಅಂಕದ ಆರಂಭದಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ಇತರ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳೂ ಮಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕವಿಕಲ್ಪಿತವಾದ ಸಂಗತಿಗಳು. ರಾಮನ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ, ರಾವಣನ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸಾತ್ವಿಕ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವಂತೆಯೂ, ರಾವಣ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಿಬ್ಬರೂ ಗೂಢದೇಹಿಗಳಾಗಿ ಇತರರಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವಂತೆಯೂ, ಮೂರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವೇ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲೂ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿರುವ ಸ್ತೂಲಾಂಶವೊಂದರ ಹೊರತು ಮೂರನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿರುವ ಸಂಗತಿಗಳೇ. ರಾವಣನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸ್ವಗತಭಾಷಣವು ಮುಗಿಯುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಿಗೂಢದೇಹಿಗಳಾಗಿರುವ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಇತರರಿಗೆ ಗೋಚರಿಸದಿದ್ದರೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಕಾಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಂಗತಿಗಳು ಮೂಲರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ರಾಮನನ್ನು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ದಶರಥನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದುದಾಗಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಾಸನ ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ಗೋಪಿಲ, ವಿದೂಷಕ, ಸುಂದರಕ ಭಷಕ ಈ ಪಾತ್ರಗಳು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಕಲ್ಪಿತ ಪಾತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಕಲ್ಪಿತ ಸಂಗತಿಗಳು. ಆದರೆ ಮೂಲ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆಗಂದು ರಾಮನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಬರುವ ಸ್ಥೂಲ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ವಿವರಗಳೆಲ್ಲ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಭಾಸ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ವಿವರಗಳೇ ಹೊರತು ಅವುಗಳನ್ನು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವಂತಿಲ್ಲ.

ಐದನೇ ಅಂಕದ ಕಥಾಸಂಗತಿಗಳು, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಂದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಉಪದೇಶ, ರಾಮನಿಂದ ತಾಟಕಿಯ ವಧೆ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ರಾಮನು ಸುಬಾಹುವನ್ನು ಕೊಂದು ಮಾರೀಚನನ್ನು ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ದೂರ ಹಾರಿಸಿದುದು ಇವು ಮಾತ್ರ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಉಳಿದ ಕಥಾ ಸಂಗತಿಗಳೆಲ್ಲ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಸಂಗತಿಗಳು. ಅವುಗಳೆಷ್ಟು ಮನೋಹರವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ.

ಆರನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಕಥಾ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮನಿಂದ ಶಿವಧನುರ್ಭಂಗವಾಗುವ ಸಂಗತಿಯೊಂದರ ಹೊರತು ಉಳಿದವುಗಳೆಲ್ಲ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಕಲ್ಪಿತ ಸಂಗತಿಗಳೇ. ವಿವಾಹಾನಂತರ ಸೀತಾರಾಮರ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೇಮವು ವೃದ್ಧಿಯಾದಂತೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಸೀತಾರಾಮರ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಅವರು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಮೋಹಿತರಾಗಿ ಅವರ ಅನುರಾಗವು ವೃದ್ಧಿಯಾದಂತೆ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ಪರಶುರಾಮನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೂ, ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ಪರಶುರಾಮನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಮದೋನ್ಮತ್ತ ಕ್ಷತ್ರಿಯಪ್ರಭು

ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನು ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಕೊಂದುದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ರುದ್ಧನಾದ ಪರಶುರಾಮನು ಅವನನ್ನು ವಧಿಸಿದುದರಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗದೆ, ಇಡೀ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಜವರ್ಗದ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಟತ್ತೊಂದು ಸಾರಿ ದಂಡಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿ ಒಳ್ಳೆಯವರು ಕೆಟ್ಟವರೆಂಬ ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ಕೊಂದ ಕ್ರೂರಿ. ದಶರಥಕುಮಾರರ ವಿವಾಹಗಳು ನೆರವೇರಿದ ಮೇಲೆ ದಶರಥನು ತನ್ನ ಕುಟುಂಬದವರೊಡನೆ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಪರಶುರಾಮನು ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ರಾಮನಿಗೆ ಸೋಲುತ್ತಾನೆ. ಪರಶುರಾಮನು ಸೋತು ತೆರಳಿದ ಮೇಲೆ ವೀರ ದಶರಥನೇ ಪ್ರಾಣಭೀತಿಯಿಂದ ತಲ್ಲಣಗೊಂಡಿದ್ದು ತಾನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಜನಿಸಿದಂತಾಯಿತೆಂದು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದಲ್ಲಿಯ ಪರಶುರಾಮ ಪಾತ್ರ ಚಿತ್ರಣದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಮಾರ್ಪಾಟು ನಡೆದಿದೆ. ಅವನು ಧರ್ಮಪ್ರೇಮಿಗಳಾಗಿ ಪ್ರಜಾಪಾಲನ ಮಾಡದೆ ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ದಂಡನೆಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿ ಪ್ರಜಾಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವ ವಂಚಕರಾದ ದುಷ್ಟ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಜರುಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯರುಗಳಿಗೆ ಅಭಯವನ್ನು ನೀಡುವ “ವಿಹಿತಪ್ರಿಯಕರ್ಮ” ನಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ವೀರ.

ರಾಮನು ತನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೂ, ಅವನಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೂ-ಮನವೊಂದು, ದೇಹಗಳು ನಾಲ್ಕು ಎಂದು ತೋರುವಷ್ಟು ಗಾಢಪ್ರೀತಿ, ಶೌರ್ಯದಲ್ಲೂ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲೂ ತನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರಿಗಿಂತ ತಾನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದೂ, ಅವರೇ ತನಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚೆಂದು ಹೇಳಿ ಅವನು ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದು ತಮ್ಮಂದಿರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗಿದ್ದ ಗಾಢಪ್ರೀತಿ ಮತ್ತು ಕಿರಿಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗಿದ್ದ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಈಗಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಹೋದರ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ.

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ರಾಮ-ಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಗ್ರಾಮವೀಕ್ಷಣೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ, ಅವರನ್ನು ನಗರಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಅವರಿಗೆ ಉತ್ತಮ ಜೀವನ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಇದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಗ್ರಾಮವಾಸಿಗಳು ಅಂದರೆ

ವ್ಯವಸಾಯಗಾರರು ನಗರಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಅವರು ಸೋಮಾರಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ. ಬೆಳೆ
ಬೆಳೆಯುವವರು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಇಂದಿನ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನರು
ನಗರಗಳಿಗೆ ವಲಸೆ ಹೋಗುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿದು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ 6

ಉಪಸಂಹಾರ

ಅಧ್ಯಾಯ 6

ಉಪಸಂಹಾರ

ನಮೋಸ್ತು ರಾಮಾಯ ಸಲಕ್ಷ್ಮಣಾಯ । ದೇವ್ಯೈ ಚ ತಸ್ಯೈ ಜನಕಾತ್ಮಜಾಯೈ ।

ನಮೋಸ್ತು ರುದ್ರೇಂದ್ರಯಮಾನಿಲೇಭ್ಯಃ । ನಮೋಸ್ತು ಚಂದ್ರಾರ್ಕಮರುದ್ರಣೋಭ್ಯಃ ॥

ಪ್ರಸ್ತುತ “ಭಾಸನು ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳು -ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ” ಎಂಬ ಈ ಶೋಧ ವಿಶ್ಲೇಷಣಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಇದು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದ ಭಾಸನ ಯಾವ ನಾಟಕಗಳಿವೆಯೋ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕ, ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕ, ಯಜ್ಞಫಲ ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸಿ, ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ, ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಒಟ್ಟು ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶೋಧಗ್ರಂಥವನ್ನು ರೂಪಿಸಿದ್ದೇನೆ.

1. ಅಧ್ಯಾಯ - ಪೀಠಿಕೆ/ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ
2. ಅಧ್ಯಾಯ - ಭಾಸ ಸಮಸ್ಯೆ- ಭಾಸನ ಕಾಲ ದೇಶ ಹಾಗೂ ಕೃತಿಗಳು
3. ಅಧ್ಯಾಯ - ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ವಿಮರ್ಶೆ
4. ಅಧ್ಯಾಯ - ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದ ವಿಮರ್ಶೆ
5. ಅಧ್ಯಾಯ - ಯಜ್ಞಫಲ ನಾಟಕದ ವಿಮರ್ಶೆ
6. ಅಧ್ಯಾಯ - ಉಪಸಂಹಾರ/ ಫಲಿತಾಂಶ

ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪೀಠಿಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸದರಿ ಸಂಶೋಧನಾ ಪ್ರಬಂಧದ ಉದ್ದೇಶ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳನ್ನು ಖಚಿತಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ನಂತರ ನಾಟಕದ ಸ್ವರೂಪ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ನೀತಿ, ವಸ್ತು, ರಸಗಳ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾವ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಕರು ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಶ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ದೃಶ್ಯಗಳೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪದ್ಯ, ಗದ್ಯ ಹಾಗೂ ಚಂಪೂಗ್ರಂಥಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ 10 ರೂಪಕಗಳು ಹಾಗೂ 18 ಉಪರೂಪಕಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಈ ವಿವಿಧ ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಕಗಳ ಅನನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳು ಸಂಗೀತ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಅಭಿನಯ ಮುಂತಾದ ಲಲಿತಕಲೆಗಳೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಮೇಳವಿಸಿ ಪಂಡಿತರಿಗೂ ಪಾಮರರಿಗೂ ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಆನಂದವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ರೂಪಕ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ಮಾಧ್ಯಮ. ಮಾನವರ ಹೃದಯದ ರಾಗ, ದ್ವೇಷ, ಮದ ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳು ಮುಂತಾದ ಗುಣಾವಗುಣಗಳ ಪರಿವರ್ತನೆ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿ, ರಸದ ಹೊನಲನ್ನು ಹರಿಸಿ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ, ಸ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ನಿರ್ವಾರ್ಥದ ಕಡೆಗೆ ಕೈಹಿಡಿದು ನಡೆಸಿ ಜೀವನದ ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ದಿವ್ಯ ಕಲೆಯೇ ರೂಪಕ. ರೂಪಕಗಳ ಸೊಗಸು, ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನುಂಡವರು ಕಾವ್ಯेषು ನಾಟಕಮ್ ರಮ್ಯಮ್ ಮುಂತಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ. ದಶರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟಕವೂ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. ಆದರೆ ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯವಾದ್ದರಿಂದ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಪ್ರಕರಣಾದಿ ಉಳಿದ ರೂಪಕಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾಟಕ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ರಸವೇ ನಾಟಕಗಳ ಆತ್ಮವಿದ್ದಂತೆ. ಇದನ್ನು ಹಾಗೂ ವಿವಿಧ ಭಾವಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಾಟಕದ ವಸ್ತುವಿನ ವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಧೀರೋದಾತ್ತ ಮುಂತಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಯಕರನ್ನು ಹಾಗೂ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ನಾಯಕಿಯರನ್ನು ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಭಾಸ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾಸನು ಕಾಳಿದಾಸ, ಬಾಣ ಮೊದಲಾದವರ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದ್ದರೂ ಇವನ ನಾಟಕಗಳು ದೊರೆತಿದ್ದು 1910 ರಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಶ್ರೀ ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಅವರಿಗೆ ದೊರೆತ 13 ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾನ್ಯಂತೆ ತತಃ ಪ್ರವಿಷತಿ ಸ್ತೂನಾರ್ಥಃ | ಎಂಬ ರಂಗನಿರ್ದೇಶವನ್ನು ಹಾಗೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸಾಧಾರಣ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ, ಇವೆಲ್ಲ ಏಕಕರ್ತೃಕವೆಂದು ಸಾರಿದರು. ಆನಂತರ 10ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜಶೇಖರನ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕ ಭಾಸನದೆಂದೂ ಇದು ಅತಿ ಸುಂದರವಾದುದೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ 14 ನಾಟಕಗಳೂ ಭಾಸನಾಟಕಗಳೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಈ ವಾದವನ್ನು ಅನೇಕ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಅವರು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಈ ವಾದವನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ನಾಟಕಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಇನ್ನೂ ತೀರ್ಮಾನವಾಗದೆ ಭಾಸ ಸಮಸ್ಯೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಬಂದಿದೆ. ನಂತರ ಭಾಸನ ಕಾಲ, ದೇಶ ಹಾಗೂ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುವ ವಿಚಾರಗಳು ನನ್ನ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನನ್ನ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ದೀರ್ಘವಾಗಿಯೇ ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕವನ್ನು ವಿವೇಚನೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲ ಕಥೆ, ನಂತರ ನಾಟಕದ ಕಥಾಸಂವಿಧಾನ, ಪಾತ್ರ ಚಿತ್ರಣ, ಭಾಸನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳು, ಇವುಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ನಾಟಕಾರನ ಆಶಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾಸನು ತನ್ನ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಭಾಗವತ, ಪುರಾಣ, ಬೃಹತ್ಕತೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಇವನ ನಾಟಕಗಳು ಅವುಗಳ ಪಡಿಯಚ್ಚಲ್ಲ. ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಕಲಾವಿದ ಚಿತ್ರ ಬಿಡಿಸಲು ಭಿತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಹಾಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ತನ್ನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ

ಜೀವನ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವುದು ಇವನ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ದೊರೆತಿರುವ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಭಾಸನ ಹೃದಯ ವಿಶಾಲವಾದುದು, ದೃಷ್ಟಿ ತಾತ್ವಿಕವಾದುದು, ಇವನು ದೋಷಾನ್ವೇಷಿಯಲ್ಲ, ಗುಣಪಕ್ಷಪಾತಿ, ದೋಷಗಳಿಗೆ ಭೂತಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೀಳುಗೈದು ದಮನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ತಿದ್ದುವುದು ಇವನ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಧರ್ಮದ್ರೋಹಿಗಳೆಂದೂ, ಪಾತಕಿಗಳೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ತೆಗಳಿರುವ ದುರ್ಯೋಧನ, ಕರ್ಣ,ಘಟೋತ್ಕಚ, ರಾವಣ, ಕೈಕೇಯಿ ಮುಂತಾದವರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಕವಿಯು ಕರುಣಾದ್ರವ್ಯದಯಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಮನೋಭಾವ ಮತ್ತು ರಸಪೋಷಣೆಗಳಿಗೆ ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ದುರ್ಯೋಧನ ಮುಂತಾದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ತಾತ್ಸಾರ, ತಿರಸ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಹಾನುಭೂತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂತಹ ಒಂದು ತಂತ್ರವನ್ನು ಭಾಸ 2000 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ವರ್ತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕುವೆಂಪು ಮೊದಲಾದ ಕವಿಗಳನ್ನು ಭಾಸನನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ರೂಕ್ಷ ಸ್ವಭಾವದ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಸಾಧುವಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಾನವೀಯ ಸ್ಪರ್ಶ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಅವರ ರಾಮಾಯಣ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೈಕೇಯಿ ಮಂಥರೆ, ರಾವಣ ಮೊದಲಾದ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಕಾಲೀನ ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದು ಕುವೆಂಪುರವರು ಸಾಕಷ್ಟು ಸುಧಾರಣೆ ತಂದಿದ್ದಾರೆ.

‘ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕ’ ಏಳು ಅಂಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣದ ಅಯೋಧ್ಯಾ ಕಾಂಡ ಮತ್ತು ಅರಣ್ಯಕಾಂಡಗಳ ಕಥೆಯನ್ನು ಮಹತ್ತರ ಬದಲಾವಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭರತ ಮತ್ತು ಕೈಕೇಯಿಯರ ಪಾತ್ರಗಳು ಆಸಕ್ತಿಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿವೆ. ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಪುತ್ರಶೋಕದ ಶಾಪವು ರಾಮನಿಗೆ ಅಶುಭವಾಗಿತ್ತು. ಪತಿಯ ಗೌರವ ಮತ್ತು ಸವತಿಯ ಮಗನಾದ ರಾಮನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೇಲು ನೋಟಕ್ಕೆ ಕ್ರೂರವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಕನ್ಯಾಶುಲ್ಕದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಮಾಡಿ ಪತಿಯ ಮರಣಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಕಾರಣಳಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚದ ನಿಂದನೆಗೆ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು

ಗುರಿಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೈಕೇಯಿಯ ಪಾತ್ರ ಅನುಕಂಪಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾಯಿಯ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ನಿಂದಿಸುವ ಭರತನ ಸೋದರ ಪ್ರೇಮ, ನಿಷ್ಠೆ, ಸಹೃದಯರು ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೈಕೇಯಿಯ ಉದ್ದೇಶದ ರಹಸ್ಯವೇ ವಸ್ತು ವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಚಾತುರ್ಯ ಹಾಗೂ ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆ ಅನುಕರಣೀಯವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹದ ದೃಶ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಚತುರವಾದ ಸಂವಿಧಾನ. ಭರತನು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ತನ್ನ ತಂದೆಯು ಗತಿಸಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಸೀತೆಯ ಅಪಹರಣದ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಬದಲಾವಣೆ ಇದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಚಾತುರ್ಯದ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ. ದಶರಥನ ದುಃಖದ ಸನ್ನಿವೇಶವಂತೂ ಕರುಣಾರಸದ ಒಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠಸಂದರ್ಭ ನಿರ್ಮಾಣವಾದಂತಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ಕಥಾಭಾಗವು ರಾಮಾಯಣದ್ದೇ ಆದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವಸ್ತುಕಲ್ಪನೆ ಸಂವಿಧಾನ ರಚನೆ, ಪಾತ್ರ ಪ್ರದರ್ಶನ ಹಾಗೂ ರಸಪರಿಪೂರ್ಣತೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ರಾಮನು ಪ್ರಬುದ್ಧನೂ, ಬುದ್ಧಿಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳವನೂ ಶಾಂತಿ, ಸಂಯಮಚಿತ್ತದವನೂ ಸಮುದಾಯದ ಪ್ರೀತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಮಯಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ವಿವೇಕಶೀಲ.

ಸೀತೆಯು ಮೈದುನರನ್ನು ಮಕ್ಕಳಂತೆಯೂ, ಅತ್ತೆಯರನ್ನು ತಾಯಿಯಂತೆಯೂ, ಆದರಿಸುತ್ತ ಗಂಡನಿಗೆ ಅನುಕೂಲಕರಳಾಗಿದ್ದ ಸಹಧರ್ಮಿಣಿ. ಭರತ ಲಕ್ಷ್ಮಣರು ರಾಮನಿಗೆ ಎರಡು ತೋಳುಗಳಂತಿದ್ದ ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯ ಸಹೋದರರು. ಈ ಕುಟುಂಬವು ಭಾಸನ ಪ್ರತಿಭಾ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ನಿಷ್ಕಂಟಕವೂ, ನಿಷ್ಕಳಂಕವೂ ಆದ ಪ್ರೇಮಸಂಸಾರವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ ಕವಿಯ ಮನೋಧರ್ಮವು ಅತ್ಯಂತ ಮಧುರವಾದದ್ದು.

ಭಾಸನ ಕಲಾಚಮತ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯದರ್ಥ ಸೂಚನೆಯು ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಾದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ “ನಾರುಡೆಯ ವೃತ್ತಾಂತ”, ಸೀತೆಯು

ದಶರಥನ ಕ್ಷೇಮದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಪಡುವುದು, ಸುಮಂತ್ರನು ತಂದ ರಥ ಕೃತಾಂತನು ಅಟ್ಟಿದ ರಥವೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸುಂದರವಾದ ಉಪಮೆಗಳಿವೆ.

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕವನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಟಕವು 6 ಅಂಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕತ್ರಯಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಸುಗ್ರೀವನ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ, ಆ ಬಳಿಕ ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿಭೀಷಣನ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ ಮತ್ತು ಲಂಕಾನಗರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ರಾಮನ ಅಭಿಷೇಕವೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಭಾಸನು ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮೂಲ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ರಾಮಾಯಣದ ಅರಣ್ಯ ಕಾಂಡ ಕಿಷ್ಕಿಂಡಾಕಾಂಡ, ಸುಂದರ ಕಾಂಡಗಳ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನುಳ್ಳ ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳನ್ನು ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ಚಿತ್ರೀಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮೂಲಕಥೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳ ಪರಿಣಾಮದಿಂದಾಗಿ ವೀರರಸವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಶೃಂಗಾರ, ಶೃಂಗಾರಾಭಾಸ, ಭಯಾನಕ, ಕರುಣ, ರೌದ್ರ ಮೊದಲಾದ ರಸಗಳು ಪೋಷಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅದ್ಭುತ ರಸವು ಸಹಜವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಮುಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 1940 ರಲ್ಲಿ ಜೀವರಾಮ ಕಾಳಿದಾಸ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಭಾಸನ 14ನೇ ನಾಟಕ ಯಜ್ಞಫಲದ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಹಾಗೂ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಮಾಯಣದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ಕಥಾ ಸಂವಿಧಾನದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವೇ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ರಾಮನ ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ಸೀತಾರಾಮರ ವಿವಾಹದವರೆಗಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕಥಾಸಂಗತಿಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕದ ಕಥಾಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ

ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಪ್ರಯೋಗ, ತಿರಸ್ಕರಣೆ ವಿದ್ಯೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಾವಣನೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನೂ ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಅಲೌಕಿಕ ಘಟನೆಗಳು ಸೇರಿದ್ದರೂ ಉಳಿದ ಘಟನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವ ಸಹಜವಾಗಿಯೂ ರಂಗಯೋಗ್ಯವಾಗಿಯೂ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಯಜ್ಞಫಲ ರೂಪಕವು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಸಂಸ್ಕೃತನಾಟಕ ಲೋಕದ ವಾಗ್ವಿವಿಯ ಮಂದಹಾಸನಿವನೆಂದು [ಭಾಸೋಹಾಸ:] ಪ್ರಶಂಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾವ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದ ದಿಗ್ಗಜರುಗಳಾದ ಕಾಳಿದಾಸ, ಬಾಣ, ರಾಜಶೇಖರಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಈ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸುಭಾಷಿತ ಸಂಗ್ರಹಗಳಾಗಿದ್ದು, ಸೂಕ್ತಿಮುಕ್ತಾವಳಿ, ಸದುಕ್ತಿರ್ಣಾಮೃತ, ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಪದ್ಧತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿವೆ. ಭಾಸನು ರೂಪಕ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪ. ಈತನು ಗುಣಗ್ರಾಹಿ. ಪಾತ್ರಗಳಿಗಂಟಿದ ಕಳಂಕವನ್ನು ಕುಶಾಗ್ರಮತಿಯಿಂದ ಕಿತ್ತೊಗೆದು ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ಮುದ ನೀಡುವ ಅದ್ಭುತ ಕಲಾಕಾರ. ಈತನ ಸಂವಿಧಾನ ಚತುರತೆ, ಪಾತ್ರನಿರೂಪಣಾ ನಾವೀನ್ಯ, ರಸಪ್ರತಿಪಾದನಾ ನೈಪುಣ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳು ರಸಿಕರೆಲ್ಲರನ್ನೊಳಗೊಂಡಂತೆ ವಿಮರ್ಶಕರನ್ನೂ ತಲೆದೂಗುವಂತೆ ಮಾಡಿವೆ. ಭಾಸಕವಿಯು ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ಮೂಡಿಸಿ ಆ ಪಾತ್ರಗಳು ಗೌರವವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿನ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ತೊಲಗಿಸಿ, ಪ್ರೇಕ್ಷಕನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗುವಂತೆ, ಇಷ್ಟವಾಗುವಂತೆ, ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವಾಗುವಂತೆ ಮಮತೆ ಗೌರವಗಳು ಮೂಡುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಮನ್ನಣೆ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಉದಾತ್ತರು, ತ್ಯಾಗಿಗಳು, ನಿಷ್ಪಹರು, ಸಹನಾಶೀಲರು, ಸಹಿಷ್ಣುಸ್ವಭಾವದವರು. ಅತೀ ಆಸೆಗೆ ಬಲಿಯಾಗದವರೆಂದು ಚಿತ್ರಿಸಿ, ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಸನು ಹೀಗೆ ಹತ್ತು ಹಲವಾರು ಸಕಾರಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ಋಣಾತ್ಮಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪಾತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನೀರನ್ನು ಯಾವ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದರೂ ಅದರದೇ ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ ಭಾಸನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಪಾತ್ರಗಳಾದರೂ ಮಹೋನ್ನತ ಗುಣಗಳಿಂದ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತವೆ. ಮಾನವರ

ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉದಯಿಸುವ ನಿತ್ಯನೂತನವಾದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಭಾಸನು ಮನುಷ್ಯ-ಮನುಷ್ಯರ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವಾರು ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳು, ದುರ್ನಡತೆಗಳು ಇರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಆದರೆ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬದಿಗಿರಿಸಿ ಎಂತಹವನಲ್ಲೂ ಇರುವಂತಹ ಸಜ್ಜನಿಕೆ, ಸದ್ಗುಣಗಳು, ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯಗಳು ಮನುಷ್ಯನ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೂ, ಸಮಾಜದ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೂ ಮೂಲವಾದದ್ದು, ಇವಿಲ್ಲದೆ ಭದ್ರವಾದ ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಆಗಲೀ, ಸಮಾಜದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಆಗಲೀ ಸದೃಢವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ವ್ಯಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮಷ್ಟಿಯವರೆಗೂ ಮನುಷ್ಯನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ಮುಖ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ವ್ಯಾಸರಂತೆ ಭಾಸನೂ ಸಹ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಭಾಸನ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯ ಕಲೆಯು ಪ್ರೌಢರೂಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗದಿದ್ದರೂ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ರಂಗಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವಲ್ಲಿ ಭಾಸನ ಪ್ರತಿಭೆಯು ಅದ್ವಿತೀಯವಾದುದು. ಸಂಖ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಇಡೀ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅತೀ ಹೆಚ್ಚು ಅಂದರೆ 14 ನಾಟಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು ಭಾಸನೊಬ್ಬನೇ ಎಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಕೊನೆಯದಾಗಿ 6ನೇ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಈ ಶೋಧಗ್ರಂಥದ ಉಪಸಂಹಾರದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿ ಮುಕ್ತಾಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ “ಭಾಸನು ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳು -ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ” ಎಂಬ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಬಹುದಾದ ವಿಷಯಗಳು ಬಹು ಇವೆ ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪ್ರಾಯಶಃ ನನ್ನ ಆಲೋಚನಾ ಶಕ್ತಿಗೆ ಸಿಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸಿ/ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಭಾವನೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಏನಾದರೂ ವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಒಳಪಡುವ ಸಂಗತಿಗಳು ಕಂಡಲ್ಲಿ ನಮಗೂ ತಿಳಿಸುವ

ಮೂಲಕ ನನ್ನ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಶಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಟ್ಟು ನೀವೂ ಕೂಡಾ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶೋಧನೆ ಮಾಡಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಕೊಡುಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ ಆಗಲಿ ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಭಾವನೆ. ಈ ಶೋಧಗ್ರಂಥದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗುವ ಅಂಶಗಳೇನಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ತಿಳಿಸಿ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಇದರ ಮೂಲಕ ಒಂದು ಮನವಿ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಹಾಗೂ ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು

ಪರಿಶಿಷ್ಟ

ಪರಾಮರ್ಶನ ಹಾಗೂ ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು

1. ಕಾವ್ಯದರ್ಶನ, ದಂಡಿ, ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ- ಶಾರದಾ ಮಂದಿರ ಪಬ್ಲಿಕೇಷನ್, ಮೈಸೂರು 1975.
2. ಭಾರತೀಯ ಕಾವ್ಯ ಮೀಮಾಂಸೆ- ತಿ.ನಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು 1961
3. ಧ್ವನ್ಯಾಲೋಕ ಮತ್ತು ಲೋಚನಸಾರ - ಆನಂದವರ್ಧನ ಮತ್ತು ಅಭಿನವಗುಪ್ತ ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ 1961
4. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ , - ಡಾ|| ಕೆ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ವಿದ್ವಾನ್ ರಂಗನಾಥ ಶರ್ಮ ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾನ್ ಸಿದ್ದಗಂಗಯ್ಯ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಪಠ್ಯ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಇಲಾಖೆ, ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯ ಮೈಸೂರು 1993.
5. ಭಾರತೀಯ ದರ್ಶನ - ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ, ಡಿ.ಎಸ್.ಇ.ಆರ್.ಟಿ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ ವಿಭಾಗ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು 1993
6. ಭಾಸನಾಟಕ ಚಕ್ರ- ಬಲದೇವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಚೌಖಾಂಬ ವಿದ್ಯಾಭವನ, ವಾರಾಣಾಸಿ 1995.
7. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕ,- ಎ.ಆರ್. ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿ ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು 1988.
8. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಇತಿಹಾಸ - ಬಲದೇವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಅನುವಾದ ರಾಮಚಂದ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರಿ 1981
9. ಧನಂಜಯನ ದಶರೂಪಕ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಕೆ.ವಿ. ಸುಬ್ಬಣ್ಣ, ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕಾಶನ ಹೆಗ್ಗೋಡು, ಸಾಗರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ 1958

10. ಯಜ್ಞಫಲ ಅನುವಾದ ಡಾ|| ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ
11. ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕ- ಅನುವಾದ ರಂಗಾಚಾರ್
12. ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶ ಮಮ್ಮಟ- ಶ್ರೀ ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ 1961
13. ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ - ರಾಜಶೇಖರ, ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ 1967
14. हर्षचरितम् -ಕಾಶಿನಾಥ ಪಾಂಡುರಂಗ ಪರಬ, ನಿರ್ಣಯ ಸಾಗರ ಪ್ರೆಸ್, ಮುಂಬಯಿ, 1939.
15. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕ - ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಮೈಸೂರು
16. ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿಚರಿತೆ ಸಂ ವಿದ್ಯಾಲಂಕಾರ, ಪ್ರೊ|| ಎಸ್.ಕೆ. ರಾಮಚಂದ್ರ ರಾವ್, ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿ ಚರಿತೆ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು 1986
17. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆ ಸಂ. ಡಾ. ಎಂ. ಶಿವಕುಮಾರ ಸ್ವಾಮಿ, ಭಾರವಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು 1977
18. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಚರಿತೆ, ಕರ್ನಾಟಕ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ ಇಲಾಖೆ 1977
19. ಭಾಸ ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲಂ ಅನುವಾದ ಡಾ|| ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ 1991
20. ಭಾಸಕವಿ - ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಕಾಲೇಜು, ಬೆಂಗಳೂರು
21. ಮಹಾಕವಿ ಭಾಸನ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕ- ಡಾ. ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ
22. ಭಾಸನ ಕಥಾ ಮಂಜರಿ- ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಭವನ ಮೈಸೂರು
23. ಭಾಸಮಹಾ ಸಂಪುಟ -ಪರಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟ
24. ಕನ್ನಡದ ಉತ್ತರ ರಾಮಚರಿತೆ, ಸಿ.ಪಿ. ಕೃಷ್ಣಕುಮಾರ್, ಶ್ರೀ ರಾಜೇಂದ್ರ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್, ಶಿವರಾಮ್ ಪೇಟೆ, ಮೈಸೂರು 1984
25. ಭಾಸಮಹಾಕವಿಯ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕ -ಅನುವಾದ ಪಂಡಿತ ಬಿ. ನಂಜುಂಡಸ್ವಾಮಿ 1947.

26. ಕನ್ನಡ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕ ಡಾ|| ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಎಮ್.ಎ, ಪಿ.ಹೆಚ್.,ಡಿ. ಸಂಪಾದಕ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಕರು, ಎಸ್.ಎಸ್. ಗೋಪಿನಾಥ್, ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-4, 1945
27. ಕನ್ನಡ ಯಜ್ಞಫಲ ಡಾ|| ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಎಮ್.ಎ, ಪಿ.ಹೆಚ್.,ಡಿ. ಶಾರದಾ ಮಂದಿರ ರಸ್ತೆ, ಮೈಸೂರು.
28. Bhasa – Venkatachalam. V. Sahithya Academy, 1994
29. Bhasanataka Chakram, Devadaru. C.R., oriented book agency, Poona 1957
30. Complete plays of Bhasa, Menon K.P.A., Nag Publications New Delhi 2003.
31. New problems in Bhasa Plays Unni N.P. College Book House, Trivendram 1978
32. State of Society in Sanskrit literature – D. R.D. Sharma, D. Litt, HES Govt. College Publishers and Distributors, H.O. H-III Udai Marg, Tilak Nagar, Jaipur – 502004
33. Sanskrit Drama Problems and Perspectives by Govinda Keshava Bhat, Ajantha Books Internationals, 1985
34. Tragedy and Sanskrit Drama Govinda Keshava Bhat, Popular Prakashana 1974
35. Sanksrit Drama its origin and decline by I. Shekhar Bharatha Manisha 1974
36. The Laws and practice of Sanskrit dramas by Surendranath Shastry, Choukhamba, Varanasi, 1961.

37. ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣಮ್- ಬಾಲಕಾಂಡ- ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ
ವಿದ್ವಾನ್ ಎನ್. ರಂಗನಾಥ ಶರ್ಮ, ರಾಮಾಯಣ ಪ್ರಕಾಶನ ನರಸಿಂಹರಾಜ
ಕಾಲೋನಿ, ಬೆಂಗಳೂರು 19
38. ಕನ್ನಡದ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕಮ್- ಡಾ|| ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಸಂಶೋಧನಾ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ, ಬೆಂಗಳೂರು - 2012
39. ಭರತಮುನಿವಿರಚಿತ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ- ನರಸಿಂಹಶಾಸ್ತ್ರಿ.ಕೆ.ಎಲ್, ಶ್ರೀ ಶಂಕರ
ಪ್ರಿಂಟಿಂಗ್ ಪ್ರೆಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು 1977.
40. ವೇಣೀಸಂಹಾರಂ - ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾವ್ಯತರಂಗ, ನಿರ್ದೇಶಕರು, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ,
ಮೈಸೂರು- 1977, ಡಾ|| ಟಿ. ಮರುಳಸಿದ್ದಯ್ಯ, ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಠ್ಯ
ಪುಸ್ತಕ ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ
41. ವೇಣೀಸಂಹಾರ ನಾಟಕ ಅನುವಾದ ಮೈಸೂರು ಸೀತಾರಾಮ ಶಾಸ್ತ್ರಿ,
ಶಾರದಾ ಮಂದಿರ, ರಾಮಯ್ಯರ್ ರಸ್ತೆ, ಮೈಸೂರು.
42. ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾವ್ಯ - ಡಾ|| ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು, ಡಾ||
ಕೆ.ವಿ. ಪುಟ್ಟಪ್ಪ, ಎಮ್.ಎ., ಡಿ. ಲಿಟ್, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಮೈಸೂರು
ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು. 1974.
43. ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣಮ್ - ಶ್ರೀಮಾಧವಯೋಗಿಯಾಮೃತಕಾವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿತಮ್ ಪ್ರಥಮ
ಸಂಪುಟಃ, ಬಾಲಕಾಂಡಃ, ಸಂಪಾದಕಃ - ವಿಧ್ವಾನ್. ಕೆ.ಎಸ್. ವರದಾಚಾರ್ಯಃ, ರಿಸರ್ಚ್
ಒಸಸ್ಟೇಟ್, 1974.
44. ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣ- ವಿಶ್ವನಾಥ ಟಿ.ಜೆ, ಸಿದ್ಧಪ್ಪಾರಾಧ್ಯ 1958
45. ಭಾರತೀಯ ದರ್ಶನ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ, ಡಿ.ಎಸ್.ಇ.ಆರ್.ಟಿ. ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ
ವಿಭಾಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು 1993.
46. ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರಸೂತ್ರವೃತ್ತಿ - ವಾಮನ- ಕೆ.ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ 1967

47. ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣಮ್- ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ವಿದ್ವಾನ್ ಎನ್. ರಂಗನಾಥ ಶರ್ಮ, ರಾಮಾಯಣ ಪ್ರಕಾಶನ ನರಸಿಂಹರಾಜ ಕಾಲೋನಿ, ಬೆಂಗಳೂರು 19
48. ಉತ್ತರರಾಮ ಚರಿತಂ- ಸಂ. ಶ್ರೀ ಜೋವಾನಂದ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರ ಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯಾಃ ಶ್ರೀ ವರದಾಕಾಂತ ವಿದ್ಯಾರತ್ನನ ಮುದ್ರಿತಂ, ಕಲ್ಕತ್ತಾ 1884.
49. ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರ- ಭಾಮಹ ಮೋತಿಲಾಲ್ ಬನಾರಸ್‌ದಾಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು ರಸ್ತೆ, ಜವಾಹರ್‌ಲಾಲ್ ನಗರ ದೆಹಲಿ 1970
50. ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣ- ವಿಶ್ವನಾಥ, ಚೌಖಾಂಬಾ ವಿದ್ಯಾಭವನ, ಮೋತಿಲಾಲ್ ಬನಾರಸ್, ದೆಹಲಿ, 1967,

